תורת המשיח

EVANGELIUM SECUNDUM MATTHÆUM IN LINGUA HEBRAICA, CUM VERSIONE LATINA, ATQUE ANNOTATIONIBUS SEB. MUNSTERI.

חנה לבב המשיחיים והיהודיים תורת
האלהים חדשה וקדושה והתמימה הנכתבה
על ידי מתי המבשר בלשון הקודש על ל
לימוד ועל חיים של אדונינו ישוע המשיח
עם העתקה בלשון רומיי ועם קצר הפירושים

Vnà cum Epiſtola D. Pauli ad Hebræos, Hebraicè & Latinè.

Cum gratia & priuilegio Cæſareæ maieſtatis.

BASILEÆ, APUD HENRICHUM PETRI.

INVICTISS. ANGLIÆ REGI, DOMINO HIBERNIÆ, WALLIÆ, & Cornubiæ Principi, Catholicæ fidei defensori, HENRICHO eius nominis octauo, Sebastianus Munsterus S. D. P.

Esse rem à bonorum consuetudine nō alienam, serenissime Rex, ut libri magnis uiris, ac etiam regali fastigio decoratis, cōmendentur: non solùm superiorum seculorum exempla comprobant, uerùm & magnus ille Diuinæ Legis promulgator Moses, luculentissimus nobis est testis, in suo Misne, hoc est Deuteronomio, sic scribēs, וכתב לו את־משנה התורה הזאת
על ספר והיתה עמו וקרא בו כל־ימי חייו
למען ילמד ליראה את־יהוה אלהיו לשמר
את־כל־דברי התורה ׃ Describet, inquit, sibi repetitionem huius Legis Rex in libro, ut sit cum eo, & legat in eo cunctis diebus uitæ suæ, quo discat timere Dominum deum suum, & obseruare cuncta uerba Legis. Æquissimum est enim, ut qui populum ad

obſeruantiam Legis diuinæ hortari debeat (quod præcipuū omniū Chriſtianorū magiſtratuū officiū eſſe non ignoramus) is in numerato legē Dei teneat, die noctuq́ in ea uerſetur, & zelum ſummum gerat pro domo Domini exercituum. Idem certè Iehoſua Iſraëlitici populi dux, & uerbis quidem Domini monetur. Non recedet, inquit Dominus, ab ore tuo liber Legis, ſed in eo, die noctuq́ meditabere, ut cuſtodias quæ in eo ſunt ſcripta. Salomon autem Rex ſuper populum Dei conſtitutus, ultrò dominum Deum idipſum efflagitat: Dabis, inquiens, ſeruo tuo cor docile: uel, ut Hebraica ueritas habet, לֵב שֹׁמֵעַ cor obſequens & obediens, ut populum tuum iudicare, ac inter bonum malumq́ diſcernere poſſit. Hoc enim uerè cor regium & diuinum eſt, quod unum hoc curat, ut obſequatur & audiat uocem Domini Dei, & pro ſcelere idololatriæ ducat (ut uerbis Samuelis utar) nolle acquieſcere: quodq́ ſubiectum populum ſic in officio continere ſtudeat, ut in primis inter illos uerus & ſyncerus Dei plantetur cultus: & poſtea, pax & concordia, iniquorum repreſ-

repressis peruersis conatibus, foueātur atque nutriantur. Quod quidem summum præstantissimumque in terris officium, cùm missa reiectaque uiuentis Dei uiua lege, per nefas ac summam uitę licentiam homines quidam sibi usurpassent, eò rerum uentū proh dolor illorum socordia, inscitia, negligentia, ut nisi Reges & boni Principes afflictis rebus sua pietate succurrerent, de religione ipsa actum penitus sit. Serò monuit nos miserum illud Ierosolymitanorum spectaculum, & horrendum toti mundo exemplum, qui cùm oculos haberent, nihil uidebant, etiam si oculatissimos sese arbitrarentur. Toto orbe sanctiùs nihil urbe eorum erat, ibi templum, ibi dominus peculiarem sui præsentiam promiserat, ibi pręcipuè coli uolebat, dederat Prophetas & sapientes atque scribas: & ex prima tamen, nouissima euasit hæc, ut nulla à constitutione mundi par illi impietate & crudelitate extiterit: adeò ut digna fuerit, in qua omnis iusti sanguinis, qui à mundi initio fusus fuit, uindicta sumeretur: quæ præter præcipuos prophetas Domini, quorum nusquam plures

interempti sunt, etiam Christum ipsum & multos Christicolas crudelissimè interfecit. In hanc igitur crudelitatem & impietatem, quæ'nam illos res adegit? Cęcitas mentis, & potestas tenebrarum. Frustrà sæpe cecinit illis uox prophetica: Surge, illuminare Ierusalem, uenit lumen tuum, & gloria Domini super te orta est. Magis diligere tenebras, quàm lucem & illuminantem omnem hominem uenientem in hunc mundum, placuit. Filius ipse dei propter eorum omniumq; hominũ salutem, in hunc mundum uenerat, miraculis insolitis coruscabat inter eos, cœlestem philosophiam docebat, autoritate scripturæ peruicaciã obstinatorum hominum compescebat, & ex Prophetarum oraculis tempus adesse uisitationis ostendebat: sed frustrà omnia, ut & Saluator ipse assimilauerit eos pueris in foro sedentibus, & illud acclamantibus: Tibia cecinimus uobis, & non saltastis, lugubria cecinimus uobis, & non planxistis, &c. Cumq; ab omnibus Prophetis testimonia irrefragabilia haberet, & omnes in hunc unum Christum & saluatorem consentirẽt,

aliis

aliȷs in carnationẽ eius, aliȷs tempus aduentus eius, aliȷs conuerſationem atq; doctrinam eius, item miraculorũ æditionem, paſſionem, mortem, reſurrectionem, atq; Spiritus ſancti miſſionem dudum prædicentibus, adhuc in hunc uſque diem excæcati homines impudenti fronte contradicere, & contra ſtimulum calcitrare audent: hunc enim in modum ſcribunt:

כל הנביאים אמרו שלא לשמוע לישו׳ מ
משה אמר כי יסיתך אחיך בן אמך וכי בן
אם מסית ולא בן אב אלא זה ישו שאמר
שעתיד לומר שהוא בן אם ולא בן אב׳
בלעם אמ׳ אוי מי יחיה משומו אל׳ אוי
לאותם שיחיו כשיבא אותו איש שיעשים
עצמו אלוה ויטעה את הבריות אחריו וזה
היה ישו׳ ירמיה אומר ארור הגבר אשר
יבטח באדם וזהו ישו׳ שהרי בכל עון גליון
הוא קורא בן אדם ובן אמר הפסוק בישעיה
עיני גבהות אדם וכו׳ עד ונשגב השם לבדו
ביום ההוא ואין הכתוב מדבר אלא בישו׳ ש
שעשה עצמו רם וגבוה על כל האנשים
ועשה עצמו אלוה וכן ברוך הוא אומר אל

תבטחו בנדיבים אלו הקדישים בבן אדם ז
זהו ישו שאין לו תשועה והוא קרוא בן א
אדם׳ הרי מצינו שכל הנביאים סותרים
מעשה ישו; תשובה אתם יהודי ואבותיכם
עושים כדרככם רל״ תמיד עמדתם כנגד
הנביאים הנשלחים אליכם ומרדתם ברוח
הקדש ומי היה הנביא אשר אבותיכם אין י
רדפוהו והנה קצתם סקלו וקצתם הרגו ב
ברה אחרת ואין האמינו בהם כשנ׳ ביחזקאל
בן-אדם שולח אני אותך אל בני ישראל אל
גוים המורדים אשר מרדו בי המה ואבותם
פשעו בי עד-עצם היום הזה; והבנים קשי
פנים וחזקי לב אני שולח אותך אליהם; כן
אתם יהודים עושים היום ויש לכם ערת
קשה והעקשו בתוך האל חי ומפרשים ת
המקראות כרצונכם ואתם עצמכם יודעין
שאין דבריכם אמת ואין תראו בפסוקים מה
כתוב למעלה ולמטה כי אם תפתרו כרצונכם
ובשנאת לבבכם הרע כגון פה כשתאמרו
שכתב משה עה על משיחנו כי יסיתך א
אחיך בן אמך ולמה לא הקראו מה שכתוב
שם לאחר כי יסיתך בסתר לאמר נלכה ונ

ונעבדה אלהים אחרים· במה מקום קראתם
בבשורתנו שמשיחנו למד בסתר או הסית
הביתות לאמר לבו ונעבדה אלהים אחרים
ובמה-דבר אחר כל כה למד במו לאהב ו
וליראו מכל לב את יהוה אלהים ולשמר מ
מצותיו ולמה אתם אומרים שהסית אל עו״
ונמצאו דברי שקר בפיכם ואת״ כי עשה ע
עצמו אלהים ולפיכך הוא הסית אל עו׳
תשובה· אין אמת שעשה עצמו אלהים
כא׳ הוא היה מעולם ומכל עולמים אלהים
אמתי ובורא כל הדברים עם אביו שבשמים
ולסה בעבור אדם טבע האדם בלי השתנות
הטבע האלהות כאשר נבאו עליו כל נביאים
ואני אמר לקמה ששם אכתב על אמונות
הנוצריים והיהודים:

Quibus uerbis inimici crucis Chriſti, quanto odio in ſaluatorẽ mundi laborent, quãq; peruerſè dicta Legis Prophetarumq; cõtra eum torqueant, abundè declarant: quibus quidem ſic in ſua lingua reſpondi, qualiter impietas eorum meretur. Sed his relictis, ad inſtitutum noſtrum reuertamur. Diui Mat

thæi Euangelium ſub auſpicijs tuis,poten-
tiſſime Rex,in natiua ſua,hoc eſt Hebraica
lingua,non qualiter apud Hebræorum uul
gus lacerum inueni,ſed à me reindegratũ,
& in unum corpus redactum emittimus:
non qui mihi populum ceruicoſum illum
huius in ſua lingua publicatione Chriſtum
agniturũ ſpes ſit,cùm illud ſemper habue-
rint quidem, impugnarint autem ſemper,
etiam contrà ſcripſerint,quod Annotatio-
nes noſtræ ſatis abundè declarant,libroſq;
quoſdam,ut ſunt Liber תולדות & נצחון
item liber primus אמונות item liber חגלוי
& liber ברית החת תשובה על המינין &
alios cumplures habeant:quos poſtquàm
cognitionem linguæ ſuæ ad nos quoq; ma
naſſe uident, abditos ſeruant hodie, uirus
ſuum inueteratũ & contra Chriſtum ac cul
tores eius internecinum odium palàm qui-
dem non expuunt, ſimplices uerò quoſq;
inter illos, in errore retinere tantum ſata-
gunt. Haud igitur ad hos ſummopere,ſed
huc potiſſimum reſpexi, quo domeſticis fi-
dei calcaria ad ſacrarum literarũ ſtudium,
quod paucis hactenus feliciter ſine Hebrai
cæ lin-

cæ linguę cognitione cessit, adderem. Nam quum cōstet omnem mysticam scripturam Hebraica & Græca lingua proditam esse, facilè aduerti potest, quàm necessaria earū cognitio sit, ad sacros codices uel intelligendos, uel restituendos. Vt enim incognitis elementorum figuris nemo legit quod scriptum est, ita sine cognitione linguarum nullus intelligit quod legit. Itaque multos æuo nostro uidemus non sine magna laude sua, suasq; opes in hunc usum impendere, linguæ ut restituantur. Qua quidem in re, quum ab ineunte ætate literis regium animum imbutū erga honesta linguarum studia propensissimum geras, exemplum pulcherrimum, quod gnauiter omnes Christiani principes ęmulentur, exhibuisti. Nec audiendi sunt quidam, qui quoniam in illiteratis literis consenuerunt, dicere solent, satis sibi translationem Hieronymi esse: nescientes plurimum referre, è fontibus aliquid, an è qualibuscūq; lacunis hauriatur. Deinde, quòd quædam ob sermonum idiomata, sic in alienam linguā transfundi non possunt, ut uel eādem & natiuam parém ue

natiuæ

natiuæ gratiā claritatemq́ referant. Quod huic linguæ peculiare maximè est, ut multa interim scriptorū inscitia corrupta, multa ab interpretibus perperàm reddita, taceam. Scio, multi reclamant. At ego facilè, uel in uno Isaia ducentis & amplius locis à me iam contra Steuchum signatis, ostendere possum, hebeti quantumuis, ut ab illo (quoniam à me notatus est) insimulor ingenio: quid porrò, si quem perspicacē & acutum censorem experietur, fiet? Neq́ ego aut ueterum damno laborem, aut contemno studium: quanquā neutrum sibi Hieronymus, cùm post tot translationes ipse nouam moliretur, integrum fuisse, scribat: sed & ipse, et quisq́ quod ualuit, præstitit. Iuuamur nostro æuo beneficio multitudineq́ librorū, quos priscis nouimus defuisse. Nam & diuus Hieronymus ipse præter nuda Biblia & rudem pręceptorem, eumq́ malefidum, in Veteri instrumento nihil habuit, non ullam Chaldaicam translationem, aut Thargum, non Commentaria, sed nec grammatica Hebræa, sine quibus multa Scripturæ loca rectè excuti impossibile est, quicquid
quidam

quidam dicat. Equidem uideo doctos, qui-
cunque hodie diuinis literis operam dant,
modum propémodum nullum hoc gene-
re diligentiæ facere, dum ad unguem gram
maticæ Hebrææ præcepta rimantur, & u-
num hoc instrumētum idoneum maximè
ad eruēdas diuinas sentētias putent, quan-
tumuis artium literarumq; cæterarum co-
gnitione adiuti. Qua quidem in re, unum
me pro multis, Simonis Grynæi exēplum
testimoniúmq; pulcherrimum abundè so-
latur, insaniam esse arbitrantis, si quis peni-
tius de scriptura sacra, sine linguę huius co
gnitione, iudicare præsumat. Sed de his a-
liâs. Ad euangelium redeo. Quum illud an
te multos annos in libris meis Hebraicis ci
tassem, essentq; qui me sollicitarēt, tantum
thesaurum in publicum ut emitterem: futu
rum sperantes, ut non solùm Christo initia
ti, uerùm & qui alieni sunt à Christo, hac oc
casione traherentur ad Christum: tam ho-
nestam & sanctam petitionē repellere indi
gnum ratus, dimissis omnibus alijs studijs,
huic sacrosancto negocio adieci animum:
feciq; ut Hebraismo quidē Latina uersio,

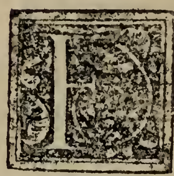
singulis

ſingulis uerò capitibus annotationes ſuæ, Latina & Hebræa lucis maioris gratia cohærerent. Latinas plerunq; adeoq; uerbotim ſæpe ex Enarrationibus inſignis cuiuſdam uiri, ueri theologi, me eſſe mutuatum: eo libenter indico, ne quod aliorum, imò Chriſti eſt, qui dona ſua quomodo uult & quibus uult diſpenſat, temerariè mihi arrogaſſe uiderer. Cæterum Hebraica, quæ frequenter inſerui, obiecta ferè Iudæorũ ſunt, ſed quibus noſtram quoquè ſubnexuimus reſponſionem. Porrò, ne omnes illorum errores abſurdasq; nimis opiniones, & argumenta ſtulta cogerer inter euãgelicas enarrationes ſępius repetere, uiſum fuit omnes illas nænias & ineptias, aut maiorem certè earum partem ſeorſum ſimul perſtringere: efficereq; non nullo certè ſtudiorum meorum labore: quo liquidùm extaret, eos qui Prophetas olim, qui diuina uiuentis Dei oracula ſoli habuerunt, tales eſſe nunc, & extitiſſe ab illa ruina ſemper, ut illuſtri gentibus omnibus cæcitatis horribilis exẽplo eſſe debeant. Quòd ſi nullum unquàm tempus ſimilius illorum excidio, quàm hoc noſtrum

ſtrum fuit:cùm ceu cõiuratione facta,gens omnis Pharisæorum illorum,tantùm non in exitium diſciplinæ membrorumq́ Christi conſpirat, & iudicium Domini,niſi nos omnia fallunt, domui Dei ſic imminet,ut peſtilentem cathedram ruere à culmine neceſſe ſit:ſanctè,ſapienter ac memorabiliter faciunt,qui ſingulari ipſius Dei fortitudine,& perſuaſa perditiſſimorum hominum autoritate diſcedere auſi,Euangelium Christi tota mente prehẽdere & propagare aggrediuntur. Declarabit mox ſuperueniens ætas. In ea ſumma gloriæ palma,quum tu quoq; Rex inclytiſſime,numerari cœperis, per Regis Chriſti ſempiternum, & omni creaturæ cõmemorabile decus te obteſtamur,ut imperij moderatione Chriſtiana ſic progredi uelis,quo pij quidem omnes ueram uoluptatem: ſubditi uerò tui,cùm uerum animarum,tum rerum etiam ſuarum commodum,te Principe,percipiãt. Quod te Ieſu ſeruator,cuſtosq́ cœli & terræ,ac æternitatis totius gubernator:cui omne genu flecti neceſſe eſt,ut concedere nobis uelis,ſupplices rogamus. Amen. Baſileæ,Rauricorum urbe inclyta,menſe Martio.

HAEC

EST FIDES CHRIstianorũ ſancta, recta & perfecta atq; indubitata, interprete Sebaſtiano Munſtero.

IDES noſtra eſt perfecta in deo uiuo et rege ſempiterno. Siquidẽ nos credimus q̊d eſt gubernator huius mundi: & ut fieri nõ poteſt quod nauis ſit abſq; gubernatore, ita impoſſibile eſt, ut mũdus ſit ſine rectore. Eſt etiã nobis fides perfecta in lege & prophetis atq; hagiographis et in omni eo quod ſcriptũ eſt in eis, quod nihil ſcriptũ ſit in eis ſine cauſa, nihil deniq; ſit in eis ſuperuacuũ, nullũ uerbũ erroneũ, imò non redũdet ullus pũctus aut ulla litera

הזאת אמונת המ
המשיחיים הקדושה
ונכונה שלמה
ובלי ספק;

אמונתנו

היא שלמה באלהים
חיים ומלך עולם: וגם
אנחנו מאמינים שיש מ
מנהיג בעולם כי כשם
שאין אפשר לספינה ב
בלא קבארניט כך אי א
אפשר לעולם בלי מנ
מנהיג:
ויש לנו אמונה של
שלמה בתורה ובנביאים
ובכתובים ובכל מה שכתוב
בהן שלא לחנם נכתב ו
ואין בהן דבר ריק או ד
דבר טעות אפילו נקדה
אחת או אות אחת או תג
אחת ואין רבוי ומעוט
בתורה אלא הכל לצורך:

litera aut ullus apex, nihil sit nimium aut diminutũ in lege, sed totum sit necessarium & excutiendũ, à nobis ponendæq; singulæ sententiæ super solium sibi conueniens: siquidem nullus est uersus biblicus, qui egrediatur limitem planũ. Sed & tota fiducia nostra est ad deum semper sublimãdum, iuxta id quod ait Dauid, qui est in pace, in Psalmis: Beatus uir qui confidit in domino & est dominus spes eius. Est quoque nobis fides perfecta, quod creator, qui sit benedictus, est unus, & nomen eius unũ, neq; est cum eo deus alius: ipse inquã est deus unus, nec est alter qui cõparetur aut societur illi, absq; principio & absq; fine. Ipse deus meus & uita mea, liberator meus in angustia, confugium meum in tẽpore tribulationis: ipse pars calicis mei in die q̊ clamauero. In manũ eius cõmẽdo spiritũ meũ omni tẽpore atq; omni hora & in omni mométo. Ipse fuit, ipse est & ipse erit in gloria: ipse

לדרוש ממנו ולישב על
אופניו שאין מקרא המקרי
יוצא מידי פשוטו
וכל הבטחתנו על הש
השם יתעלה כמו שאמר
דוד עליו השלום בת
בתהלים אשרי הגבר א
אשר יבטח ביהוה והיה
השם מבטחו:
ויש לנו אמונה של
שלמה שהבורא ית' אחד
ושמו אחד ואין עמו אל
אחר והוא אחד ואין שני
לה להמשיל לו ולהחבירה
בלי ראשית ובלית תב
תכלית·
הוא אלי וחי גואלי ב
בצור חבלי בעת צרה ו
והוא מנת כוסי ביום אק
אקרא בידו אפקיד רוחי
בכל עת ובכל שעה ובכל
רגע והוא היה והוא הוה
והוא יהיה בתפארה וה

ipse deus uita mea, ipse uerax, terribilis, excelsus & sanctus. Ipse fuit rex priusquã ulla condita esset creatura: ipse, qui sublimetur, & mundus ipse adinuicem pendent, & impossibile est ut ille esse possit sine eo. Agnoscim⁹ & rabi Mosi filij Maimõ felicis memoriæ analogiã, ut sicut assimilari nequeũt operationes hominis quas exercet post natiuitatẽ suam ad eas quas habet antequam natus est, puta in uentre matris suæ habet os obstructum & umbilicum apertũ, ædi tus autem in lucem fieri nõ potest ut superstes maneat si obstruatur os eius aut aperiatur umbilicus eius, sed contrariũ fieri necesse est, nẽpe ut os eius sit apertũ & umbilicus obstructus, ita confiteri nequeunt res huius mundi postquam esse cœperunt ad seipsas quando ante increatum mundum non fuerunt.

והוא אל חי וקיים נורא
המרום והקדוש׃
הוא מלך בטרם כל י
צור נברא והוא יתעלה
והעולם תלויין זה בזה
ואי אפשר זה בלעדי זה׃
ובחר רמב"ם ז"ל הדעת
כי כשם שאין לדמות ע
ניני האדם מעת הו
לדו ולקודם לדתו ש
שהוא בבטן כמו גוף ס
תום וטבורו פתוח ול
ו לאחר לדתו אי אפשר
לו להתקיים אם נסתם
גופו נפתח טבורו אלא
יתחייב להיות פיו פתוח
וטבורו סתום כך אין לד
לדמות עניני העולם מ
מעת היותו להוויתו ממ
מה שהיה על קודם הויתו׃
ואנחנו מאמינים בא
באמונה שלמה שהאל
קדמון לכל דבר אשר נב
נברא ואין ראשית לר
לראשיתו׃

Credímus prȩterea fide perfecta, quod de9 ipſe ſit prior omni re creata, & quod non ſit princi-piũ princip ĳ eius. Cre-dímus etiam fide perfe-cta, in eſſentiã & ſubſtã-tiã eius, quod'q; omnis res ſit ab eo. Credimus eum eſſe deum unũ, & quod eſt rex regũ, deus deorum atq; dñs domi nantium, & nulla eſt res quæ illum lateat aut ab ſcondita ſit ab eo, ſed o-mne q̊d fuit, eſt & erit, totũ eſt ab ipſo deo ex-celſo, & nihil celari po-teſt ab eo, ſiue graue ſit ſiue leue: quẽadmodum etiã credimus, quod ex nihilo & informi crea-uerit cœlos et omnẽ ex-ercitũ eorum, terram & quicquid eſt ſuper eam mare & omnia quȩ ſunt in eis. Et ſic quoq; credi mus quod tria ſunt no-mina & proprietas ſeu perſonæ in diuinis, & nulla eſt inter eas diuiſio, ſed eſſentia una, poten-tia una, ſubſtantia una & facultas una: nec eſt uis

ויש לנו אמונה של
שלמה במציאותיו והו
והויותיו שהכל ממנו ה
הוא: גם אנחנו מ
מאמינו׳ שהש׳ אחד ו
ושמו אחד והו׳ מלך ה
המלכים ואלהי האלהים
ואדוני האדונים ואין ד
דבר נעלם ונסתר ממנו
וכל מה שהיה והוה וי
ויהיה הכל מאת השם ית
יתעלה ואין דבר נכחד
ממנו הן כבד הן קל כמו
שאנו מאמינים עימן ש
שמו וכחו ברא את הש
השמים וכל צבאם וה
והארץ וכל אשר עליה
הים וכל אשר בם:

כמו כן אנחנו מאמ
מאמינים ששלש שמות
ומדות באלהים ואין ש
שום חילוק ביניהם כי
מציאות אחת הוא וכח א
אחד ויסוד אחד ורשות
אחת הוא ואין לאחד כח

יותר מחבירו וכל חב
חבריאות נחוית אחד ת
הוא ושלש שמות אלה
לא נחלקים זה מזה כג
כגון ראובן שמעון לוי
שתאחר ונפרד מחבירו ו
ומחלקים זה מזה ויש
לכל אחד דעת בפני עצמו
וכל אחד יכול לשמש ב
בלי רשות חבירו אבל
הנא אינו כן אלא גש
גשמות אחד הן א׳עפי ש
שהשמות נחלקים זה מ
מזה ודומה כאילו הם
שלש גופיות מכל מקום
גוף אחד ויסוד אחד הם
ואסור לחשוב לחרתר
ולחלק השמות זה מזה
ולא אתה צריך לדעת ס
סוד של השמות ואנו
צריכין לומר כן כי אם
לא כן לא יהיה הבריא׳
שרין פי׳ מה שזה ממית
זה מחיה וכן להפך:

maior in una quã in reliqua, ſed omniũ eſſentia & ſubſtãtia una eſt: & tria iſta nomina non diuidũtur unũ ab alio, ſicut Reuben, Simeon, Leui, quorum quiſq; diſtinguitur ab alio & unus diuiditur à reliquo, & eſt unicuiq; ſcientia propria, ſed & quilibet poteſt agere quippiam ſine facultate ſocij ſui. Hic autem nõ eſt ſic, ſed eſt ſubſtãtia una quantumlibet nomina inter ſe diſtinguantur, unum ab alio, & ſpeciem habeant perinde quaſi tres ſint corporales perſonæ, cum tamen ſint una ſubſtantia & una eſſentia. Prohibitũ eſt autem cogitatu ipſo diuidere perſonas, iſtam ab iſta, nec tibi opus eſt ſcire arcanũ horũ nominũ. Et quidem cogimur ſic loqui, alioquin non eſſent creaturæ ſubſiſtẽtes, hoc eſt, quem iſte interſiceret ille uiuiſicaret & cõtrà.

Præterea si inuocares Reubē ut te saluaret, uenire posset Simeon ut illum impediret & econuerso. Sic quoque si aliquid ille decerneret, uenire posset alter & cassaret illud decretum. Item quando unus uellet oriri solem, ueniret alius & impediret illud: & simile iudiciū est de multis alijs rebus: puta planetæ, stellæ atq; sphæræ nō possent exequi iter suū atq; cursum suum, neq; cyclū regulariter absoluerent, sed planetæ agerent cōtra ordinem suum, nēpe quod sol splēderet per noctem & luna per diem, cum nō sit possibile, ut duo reges seruiāt sub corona una & nō sit discordia inter eos. Cōstat aūt & patēs est, quod creatura ipsa non recipit mutationē, quemadmodū adhuc dicemus, sed manet ut est creata in sex dieb. creatiōis.

ועוד אם לראובן תקרא
שיושיע לך ויבא שמעון
ויבטל אותו כן לחפך ויבן
מת שזה יהיה גוזר ויבא
האחר ויבטל הגזירה יע
ועוד בהיות אחד ירצה לה
להזריח השמש ויבא הא
האחר להעריב וכן לע
לענין הרבה׃

וגם המזלות והכוכבים
והגלגלים לא ישמשו ב
בדרכן ובהליכתן ולא יה
יהיה הולכין הלילה די
ויהיה מזלות משמשין
שלא כסדרן כגון השמש
יאורה בלילה והלבנה ב
ביום כי לא אפשר ש
ששני מלכים משמשין
בכתר אחד ואין חלוק ב
ביניהם׃ והרי נראה ו
ונמצא שאין הבריאה נ
נשתנה במלא גמיא כמ
כמו שנבראת מששת •
ימי בראשית׃

והנה אתן לך משל א
ע"פ שהוא אין מצמצם
בכלו על בכך שלש מורות
הלא שלג וקרח ומים הם
שלש שמות סוף כל סוף
מין אחר הוא ר"ל מים ג
וכן תמצא באדם שנקרא
ג' שלש שמות לפי ש
שלש מורות כגון איש א
אדם אנוש והוא גוף אחד
כן תמצא אצל אדמה
שנקרא לה ג' שמות כג
כגון ארץ תבל אדמה ס
סוף כל סוף תבל אדמה
א"כ הבא נמי ש"ג שמות
שאנו המשיחיים מאמ
מאמיני' הו נמי אלהות
אחד הוא ויסוד אחד הוא
כמו שפרשתי והן אב ו
ובן ורוח הקדש הם אל
אלהים אחד אלא אין י
יחיד ובן הוא אלהים שת
שליש אלא אין אלהים
שלשה ואין לך רשות ל
לחלק השמות רק לחת

Et ecce dabo tibi exemplũ. & si non usq; quaq; & præcise respõdeat negocio trinitatis: an non nix, glacies & aqua sunt tria nomina & tamen quãtum attinet ad finẽ sunt species una nempe aqua? Sic inuenies in homine quod appellatur tribus nominibus iuxta tres proprietates, ut uir, homo, rationale animal, & tamẽ est substantia una: sic inuenies in terra quod appellatur tribus nominibus, puta terra, orbis, humus: ergo hic quoque tria sunt nomina seu personæ ut nos Christiani credimus, quæ tamen sunt una diuinitas atque una substantia ut iam exposui, & sunt pater, filius atq; spiritus sanctus: ipsi inquã, sunt de9 un9 sed nõ unicus, ipsi deus trinus sed non dij tres.

Nec licet tibi diuidere nomina ista nisi quantũ attinet ad nomẽ productio-

 onis

nis cuiuslibet : at ipſe interim in omnib. iſtis unum habet nomen appropriatum id q̄d claro ingenio perſpicuū fit in flāma carboni alligata. Non autē eſt tibi opus ut ſcias myſterium horum nominū, aut quod cogites nomen ſeu perſonam unam plus operari quā cōparem eius, cū omnes una ſint ſubſtantia, ſed in hoc oportebit te recte ſentire & ſcire quod pater ab æterno gignit filiū & filius naſcitur à patre abſque initio, & ab utroq; procedit ab æterno ſpiritus ſanctus, & hi tres unus ſunt deus, una eſſentia atq; una ſubſtantia: Et hinc eſt quod aliquādo cōmemoratur in numero ſingulari, ut dominus deus, aliquando in numero plurali, ut dn̄s dij eſt deus unus & domin9 unus, omnipotēs, abſq; principio & abſq; finē,

להתיחס שם כל אחד אב
אבל הוא חבל אחד המ
המיוחד בכלן בשכל מ
מושכלת בשלהבת קש
קשורת בגחלת ואין אתה
צריך לידע סוד של הש
השמות א״ו שתחשב שם
אחד פועל יותר מחברו
אלא חבל יסוד אחד הוא
רק שאתה צריך לכון ל
לדעת כי אב מעלם הו
הוליד את בן ובן נולד
ומאב בלי ראשית ומ
ומשניהם יוצא מעולם
רוח הקודש והשלשה א
אלהים אחד מציאות א
אחת והויית אחת׳

ובן תמצא שלפעמים
נזכר בלשון יחיד כגון
ה׳אל ולפעמי׳ בלשון רב
רבים כגון ה׳ אלהים הוא
אלהי אחד ואדוני אחד
שדי בלי ראשית ובלי
סוף

סוף הוא הוליד לפני כל
עולמים בן שוה לו בכל
ברשות בכח בחכמה בס
בטוב ובשכל ובכבוד את
אל מן אל את אור מאור
את אל אמתי מן אל אמ
אמתי וכו׳ חבל נעשו כ
כש׳ בראשית ברא אל
אלהים את שמי׳ ואת הארץ
ר״ל בבן אשר בו נברא
העולם ואחרי כן נכתב
ויאמ׳ אלהים נעש׳ אדם
בצלמינו ובדמותינו נע
נעשת לשון רבים ר״ל אב
היה מתיעץ עם בנו וא
ואמר לבנו מאחר שגלוי
וידוע לפני איך עתיד ת
תולד מנערה טהורה לפ
לפיכך נעשה אדם בכל
בצלמינו ובדמותינו
לפי שבתחלה השיב לו
לאביו שבשמים מה אנ
אנוש כי תזכרנו ובן א
אדם כי תפקדנו׳

fine, qui ſcilicet ante cũcta ſęcula genuit filium ſibi coæqualẽ, in potentia, in uirtute, in ſapientia, in bonitate, in intelligentia & in gloria, deum de deo, lumen de lumine, deũ uerũ de deo uero, per quẽ omnia facta ſunt, ſecundũ quod ſcriptũ eſt: In principio creauit deus cœlũ & terram, hoc eſt, in filio, per quem creatus eſt mundus. Et paulò poſt ſcribitur: Dixit autẽ deus: faciamus hominem in imagine noſtra & in ſimilitudine noſtra: Faciamus, inquit, numero plurali, ut ſit hic ſenſus: Pater conſiliũ iniit cum filio ſuo, dixitq́ ad filiũ ſuum: poſteaquã mihi manifeſtũ & notum eſt, quod tu in futuris tẽporibus naſceris homo ex immaculata puella, ob id faciemus hominem in imagine noſtra: qui & à principio reſpondit patri ſuo cœleſti: Et quid eſt homo quod recordaris eius, & filius hominis quod uiſitaturus es eum?

En ratiōē apertam, q̄d non inuenimus in ulla creatione, dn̄m ſanctū & benedictū dixiſſe faciemus, ſicut in creatione iſta. Et ne putares duas in deo eſſe potētias, ob id ſcribitur iuxta creationē illam: Et formauit deus, numero ſingulari, oſtendens tibi quod in eo ſit potentia una atq; eſſentia una. Et in hunc modnm inuenies nō raro multa ſimilia in lege, nempe quod ſcribitur à principio uerſus plurali numero, & in fine ſententiæ ſingulari numero ut innuatur tibi, patrem & filium atq; ſpiritum ſanctū unum eſſe deum, quemadmodum dicitur de generatione diuiſionis linguarū: Age deſcendamus & confundamus labium eorum: & poſtea ſcribitur. Et deſcēdit dominus ut uideret &c. Sic quoq; dicitur: Quis eſt ut populus tuus Iſraël, gens una, cum qua ambulauerūt dn̄: & ſubditur.

והא ראיה שלא מצינו
בשום בריאה שאמר הק
הק׳בה נעשה כמו כב
בבריאה זו וכדי לא ת
תחשב כי שתי רשויות
באלה׳ לכן כתיב אצל י
יצירה וייצר אלהים בל
יחיד לומר לך שרשות א
אחת ויסוד אחד הוא וה
המציאות אחת׳
וכן תמצא חבריו חבש
הרבה פעמים בתור׳ ש
שכתיב בתחלת הפסוק
בל׳ רבים ובסוף הפסוק
בלשון יחיד לרמוז לך ש
שיש אב ובן ורוח הק
הקודש אלהים אחד כמ׳
שנ׳ אצל דור הפלגה הבה
נרדה ונבלה שפתם וכ
וכתיב אחרי כן וירד ה׳ ל
לראות וגו׳ וכן נאמר
מי כעמך ישראל ג
גוי אחד אשר הלכו לו
אלהים ל׳ רבים וב

ונתיב לפדות לו לעם ב
בלשון יחיד ובאלה הרבה
תמצא בתורה ובנביאים׃
עוד מאחר שבאת עת
גזורה מהאלהים שלח אב
את היחיד בתוך בטן הנ
הנערה טהורה והיה מת
מתפעל אדם בתוכה וב
ונולד ממנה והלך על הא
הארץ לפדות את אדם
מן חטא ומן עול הת
התורה אשר ה׳ גזר על יש
ישראל כמה מצות ו
וחקים שאין בהם טעם
אין הדעת כדי ליסר אותם׳
ולהכניע אתם מלפניו׃
אז בהולד בן האל
האלהים על הארץ נת
נתקימו דברי כל הנ
הנביאים שכלם נתנ
נתנבאו על ביאת המ
נס

subditur. ut redimat sibi populum: in numero singulari.

Talia multa inuenies in lege & prophetis. Postquam autem uenit tẽpus definitum à deo, misit pater filium suum unicum intra uterũ uirginis purissimæ, & factus est intra ipsam homo, & natus ex ea ambulauit super terram ut redimeret hominem à peccato atque à iugo legis, quod dominus imposuerat Israëlitis, multiplicans præcepta & statuta, quę etiam erant pręter rationem & communem sensum, quatenus castigaret eos atque humiliaret eos à cõspectu suo. Eo tẽpore quo dei filius natus est in terris, impleta sunt uerba omnium prophetarum texuerunt de aduentu qui omnes prophetias

Meschiæ, & cuncti significauerunt quomodo ille mitteretur in nomine domini, & redimeret sibi hominem per mortem suam, quem occisuri erãt iniqui qui erant in Israël, & reuiuisceret die tertia, ascenderetq́ in cœlum cum corpore suo, consessurus ad dexteram dei, unde in fine mundi ueniret ad iudicandum uiuos et mortuos: quodq́ in illa die discretionem faceret inter iustos atque impios: collocaturus istos ad dextram suam, illos autem ad sinistram suam & prolaturus iudicium inter eos: iusti adiudicandi uitę & impĳ gehennæ. De natiuitate Meschiæ dixit Isaias: Ecce puella impregnata pariet filium, & uocabit nomen eius Immanuël.

vbi per

המשיח והלן רמוז על זה שישלח בשם אלהים ופדה לו האדם עם מיתתו שהרגו אותו הפושעי בישראל ויחיה ליום השלישי ועלה לשמים עם גופו וישב לימין אלהים ומשם בסוף העולם יבא לדין את החיים והמתים׃

ובבאתו היום יברר לו בין הצדיקים ובין הרשעים ויעמיד אלה לימינו ואלה לשמאלו וידין ביניהם הצדיקים נדונים לחיים והרשעים לגיהנם׃

על תולדת המשיח אמר ישעיה הנה העלמה הרה וילדת בן וקראת שמו עמנואל׃

הנה

הנה העלמה משמע ה
הבתולה שלא נשאת ע
עוד לבעל כמו שנאמר
אצל רבקה ותלך העלמה
לשאוב מים והרי כל על
עלמא מודה שרבקה בת
בתולה היתה באותה פ
פעם כי לא נשאת עוד
ליצחק׃

וכן כתיב אצל מרים
אחות משה ותלך הע
העלמה וע״ב שבתולה ה
היתה כי לא היתה זקנה
רק שש שנים׃

ועוד תמצא בקבלה ב
בתרגום יונתן שהמם ש
של העלמה מם סתומה
ובודאי הוא רמז שהיא
היתה בתולה קודם לידה
ואחר הלידה אב״ מי הוא
זה שילד כל כי אם משיח
ה׳ ובן אלהים שנשלח א
אל בני ישראל לגאל
אותם

vbi per puellam etiam ad literam accipienda est uirgo, quæ scilicet nōdum est ducta à marito: sicut quoq; de Rebecca diciur: Et abijt puella ut hauriret aquam. Constat autem & totus mundus fatetur Rebeccam eo tempore adhuc fuisse uirginem, quippe quæ nondum maritata fuit Izhac. Haud secus scribitur de Miriam sorore Mosi, nempe, abijt autem puella: Et cōstat quod adhuc uirgo fuit: non enim fuit prouectæ ætatis, cum tantum sex fuerit annorum. Inuenies denique in Cabala, in interpretatione Ionatham, quod mem in העלמה id est, puella, sit mem clausum quod certe nil aliud significat quàm quod ipsa fuerit uirgo ante partum & post partum. Et cui quæso competit sic nasci nisi Christo Domini & filio Dei, qui missus fuit ad filios Israël ut illos

ut illos redimeret: at illi fuerunt populus dura ceruice, nolentes suscipere eum, nec oculos uerterunt ad cuncta illa signa quæ fecit, qualia nullus homo unquam fecit. At gentiles uenerunt & acceptauerunt eum cum amore, elegitqúe illos deus loco Israëlis in populum peculiarem & omnes qui credunt in eo: & illi sunt ueri Israëlitæ non secundum carnem sed in spiritu, sicut dicitur in Isaia: Pater tuus primus peccauit & interpretes tui inique egerunt contra me, Et ego uiolaui principes sanctuarij, & tradidi Iacob in anathema atque Israël in opprobria. Audis'ne quomodo deus reprobauerit populum Israël, qui est Israël secundum carnem?

אותם אבל הם היו עם קשי ערף ולא רצו לקבל אותו ולא שעו בכל האותות אשר עשה שלא עשה אנוש במוהו: ובאו גוים וקבלוהו באהבה ואלהים בחר אותם במקום ישראל לעם סגלה וכל המאמינים בו והם היו ישראלים באמת אין לפי בשר אלא ברוח כשנאמר בישעיה אביך הראשון חטא ומליציך פשעו בי:

ואחלל שרי קודש ואתנה לחרם יעקב וישראל לגדופים:

התשמע היאך אלהים מאס את עם ישראל שהוא ישראל לפי בשר:

ועתה

Et nune

עתה שמע שבחר לו
את עם אחר שנקרא עם
יעקב ועם ישראל בר
ברוח כי נסמך שם בנ
בנביא׳ ועתה שמע יע
יעקב עבדי וישראל ב
בחרתי בו׃

כה אמר יהוה עשך וי
ויצרך מבטן יעזרך אל
תירא עבדי יעקב ויש
וישרון בחרתי בו׃

כי אצק מים על צמ
צמא ונזלים על יבשה
אצק רוחי על זרעך וב
וברכתי על צאצאיך׃

וצמחו בבין חציר כע
כערבים על יבלי מים׃

זה יאמר ליהוה א
אני וזה יקרא בשם יע
יעקב וזה יכתב ידו לי
ליהוה ובשם ישראל
יכנה׳ התשמע יהו
יהודי׳
מי

Et nunc audi quomodo elegerit sibi populum alium, qui uocatur populus Iacob & populus Israël in spiritu. Subditur autem ibi in propheta: Et nunc audi Iacob serue meus & Israël quem elegi. Sic dixit dominus, qui facit te & format te ex utero atque iuuabit te: noli timere serue meus Iacob & rectissime quẽ elegi. Effundam enim aquam super sitientem & fluẽta super aridam, effundam spiritum meum super semen tuum & benedictionem meam super germina tua. Et germinabunt inter herbam, ueluti salices iuxta riuos aquarum. Iste dicet, Domini ego sum, & iste appellabitur nomine Iacob, & iste ascribet se manu sua domino, & nomine Israël cognominabitur. Audis'ne Iudæe, quis

quis appelletur nomine Iacob & quis cognominetur nomine Iſraël? non'ne populus alius quàm populus Iſraël? Quare ergo uos dicitis quod uos ſoli ſitis filij Iſraël? En populus quẽ elegit ſibi deus, et qui facit uoluntatem eius, hic eſt populus Iſraël, & ipſe in ueritate cognominabitur nomine Iſraël. Sic quoque in loco alio dicit Dominus per Iſaiam prophetam. Et nũc dixit dominus formans me ex utero ſeruũ ſibi, ut reducã Iacob ad ſe, ſed Iſraël non congregabitur: glorificabor in oculis dñi, & deus meus fuit fortitudo mea. Et ait: leue eſt ut ſis ſeruus meus, ut ſuſcites tribus Iacob & reducas deſolationes Iſraël, quin potius dedi te in lucem gentiũ, ut ſit ſalus mea uſque ad extremitatem terræ.

Verus populus dei

Ecce di-

מי יקרא בשם יעקב ומי יכנה בשם ישראל· הלא עם אחר מעם ישראל· ולמה אתם תאמרו כי לבדכם הם בני ישראל·

הנה עם שבחר בו האלהים ואשר עשה רצונו הוא עם ישראל והוא באמת יכנה בשם ישראל·

וכן במקום אחר אמר השם על ידי ישעיה הנביא· ועתה אמר יהוה יוצרי מבטן לעבד לו לשובב יעקב אליו וישראל לא יאסף ואכבד בעיני יהוה ואלהי היה עזי:

ויאמר נקל מהיותך לו עבד להקים את שבטי יעקב ונצורי ישראל להשיב ונתתיך לאור גוים להיות ישועתי עד קצה הארץ:

הנה

הנה אמר ה' שישראל
לא יאסף ועבד יהוה ש
שהוא המשיח בא לש
לשובב יעקב ולא יכל
ויאמר לו ה' נקל אפ
אצלי שאתה תקים את
שבטי יעקב ותשיב נצ
נצורי ישראל נתתי אותך
לאור גוים כדי שתבא
ישועתי עד קצה הארץ
וכל אדם ידע את אל
אלהים וישוע משיח
בנו' וכן אמר המשיחנו
בבשורתו ירושלים יר
ירושלים שתהרגי את
נביאים ותסקלי אתם
שנשלחו אליך כמה פע
פעמים רציתי לקבץ את
בני כמו כך תרנגלת מ
מקבצת אפרוחיה תחת
כנפים ומאנת ובמקום
אחר אומר רבים שבאו
ממזרח וממערב וינוחו
עם אברהם יצחק ויעקב
ובני מלכות ישלכו ל
לחוץ אל החשך:

Ecce dixit dñs quod Iſraël non cõgregabitur, & ſeru9 domini qui eſt Meſchias uenerit ad reducendũ Iacob ſed non potuerit, quapropter dixerit illi dñs: Leue eſt apud me, q̊d tu ſuſcites tribus Iacob & reducas deſolationes Iſraël, cum dederim te in lucẽ gentium, & ut ueniat ſalus mea uſq; ad extremum terræ, & omnis homo cognoſcat deum & Iheſum Chriſtũ filiũ eius. In hunc quoq; modum dixit Chriſtus noſter in euangilio ſuo: Ieruſalẽ Ieruſalẽ quæ occidis ꝓphetas & lapidas eos q miſſi ſunt ad te: quoties uolui congregare filios tuos, quemadmodũ gallina cõgregat pullos ſuos ſub alis & renuiſti. Et in loco alio dicit: Multi uenient ab oriẽte & ab occidente & qeſcent cũ Abraham, Izhac & Iacob, filij autem regni eijcientur foras in tenebras.

B Videtis

Videtis nunc uos Iehudæi quod prophetę ipsi stāt pro parte nostra & sunt testes fideles pro fide nostra? ~~En ipsi prædixerūt natiuitatem Meschię nostri, uitam eius, miracula eius, passiōes eius, mortem eius atq; resurrectionem eius.~~ Et si dicas: q̃d si deus gloriosus ingressus est intra uirginem mundam: & factus est intra eā ueluti paruulus, natusq; ex ea absq; angustia & dolore & æditus ex ea haud secus quā ingressus, & ipsa relicta est uirgo ab initio usq; in finē, & filius exinde conuersatus est super terrā triginta trib9 annis ut impleret præcepta scripta ~~in lege Mosi~~, qui est in pace, atq; in reliquis ꝓphetis, quis interim in annis illis gubernauit cœlos? Responsio: Non legisti id quod scribitur in Iirmeia, quod Deus implet cœlum & terram?

הלא תראו עתה אתם היהודים כי הנביאים הם עומדים בעדינו ו וגם הם עדים נאמנים על אמונתנו הנה הם התנבאו את תולדת מ משיחנו ואת חייו ונפ ונפלאותיו ויסוריו ומ ומותו ותקומתו. ואת הוא הנכבד נכנס בתוך הבתולה טהרה ונתפעל בתוכה כמו ילד ונולד ממנה בלא צער וחבלים ונפלט ממנה כך כמו ש שנכנס בה והיא נשארת בתולה מתחלה עד סוף ואותו הילד משם הלך על הארץ לג שני׳ כדי שימלא המצות הכתובות בתורת משה ע״ה ושאר הנביאים מי היה בשני ההם פעל בשמים חש תשובה הלא קראת מה שנכ׳ בירמיה שהוא מלא את שמים וארץ׳

אפפי

Licet

אע״פי שבן ה׳ המכבד
יפעל את תשועתנו על
הארץ אפי׳ הכי היה
הוא עם אב רוח הקדש
מתפעל בשמים והוציא
כחו הפועלי וכן הוא
אומר בבשורה אבי יפעל
עד עתה ואני אפעל והנה
דומה לנר שמדליקין מ
ממנו כמה נרות שירצו
ואין יראה חסרון בנר
כמו שנ׳ אל משה ונ
ונתת מהודך עליו וא
ואע פי שהוא נתן מה
מהודתו על יהושע אפ
אפילו הכי לא היה לו
חסרון בנבואה ק״ו בנו
של הקב״ה מי שנתן נב
נבואתו על הנביאים
ואין לאחד חסרון בנ
בנבואתו וכן אע״פי
שהוא ירד על הארץ לא
עזב את שמים ואין
היה לו חסרון בהם כי
יכלתו וכחו היא בש

Licet eñ filius Dei glorioſi operaretur ſalutẽ noſtrã in terra, nihilominus ipſe fuit cum patre & ſpiritu ſancto, cooperans illis in cœlis & eduxit potentiam in opus. Sic quoq; ipſe dicit in euangelio: Pater meus operatur uſq; modo & ego operor. Et ecce licet uidere ſimile in lucerna, de qua incendũt tot lumina quotquot uoluerint, & nullus uidetur defectus in lucerna: ſicut etiã dicitur ad Moſen: Et pones de gloria tua ſuper eum. Licet enim poſuerit de gloria ſua ſuper Iehoſuam, nihilominus ipſe nullum habuit defectũ in prophetia. Multo minus filius dei ſancti, qui dedit prophetiæ ſuæ donum prophetis, in nullo habuit defectum in ꝓphetia ſua. Sic licet ipſe deſcẽderit ſuper terrã, nõ tamẽ dereliquit cœlos, nec ullum habuit in eis defectum, poſteaquam potentia illius & uirtus eius eſt

in cœlis, in terra & in cũctis creaturis. Et ecce est quoq; potẽtia in manu dei sublimis, ad creandũ corpus intra corpus & ad ponendum in eo spiritũ atq; flatũ, de guttula seminis una, ut nascatur homo de homine, & hæc est præcipua proprietas q̊d creator benedictus inuenitur habere perfectã essentiã. Ipse enim est causa essentię omniũ entiũ, atq; in eo est subsistẽtia essentiæ eorũ, & ab eo deriuãtur omnes uires subsistẽtiæ entium. Et si trãstulerimus atq; negauerimus à filio essentiã illã, iam annihilatur esse omniũ entiũ: sed non cõtrà, annihilato enim esse rerũ & translata annihilatiõe earũ ad filiũ, omniũ inquã earũ præter solũ ipsum, non annihilatur essentia eius ꝓpter illas neq; deficit, qa nomẽ eius uocatur, Sibi sufficiẽs, seu Omnipotẽs, eo q̊d in essentia eius nihil desit necessariũ, in omnibus autẽ reliquis præter ipsum, in intelligentijs,

בשמים ובארץ ובכל
הבריות: הנה יש יכ
יכולת ביד השם יתעלה
להבראות גוף בתוך ג
גוף ולתת בו רוח וב
ונשמה מטפה אחת
ולהולד האדם מן האדם
וזה העיקר שהבורא
ית׳ נמצא מציאות ת
גמורה׳ וכי הוא עלם
מציאות כל הנמצאי׳ ו
ובו קיום. מציאותם כח
וממנו ימשכו כל
וקיום הנמצאים ואת מ
ואילו נעבור מנעלהג
מציאותו על לבנו בשם׳
מציאות כל הנמצאים בו
ואילו נעבור על לבנו
בישול כל הנמצאים
כלם זולתו לא בטלה
מציאותו בעבורם ולא
חסרה כי שמו נקרא מ
מסתפק אשר אין לו צ
צורך במציאותו וזולתו
וכל בלעדיו מן הדעות

in cor-

לגופי הגלגלים ומה ש
שיש בתוכם כלם יצ
יצטרכו במציאתם אליו
וזה נרמז במלת אנכי י
יהוה אלהיך׃ עכ אי
אתה מודה שאפשרות
ביד הבורא יתברך לה
להשפיע שמו הנכבד ש
שהוא בנו בתוך בתולה
טהורה ויהואת אנחנו
משיחיים מורים כן ה
היות כי מאחר נתק
נתקיימה עת הגזורה מ
מהאל נשלח גבריאל
מלאך למרים הבתולה
לבשר לה הנך הרה ויולדת
בן וקראת שמו ישוע
הוא יהיה גדול ובן ע
עליון יקרא ויתן לו
אלהים את כסא דוד א
אביו וימלוך בבית יעקב
עד עולם ולמלכותו ל
לא קץ ותען אליו מ
מרים ותאמר איך אני
הרה הרי אין לי בעל

in corporibus sphericis & quicquid est intra ipsa, omnia inquã in essentijs suis necessario pẽdent ad eum: & hoc significatur per dictionẽ: Ego sum dñs deus tuus. Ex cunctis istis tibi perspicuum fit ut fateri cogaris, esse in manu creatoris benedicti potentiã istã, ut demittere potuerit nomẽ suũ gloriosum, qui est filius eius, intra uterum uirginis illibatæ. Et hoc nos Christiani confitemur sic esse: quoniam postq̃ impletũ est tẽpus ordinatum à deo, missus est Gabriel angelus ad Mariam uirginẽ ut nunciaret illi: Ecce tu grauida eris & paries filiũ, uocabisq; nomẽ eius Iesum. Ipse erit magnus & filius altissimi uocabitur dabitq; ei Deus solium Dauid patris eius & regnabit in domo Iacob in æternum, & regni eius nõ erit finis Respondens autem illi Maria dixit: quomodo impregnabor ego, cũ mihi non sit maritus,

nec ullum cognouerim marē? Et respōdit angelus dñi: Scio filia mea scio, q̊d uirgo pura sis: sed iste est filius ille de q̄ prædixit Isaias ꝓpheta in diebus Iosiæ, & non est filius hominis simpliciter, sed spiritus sanctus supueniet te & uirtus altissimi obumbrabit tibi, ideoq́ꝫ id quod nascetur ex te sanctum, uocabitur fili9 dei. Ipse ueniet & accipiet humanitatem ut redimat sibi hominē à trāsgressione atqꝫ à faucibus gehēnæ, & aperiat portas cœlorum: & cūctæ ꝓphetiæ quas prædixerunt prophetæ de Meschia filio Dauid, omnes illæ de ipso dictæ sunt, & in eo cōplebitur hęc lectio biblica: Beatus qui expectat eum. Et beata tu & bene tibi quæ digna inuenta es ad hoc. Cumq́ꝫ Maria audiuisset hoc felix nunciū ex ore angeli, gauisa est gaudio magno & ait:

are verbū
factum

לא ידעתי שום זכרי
והשב לה מלאך יי׳ חשב
ידעתי בתי ידעתי א
שבתולה טהרה את ע
ואלו זהו הבור שנבא יא
אלו ישעיהו הנבל
בימי יאשיהו ולא ון
אדם ממש הוא אלא רוח
הקדש הוא יבא עליך
וכח העליון יכסך ועל
כן מה שיולד ממך קדוש
יקרא בן אלהים׳ הוא
יבא ו קח אישות לפדות
לו האדם מן העבירה ו
ומידי גהנם ולפתח את
שערי השמים וכל הנ
הנבואות שנתנבאו הנ
הנביאים על משיח בן
דוד כלן על זה נאמר ו
ובו יהיה הקרא מקוים
אשרי המחכה לו ואשריך
וטוב לך שזכית לכך׳
כיון ששמעה מרים
את בשורה זו מפי המלאך
אז שמחה גדולה ואמרה

Ecce an

הנה שפחת ה׳ יהי לי כ
דברך ומיד נהיה האל
אדם בבטנה ואחר תשעה
חדשים נולד מן בתולה
טהורה בלי צערה ויגדל
ויגיע עד שלשים שנים
ויתגלה לישרא׳ איך הוא
משיח ה׳ ועשה נסים ו
ונפלאות אשר לא עשה
שום חזון או נביא כמ
כמוהו והיה מראה לכל
העולם איך הוא בא ל
לפדות את האדם מן ה
העון כמו שנא׳ ביש
בישעיהו והוא מחולל
מפשעינו מדכא מע
מעונותינו כלו׳ שיפדה
אותנו מדיני של גיהנם
הוא נגוע מכה ומענה
וכפר עלינו הוא אל
אלהינו גם הוא בחייו
היה מלמד את בני הב
האדם והטיל מהם מן
מצו׳ וחקי החמורות שאין
בטבע ואין הדעת יכל

Ecce ancilla dñi fiat mihi secundũ uerbum tuum. Et mox factus est deus homo in utero eius & decursis nouem mẽsibus natus est ex uirgine immaculata absq; dolore eius, & crescens peruenit usq; ad tricesimũ annũ, manifestumq; se fecit Israëli quod esset Meschias dñi, & fecit signa atq; miracula qualia nullus unquam fecit Vidẽs aut propheta: aperteq; ostendit uniuerso mũdo q̊modo uenerit redimere hominẽ ab iniquitate, iuxta q̊d dicitur apud Isaiã: Et ipse dolore affectus est propter iniquitates nostras attritus propter scelera nostra: ac si dicat: ipse redimet nos de iudicijs inferni: ipse percussus est, cæsus & afflictus & ,ppiciũ nobis fecit deũ nostrũ. Ipse deniq; in uita sua docuit hõies & exonerauit eos á cæremonijs illis duris quæ non dictat natura neq; rat o potest

capere ea, sed nec ulla cõmunitas hominum potuit consistere in eis. At cuncta ea pręcepta quę suggerũtur à natura & ratio ipsa potest ferre ea, ea inquam, imposuit nobis omni qua potuit seueritate, iuxta q̊d inuenies in lib. boni nuncij, qui apud nos uocatur Euangeliũ, q̊modo monuerit homines ad ea præcepta & statuta quę sunt naturalia, ut eos ad illa impelleret, ut est, furtũ, homicidiũ & his similia. Et licet inuenias in tot locis scriptũ, Statuto perpetuo in generationes uestras, nihilominus iam pertransijt tẽpus legis Mosaicę. Est praeterea dicẽdum, q̊d Olam, id est, sęculũ, absolute nõ habet sensum perpetuitatis, cum etiã spaciũ quinquaginta integrorũ annorum uocetur Olam, quemadmodũ dicitur: Et seruiet ei in sęculũ, hoc est, usq; ad Iobilæũ. At, in sęculum & ultra, uel, in sęcula sæculorum, habet

סובלן ורוב הציבור אל
אין יכולין לעמוד בם
אבל כל המצות שהן ב
בטבע והדעת יכול לס
לסבלן החמיר עלינו
בכל החומרות כמו שת
שתמצא בספר הבשורה
אשר אצלנו נקרא איו
איונגיליון שהזהיר את
בני האדם על המצות
והחקים שהן בטבע לג
לגדור עליהם כגון גני
גניבה ורציחה וכו׳ הג׳
ואע״פי שתמצא בכמה
מקומות כתיב חקת ע
עולם לדורותיכם א
אפילו הכי עבר זמנה
של תורת משה ועוד
יש לומר עולם סתם ל
לאו משמע עולם ועד
כי כל חמשים שנה נק
נקרא עולם כמו שנאמ׳
ועבדו לעולם ר״ל עד ה
היובל׳ ועולם ועד
או לעולמי עולמים מ

משמע דבר שאין לו ס
סוף וקץ׳ טעם אחר
רוב חקים וגזירות אין
חיוב לקיים אותם אלא
בזמן שבית המקדש ק
קיים כי ברוב המצות
תמצא כתוב והיה כי ב
תבאו אל הארץ וגו׳ אב״
משמע שקצת המצות ת
תולין בארץ׳

והא ראייה כל ארבעים
שנה שבני ישראל היו
טועין במדבר לא עמרו
המצות אפילו פסח לא
עשו רק פעם אחת׳

לכך מה שהיהודים מח
מחמירין בזמן הזה ה
חומרות יתירות הן א
אפילו לדברי האומרים
שמשיח עדיין לא בא
וכש׳ לדיברי האומרים
שמשיח בא

ופרט החומרות כגו׳
התלמוד והפירושים ש
שהן חומרות יתירות

habet hunc ſenſum, res quæ non habet finẽ aut terminũ. Ratio alia: multa ſunt ſtatuta & decreta, ad quorũ obligationẽ nemo tenebatur, niſi qui eo tẽpore uiuebat, quando ſanctuariũ Dei adhuc ſtabat. In multis em̃ præceptis inuenies ſcriptũ, Et erit ſi ueneritis ad terrã &c. Ergo literalis ſenſus quorundã præceptorũ pendet ad terrã. Vis habere demonſtrationẽ? En cunctis 40. annis, quibus filij Iſraël uagabantur in deſerto, nõ cuſtodierũt præcepta ceremonialia, etiã paſcha non fecerũt niſi uice una. Et propterea aggrauationes illæ, quas iſto tẽpore faciunt Iehudæi ſunt ſuperfluæ & inanes, etiã ſecũdum uerba illorũ qui dicunt Meſchiã nondũ ueniſſe, quanto magis ſecundũ uerba dicentiũ Meſchiã ueniſſe? Potiſſimũ aũt ſunt hæ aggrauationes, ut Thalmud, & expoſitiones illæ quæ

excedũt in aggrauationibus, excedunt́q; limitẽ legis Mosaicę, sicut dicitur: Omne uerbũ q̊d ego præcipio uobis, ipsum custodiatis & faciatis: non superaddes ei neq; minues ab eo. At ipsi fecerũt has aggrauationes non ob aliã causam, nisi ut per eas conuincerent Christianos, inclinarent́q; simplices Iudæos ad uiam suam. Vnde & de huiusmodi dicitur: Et abalienati sunt sapiẽtes ab utero, errauerũt à uẽtre loquẽtes mendaciũ: obturauerunt aures suas sicut serpẽs surdus ne audiat incantatorẽ, sic obturauerũt aures suas ne audirẽt ueritatẽ: destiterũt intelligere & benefacere, & ob id reprobauit eos dñs & excæcauit oculos eorũ, quemadmodũ dicitur: Vade & dic ad populũ istũ: audite audiendo & nõ intelligetis, & uidete uidendo & non agnoscetis: Vult dicere: quanq; uiderint mirabilia quæ ille fecit, & ex ipsis uerbis atq; mirabilibus factis

ועוברין במעט על תו
תורת משה כמו שנ
שנאמר את כל הדבר
אשר אנכי מצוה אתכם
אותו תשמרו לעשות
לא תוסיף עליו ולא
תגרע ממנו והם לא
עשו אותן החומרות א
אלא לנצח המשיחיים
ולבשות היהודים הפת
המפתאים אל דרכם ועל
זה נאמר זרו החכמים
מרחם טעו מבטן דוברי
כזב אטמו אזניהם כ
כמו פתן חרש מלשמע
חבר כן אטמו אזניהם
מלשמע האמתן חדלו ל
להשכיל ולהטיב ועל
כן מאס אותם הוה וע
ועור עיניהם כמו שנ'
לך ואמרת לעם הזה ש
שמעו שמוע ואל תבינו
וראו ראו ואל תדעו ר"ל
אע"פי שראו נפלאות א
אשר עשה ומתוך הדברים

ומעשים נפלאים שע
שעשה זה באשר אנוש
אחר לא עשה נראה ש
שהוא משיח וגואל ע
עולם אפילו חבו באזנ
לחבין׳ שמעו את תל
תלמודו ולא יבלו לה
להוכיחו ואטמו אזניה
ועד כאן הם רוצים ל
להתוכח ולנצח חמש
המשיחיים עם טעיתם
ומשכו והדלו את העם
לילך אל דרך הישר בל
בלמודיהם וברשותיהם
ובחמרותיהם מסיהם וי
ויהיו שכורים ועורים
כמו אבותיהם ועשו ע
ספרים חיצונים וימ
וימלאום ירשותיהם ו
וכלן נתחסנו אחר ביאת
מלך משיח ה׳ ובן עמדו
חכמים ועשו גזירות
לגזירות והחמירו על ה
ההמון כדי לסמי את
עיני ישראל׃

factis quæ fecit, qualia nullus homo unquã fecit, apparuerit esse Meschias atq; redẽptor mũdi, nihilominus noluerunt intelligere: Audierũt quidẽ doctrinã ei9, sed nõ potuerunt dijudicare eam, quin magis obstruxerũt aures suas, & usq; in prę̨sens ipsi conãtur redarguere & cõuincere Christianos erroribus suis. Retrahunt deniq; & impediũt populũ ut nõ eat per uiam rectã, doctrinis suis atq; discussionibus & aggrauationibus & ueniunt post eos discipuli eorũ & bibũt de aquis eorũ, fiuntq; ebrij & cæci sicut patres eorũ, & faciunt libros extra uagantes, implẽtes eos inquisitiõibus suis: & omnia ista ordinata sunt post aduentũ regis Meschię dñi, & ita steterunt sapientes & fecerunt præcepta super præcepta & aggrauauerunt populũ quatenus sxcæcarent oculos Israẽl.

Sed

Sed quia diximus Christū alleuiasse præcepta illa grauia, quæ nō sunt ex natura hominis ad ferendū ea, ipse quoq; alleuiauit pactū circūcisionis & cōmutauit in pactū nouum, q̊d ex æquo cōpetit masculis & fœmellis, licet eā circuncisionē nō sustulerit quæ est in spiritu: nā certe is est scripturæ genuinæ sensus, q̊d omnis ille qui non est ab intra in corde circuncisus sicut extra, ille nō poterit ingredi in hortum uitæ: quasi dicat: ille qui peccauit & nō resipiscit integra pœnitētia, & ostēdit se quasi collocarit pœnitentiā in toto corde suo, is uocatur hypocrita, et in lingua germanica glysner. Et sic scribitur in lege Mosi: Et timebis deum tuū: cuius expositio est: quamuis tu excæcare possis oculos hominis uersutijs tuis, exhibēs tē quasi sis pius, at cor tuū nō est sic: quasi dicat:

וכי אמרנו שהסיל המ
המשיח המצות ההו
החמורות שאין בטבע ה
האדם לסבלן גם הוא
הסיל ברית המילה והמיר
לברית חדשה שהיא ש
שוה אצל זכרים ונקבות
אע״פי שהוא אין הסיר
את אותה מילה אשר ב
ברוח כי בודאי כך מ
משמע המקרא כל מי
שאינו מל את לבו מ
מבחוץ אינו יכול לכנס
בגן החיים כלומר מי
שחטא ואינו חוזר בת
בתשובה שלמה ומראה
את עצמו כאילו הוא
שם תשובה בכל לבו ה
הוא נקרא חנף בל״א
אשכנז איין גלייזנר
וכן כתיב בתורת משה
ויראת מאלהיך פי׳ א
אע״פי שאתה מסמין א
את עיני האדם עם ת
תערותך ומראה את ע

עצמך כאילו אתה ח
חסיד אבל אין לבך כבך
כלו בסתר אתה הולך
עם בסי האדם בתעתועו׳
לכן כתיב ויראת מא
מאלהיך ר׳ל היודע כל
הנסתרות יבין את ל
לבך הרע וידין אותך
עליו׳ ואם עוד תש
תשאל למה המשיחיים
אין מלין את בניהם
לח׳ ימים כמו שמשיח
נמול לח׳ ימים ר״ל
כיון שבא משיח אוא
למלאות תורת משה ב
בגופו עד שכרת עמנו
ברית חדשה ואז נתן
אות אחרת לבריתו וה
והוא בעצמו טבל בי
בירדן ע׳ יוחנן הקדוש
והיא ברית שייך אצל
זכרים ונקבות כמו ב
כבר אמרנו׳ אבל המ
המילה אינה שייך אלא
אצל

dicat : clam tu incedis cum hominibus in uersutijs, ꝓpterea scriptũ est : Et timebis à deo tuo : hoc est, qui nouit omnia abscondita, is q̊que intelligit cor tuum prauũ, & iudicabit te secundum illud. Quod si rursum quæras quare Christiani nõ circuncidunt filios suos octauo die, quẽadmodũ Christus circuncisus est post octo dies. Est dicẽdum quod Christus dñi uenerit implere legẽ Mosi in corpore suo donec percussit nobiscum fœdus nouum, & tunc instituit signũ aliud fœderis sui & ipse quoq; met suscepit baptismum in Iordane per manus sancti Iohannis: & hoc fœdus cõgruit tam masculis quã fœminis, quemadmodũ iam diximus. Circuncisio autem non potest competere nisi

masculis

masculis, & ob id ipsa est ablata, præsertim q̊d mulieres iam incepissent colere idola etiam præter opus uituli, allegantes causam, quod nō essent receptæ in fœdus. At nunc cum deus dederit fœdus nouum, non est illis apertio oris ad colendum deos alienos. Et sic quoqꝫ præcepit reliqua præcepta, quæ & ipsa exæquo concernunt mares & fœminas. Vnde & Christus noster dixit: Tollite iugum meum super uos & discite à me quoniā iugum meum suaue est & onus meum leue. Noluit quidem ille imponere nobis iugū graue & importabile, eo q̊d manifestū & cognitum esset illi, quod non sit in uiribus hominis custodire statuta & præcepta instar generationum primarum, ob id quod uires creaturarum minuuntur transeunt & per singulos dies debiliores fiūt. Equidem generationes

אצל זכרים לפיכך כרת
היא לפי שכבר התחילו
הנשים לעבוד ע"ז חוץ
אצל מעשה העגל כי
אמרו שאינם עומדות
בברית ועתה כשאלהים
נתן ברית חדשה לא י
יהיה להן פתחון פה ל
לעבוד אלהים אחרים·
וכן צוה שאר מצות ש
שגם הן שוין אצל זכ
זכרים ונקבות' ועל
כן אמר המשיחנו שאו
את עולי עליכם ולמדו
ממני כי עולי מתוק
הוא ומשאי קל· אין
הוא רוצה לשים עלינו
עול כבד ובלתי מתנ
מתנשא לפי שהיה גל
גלוי וידוע לפניו ש
שאין כח באדם לשמר
החקים והמצות כמו ד
דורות ראשונים לפי ש
שכחות הבריות מתחין

והולכין ובכל יום וי
ויום מתמעטין אבל
דורות ראשונים היו ג
גדלים וגבורים כענקים
שאחד היה רודף ב
וחמשה מאה וגו' לפ
לפיכך הכביד עליהם
התורה והמצות וגם
לפי שהיו דורות ראש
ראשונים להוטים אחרי
האלהים אחרים כמו ש
שתמצא שעשו העגל ו
ועבדו לבעל פעור לפ
לפיכך היה גוזר על
עליהם מצות חמורות
כדי שלא יבעטו בחק
בהק"בה וילכו אחרי ש
שרירות לבם וטעם
כי כל החקים אשר צ
צוה הוא בתורה הם
היו רומזים על עבדת
תורה חדשה שהיא ב
ברוח ובאמת כי אלהים
הוא רוח ואנחנו צריכים
לעבד

priſtinæ fuerunt magnæ, & robuſtæ, ſicut Anakim, & unus perſequebatur decē, & quinque centum &c. proptere a aggrauauit ſuper eos legem & præcepta. Sed & propterea quod fuerunt priores generationes propenſæ ad deos alienos, quemadmodum inuenies quod fecerunt uitulum & coluerunt Baal Peor, ideo impoſuit eis præcepta grauia, ne ſcilicet calcitrarent contra dominum ſanctum & benedictum, ſequerenturq́ prauitatem cordis ſui. Subeſt autem & ratio, quia omnes cæremoniæ quas præcepit dominus in lege, illæ figuræ fuerunt cultus nouæ legis, quæ eſt in ſpiritu & ueritate, quia deus ſpiritus eſt, & opus eſt

nobis ut illum colamus in ſpiritu. Et ſic dicitur: Sacrifica deo confeſſionem ſeu gratiarū actionē. Et rurſum dicitur: Sacrificia Dei, ſpiritus contritus. Et in Maleachi: Ab ortu ſolis uſqꝫ ad occaſum eius magnum eſt nomen meum in gentibus, & in omni loco incenſum aduritur nomini meo atque oblatio munda. Siquidem ſacrificia ex ſe ipſis non ſunt grata ſeu accepta, ſed bonum eſt homini ut nō peccet, quin figuræ fuerunt nouæ legis ſicut iam diximus. Nunc itaqꝫ in fine accipe fundamenta fidei noſtræ ſanctæ & integerrimæ. Nos credimus in deum patrem omnipotentem creatorem cœli & terræ, & in Iheſum Chriſtum filium eius unicum, dominum noſtrum qui conceptus eſt de ſpiritu ſancto & natus ex Maria uirgine, paſſus ſub Pontio Pilato

לעבד אתו ברוח ובן
נאמר זבח לאלהים ת
תודה ועוד נאמר זבחי
אלהים רוח נשברה׃
ובמלאכי ממזרח שמש
עד מבואו גדול שמי
בגוים ובכל מקום מ
מקטר מגש לשמי ומ
ומנחה טהורה׳ כי אין
קרבנות רצויין מצד ע
עצמם אלא טוב לאדם
שלא יחטא וגם כי הם
רומזים על תורה יד
חדשה כמו כבר אמרנו׃
ועתה בסוף קח את עי
עיקרי האמונתנו הקד
הקדושה והשלמה׃ אנחנו
מאמינים באלה אב ש
שדי הבורא השמים ו
והארץ ובישוע המשיח
בנו יחיד אדונינו אשר
הרה מרוח הקדש ונולד
ממרים הבתולה וסבל
היסורין תחת פונציוש
פילטות

פלטוש בצלב ומת ונקבר
וירד אל שאול וביום
חשלשי קם מאת חמת
חמתים ועלח אל שמים
ויושב לימין אלוח חאב
שדי ומשם יבא לשפט
את חיים ואת חמתים׃
אף אנו מאמינים ברוח
חקדש את קדוש קחל ח
חכלל את שתוף חקד
חקדישים את סליחת ח
חטאים ואת תקומת ח
חבשר ואת חיים נצחים
אמן׃ זאת היא אמונתנו
אמתית ונכונה אשר בה
לבדה נושע ומי שאין
יאמין בה בלי ספק ל
לעולם יאבד ושפיכת
דמו של משיח יתש
ותשועתו אין ת
תועיל לו אצל
ח׳

Pilato crucifixus, mortuus & sepultus, descendit ad inferna, tertia die resurrexit à mortuis, ascendit in cœlos & sedet ad dexteram dei patris omnipotētis, & inde uenturus est iudicare uiuos & mortuos. Credimus etiam in spiritum sanctū, sanctam ecclesiam uniuersalem, communionem sanctorum, remissionem peccatorum, carnis resurrectionem, & uitam æternam. Hæc est fides nostra uera & recta, in qua sola saluamur, & qui non crediderit eam absq; dubio in æternū peribit, et effusio sanguinis Christi atq; salus eius non proderit illi apud dominum.

HAEC EST FIDES IEHVdæorũ, quam ipsi credunt hoc æuo atque diebus istis.

הזאת אמונת היהודים אשר הם בזמן ובימים ה האלה ואמינה בה :

NOS Iehudæi credimus in deũ uiuũ dñm mundi, qui regnauit anteq̃ ulla cõdita esset creatura, & nullũ potest signari tẽpus existẽtiæ suę. Vnus est at non unicus, abscõditus in unitate sua, nec habet terminũ unitas eius. Non habet similitudinẽ ullam corporis, neq; est corporeus: ipse prior est omni re creata, primus est & non est initium initio eius. Ipse dedit legẽ uerã populo suo per fidelẽ prophetam suum Mosen, neq; unquã mutabit aut alterabit constitutionẽ suam.

אנחנו היהודי' מאמינ' באלהי' חיים אדון עולם אשר מלך בטרם כל יציר נב נברא ואין עת אל מ מציאתו' אחד ואין יחיד ביחודו' נעלם ואין סוף לאחדותו' אין לו דמות הגוף ואינו גוף הוא קדמון לכל דבר אשר נברא ר ראשון ואין ראשית ל לראשיתו' הוא נתן תורת אמת לעמו' על יד נביאו' נאמן משה ואין יחליף ולא ימיר דתו' ל לעולמים:

Ipse

הוה גומל לאיש חס
הסיד כמפעלו ולרשע
יתן כרשעתו׃
הוא אחד ואין שני ל
להמשיל׃ לו העז. וח
והמשרה׃ הוא יצר את
האדם בחכמה וברא בו
סקבים נקבים חלולים
חלולים וגלוי וידוע ל
לפני כסא כבודו שאם
יפתח אחד מהם אי י
יסתם אחד מהם אי א
אפשר להתקיים ולעמוד
לפניו׃ הוא אשר ק
קדשנו במצותיו וצונו
לעסוק בדברי תורה ו
ובחר בנו מכל העמים
ולשונות ואנחנו עמו
ובני בריתו בני אברהם
זרע יצחק יחידו עדת
יעקב בנו בכורו שמ
שמאהבתו שאהב אותו
ומשמחה ששמח בו ק
קרא שמו ישראל ויש

Ipse retribuit uiro pio secundū opus suū, atq; impio dabit secundum impietatē illius. Ipse unus est in dominādo & non duo. Ipsius est fortitudo & principatus. Ipse formauit hominē in sapiētia & creauit in eo multa prodeuntia foramina atq; meatus, & est manifestū atq; notū apud soliū gloriæ eius, quod si uel unū ex eis aperiretur, aut unū ex eis obstrueretur, fieri non posset ut uiueret & cōsistere posset ante illum. Ipse est qui sanctificat nos ꝑ præcepta sua, & precepit nobis ut occupemur in uerbis legis, elegitq; nos pre cunctis populis & linguis, & nos sumus populus eius & filij pacti eius, filij Abrahā, semen Izhac unigeniti eius & cœtus Iacob primogeniti filij huius: qui ex dilectione sua qua dilexit eum, & ex gaudio quo gauisus est in eo, uocauit nomen eius Israël,

atq; Ieschurun, hoc est, Rectus: & ob id nos tenemur confiteri illi, laudare eum & sanctificare nomen eius. O felices nos, quã bona est pars nostra & quàm iocũda sors nostra atq; quã pulchra hæreditas nostra. Hic est dominus Deus noster in cœlis & in terra, in cœlis inq́nã cœlorum supremis: ipse primus & nouissimus & præter eum nõ est deus. Ipse est deus uiuus & uerus ipse solus agit potẽter, facit noua, seminat iusticias, facit germinare salutes, creat medicamina, terribilis in laudibus, dominus rerũ mirabiliũ, innouans ex bonitate sua q̃tidie & iugiter opus creationis. Ipse ex sua propiciatiõe magna & excellenti misertus est nostri, & uerbũ suũ quod est apud nos est uerum, stabile, solidum, efficax, rectum, fidele, dilectum, gratum, desiderabile,

ישורון] לפיכך אנחנו ח
חייבים להודות לי׳ לש
לשבחו ולקדש לשמו׃
אשרינו מה טוב ח
חלקנו ומה נעים גור
גורלנו ומה יפה ירשתנו
הוא השם אלהינו ב
בשמים ובארץ ובשמי
השמים העליונים הוא
ראשון ואחרון ומבלעדיו
אין אלהים׃
הות אל חי וקיים הוא
לבדו פועל גבורות עו
עושה חדשות זורע צ
צדקות מצמיח ישועות
בורא רפואות נורא ת
תהלות אדון הנפלאות
המחדש בטובו בכל יום
תמיד מעשה בראשית׃
הוא בחמלה גדולה וי
ויתירה חמל עלינו ודברו
הוא אצל אותנו אמת
יציב ונכון וקיים וישר
ונאמן ואהוב וחביב ונ

ונחמד ונעים ונורא וא
ואדיר ומתקן ומקבל ו
וטוב ויפה וגם שמו ק
קים וכסאו נכון ומל
ומלכותו ואמונתו לעד
קימת ודבריו חיים וק
וקימים ונאמנים ונח
ונחמדים לעד ולעולמי
עולמים׃ אשרי איש
שישמע למצותיו ותור׳
ודברו ישים על לבו׃
הוא ראשון והוא א
אחרון ומבלעדיו אין מ
מלך גואל ומושיע׃
ממצרים גאלנו הוא
אלהינו ומבית עבדים
פדנו וירם קרננו על כל
שונאינו העשה לנו נ
נסים ונקמה בפרעה א
אותות ומופתי׳ באדמת
חם כל בכוריהם הרג ו
ובכורו גאל ויוצא את ע
עמו ישראל מתוכם ל
לחרות עולם המעביר

desiderabile, iucũdum, terribile, magnificum, preciosum, gratum, bonum & pulchrũ: sed & nomẽ eius est uiuax, & solium eius firmũ, & regnũ eius atq; fides eius manent in perpetuum: & uerba eius sunt uiua, efficacia, fidelia & desiderabilia in perpetuũ & in secula seculorum. Beat9 uir qui audit præcepta eius & legẽ eius, atq; ponit uerbum eius in corde suo. Ipse prim9 & ipse nouissim9 & præter eum non est rex, redẽptor & saluator. Ab Aegypto redemit nos dñs deus noster, & de domo seruorum eripuit nos; & exaltauit cornu nostrum super cunctos inimicos nostros, faciens nobis signa & ultionem iu Pharaone, portẽta & ꝓdigia in terra filiorũ Ham: Omnia primogenita eorũ occidit, et primogenitũ suũ liberauit et eduxit populũ suũ Israel de medio eorum in libertatẽ seculi, traducẽs

filios ſuos inter ſectiones maris rubri: interrupit enim mare rubrum & ſubmerſit ꝑteruos, dilectos autẽ fecit tranſire, & operuerũt aquæ tribulatores eorũ, unus ex eis non remãſit. Ipſe eſt rex excelſꝰ ſublimis, magnus & terribilis, humilians ſuperbos & exaltans humiles, educẽs uinctos & redimẽs mãſuetos, auxilium ferens inopibus atqꝫ exaudiẽs populũ ſuum in re quo clamant ad eum. Eſt em̃ deus clemens & miſericors, ipſe pater noſter, rex noſter, creator noſter & redẽptor noſter, deus uiuus & ꝑmanẽs, fortis in potentia, pius & bonus ſuper omnia opera ſua. Eſt deus longanimis & plenus miſerationibus, copioſus in pietate & ueritate, faciens pietatẽ gratis in omni generatione: cuius dextera eſt extenta ut ſuſcipiat pœnitentes, aperient manum in pœnitentia ut ſuſcipiat iniq̃s & peccatores. Ipſe dñs noſter, clemens & miſeri-

בניו בין גזרי ים סוף
כי בקע ים סוף וזדים
טבע וידידים העביר וי
ויכסו מים צריהם אחד
מהם לא נותר׃
הוא מלך רם ונשא ג
גדול ונורא משפיל ג
גאים ומגביה שפלים מ
מוציא אסירים ופודה
ענוים ועוזר דלים וע
ועונה לעמו בעת שועם
אליו׃ כי הוא אל
רחום וחנון הוא אבינו
מלכנו צורנו וגואלנו אל
חי וקיים חסין חכח ח
חסיד על כל מעשיו׃
הוא אל ארך אפים
ומלא רחמים ורב חסד
ואמת ועושה חסד חנם
בכל דור ודור וימינו
פשוטה לקבל שבים ה
הפותח יד בתשובה לקבל
פושעים וחטאים׃
הוא אדונינו חנון

והַחוּם שֶׁלֹּא עָשָׂנוּ כּגּ
כְּגוֹיֵי הָאֲרָצוֹת וְלֹא כּמ
שָׂמָנוּ כְּמִישְׁפְּחוֹת האד
הָאֲדָמָה שֶׁלֹּא שָׂם חֶלְקֵנוּ
כָּהֶם וְגוֹרָלֵנוּ כְּכָל הַמ
הֲמוֹנָם הַמּשְׁתַּחֲוִים לְהֶבֶל
וָרִיק וּמִתְפַּלְּלִים לְלֹא יוֹ
יוֹשִׁיעַ וַאֲנַחְנוּ כּוֹרְעִים
וּמִשְׁתַּחֲוִים וּמוֹדִים ל
לִפְנֵי מֶלֶךְ הַמְּלָכִים שה
שֶׁהוּא נוֹטֶה שָׁמַיִם וְיוֹסֵד
אָרֶץ וְכִסֵּא כְבוֹדוֹ בשׁ
בַּשָׁמַיִם מִמַּעַל וּשְׁכִינַת
עֻזּוֹ בְּגָבְהֵי מְרוֹמִים הוּא
אֱלֹהֵינוּ אֵין עוֹד אֱמֶת
מַלְכֵּנוּ וְאֶפֶס זוּלָתוֹ וְעַל
כֵּן נְקַוֶּה לוֹ לִרְאוֹת מה
מְהֵרָה בְּתִפְאֶרֶת עֻזּוֹ ל
לְהַעֲבִיר גִּלּוּלִים מִן ה
הָאָרֶץ וְהָאֱלִילִים כָּרֵת
יִכָּרֵתוּן לְתַקֵּן עוֹלָם במ
בְּמַלְכוּת שַׁדַּי וְכָל בְּנֵי
בָשָׂר יִקְרְאוּ בִשְׁמוֹ לה
לְהַפְנוֹת אֵלָיו כָּל רִשְׁעֵי

& misericors, qui nō fecit nos sicut gentes terrarū, neq; posuit nos sicut cognationes terræ, neq; cōstituit partē nostrā sicut illorum & sortē nostram sicut omniū illarū multitudinum, quæ adorant uanitatē & rem inanē, & rogant eū qui saluare nequit: ut nos ꝓsternimur, adoramus & cōfitemur ante conspectū regis regū, qui extendit cœlos & fundauit terram, cuius gloriæ soliū est sursum in cœlis & diuinū imperium eius in summitatibus excelsorū: ipse inquā est deus noster & non alius, uere rex noster & nullus præter eū, atq; ob id expectamus eum ut uideamus uelociter gloriā maiestatis eius cum abstulerit idola de terra & dij uani succidēdo succisi fuerint & redigatur mundus sub regnū omnipotētis, & omnes filij hominū inuocauerint in nomine eius, uerterintq; se ad eū cūcti impij

terræ, agnoſcant & cognoſcãt omnes habitatores orbis quod ei fleɗẽdum ſit omne genu, & iuret coram illo omnis lingua, ſuſcipiantq́ uniuerſi iugũ regni eius. Ipſe eſt qui ſapiẽter & prudenter mutat tẽpora, alterat uiciſſitudines & dirigit ſtellas in cuſtodĳs ſuis in ipſo firmamento ſecundũ uoluntatẽ ſuam, creans diem & noɗẽ, ſeparans lucem à tenebris & tenebras à luce, faciens trãſire diem & adducens noɗẽ, diſtinɗionemq́ feciens inter diem & noɗem, ſanɗificans diem ſeptimum pro nomine ſuo, qui conſummatio fuit operis cœli et terrę, benedixitq́ ei præ cunɗis diebus & ſanɗificauit eum ſupra omnia tempora. Non dedit ipſum gentibus terrarũ neq́ hæredes eius fecit cultores ſculptiliũ, ſed neq́ in gete eius habitãt incircunciſi.

ארץ יכירו וידעו כל
יושבי תבל כי לו תכרע
כל ברך תשבע כל לשון
לפניו ויקבלו כלם את
עול מלכותו׃

הוא בחכמה ובתבונה
משנה עתים ומחליף
את הזמנים ומסדר את
הכוכבים במשמרותיהם
ברקיע כרצונו בורא י
יום ולילה גולל אור מ
מפני חשך וחשך מפני
אור ומעביר יום ומ
ומביא לילה ומבדיל ב
בין יום ובין לילה ומ
ומקדש את יום השביעי
לשמו תכלית מעשה ש
שמים וארץ וברכו ימ
מכל הימים וקידשו מ
מכל הזמנים׃

לא נתן אותו לגויי
הארצות ולא הנחילו ל
לעובדי פסילים וגם ב
במנוחתו לא ישכנו ער

ערלים כי לישראל עמו
נתנו באהבה לזרע יעקב א
אשר בם בחר עם מקדשי
שביעי כלם ישבעו
ויתענגו מטובו ובשביעי
רצה בו וקדשו חמדת י
ימים ואותו קרא זכר ל
למעשה בראשית׃
הוא האל הפותח בכל
יום דלתות שערי מזרח י
ובוקע חלוני רקיע מו
מוציא חמה ממקומה ול
ולבנה ממכון שבתה ומ
ומאיר לעולם כלו ול
וליושביו שברא במדת
רחמים המאיר לארץ ו
ולדרים עליה ברחמים ה
המלך המרומם לבדו מאז
המשבח והמפואר והמ
והמתנשא מימות עולם׃
אין כערכו בעולם הזה
ואין זולתו לחיי העולם
הבא אפס בלתו לימות
המשיח ואין דומה לו

incircuncisi, ſed Iſraeli populo ſuo dedit ipſũ, eo quod dilexit ſemẽ Iacob q̃s elegit ſibi in populũ, ſanctificantes ſcilicet diem ſeptimũ. Omnes ipſi ſaturantur & delectationẽ capiunt à bonitate eius: in die em̃ ſeptimo cõplacitum eſt illi & ſanctificauit eum ut ſit deſiderabilis inter dies, & ipſum appellauit memoriã operis creationis. Hic eſt deus qui aperit per ſingulos dies oſtia portarũ orientis, & aperit feneſtras firmamenti, educit ſolem de loco ſuo atq; lunã de habitaculo manſionis ſuæ & illuſtrat uniuerſum mundũ & habitatores eius q̃s creauit ex genuina miſeratione, illuminans terrã & qui illã inhabitãt in miſerationib9, rex ſol9 ſublimatus ab æterno, dign9 laude, decor9 gloria & exaltatus à dieb. ęternitatis. Nihil eſt q̃d illi cõferri queat in hoc ſeculo, neq; eſt quicq̃ abſq; eo in uita uẽturi ſeculi, nihil deniq; ſine eo in dieb. Meſchiæ: ſed nec

quicq̃ illi aſſimilari po
teſt in reſurrectiõe mor
tuorũ. q̊niam ipſe eſt de
us noſter, rex noſter, re-
demptor noſter & ſalua
tor noſter, deus fidelis,
qui dicit & facit, loqui-
tur & præſtat, & uerbũ
unũ de uerbis eius non
redit retrorſum inani-
ter: ipſe ducet nos cum
gaudio ad terrã noſtrã,
plantabitq; nos in ter-
minis noſtris per Me-
ſchiam, & ibi faciemus
ante eum ſacrificia pro
culpis noſtris & iuges
oblationes iuxta ordi-
nẽ earum: iam autẽ non
poſſum9 exhibere debi
ta noſtra in domo quã
ipſe elegit, in domo illa
magna & ſancta ſuper
quã inuocatũ eſt nomẽ
eius propter repugnan
tem manũ quę miſſa eſt
in ſanctuarium eius: eo
enim quod peccauimus coram illo nos & patres
noſtri, deſolata eſt ciuitas noſtra & deuaſtata do-
mus ſanctuariꝭ noſtri, tranſmigratus decor noſter
& translata gloria de domo uitæ noſtræ.

לתחיית מתים. כי הוא
אלהים מלכנו גואלנו מ
מושיענו אל נאמן הא
באומר ועושה המדבר
והמקיים ודבר אחד מד
מדבריו אחור אין ישוב
רקם· הוא יעלנו בש
בשמחה לארצנו. ויט
ויטענו בגבולינו על ידי
משיח ושם נעשה לפניו
את קרבנות חובתינו ו
ותמידים כסדרן וכבר
אין אנו יכולין לעשות
חובתנו בבית בחירתו
בבית הגדול והקדוש ש
שנקרא שמו עליו מפני
היד שנשתלחה במקדשו
כי יען שחטאנו לפניו
אנחנו ואבותינו חרבה
עירנו ושמם בית מק
מקדשנו וגלה יקרנו ו
ונטל כבוד מבית חי
חיינו·

ובשיבא משיחנו הוא
ישיבנו על ארצנו ביד
חזקה והוא לפני שנים
רבות נולד בטעם ההגדה
שאמר שמשיח יעמוד ב
ברומי עד שיחריבנה כ
כמו שמצינו במשה ר
רבינו עליו השלום ש
שנתגדל בביתו של פ
פרעה עד שנפרע ממנו
והטביע את כל עמו בים
אבל לא בא מיד מאחר
שנולד וגאל את־ישראל
אלא לאחר כמה שנים
במצותו של הקדוש ברוך
הוא ואמר לפרעה

כה אמר השם שלח ע
עמי ויעבדוני וכן המ
המשיח כשיגיע עת קץ
ובא אל האפיפיור במ
במצוות השם ויאמר א
אליו שלח עמי ויע
ויעבדוני׃

אה הוא

Quãdo autem uenerit Meſchias noſter, ille reducet nos ſuper terram noſtrã in manu pòtẽti, qui & ante multos annos natus eſt iuxta mentem traditionis, quæ dicit q̊d Meſchias manebit Romę uſq; dum deuaſtauerit eam, haud ſecus quã inuenimus in Moſche præceptore noſtro, qui eſt in pace, qui fuit enutritus in domo Pharaonis donec ultio fuit ſumpta de eo, & ſubmerſit totum populũ eius in mari: ſed non uenit poſtquam natus eſt & redemit Iſraëlem, ſed poſt aliquot annos ex præcepto dei benedicti, dixitq; ad Pharaonem: ſic ait dominus: dimitte populum meum ut ſeruiat mihi. Sic Meſchias quando acceſſerit tempus determinatum ueniet ad Papam ex mandato Dei & dicet illi: dimitte populum meum ut ſeruiat mihi.

Tunc

Tunc ipse uenit, & usque ad tẽpus illud non dicitur uenisse: unde in templo secundo ipse nõ uenit neque fuit Meschias, sicut nec Dauid rex eo die quo natus est fuit rex neque unctns sed eo tẽpore quo unxit eũ Samuel ex præcepto Dei, tunc factus est rex unctus. Sic quoque quando Elias unxerit Meschiã ex præcepto dei, tũc erit Meschias & ueniet, etiã si iam natus sit ante multũ tempus, nẽpe in die desolatiõis domus secundæ, & maneat in horto paradisi, queãdmodũ dixerunt sapientes in libris traditionũ. Alij tamen dicũt quod Meschias nõ sit nasciturus usque dum prope fuerit tempus termini sui aduentus, quando nos est educturus de captiuitate, tunc subito ueniet & faciet signa magna & magnificabitur cor eius in uijs Domini; ueniet & mandabit

אז הוא בא ועד אותו
זמן לא נאמר עליו ביאה
ואינו בא בבית שני ו
ואינו משיח כי דויד ה
המלך ביום שנולד לא
היה מלך ולא משיח אלא
עד כשמשחו שמואל ב
במצות השם אז היה מ
מלך משיח׃

גם כשימשח אליהו
את משיח במצות השם
אז יהיה משיח ויבא א
אע פי שכבר הוא נולד
לפני רב זמן ביום ה
החרבן בית שני ועומד
בגן עדן כאשר אמרו ה
חכמים בספרי הגדות׃

רק אחרים הם אומרים
שמשיח לא יולד אלא
קרוב לזמן הקץ שיבא
להוציאנו מן הגלות אז
מהר יבא ויעשה אותות
גדולות ויגבה לבו בד
בדרכי השם ויבא ויצוה
לאפי

Papæ &

לאבירפירור ולכל מלכי ה
העמים לשלח עמו ולא
יירא מהם ויעמד בעיר
רומי עד שיחריבנה

ואז יוציא את עם א
אלהים ויפלו אמות ה
העולם ואנחנו נקום ו
ויהיו אמות כאסירים
לפנינו שלא יהיה להם
רשות להרים יד ורגל עד
שיפלו לפנינו בתכלית
השפלות ואנחנו נה
נהיה מיוחדים בין הג
הגוים להיות גוי אחד
בארץ אף על פי שגלינו
לכל פאה ונשוב למע
למעלתנו ונהיה עליונים
על כל גויי הארץ

כי אז יקרב המשפט
לכלות הרשעים שבהם׃
וזהו יהיה אותו היום
שישלח אלהים מלאכו
ופנה דרך לפני קיבוץ
גליות שלא ימצאו בד

Papæ & omnibus regibus populorũ ut demittant populũ eius, nec timebit à facie eorũ, ſed manebit in urbe Roma donec ſubuertat eam, & tunc educet populũ dei & corruent nationes ſæculi, nos autẽ conſurgemus, eruntq; populi ueluti uincti ante conſpectum noſtrũ, eò q̊d nõ ſint habituri ullã potentiam ut leuent manum aut pedẽ donec ꝓciderint ante faciẽ noſtram cum omnimoda humilitate. Porrò nos erimꝰ coadunati inter gẽtes, ut ſimus gẽs una in terra, quantũlibet exulauerimus ad omnẽ plagam mũdi, reuertemurq; ad dignitatẽ noſtrã & erimus excelſiores cunctis gentibus terrę, tunc em̃ appropinquabit iudicium ad conſummationem impiorũ qui erũt inter illos, & is erit dies ille, quando deus miſſurus eſt angelũ ſuũ & repurgabit uiã ante cõgregationẽ exulãtiũ, ut nõ inueniãt

in uia

in uia sua aduersarium aut occursum malũ. Ille in quã erit dies iudicij, quando dñs iudiciũ feret cõtra impios. & boni erunt peculiũ eius, & ipse propiciabitur eis ut nõ apprehendat eos malũ illud q̊d cõsumet impios, sed uideant bonum Ierusalẽ & pacem Israẽl cũctis diebus uitę suæ, ipsi qui erunt in cõgregatione exulantiũ, quando scilicet uenerit redẽptor in dieb. eorũ. Qui autẽ non fuerint, hos uiuificabit creator, scilicet iustos mortuos, ut & ipsi uiuant & uideant pacẽ super Israẽl. Erit autẽ consuetudo eorum atq; natura eorũ sicut cõsuetudo reliquorum hominũ: nã habebunt liberũ arbitriũ ut apprehẽdant iusticiam aut impietatẽ, q̊dcunq; uoluerint. Et hinc est q̊d dicit Daniel: Isti ad uitam perpetuã illi autẽ in opprobria. Verisimile aũt est, q̊d non erit resurrectio mortuorũ nisi cunctorum iustorũ & quorundam impiorum.

בדרכם שטן ופגע רע׳ הוא יהיה יום המשפט שה׳ יעשה דין ברשעים והטובים יהיו לו סגלה ויחמול עליהם שלא ישיגם הרעה המכלה הרשעים ויראו טוב ירושלים ושלום ישראל כל ימי חייהם הם שיהיו בקיבוץ גלות כאשר יבא הגואל בימיהם ואשר לא יהיו יחיה הבורא המתים הצדיקים שיהיו ויראו שלום על ישראל ויהיה מנהגם וטבעם כמנהג שאר אנשים כי יהיו בעלי בחירה לאחוז בצדק או ברשע איזה שירצו ולזה אמר דניאל אלה לחיי עולם ואלה לחרפות׳ ויראה שאין תחיית המתים אלא לכל הצדיקים ולקצת רשעים׳

Et ad

וְאֶל טוֹבַת יִשְׂרָאֵל ישְׁלַח ה׳ אֶת אֵלִיָּהוּ הַנָּבִיא וְיָשִׁיב נִשְׁמָתוֹ שֶׁעָלְתָה לַשָּׁמַיִם אֶל גּוּף נִבְרָא כְּגוּפוֹ הָרִאשׁוֹן כִּי גוּפוֹ הָרִאשׁוֹן שָׁב אֶל אֶרֶץ בַּעֲלוֹתוֹ כָּל יְסוֹד אֶל יְסוֹדוֹ וְאַחַר שֶׁיְּחַיֶּה אוֹתוֹ בְּגוּף יְשַׁלְּחֵנוּ לְיִשְׂרָאֵל לִפְנֵי יוֹם הַמִּשְׁפָּט לְהַזְהִיר הָאָבוֹת וְהַבָּנִים יַחְדָּו לָשׁוּב בְּכָל לֵב אֶל הַשֵּׁם וְהַשָּׁבִים יִנָּצְלוּ מִיּוֹם הַמִּשְׁפָּט׃

עוֹד הֵבִיא הַדְּרָשָׁה שֶׁהַמָּשִׁיחַ יִתְפַּלֵּל עַל יִשְׂרָאֵל שֶׁיִּמְחוֹל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עַל עֲוֹנוֹתֵיהֶם וִיקַבֵּל עָלָיו יִסּוּרִין וְהַשֵּׁם יְחַיֶּה מֵתֵינוּ וְלֹא אוֹתָן שֶׁמֵּתוּ בִּלְבַד אֶת אוֹתָם שֶׁהֻשְׁלְכוּ בַּיָּם וְנִטְבְּעוּ אוֹ נֶאֶכְלוּ מִזְּאֵבִים וּשְׁאָר חַיּוֹת׃

Et ad bonum Iſraëlis mittet dñs Eliam ꝓphetam, reuocabitq́ ſpiritũ eius qui aſcẽdit in cœlũ ad corpus creatũ ſimile corpori ſuo priori: corpus enĩ primũ rediit in terram cum q̊dlibet elementũ migrarit in elementũ ſuum. Et poſtq́ uiuificauerit ipſum in corpore, mittet eum ad Iſraëlitas ante diẽ iudicij, ut moneat patres atque filios pariter, ut cõuertãtur toto corde ad dñm, & qui cõuerſi fuerint liberabuntur à die iudicij. Adducitur præterea in memorata traditione, q̊d Meſchias orabit pro Iſraëlitis, ut deus benedictus propicius fiat ſuper iniquitatibus eorũ, & ſuſcipiet pro eis afflictiones, & dñs uiuificabit mortuos noſtros & non eos tantum q mortui ſunt, ſed & eos qui proiecti ſunt in mare & ſubmerſi ſunt aut deuorati à lupis & reliquis beſtijs.

Et iſta

Et ista oratio docet q̊d ipse sit homo & nõ deus, quodq; in manu eiꝰ non sit uitam dare, sed & afflictiones illæ aliud non sunt nisi mœror eius, quo angetur super eo q̊d nimis diu remoratur & uidet populum suum in captiuitate, & non est in potestate eius ut saluet illos: q̊d deniq; uidet eos qui colunt deum alienũ & negant deum uerũ, facientes Meschiam alium atq; honorantes eũ. Cæterũ quando Israëlitę egredientur ex ista captiuitate, fient multa et magna miracula: siquidẽ non erit ulla uirtus in magnatibus terræ, ut hos detineant: & dominus scaturire faciet fontes in deserto atq; in montib. et in medio conualliũ, & crescẽt arbores in desertis locis, ut scilicet isti habeãt umbrã & nõ percutiat eos æstus atq; sol: & tunc dicturi sunt filij huius seculi cũ isti trãsierint per eos: hęc facit

ותפלה זו מורה ש
שהוא אדם ולא אל ואין
בידו לחיות אבל יס
יסורים הם אינם אלא
צערו שהוא מצטער על
שהוא מתאחר מאד ור
ורואה עמו בגלות ואין
לאל ידו להושיעם ור
ורואה עובדים לאל א
אחר והכופרים באל א
אמת שעושים משיח א
אחר ומכבדים אותו׃

וכשיצאו ישראל מה
מהגלות הזאת תהיינה
רבות וגדולות נפלאות
כי לא יהיה כח בגדולי י
הארץ לעצור אותם וי
ויוציא השם מעינות ב
במדבר ובהרים ובתוך
בקעות ויגדלו עצים ב
במדברים להיות להם
צל שלא יכם שרב וש
ושמש ויאמרו׃ בני ה
העולם בעברם בהם זה

עשה האל לכבוד ישראל
ויודו לשם הוא לעולם
על הפלא ההוא׳
וחשם ידריך אותנו
בדרך בדי שגם אוילים
לא יתעו בין הולך דרך
שהוא רגיל ללכת דרכ
דרכים בין אוילים לא
יתעו באותה הדרך גם
הם שלא הורגלו בדר
בדרכים לא יתעו בזה
הדרך אבל ילכו דרך י
ישר עד ירושלים׳
וכל גיא ינשא וכל
הר וגבעה ישפלו וזה
יהיה במשמעו דרך נס
כדי שלא יעלו וירדו
בדרכים או הוא דרך מ
משל ר״ל שלא ייגעו
ולא ייעפו בדרכים כי
העליה והירידה תיגע
ההולך והאל יחזק בהם
שלא ייעפו׳ ולפי שמ
שמתחלה היה במקום
ההוא

facit Deus ut honoret Iſraëlitas: & cõfitebuntur nomini dñi in æternum ſuper iſto miraculo. Sed & deus diriget nos in itinere, ut etiam ſtulti errare nequeãt, ſiue quiſpiã ſit uiator aſſuetusq́ʒ itineribus peragrandis ſiue ſint ſtulti, nõ errabunt in ipſo itinere: etiam illi qui non ſunt aſſueti itineribus ambulandis, non errabunt in iſto itinere, ſed ibunt recta uia uſqʒ ad Ieruſalẽ. Quin et omnis uallis eleuabitur & omnis mons atqʒ collis humiliabuntur, id inqʒ fiet ad literã miraculoſe, ne ſcilicet cogantur aſcendere & deſcẽdere in itineribus: aut illud parabolicum habet ſenſum, nempe hunc, ne fatigentur & deficiant in itineribus. Siquidẽ aſcenſus & deſcenſus reddit uiatorẽ fatigatũ, deus autẽ fortificabit uires illorum ne laſſi fiant, Et q̃niam à principio fuit in eo loco

D habitatio

habitatio malarum be-
stiarum eo q̃d redactus
fuit in solitudinẽ, nunc
quando illuc pertingẽt
filij Israẽl, nõ erit ibi leo
neq; sæuum aliq̃d ani-
mal ascendet per uiam
illam, sed ipsi quiescent
super terram suam & læ
tabũtur in dño deo suo
atq; in Dauid rege suo.
Beatus qui expectat &
pertingit ad dies illos
bonos. Tunc stabũt fi-
lij alieni & ædificabunt
muros Ierusalẽ, & por-
tæ eius erũt apertæ die
noctuq;, quia erit pax
in mundo, & ibunt gen
tes & portabũt munus
in Ierusalẽ, & reges ea-
rum pariter sese condu-
cent ad eam, ueniento;
in cõspectum Meschiæ
ueluti serui ante faciem
domini sui, & ædifica-
bunt ex arboribus Li-
bani domum sanctua-
rij, quæ directè subor-
dinabitur solio maiestatis, cũ scabellũ sit pedũ ei9,
sed &

ההוא מדור חיות רעות
כשהיה מדבר׳ עתה שילכו
בה בני ישראל לא יהיה
שם אריה ופריץ חיות
לא יעלה בעולתה. הדרך
והמה ינוחו על אדמתם
וישמחו בה׳ אלהיהם ו
ובדוד מלכם׳ אשרי ה
המחכה ויגיע לימים ט
טובים האלה׃
אז יעמדו בני נכר ויבנו
חומות ירושלים ושעריה
יהיו נפתחים תמיד יו
יומם ולילה כי יהיה ש
שלום בעולם וילכו גו
גוים וישאו מנחה ליר
לירושלים ומלכיהם יח
יחדו נהוגים אליה ש
שיבאו לפני מלך המשיח
כעבדים לפני אדניהם
ויבנו בעצי הלבנון בית
המקדש אשר מכון כנגד
כסא הכבוד ואם כסא ה
הכבוד מושבו בית המ
המקדש הדום רגליו וע

ועוד שער השמים על
בית המקדש והוא טבור
העולם כי ארץ ישראל
נתונה באמצע העולם
וירושלים באמצע של
ארץ ישראל ובית המק
המקדש באמצע ירושלים
וההיכל באמצע בית ה
המקדש והארון באמצע
ההיכל וההיכל הקדש הוא
הנקרא כסא הכבוד׃

והוא יהיה בית המ
המקדש אשר עליו נבא
יחזקאל וחגי׃

בימים ההם יעבדו או
אותנו גוים בארצנו ויי
ויביאו לנו למנחה זהב
וכסף וכל טוב מארצם
ואנחנו אין נצטרך לצ
לצאת מארצנו לסחורה
להרויח ממון כי בארצנו
נירש מטוב העולם׃

וכשנלך בארצות הג
הגוים

ſed & porta cœlorũ eſt ſupra tẽplum dñi, & ipſum eſt in meditullio mundi: ſiquidẽ terra Iſraël poſita eſt in medio mũdi, & Ieruſalẽ in medio terræ Iſraël, & templum ſanctũ in medio Ieruſalẽ, & ſacrarium in medio ſanctuariȷ & arca in medio ſacrariȷ, ſacrarium uero illud ſanctiſſimum uocatur ſolium gloriæ. Hoc erit ſanctuarium illud ſuper quo prophetant Iehezkel & Haggai. In diebus illis ſeruient nobis gẽtes in terra noſtra, & adducẽt nobis pro munere aurum & argentum & omne bonũ de terra ſua, & nobis opus non erit ut egrediamur de terra noſtra, cauſa mercantiæ aut lucri faciendi opes, cum in terra noſtra fruituri ſimus bonis mundi. Cum autem nos uenire contingat in terras

 gentium

gentium deambulandi aut mercādi gratia, etiam si id nobis nō opus sit, cognoscemur & suspiciemur cum magna gloria, incedemusq; in uestibus prætiosis & dicent de nobis: isti sunt filij Israël, isti sunt semen cui benedixit domin9. Sed & adolescentes nostri ibūt iuxta beneplacitum suum, ut contemplentur regiones gentium. Tunc deus quoq; innouabit aërē bonū. quatenus filij Israël sint sani & uiuāt annis multis: adijciet quoq; uires terrę ipsi, quemadmodum scriptum est: Ecce ego creo cœlos nouos & terram nouam & nō recordabuntur priora. Nō morięturin gladio, quia nō erit ibi pręliū, neq; mors naturalis erit nisi post multos annos, quando scilicet homo fuerit plenus dierū, ut etiā non sint deploraturi eū cū mortu9 fuerit, sicut scriptum

הגוים לטייל או לס
לסחורת אעפי שלא נ
נצטרך נהיה נודעים ונ
ונכברים לרוב הכבוד ונ
ונלך בבגדי חופש וי
ויאמרו עלינו אלו
בני ישראל הם אלו ז
זרע ברך ה' הם׳

גם הבחורינו הם ילכו
לתאותם לראות ארצות
הגוים· ועוד האל
יחדש אויר טוב שיהיו
בני ישראל בריאים וי
ויחיו שנים רבות גם
יוסיף כח הארץ כמו
שנ' הנני בורא שמים ח
חדשים וארץ חדשה ו
ולא תזכרנה הראשונות·

לא ימותו בחרב כי
אין מלחמה שם ומיתה
טבעית לא תהיה כי אם
לשנים ארוכים שיהיה
אדם מלא ימים כשימות
עד שלא יבא בו לו כמו
כתוב

כתוב לא ישמע ביר
בירושלם עוד קול בכי
וקול זעקה כי זקן ימ
ימלא את ימיו עד שי
שיהיה בן שלש מאות
וחמש מאות שנה ויותר
כמו שהיו הדורות הר
הראשונים בתחלת בר
בריאת העולם׃

ועוד יש אומרים ש
שיהיה שנוי טבע בדגן
לעתיד בבא הגואל שי
שיהיו אותו כמו הגפן
ולא יצטרכו לזרוע הד
הדגן אלא פעם אחת ב
כמו הגפן אשר אחר ש
שלקטו פירותיו אין
נפסק ויבש אלא יפרח
שנה אחרת. אז כל ה
הקרבנות יהיו בטלים
חוץ מקרבן תודה כי לא
יהיו בהם רשעים וה
והחטאים כי כלם ידעו
את ה׳ כי בעלות ישראל
אל

ſcriptũ eſt: nõ audietur in Ieruſalẽ amplius uox fletus & uox clamoris, quia ſenex implebit dies ſuos uſq; dum fuerit filius trecentorum aut quingentorũ annorum & amplius, iuxta quod fuerũt generationes primę in principio creationis mundi. Sunt pręterea qui dicunt immutari naturã frumenti in futuro tẽpore quando uenerit redẽptor, nempe q̃d ipſum conſeruaturi ſint ueluti uitẽ, ut non opus habeant ad ſeminandũ frumentũ niſi una uice inſtar uitis, quę poſtq̃; decerpſerint fructus eius, nõ perit neq; areſcit, ſed germinat q̊que ſequẽti anno. Tũc omnia ſacrificia erunt inania, pręter ſacrificiũ laudis ſeu gratiarũ actionis: nam nõ erũt inter eos impij & tranſgreſſores, ſiquidẽ omnes cognoſcent dominũ, & pręterea cum aſcẽderit Iſraẽl

 ad terram

ad terram suam, iudicabit eos deus in deserto & absumet rebelles atq̃ iniq̃s. Tunc cognoscēt nationes q̊d deus ipse regnaturus sit super omnia & nõ est pręter eum, ueniẽtq̃ in Ierusalem ad discendum iudicia dei atq̃ leges eius, secũdum quod ait: Venite & ascēdamus ad mõtem dñi, ad domum dei Iacob, & docebit nos uias suas &c. Nunc reuertar ad Meschiam. En ipse erit rex regũ & dñs dominantium, & quilibet rex gentium pro honore ducet si filiã suam illi locet in uxorem. Et quamuis filię regum future sint uxores eius, tamẽ regina quę erit ex populo Israëlitico, illa sedebit ad dexteram eius in corona auri Ophir, uocabiturq̃ coniunx præcipua, quod ea iugiter sit addicta concubitui eius, aliæ autẽ statutis tẽmporibus ueniant ad eum,

אל ארצם ישפט אותם האל במדבר ויכלה המ המורדים והפשעים׃ אז יכירו האמות כי האל הוא מולך על כל ואין זולתו ויבאו אל ירושלים ללמד משפטי האל ותורותיו כמו ש שאמר לכו ונעלה אל הר יהוה אל בית אלהי יעקב ויורנו מדרכיו וגו'׃ עתה אשוב אל מ משיח׃ הנה הוא יהיה מלך מלכים ואדון המ המשלים וכל מלך הג הגוים יתפאר בבתו ב בתו לו לאשה׃ שבנות מלכי' בנשיו המלכה ש שהיא מישראל היא תהיה יושבת לימינו בכ בכתם אופיר והיא הנ הנקראת שגל לפי שהיא מיוחדת תמיד למשכבו והאחרות באות אליו לע לעתים

ירוח

ידועים כשיקרא לכל א
אחת בעתה לבא אל המ
המלך אבל המלכה אש
אשתו היא בחדר משכבו
תמיד פשנ׳ בנות מלכים
ביקרותיך נצבה שגל ל
לימינך בכתם אופיר׳
עוד נכתב על בניו יר
יראה זרע יאריך ימים
ומאחר יחיה שנים רבות
ימות בכבוד וימלך בנו
תחתיו ובן בנו אחריו
ואב ינחיל כתרו לבנו׳
בכן תראה כי אם
אמונתנו היא שמשיח
עדיין לא בא אלא יבא ו
ויהיה איש גמור מאב ו
ואם בזיווג שניהם מז
מזרע דויד המלך מלא רוח
אלהים כמו שנ׳ יצא חו
חוטר מגזע ישי וגו׳׃

ad eum, ſecundũ quod unamquamque earum in tempore ſuo uocauerit ut ingrediatur ad regem: at regina ipſa coniunx eius pręcipua, illa erit iugiter intra conclaue cubilis ſui, ſecundum quod dicitur: Filiæ regum in honoribus tuis, aſtitit coniunx ad dexteram tuam in corona auri Ophir. Et rurſum de filĳs eius ſcriptum eſt: Videbit ſemen quod prolongabit dies. Poſtq̧ aũt uixerit annis multis morietur cum honore, et regnabit filius ei9 pro eo atq̧ filius filĳ eius poſt illũ, & pater hæreditario iure tradet coronã ſuã filio ſuo. Vides q̃d fides noſtra eſt, Meſchiam nondum ueniſſe ſed futurum eſſe, quodq̧ futurus ſit homo purus ex patre & matre & coniugio utriuſq̧, de ſemine Dauid regis, plenus ſpiritu dei, ſecundum quod dicitur; Egredietur uirga de radice Iſai, &c.

CENSVRA FIDEI IMO ERRORUM Iehudæorum, per Sebastianum Munsterum.

IAM & si iam proposuerim mihi & conceperim æditionem proprij libelli, in quo describam portentosas opiniones & craßißimos errores Iehudæorum, quos præter ueram scripturæ interpretationem & autoritatem confinxerunt de Meschia & temporibus eius, quia tamen ex præmissa fidei Iehudæorum descriptione, insipientes possent cogitare, illos non usq; adeò peßime sentire, qui pro suis opinionibus stabiliendis plerunq; scripturam & prophetarum oracula adducunt, uolui hic breuiter in utraq; lingua hebraica & latina respondere obstinatis & excæcatis illis hominibus, ut & simpliciores Christiani habeãt, quibus argumentis illorum falsas eludant opiniones, & Iehudæi quoq; uideant, nobis illorum technas & uersutias non usquequaq; ignotas. imò nobis non deficere scripturas & deesse arma quibus exufflemus errores & expugnemus obiectiones. Non tamen ad omnia nunc respondebo, sicut nec omnia eorũ hic posui mendacia, sed sat erit hic præcipuis ipsorum obuiasse erroribus, ostendisseq; in quos scopulos impingere soleant. Tractarunt & ante me hoc argumentum Porchetus, Paulus Burgensis, Petrus Galatinus & alij quidam, sed latine tãtum, nos & Latinis & Hebræis nostra legenda proponimus, & quædam hic scripsimus quæ apud alios non inuenies.

RESPON.

RESPONSIONES QVAEDAM & rationes contra uanitates & errores Iehudæorum.

תשובות קצרות ו
וראיות על הבלים
ותעתועים אשר
בידי יהודיים·

והנה כל המחל
המחלוקת
אשר בין הנוצריים
ובין היהודים היא בענין
השילוש ובענין המ
משיח בענין השילוש
היהודים יש אומרים
בשקר שאנחנו עבדים
את ג' אלהים ושנאמר
כי שתי יש ושורות ש
שוים בזקנה ובגדלה ו
ובחכמה אם זה יגזור מ
מאומה וחברו יבטל או

Ecce omnis cõtrouerſia quę eſt inter Chriſtianos & Iehudęos, eſt uel ratione trinitatis uel ratiõe Meſchię. Quod attinet ad trinitatē Iehudæi falſo aiũt nos colere tres deos, & q̊d dicamus duo eſſe principia ęqualia in ſenectute, in magnificẽtia, & in ſapientia: & ob id ſi iſte quippiã decernat, collega eius poterit impedire illud; aut ſi iſte mittat ſaturitatē in mundũ, iſte poterit immittere famem: & uter quęſo eorum clamat ad ſodalē ſuum, fili mi? aut quis uocatur pater? & non'ne unus non præ-

ceſſit alterum, etiam ue luti per filum pili? At cogeris uel inuitus dicere, quod pater fuerit ante filium multis diebus, quodq́ pater fuerit orbus & unicus abſque filio. Preterea quero á te, tu reſponde mihi: tu dicis quod filius ſit formatus ex uiſceribus Mariæ, inſtrue igitur me ſi pater & ſpiritus ſanctus quoque fuerint in utero cum filio, aut filius fuerit ſolus? Si dicis filium ſolũ fuiſſe, non'ne uerba tua pugnant inter ſe, unum contra aliud? Nam dicis unum ab altero in æternum non ſeparari. Aut ſi dicis, quod tres ipſi fuerint in utero, creuerintqúe ibi: ſequitur quod tres ipſi fuerint in terra cum filijs hominum,

איזה אוזה ישלח שובע לעולם וזה ישלח רעב ואיזה מהם קורא לה לחבירו בני ואיזה נקרא אב והלא לא קדם זה ל זה אפילו בחוט הש השערה׃

על כרחיך אתה צריך לומר שהאב היה קודם לבן ימים רבים שהאב היה עריר ויחיד בלא בן׃

ועוד אשאלך השיבני אתה אומר שהבן נוצר מ ממעי מרים הודיעני אם האב ורוח הקדש היו בבטן עם הבן או הבן לבדו את הבן בלבד הלא דבריך מכה מכחישין זה את זה ש שהרי אתה אומר שאין נפרדים זה מזה לעולם׃

ואם שהיו שלשתן בבטן וגדלו שם אב ה היו ג׳ בארץ עם בני אדם

אדם ונתלו שלשתן ומי
היה בשמים כל אותן
הימים, מאחר שאין נפ
נפרדין ועוד מי היה מ
מנהיג העולם אותן ג׳
ימים שהיו קבורים ו
ואין אחד מהם לא ב
בשמים ולא בארץ׃

תשובה שקר דבריכם
היהודים אין לנו ג׳ א
אלהים בא׳ אחד ואין
אנו אומרים שיהיו שתי
רשויות בא׳ אחת רשות
ואחד כח ואחד רצון וא
ואחת בינה וא׳ חכמה ב
באב ובבן וברוח הקדש
ועל כן אחד אין יגזור
מאומה ואחד מבטל ו
ואחד אין קדם לאחר כי
אם כלם היו אלהים
אחד לפני עולם עול
עולמים׃ ומה שעושה
וחושב ומבין ורוצה ה
האב גם הזאת עושה
וחושב

hominum, crucifixiq́ue fuerint tres illi, & quis ergo fuit in cœlis cunctis illis diebus, poſteaquam non diſtinguuntur? & quis preterea gubernauit mundum illis tribus diebus quando fuerunt ſepulti, & nullus eorum fuit in cœlis aut in terra? Reſponſio. Falſa ſunt uerba ueſtra ô Iudæi. Non habemus tres deos ſed unum, neque dicimus duo eſſe principia ſed unū principium, unam potentiam, unam uoluntatem, unam intelligentiam, atque unam ſapientiam in patre & in filio atque in ſpirituſancto. Et hinc eſt quod unus non decernit aliquid & alius caſſat illud, neque unus prius fuit quàm alius, ſed omnes ipſi fuerūt deus unus ante cuncta ſecula. Et id q̃d facit, cogitat

cogitat intelligit et uult pater, hoc ipsum facit, cogitat, intelligit & uult filius atque spiritus sanctus. Ecce deus quidem est unus sed non unicus, uerum trinus, sicut etiam uos Iehudæi cõfitemini in oratione uestra quæ sic incipit: Magnificetur deus uiuus, ubi subditur, Vnus & non unicus in sua unitate. Si ipse non est unicus sed unus, recte nos dicimus eum esse trinũ & non tres: & sic quoque cuncti prophetæ ferunt nobis testimoniũ, cum ipsi aliquando loquantur de deo numero singulari & aliquando numero plurali, ad indicãdum unitatem essentiæ & trinitatem personarum. Vt, faciemus hominem, & creauit hominem. Et in Isaia: Sanctus, sanctus, sanctus dominus exercituum.

וחושב ומבין ורוצה ה
הבן ורוח הקדש׳
הנה אלהים הוא אחד
אך אין יחיד כי אם ש
שליש כמו גם אתם יה
יהודיים מודים בתפ
בתפלתכם שתחלתו הוא
יגדל אלהים חי ונסמך
אחד ואין יחיד ביחודו׳
אם הוא בלתי יחיד
רק אחד ביושר אנו א
אומר כי הוא שליש ואין
שלשה וכן כל נביאים
יתגלגו עדות כי לפעמי
הם מדברים על השם ב
בלשון יחיד ולפעמים ב
בלשון רבים לרמוז א
אחדות ההויה ושילוש
המדות׳ כמו נעשה א
אדם ויברא אדם׳
ובישעיהו קדוש קדוש ק
קדוש יהוה צבאות׳
ובתלים בדבר יהוה
שמים נעשו וברוח

Et in Psalmis: Verbo Domini cœli facti sunt,

& spiritu

וּבְרוּחַ פִּיו כָּל צְבָאָם דְּבַר
ה׳ הוּא בֵּן אֱלֹהִים וְרוּחַ
פִּיו הוּא רוּחַ הַקּוֹדֶשׁ וְכֵן
בְּמָקוֹם אַחֵר יִשְׁלַח דְּבָרוֹ
וְיִרְפָּאֵם וְעַתָּה אֲדֹנָי ה׳
שְׁלָחַנִי וְרוּחוֹ׃

כֹּה אָמַר יְהוָה גֹּאַלְךָ
יִשְׂרָאֵל אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
מְלַמֶּדְךָ וְכָאֵלֶּה רַבִּים מ
מְאֹד פְּסוּקִים נִמְצָאוּ א
אֲשֶׁר בָּהֶם אֱלֹהִים הֶרְאָנוּ
סוֹד הַשִּׁלּוּשׁ אֲבָל אֲשֶׁר
לֹא מַאֲמִין אֵין יָבִין׃

וּבְשֶׁאַתָּה יְהוּדִי אוֹמֵר
כִּי אָב הָיָה קוֹדֶם לַבֵּן
רַבִּים יָמִים שֶׁהָאָב הָיָה
עַוִּיר אֲנִי שׁוֹאֵלְךָ אִם
הָאֵשׁ הָיָה מֵעוֹלָם הֲלֹא
אוֹרָהּ הָיָה מֵעוֹלָם וַהֲלֹא
נוֹגַהּ הוּא מֵאֵשׁ נוֹלָד ד
וְאֵין אֵשׁ מֵהַנֹּגַהּ כֵּן מ
אע״ פִּי אֱלֹהִים הוּא מ
מֵעוֹלָם גַּם נוֹלַד לוֹ בֵּן
מֵעוֹלָם׃

רק את

& ſpiritu oris eius omnis exercitus eorũ. Verbum domini eſt filius dei, & ſpiritus oris eius eſt ſpiritus ſanctus. Sic in alio loco: Mittet uerbum ſuum & ſanabit eos: Et, nũc dominus deus miſit me & ſpiritus eius. Sic dixit dominus redemptor tuus, ſanctꝰ Iſraëlis: Ego dominus deus tuus, & doctor tuus. Et ſimiles plurimæ ſententiæ inueniuntur, in quibus deus nobis oſtendit myſterium trinitatis: ſed qui non credit, non intelligit. Porrò quando tu Iudæe dicis patrem fuiſſe ante filium multis diebus, orbumq; fuiſſe, ego quęro à te, ſi ignis fuiſſet ab æterno, non'ne & ſplendor eius fuiſſet ab æterno? & non'ne ſplendor eius ab ipſo igne naſcitur & non ignis ab ipſo ſplendore? Sic licet deus ſit ab æterno, genuit ſibi quoq; filiũ ab æterno.

Veruntamen

Veruntamē mysterium illud tu non intelligis quia non credis, nec credis uerba prophetarū, qui aliquando reuelant hoc sacramentum. Sed & quando interrogas, num pater & spirit9 fuerint in utero Mariæ cū filio, aut filius fuerit solus. Respondebimus, sicut pater & filius & spiritus sanctus sunt deus unus, & deus est in omni loco, quippe qui implet cœlū & terram, sic pater & fili9 & spiritus sanctus fuerunt in utero uirginis, & simul fuerunt in cœlis atq; in inferno, at solus filius accepit humanitatem factusq; est homo: & sic nos dicimus atq; credimus quod deus factus est homo, & filius dei factus est homo & suspensus in cruce: sed non dicimus quod pater fact9 sit homo. Et si dixeris, ego non intelligo istud.

רק את הסוד אתה אין
תבין כי לא תאמין ולא
תבין דברי הנביאים א
אשר לפעמים יגלו את
הסוד׳ עוד כשתשאל
אם האב ורוח הקדש היו
בבטן מרים עם הבן או
הבן לבדו׳ נשיב כמו
שהאב בן ורוח הקדש
הם אלהים אחד ואלהי
הוא בכל מקום כי הוא
מלא שמים וארץ כן ה
האב והבן ורוח הקדש
הם היו בבטן הבתולה
ויחדו היו בשמים וב
בגיהנם רק הבן לבדו
לקח אישות ומתפעל א
אדם וכן אנו אומרים
ומאמינים כי אלהים
נהיה אדם ובן אלהים
נהיה אדם ונתלה בעץ
אבל אין נאמר כי האב
נהיה אדם ואת״ אני
אין אבין הזאת׳

תשובה

Responsio:

תשובה למען שאתה
אין מאמין אתה לא ת
תבין כי עור לבך בריש
שלא תראה כבוד הא
האלהים׃ ואת מי ה
הנהיג העולם כשאלהים
היה מת ונקבר׃ י״ל א
אלהים ובן האלהים א
אשר היה מת והוא אין
מת בהאלהות כי אלהים
הוא אין יוכל למות א
אשר לכל נותן את חיים
רק אישות אשר לקח ב
ביחוד המדה היא מתה
וכי בן אלהים ואישות
שלקח היו מדה אחת כ
במו בן גוף ונפש בגוף
הם מדה אחת וכאשר
ימות אדם ימות הגוף
ואין הנפש כן במות בן
האלהים אין מת אלהים
כא אישות שהיה מיוחד
לאלהות׃ ואת ולמה
אתם אומרים כי אל
אלהים מת׃

Responsio: Propterea quod tu non credis, tu non intelligis, sed excæcatum est cor tuum ut non uideas gloriã dei. Et si dicas, quis gubernauit mundum quando deus mortuus fuit atq; sepultus. Respõdemus: Deus & filius dei qui fuit mortuus: mortuus inquam nõ secundum diuinitatem, quia deus mori non potest qui omnibus dat uitã, sed humanitas quã assumpsit in unitate personæ, illa mortua fuit: & quia filius dei & humanitas, quam assumpsit fuerunt una persona, sicut & corpus atq; anima cũ corpore sunt una persona, & quando moritur homo, moritur corpus non autem anima, sic quando mortuus est filius Dei, non mortuus est Deus, sed humanitas quæ fuit unita diuinitati. Et si dicas, quare ergo uos dicitis, quod deus mortuus est?

Respondeo,

Respondeo, ob id quod persona illa simul fuit deus & homo, quēadmodum etiam dicimus quod deus factus est homo: quod non sic intelligas q̊d diuinitas fuerit permixta aut cōuersa in humanitatem, sed diuinitas seorsum, & humanitas seorsum cōuenerunt in personam unam, fueruntq́; in persona illa unaquæq́; natura per se, sicut anima & corpus cōueniunt in unam personam & tamē anima manet in natura sua, nisi quod anima dat uitam corpori. Sic in Meschia nostro, fuerunt in una persona, diuinitas, anima & corpus. Et si dicas, etiam hoc pacto fuit deus cū Mosche & reliquis prophetis sanctis, cum spiritus eiꝰ repleuerit eos & fecerint per manum dei signa & ꝓdigia magna, cognouerintq́; futura.

אענה לבבך כי המדה
ההיא יחדו היתה אלהי׳
ואדם כשגם נאמר כי
אלהים נהיה אדם אין
כן תבין כי אלהות הי
בלולה או הפוכה אל א
אישות כא אלהו׳ בעצמו
ואישות בעצמו נאספו
למדה אחת והיו במד׳
ההיא כל אחד טבע ב
בעצמו כמו נפש וגוף
נאספו למדה אחת ונפש
עומדת בטבעו וגוף בט
בטבעו רק שנפש תתן
את חיים לגוף כן במ
במשיחנו היו במדה א
אחת אלהות נפש וגוף׃
ואת גם כן היה א
אלהים עם משה ואת ש
שאר הנביאים קדושים
אשר רוחו מלא אתם וע
ועשו על ידי אלהים א
אותות ומופתי גדולים
וידעו את עתידות׃

Responsio.

תשובת הזה הוא טעות
בידיך כי האלהות אין
חבר את אלה באחדות
חמוד' כמו במשיח ועל
כן הם כלם חטאים ו
והמשיח אין כן אשר
לעולם אין חטא ואין ב
נמצאה מרמה בפיו אפ
אפילו הוא לא יכל ל
לחטא כי היה אלוה ו
ואדם במדה אחת׳
אם אתם יהודי'ם הי
היטב הבינו הסוד הזה
איניכם כל כך הייתם ב
בוזים אותנו ואת תל
תלמודנו כמו כן אנו
מחזיקי' באמונה אין י
ישרה׳ ועתה אענה על
שאר תעותיכם אשר
הם בענין המשיח׳
תב' כפי אמונתנו מ
משיח כבר בא ואתם א
אומרים כי הוא עתיד
לבא׳ שאנחנו אומרים
כי הוא בא נוכיח מת

Reſponſio. In hoc tu erras, quia diuinitas non eſt coniuncta illis in unitate perſonæ ſicut in Meſchia, & ob id ipſi omnes fuerunt peccatores. Non autem ſic Meſchia, qui nũquam peccauit, nec inuentus eſt dolus in ore eius, imò peccare nõ potuit, quia fuit deus & homo in una perſona. Et ſi uos Iehudæi bene intelligeretis ſacramentum iſtud, non uſque adeò cõtemneritis nos atq; doctrinam noſtram, perinde quaſi nos teneamus fidem non rectam. Nunc reſpõdebo ſuper reliq̃s errores ueſtros, quos habetis in negocio Meſchiæ. En ſecundum fidem noſtram Meſchias iam uenit, uos dicitis autem eum adhuc futurũ. Quod nos dicimus eum iam ueniſſe, probamus ex Thalmud ueſtro,

ſtro, quin & prophetæ ipſi dant teſtimoniũ de eo. Habetur em̃ ſcriptũ in Sedar olam minori, q̊d effluxerint à creatione mũdi uſq; ad deſtructionẽ tẽpli ſecundi tria millia, q̄ngenti & quinquagintaocto anni. Et præterea inuenitur q̊d ſint ab illa deſtructione uſq; ad finẽ mundi duo millia, quadringenti, & quadraginta duo anni: ſumma omnium eſt, ſex millia. Et nõ ne inuenitur in Kabala, q̊d duratio nõ erit ultra ſex millia? Sic enim ſcriptũ eſt in tractatu idololatriæ, q̊d lex non eſt data niſi ad duo millia annorũ, & antequã data eſt lex præterierũt quoq; duo millia, & durabit mundus ſub Meſchia duob. millibus annorũ, & poſtea reuertetur ad informẽ ſuã ſpeciẽ. Nunc aũt tranſierunt duo millia annorum ſub lege, & præterea plures quã mille anni, & uos dicitis nondum ueniſſe Meſchiam, quin & contendi-

מתלמוד שלכם ועוד ה
הנביאים מעידים עליו׳
תנה כתוב בסדר עולם
זוטא שיש מבריאת עו׳
עולם עד חרבן בית שני׳
ג׳ אלפים ה׳ מאות ונח׳
שנה׳ עוד נמצא שיש
מן החרבן עד סוף ה
העולם אלפי׳ וד׳ מאות
ומב״ שנה סך הכל שש
אלפי׳ והלא תמצא בס
בקבלא שקיום העולם
לא יהיה יותר מן שש
אלפי׳ כי נכתב במסכת
ע״ז שהתורה לא נתנה
אלא לאלפי׳ שנה ולפני
שנתנה תורה עברו אל
אלפים שנה ויעמוד עו
עולם תחת משיח אלפי׳
שנה ואחר כך יחזור ל
לתהו ובהו והנה עברו
אלפים שנות התורה ו
ועוד יותר מאלף שנים
ותאמרו כי לא בא מ.

משיח ותרצו להתוכח ול
ולנצח המשיחי' עם ט
טעיותיכם אע"פי שתראו
ותבינו: שנתקיים כל ה
הנבואה אשר נתנבא על
משיח ה' וגם עברו כל
הקצים אשר חשבו כל
החכמים והקוסמים ו
ועוד אתם כופרין במ
במשיח ה' ומסמין את
עיני ישראל בפירושיכ
ומקללין את הדרך הישר
אשר ילכו בה ומכבין
את נר ישראל והולכין
בחשך כמו' שנ' חכם ע
עיניו בראשו וכסיל ב
בחשך ילך: ומה תעיל
לכם התשובה ההיא ג
גדולה אשר עשיתם ב
בשנת רסב׳ לפק״ שפ
שעשיתם כלכם היהודי'
בכל מושבותיכם ובכל
הארצותיכם בכל הגולת

cōtenditis diſputare atque triumphare contra Chriſtianos cum erroribus ueſtris, etiam ſi uideatis & intelligatis iā impletā omnē prophetiā quę dicta eſt de Chriſto dñi, & q̊d præterierunt omnes termini q̊s ſupputauerunt omnes ſapientes atq; futurorū ſcrutatores: & uos adhuc negatis Chriſtū domini, atq; excæcatis oculos Iſraēl expoſitionibus ueſtris, & ſubuertitis uiam rectam in qua ambulēt, atq; extinguitis lucernā Iſraēl & ambulatis in tenebris: Vnde ſcriptū eſt: Sapiēs habet oculos ſuos in capite ſuo, & ſtultus ambulat in tenebris. Quid q̃ſo iuuat uos magna illa pœnitentia quam feciſtis anno 262. iuxta ſupputationē minorē (hic fuit annus Chriſti 1502.) quādo uos Iehudęi oēs in cunctis habitationib. ueſtris atq; in cūctis terris ueſtris & in uniuerſa captiuitate pœnitentiam feciſtis,

quatenus adueniret Meschia, ferè integro anno, puer & senex, paruuli & mulieres, qualis nunquam facta est pœnitentia, sicut fecistis in diebus illis, & tamē nihil reuelatum est uobis. nullum signum aut nutus aliquis, ut etiā hæc res fuerit magnum miraculum & sibilus oris atq; complosio manuum omnibus audientibus, ut nihil uobis profuerint, non lex, nō pœnitentia, nō oratio neq; eleemosyna quam facitis cottidie, sed apertū signum sunt Meschiam iam uenisse: sed quia renuitis hoc ipsum credere, est lex uestra atq; opera manuum uestrarum perinde quasi non fuerint, id quod magnum miraculum est in oculis meis, quomodo uos uespere & mane oratis in cũctis precationibus uestris ut mittatur uobis Meschias atq; redemptor, sicut &

איך משיח יבא במעט
שנה תמימה נער וזקן
טף ונשי' אשר לא נעשה
מעולם תשובה זו שע
שעשיתם בימים ההם א
אפי' הכי לא נתגלה ל
לכם אפילו אות אחת או
רמיזה אחת והנה יש ד
דבר זה פליאה גדולה
ושריקה פה וסיפוק י
ידים לכל השומעים ש
שלא הועילו לכם לא ת
תורה ולא תשוב' ולא ת
תפלה ולא צדקה שתעשו
בכל יום ויום אלא יש
רמז שמשיח בא כבר
ובשביל שאתם לא תא
תאמינו בדבר זה יש ת
תורתכם ומעשי ידיכם
בלא היו והיא פליאה
גדולה בעיני שאיך אתם
מתפללים ערב ובוקר
בכל תפלותיכם לשלוח
לכם משיח וגואל וכן
היו

הָיוּ אֲבוֹתֵיכֶם מִתְפַּלְּלִים
מִיּוֹם הַחֻרְבָּן עַד עַתָּה
בְּכָל לְבָבָם וְהִנֵּה לֹא נִר
נִרְאָה וְלֹא נִשְׁמַע לֹא קוֹל
וְלֹא חִזָּיוֹן שֶׁיָּבוֹא לָכֶם
מָשִׁיחַ וַהֲרֵי מִדָּתוֹ שֶׁל
הַקָּדוֹשׁ ב״ה לִשְׁמֹעַ אֶל
תְּפִלַּת הַצַּדִּיקִים וְלָמָּה א
אֵינוֹ רוֹאֶה בִּזְמַן הַזֶּה הֶאָרוֹךְ
בְּצָרוֹתֵיכֶם אֲשֶׁר עֲלֵיכֶם
בְּגָלוּת הַזֹּאת וְלֹא יוֹשִׁיעַ
אֶתְכֶם. וְלֹא נִשְׁמַע שׁוּם
נֶחָמָה וְאֵין קוֹל הַנָּבִיא׃
וְאִת״ גָּלוּת זֶה לָשֵׂאת
עֲוֹן אֲבוֹתֵינוּ עַד עֵת ה
הַגְּאֻלָּה כְּמוֹ שֶׁיִּתְבָּאֵר
בְּסוֹף דָּנִיֵּאל אַשְׁרֵי הַמ
הַמְחַכֶּה וְיַגִּיעַ לְיָמִים אֶלֶף
וְשלש״ שָׁנִים כְּלוֹ׳ בַּעֲבוּר
הַחֲטָאִים שֶׁהָיוּ חוֹטְאִים
בְּבַיִת רִאשׁוֹן קוֹדֶם גָּל
גָּלוּת בָּבֶל׃

וזה

ſicut & patres ueſtri precati ſunt à die deſtructionis templi uſque in præſens toto corde ſuo, & ecce non uiſa eſt neq; audita uox ulla aut uiſio ulla, quæ declararet uobis Meſchiæ aduentum. Et ecce proprietas dei benedicti eſt, ut audiat preces iuſtorum: & quare igitur non uidet in tempore iſto tam lõgo tribulatiões ueſtras, quæ uobis imminẽt in hac captiuitate, & non ſaluant uos, neq; auditur ulla conſolatio aut aliqua uox prophetica? Quod ſi dicas: in captiuitate iſta cogimur ferre iniquitatem patrum noſtrorum uſq; ad tempus redẽptionis, quem admodũ declaratur in fine Danielis: Beatꝰ qui expectat & ptingit ad dies mille, trecentos & triginta quinq;, uult dicere annos, propter peccata ſcilicet quæ commiſerũt in templo primo ante captiuitatẽ Babylonicã.

 At uerbum

At uerbum istud error est. Filius enim non portabit iniquitatem patris sui, si ipse non fecit peccatum eius, sicut scriptum est: non morientur patres pro filijs &c. Rursum scriptũ est: Visitans iniquitatem patrũ in tertios & in quartos, qui me odiunt, hoc est, non uisitat iniquitatem nisi usq; in quartã generationem: & quot quæso millia generationũ fuerunt usq; nũc? sed & à tempore destructionis templi usq; nũc non transierũt tantum mille, trecenti & triginta quinq; anni, sed multo plures: & patres uestri fuerunt præstolãtes Meschiæ aduẽtum usq; ad hoc ipsum tempus, & ecce adhuc nõ uenit Meschia uester. Quod si dicas, cultus idolorum occasionẽ prębuit prolixæ huic captiuitati, quem fecerunt Israëlitæ in templo secũdo, nempe idolola-

וזה דבר טעות הוא כי
בן לא ישא עון אביו
אם לא הוא עשה את ח
חטאתו כמו שכ' לא יו
יומתו אבות על בנים
וגו' ועוד כתוב פוקד עון
אבות על שלשים ועל
רבעים לשנאי רוצה ל
לומר שאין פוקד העון
אלא עד דור רביעי התלא
עד כאן כמה וכמה אל
אלפים דורות היה ע
עברו עתה מזמן החרבן
אין לבד אלף ושלש
שנ' אלא עוד יותר ויותר
ואבותיכם היו מקוים
את משיח עד זמן ההוא
והנה עדיין לא בא מ
משיחכם׃

ואת עבודה זרה ג
גורם לאריכת גלות ז
זו לפי שעשו ישראל
בבית שני עצמו עג
בגוד.

בגלון ישוע וכל אפו'
אפוסטולים והקדושים
היו כלם יהודים ויה
ויתהפכו עליו את נבואו'
הנביאים·

ויל' הלא בבית ראשון
היו מלכים מעמידין כ
כהנים לעובדי ע"ז והיו
כופרין בעיקר לגמרי א
אח' לא היו בגלות רק
שבעים שנה אבל בגלות
ד' עא'פי שקצת היהודי'
אמרו ויאמינו שישוע
אלהים וטעו בו כמו א
אתם אומרים מכ' לא
היו כופרין לגמרי אב'
למה היה מאריך גלות
ד' אורך הנפלא ואת' ה
דבר זה גורם לאריכת ג
גלות ד' משא גלות ל
לפי שלא הוצרך השם
לכלות האומות כדי ל
להוציא ישראל מתוכם
אבל לעתיד השם יאבד
האומות כמו שעשה ב

idololatria Ieſu & apoſtolorũ atq; ſanctorum, qui omnes fuerũt Iehudei, & torſerunt in eum prophetarum oracula.

Ad q̃d dicimus: non'ne in domo prima fuerunt reges cõſtituentes ſacerdotes in miniſtros idolorum, & omnino atq; funditus infideles facti ſunt, & tamen non fuerunt in captiuitate niſi ſeptuaginta annis: in iſta autem captiuitate licet quidam Iehudæorũ dixerint atque crediderint Ieſum eſſe Deum, errauerintque in eo, ut uos dicitis, non tamen abſolute negant deum: quare igitur in tantum prolongatur iſta captiuitas tam mirabili prolixitate? Si dicis, hoc ipſum fuit in cauſa huius diutinę captiuitatis & grauiſſimi exilij, q̃d deus commode non potuit cõſumere populos ut educeret Iſraẽlẽ de medio eorũ, ſed adhuc futurus eſt dñs ut perdat natiões, haud ſecus quàm fecit in Aegypto,

quādo necesse fuit pro-
pter redemptionem Is-
raëlis consumere popu
los, nempe Pharaonem
& triginta atq; unū re-
ges. Sed ecce, ratio ista
facile dilui potest. Nam
proprietas ista est in deo,
ut præcurrat proprie-
tas bonitatis proprieta
tem ultionis, & quare i-
gitur nō uenit Meschia
in tempore illo q̊d præ-
dictum est in libro Da-
nielis, & iuxta multipli
cem illū calculū quem
fecerūt sapientes. Non
debuerat usq; adeò tar-
dare etiam aliquot cen-
tenariis annorum ultra
supputationem. Et si di
cas, propterea ne addu-
ceret iugum captiuita-
tis super Israël, ob id in-
quam retardatur aduen
tus eius, ad generatio-
nem iustorū, & sanctus
ipse, qui est benedictus,
nouit quod postea non
erit generatio impiorum, & tunc continuo ue-
niet & non tardabit uel per unum momentum.

במצרים שהיה צריך ב
בעבור גאולת ישראל
לכלות האומות בגלן פ
פרעה ואחד ושלשים מ
מלכים׃

והרי דבר זה דיחוי ה
הוא׃ הרי מדתו של ה׳
למהר מדת הטובה יותר
ממדת הפרענות ולמה
לא בא משיח בזמן הנ
הנאמר בספר דניאל לפי
כל החשבונות שחשבו
החכמים ולא היה לו ל
להתאחר כל כך כמה מ
מאות שנים יותר על ה
החשבון׃

ואם תאמר לפי שלא
מביא עול גלות על יש
ישראל לכן מתאחר בי
ביאתו אפילו בדור של
צדיקים והקב״ה יודע ש
שאין אחריהן דור רש
רשעים ואז מיד יבא ו
ולא יאחר רגע׃

ויל

Ad quod

ז"ל דבר זה נמי טעות
הוא והרי אין לך דור
שהיו כלם עובדים לאל
אחד חוץ מדור זה אפילו
הכי מתאחר ביאתו כ
כדבריכם׃
אב"ל לא נמצא שום
טעם נכון למה ארוכה
כן גלות זו אלא בוראי
אני הלבלר אומר שמ
שמשיח בא בזמנו וב
ובשביל חטאה אחת גד
גדולה ותהיתה הזאת א
אשר לא היתה במוהו
מעולם ר"ל בשביל ש
שהיו אבותיכם ורב
ורבותיכם ראו מעשיו
נפלאים ונוראים אשר
לא עשה אנוש כבורתו
והבינו שבשביל האדם
עשה את כל הדברים ה
האלה ובשביל האדם
סבל המיתה והם לא
האמינו בו לכן אין להן

Ad quod dico, quod etiam ratio ista absurda est: nam non habes ullā ætatē in qua omnes coluerint unū deum, præter modernam ætatem, & ecce adhuc retardatur aduētus eius, ut uos dicitis. Vnde patet nullam inueniri rectam rationem, quare usq; adeò prolongetur ista captiuitas. Ego itaq;, qui ista scribo, certissime dico, Meschiam uenisse tempore suo: & hoc ipsum fieri propter insigne aliquod peccatum, cuius simile nūquam factum est, nēpe propterea, q̊d cum patres uestri & rabini uestri uidissent opera eius mirabilia & terribilia, qualia null9 hominum unquam fecit, intelligerentq; q̊d propter hominem omnia ista faceret, & pateretur mortem propter hominem, noluerūt credere in eum, & ob id non est eis,

absit dicto inuidia, propiciatio, sed proijcietur in tenebras & umbram mortis: quin & generationes istæ similiter peribunt in æternum, nisi sese conuertant & confiteantur eum. Nam per singulos dies rabini uestri adijciunt peccatum super peccatum, seducuntq; simplices Iehudæos, qui nõ intelligũt rem ipsam, cum dicunt, Expecta modicũ ibi & modicũ ibi: & ecce non est eis salus neq; redemptio: atq; in hũc modũ perpetuò seducitis eos, dum dicitis, ecce isto tẽpore ueniet Meschia: & quando tardat uenire illo tempore, tunc dicitis, isto tempore ueniet. Quàm diu uos simplices creditis inanib9 uerbis rabinorum uestrorum. Ecce non est uobis spes, sed & salus ipsa elongatur à uobis, atque deus ipse benedictus recessit

חו׳ כפרה ונשלכים בח
בחושך וצלמות וגם ד
דורות הללו גם כן או
אובדין לעולם עד ש
שיחזרו ומודין אליו כי
בכל יום ויום רבותיכם
מוסיפין חטא על פשע
ומתעים את פתאים הי
היהודים שאינם מבי
מבינים את הדבר בא
באמרם הנה מעט שם
ומעט שם והנה אין להן
תשועה ולא הגאולה
וכן לעולם תתעו אותם
באמרכם הנה בזה הזמן
יבא המשיח וכשמאחר
לבא בזה הזמן אז ת
תאמרו בזה זמן יבא׳
עד מתי אתם פתאים
מאמינים לדברי שקר
רבותיכם׳
הנה אין לכם מחסה
והישועה היא רחוקה מ
מכם וגם האל ית׳ הוא
סר

סר מכם ואין לכם ש
שום נחמה אין נביא ו
ולא חזיון ועדיין לא יד
ידעתם כי אבדתם׃
לכן דעו כל יהודיי
שמשיח בא ומעיני ש
של רבותיכם סתום חז
חזיון ונבואה ולא מע
מעיני המאמינים ש
שמשיח בא וגם לכם
אם תאמינו בו יגלו ס
סודות ומלכות האלהים
ותוכלו לתכנס אל מל
מלכות ה׳ כמו אנחנו ה
המשיחיים׃
אל תקשיבו אל רב
רבותיכם ואל דבריהם
שנתנו לכם רבים קצים
אשר כבר כלם כלו ועברו
ועוד אין בא משיחכם
ולא לכם תוחלת לבא׃
הנה כל הרעות האלה
חזקות גרמו לכם רבו
רבותיכם ואבותיכם שא

receſſit à uobis, nec eſt uobis ulla conſolatio, non propheta, neq; uiſio, & adhuc nõ cognoſcitis q̊d perijſtis. Propterea ſcitote omnes Iehudæi, quod Meſchia uenit, & ab oculis rabinorum ueſtrorum clauſa eſt uiſio atq; prophetia, nõ autem ab oculis credentium quibus Meſchia uenit. Quin & uobis ſi credere uolueritis in eo, reuelabuntur myſteria atq; regnum dei, poteritiſq; ingredi in regnum dei, æque ut nos Chriſtiani. Nõ ergo auſcultetis rabinis ueſtris atq; uerbis eorum, qui dederũt uobis multos terminos, qui iam omnes expirauerũt & trãſierunt, & tamen adhuc non uenit Meſchia ueſter, neq; habetis ſpem ut ueniat. Ecce omnium iſtorum grauium malorum occaſionem habetis à Rabinis ueſtris, atque patribus ueſtris, quod

quod scilicet dispersi & dissipati estis inter populos, quos uarijs modis angunt, eò quod patres uestri occiderũt atque suspenderunt in ligno uirum sanctum & iustum, saluatorem nostrum: & adhuc hodie uidetur bonum in oculis multorum Iehudæorum, atq; ob id non inuenietis gratiam in oculis dei, nisi reuersi fueritis à uia ista mala, & agnoueritis dominũ nostrum Iesum Christum. Nisi inquam in eum crediderìtis, omnes uos peribitis & descendetis in gehennam. Propterea dilecti mei, nolite attendere doctrinis sapientum, quia loquuntur figmenta & mendacia, quãdo quidem prophetæ dei benedicti nõ sic docuerint uos. An non uidetis quàm mira dixerit Propheta ille Iesaia de Christo; Dicit namque: Ecce in die

שאתם מבוזרים ומפ
ומפוזרים בין העמים
ומציקין אתכם בכל דבר
כי אבותיכם הרגו ותלו
בעץ את האיש הקדוש
וצדיק את מושיענו רע
ועוד היום נראה טוב ב
בעיני רוב היהודיים ו
ועל כן לא תמצאו חן
בעיני השם אלא שת
שתשובו מדרך הזות רע
ותכירו את אדונינו יש
ישוע המשיח׃

לולי באהו תאמינו
כלכם תאבדו ותרדו לג
לגיהנם לכן אהובי אל
תשגיחו בלימודים של
החכמים כי דברו בידוי
וכזב כי הנביאים ית
אינם כן למדו אתכם׃

הלא תראו כמה נפ
נפלאות אמר הנביא
ישעיה על משיח׃

הנה הוא אמר ביום
ההוא

הַהוּא יִהְיֶה צֶמַח ה׳ לִצְבִי
וּלְכָבוֹד וּפְרִי הָאָרֶץ לְגָאוֹן
וּלְתִפְאֶרֶת יִשְׂרָאֵל׃
וְשָׁם תִּרְגֵּם יוֹנָתָן בעִ
בְּעִידָנָא הַהִיא יְהֵי משׁ
מְשִׁיחָא דה׳ לְחֶדְוָות ול
וּלִיקָר׃ הִנֵּה מְשִׁיחַ ה׳
נִקְרָא צֶמַח ה׳ כְּלוֹ׳ בֵּן אל
אֱלֹהִים כְּמוֹ שֶׁנ׳ בְּיִרְמְיָה
צֶמַח דָּוִד כִּי כֵן אָמַר בי
בַּיָּמִים הָהֵם וּבָעֵת הַהִיא
אַצְמִיחַ לְדָוִד צֶמַח צְדָקָה
וְיוֹנָתָן תִּרְגֵּם שָׁם בְּיוֹמָא
הָאִינוּן וּבְעִידָנָא הַהִיא
אָקִים לְדָוִד מְשִׁיחַ דצי
דְּצִידְקָא אב״ יֵשׁ רֶמֶז שׁ
שֶׁיֵּשׁ הָאֱלָהוּת בְּמָשִׁיחַ׃
וְעוֹד נִכְתַּב בִּתְלִים ע
עַל מָשִׁיחַ כִּסְאֲךָ אֱלֹהִים
עוֹלָם וָעֶד שֵׁבֶט מִישׁוֹר
שֵׁבֶט מַלְכוּתֶךָ אָהַבְתָּ צ
צֶדֶק וַתִּשְׂנָא רֶשַׁע עַל כֵּן
מְשָׁחֲךָ אֱלֹהִים אֱלֹהֶיךָ שׁ
שֶׁמֶן שָׂשׂוֹן מֵחֲבֵרֶךָ׃

illa erit germen domini in pulchritudinem atq; gloriam, & fructus terræ in magnificẽtiam & decorem Iſraëlis: ubi Ionathan ſic interpretatur: In tempore illo erit Meſchia domini in exultationem & gloriam. Ecce Meſchia dñi uocatur germẽ domini, quaſi dicat, filius dei, quemadmodũ etiam uocatur apud Ieremiã, germen Dauid. Nam ſic dicit: In diebus illis & in tẽpore illo faciam germinare ipſi Dauid germẽ iuſticię; ubi rurſum Ionathã Chald. interpretatur: In die illo & tempore illo ſuſcitabo ipſi Dauid Meſchiam iuſticiæ. Ex quo patet quod in Meſchia eſt deitas ipſa. Itẽ in Pſalmis ſcriptum habetur de Meſchia. Thronus tuus deus perpetuus & æternus, ſceptrum æquitatis, ſceptrum regni tui. Dilexiſti iuſticiã & odiſti impietatem, propterea unxit te Deus, Deus tuus, oleo exultationis, præ participibus tuis.

Audis

Audis qũo Messia his uocatur de9, qñ dicitur, Thron9 tu9 deus: & homo, cũ rursum dicitur, dilexisti iusticiam &c. Vbi rursum credere debetis, non creatorem ipsum pertulisse mortẽ & passiones, sed humanitatem quam assumpsit. Et quicunque dicere uoluerit, quod omnia signa & miracula quę fecit, fuerint opus magicum, quodq; Iesus fuerit Baalzebub & magus & uirtute dæmonum, hoc est, per magiam fecerit res istas, ille quoq; cogetur dicere quod omnia signa & mirabilia quæ fecit dominus in Aegypto per manus Mosi, qui est in pace, facta sint per magiam: at quicunque sic dixerit, hic hæreticus est & nõ habet ꝓpiciationem quousque amouerit hãc iniqtatẽ à corde suo. Ecce ad uos clamo ô Iehudęi, uos audite uerba

התשמע שמשיח בה נקרא אלהים כד"ג כסאך אלהים ואדם כשנ' אהבת צדק וגו' לכן תאמינו שאין הבורא סבל המ המיתה והיסורין כי אם האישות אשר לקח בע בעצמו · וכל האומר שכל הנסים והנפלאות אשר עשה מעשה כישוף הן דישוע היה בעל זבוב ומכשפן ובכח השדים רל' בכישוף עשה את הדברי האלה גם הוא יאמר שכל הנסים והנפלאות אשר עשה השם במצרים על י ידי משה עה" נעשו על ידי כישוף אלא כל הא האומר כן מין הוא ואין לו כפרה עד שיסיר העון מלבו ·

והנה אליכם אני קורא היהודיים ואתם שמעו את

את דברי אם חפץ בכם
להושע נפשותיכם וה
והאזינו לעצתי אם ת
תרצו למצא חן בעיני ה'
והזאת עצתי כדי שתק
שתקראו בנביאים ות
ותתפללו אל השם על
הבינה נכונה ובריש ש
שהוא יאיר עיניכם וה
והשמרו שלא תשנו דב
דבריהם לפי רצונכם וד
ודעו כי רוח השם דבר
בנביאי' ועל כן דבריהם
בענין המשיח יש לה
להבין ברוח ואין תמיד
במשמעם כי דרך ה
הנביאים לדבר על הרוב
במשלים ובחידות וב
ובפלגה ובגיזום כמו
כתוב בישעיה ופתחו ש
שעריך תמיד יומם ול
ולילה ובימי בית שני
כתוב שלא יפתחו שערי
ירושלים עד חום השמש
הנה

uerba mea ſi cupitis ſaluari animas ueſtras, & acqeſcite conſilio meo, ſi uultis inuenire gratiã in oculis dñi: eſt autem hoc conſilium meum: quando legitis in prophetis, orate ad dominũ pro recta intelligentia, quatenus ille dignetur illuminare oculos ueſtros, & cauete ne mutetis uerba eorũ iuxta arbitriũ ueſtrum, ſcientes quod ſpiritus domini locutus eſt in ꝓphetis: atq; ideo uerba eorum, q̊d attinet ad Meſchiã, ſunt intelligenda in ſpiritu, & nõ ſemper iuxta nudum literæ ſenſum. Eſt enim mos prophetarum, ut plerunq; loquantur in parabolis & ænigmatibus, per hyperbolẽ & exceſſum, ut eſt illud quod ſcribitur in Ieſaia: Aperiẽtur portæ tuæ iugiter die ac nocte. In diebus aũt templi ſecundi ſcribitur, q̊d non aperuerint portas Ieruſalem uſq; dum incaluit ſol.

Ergo

Ergo propheta loquitur hic metaphorice aut hyperbolice, quēadmodum etiam dicit: Non erit tibi sol in lucē diei, &c. Dici etiam potest, quando scribitur, aperientur portæ tuæ, &c. quod significentur portæ cœlorū, quæ iugiter sunt apertæ et audiatur oratio tua. Item in alio loco dicitur, quod pascetur lupus & ouis, q̊d'q; leo ueluti bos comedet paleas &c. ubi quidam de expositorib9 uestris aiūt, in diebus Meschiæ mutandas naturas animaliū atq; iumentorū, quod'q; reditura sit natura in eam qualis fuit à principio creatiōis & in arca Nohę. Nam si in principio creatiōis leo deuorasset agnum, ecce corruptionē accepisset creatio, cū omnia sic cōdita essent, ut essent tantum masculus & fœmina & nihil amplius: neque expectasset aut abstinuisset à cibo donec creuisset & multi-

הנה כה מדבר הנביא דרך משל או' דרך פלג' כאשר גם אמר לא יהיה לך השמש לאור יומם וגו' ועוד יש לומר ופתחו שעריך וגומר רל' שערי שמים יהיו תמיד פתוחין לשמע תפלתך׃

ובמקום אחר נאמר שירעה הזאב והכבש והאריה כבקר יאכל תבן וגו' ויש ממפרשיכם שאומרים. כי בימות המשיח יתחלפו טבעי החיות והבהמות וישוב למה שהיה בתחלת הבריאה ובתיבת נח׃

כי בתחלת הבריאה אלו היה אוכל האריה את השה הנה נשחתה הבריאה כי כלם נולדו זכר ונקבה ולא יותר ולא המתינו מלאכול עד שפרו ו

ורבו הנטרפים אלא ב
בריאי אכלו עשב הש
השדה עד שפרו ורבו
הנטרפים והיה טבעם
מאותו היום ואילך ל
לאכול בשר · ויש מפ
מפרשים כי כל זה מש
משל כי הזאב והנמר
והדוב והאריה הם מש
משל לרשעים העוש
העושקים והגוזלים ·
והכבש והפרה והעגל ו
והגדי הם משל לענוי
הארץ · וכן אמר רבי
משה המצרי לא יעלה
על לבך שבימות המש
המשיח תחסר כלום מ
מאומת מדרך הזה הע
העולם או שתתחדש א
אז מאומה ממעשה ש
ששת ימי הבראשית א
אלא העולם יהיה נוהג
במנהגו עתה · וכן בזה
וגר זאב עם כבש וגר
טעמו הוא שישראל י
ישב לבטח עם הרשע הר

& multiplicata fuiſſent animalia raptui apta: interim ergo comederũt herbam agri donec creuerũt & multiplicata fuerunt animalia rapacitati congrua, fuitq; ab illo die & deinceps natura eorum propenſa ad eſum carnis. Alij expoſitores iſta metaphorice accipiunt, nempe quod lupus & pardus, urſus & leo ſignificent impios, calumniatores & raptores. Ouis aũt & uacca, uitulus & hœdus ſignificent manſuetos terræ. Et ſic dicit Rabi Moſes Ægyptius: Non aſcẽdat ſuper cor tuum, quòd in diebus Meſchiæ deficiat res aliqua à cõſuetudine uel uſu huius ſeculi, aut quod innouetur tunc aliquid ab opere ſex dierum creationis, ſed mundus habebit tunc ſucceſſum ſuum ſicut modo. Et ſic hic: Habitabit lupus cũ oue, &c. ſenſus eius loci eſt, quod Iſraël habitabit confiden

ter cum malicia impiorũ huius mundi, qui comparantur leonibus & lupis. Hucuſque rabi Moſes. In hunc quoqꝫ mundum uocauit Iacob Iudam catulũ leonis, & Iſachar uocauit aſinum fortem, atqꝫ Biniamin appellauit lupum rapacem. Sic quãdo uos Iehudæi exponitis de Meſchia quod habiturus ſit uxorem & filios, iuxta illud quod dicitur: Filiæ regum in honore tuo: aſtitit uxor ad dexterã tuam in corona auri Ophir, hoc eſt, ſecũdum opinionem ueſtram inter nobiles mulieres quas habiturus eſt, erunt filiæ regum: ſiquidem omnis rex gentium pro honore habebit ſi dederit filiam ſuam ei: at regina quæ erit ex Iſraëlitis illa ſedebit ad dexteram, addicta concubitui eius &c. En quàm cœci eſtis in expoſitionibus ueſtris, qui talia cogitatis de ſancto Meſchia, dicentes fore, ut

הרשעי עולם אשר נמ
נמשלו לאריות ולזאב
ולזאבים עד כאן ר' מ
משה · על זה דרך קרא
יעקב ליהודה גור אריה
וליששכר קרא חמור ג
גרם ולבנימין קרא זא
זאב יטרוף · וכן
כשאתם יהודיים מפר
מפרשים על משיח שת
שתהיה לו אשה ובנים
כמו שנ' בנות מלכים ב
ביקרותיך נצבה שגל לי
לימינך בכתם אופיר ר
ר"ל כדעתכם בנשים ה
היקרות שלו תהיינה ב
בהן בנות מלכים כי כל
מלך הגוים יתפאר בת
בתתו לו כתו' והמלכה
שהיא מישראל היא ת
תהיה יושבת לימינו ו
ומיוחדת למשכבו וגו
וגו' הבט היאך אתם עו
עורים שאתם מפרשים
כן לחשוב באלה על ה
הקדוש משיח לאמור

שֶׁהוּא עָתִיד לָתֵת לִבּוֹ
עַל הַתַּאֲווֹת הַגּוּפָנִיּוֹת
לִהְיוֹת לוֹ נָשִׁים מֵאַחַר
שֶׁהַנְּבִיאִים אָמְרוּ עָלָיו
כִּי הוּא עָתִיד לְסַלֵּק מִ
מֶּנּוּ אֶת חַטֹּאתֵינוּ׃
הִנֵּה אַתֶּם פּוֹשְׁ
פּוֹשְׁלִים כְּמוֹ עִוֵּר בַּצָּה
בַּצָּהֳרַיִם וּמַתְעִים אֶת שְׁ
שְׁאָר הַיְּהוּדִיִּים עִם פֵּי
פֵּירוּשֵׁיכֶם כִּי כָּל הַזֹּאת
הוּא לְהָבִין דֶּרֶךְ מָשָׁל
כִּי שֵׁגָל הִיא כְּנֶסֶת בְּנֵי
אָדָם הַמַּאֲמִינִים בְּיֵשׁוּעַ
הַמָּשִׁיחַ וּבְנוֹת הַמְּלָכִים
הֵן אוּמוֹת הַגּוֹיִם שֶׁבָּאוּ
לְהַאֲמִין בְּמָשִׁיחַ וְעַל הַ
הַזֶּה עִנְיָן אָמַר שְׁלֹמֹה
בְּסֵפֶר שִׁיר הַשִּׁירִים׳ עוֹד
אַתֶּם יְהוּדִיִּים רוֹאִים
וּמְבִינִים שֶׁרַבּוֹ׳ תֵיכֶם
עַצְמָם בְּרַבִּים דְּבָרִים הֵ
הֵם מְסוּפָּקִים וּנְבוֹכִים
חַד אָמַר מָשִׁיחַ לֹא בָא
אֶלָּא בְדוֹר שֶׁכֻּלּוֹ זַכַּאי אוֹ
בְדוֹר שֶׁכֻּלּוֹ חַיָּיב וְאֶחָד

re, ut cor ſuum tradat in concupiſcentias corporales, & quod habiturus ſit uxores, poſteaquam prophetę dixerũt de eo quod uenturus eſſet ad auferendum à nobis peccata noſtra. Ecce uos impingitis ſicut cœcus in meridie, & facitis quoq; errare reliquos Iehudæos cum expoſitionibus ueſtris: cum totum iſtud ſit intelligendum allegorice. Nã uxor illa eſt collectio hominũ credẽtiũ in Ieſum Chriſtũ. & filiæ regum ſunt populi gentium, qui uenerunt ut crederent in Chriſtum. Et in hoc ſenſu locutus eſt Salomo in libro Cantici canticorum. Præterea uos Iehudæi uidetis & intelligitis, quomodo rabini ueſtri tam in multis ſermonibus, inter ſe dubij ſint & perplexi: unus dicit: Meſchia non ueniet niſi in generatione quæ eſt iuſta, aut in ætate quæ tota eſt impia. Alius dicit, ſi

Israëlitę fecerint pœnitentiam, mox redimentur. Vnus dicit Meschiam natum in desolatione templi secundi: alius dicit illum non nasciturum usqꝫ dum uenerit. Vnus dicit quod in diebus Meschiæ facturi sint sacrificia pro culpis: alius dicit, quod tunc non sint futura sacrĩficia, nisi pro gratiarum actionibus, eo quod tunc omnes futuri sint iusti atque docti, & non habeãt opus ullis sacrificijs nisi pro confesione. Cæterũ id hoc quoqꝫ uos erratis, dicentes, Meschiam uenturum in magna gloria, splendore atqꝫ diuitijs, & quod gesturus sit prælia magna aduersus reges huius mundi. Non legistis quod scriptum habetur in Zecharia: Exulta ualde filia Zion, iubila filia Ierusalem, ecce rex tuus ueniet tibi iustus & saluatus: ipse pauper ascendens super asinum atqꝫ su

אמר אם ישראל עושין תשובה מיד נגאלין·

אחד אומר שמשיח נולד בחרבן בית שני ואחר אומר שהו' אין יולד עד שיבא· אחד אומר שבימות המשיח יעשו קרבנות חובות ואחר אומר כי אין יהיו אז קרבנות כי אם תודות כי אז כלם יהיו צדיקים ולמודים ואין הם נצטרכים לקרבנות כי אם לתודה: וגם בזה טעות היא בידיכם באמרכם כי יבא משיח בגדול כבוד ותפארת ובעושר ויעשה מלחמות גדולות בנגד מלכי העולם·

לא קראתם מה שנ' בזכריה גילי מאד בת ציון הריעי בת ירושלים הנה מלכך יבא לך צדיק ונ

ונושע הוא עני ורכב
על חמור ועל עיר בן א
אתנות הנה יבא עני ר
ואין בכבוד כמו יעשו
מלכי הארץ ואין יהיה
כלי מלחמות בידו כי
קנה רצוץ לא ישבור ו
ופשתה כהה לא יכבה
יבא בודאי בכבוד ויל
וילחם אבל אין בכבוד
העולם הזה ואין ילחם
בחרב הברזל אלא בדבר
פיו יהרג הרשע כי הוא
בדברו ממית חטא רמ
ומחיה אותו בדברו
וגם הוא בא בכבוד גד
גדול כשעשה כחות גד
גדולות כשחיה המתים
וטהר מצורעים והאיר
עורים כמו שנבא יש
ישעיהו אז תפקחנה ע
עיני עורים ואזני חר
חרשים תפתחנה אז י
ידלג כאיל פסח ותרן ל
לשון אלם וגו׳ גם
על כבוד הזה אמר חגי

per pullum, filium aſinarum. Ecce ueniet pauper & non cum gloria ſicut faciunt reges terræ, neq; erunt arma bellica in manu eius, cum nec calamũ quaſſatum confracturus ſit, neq; linum fumigans extincturus. Veniet quidem in gloria & bellum geret, ſed nõ cum gloria mũdana, neque pugnabit cum gladio ferreo, quin magis uerbo oris ſui interficiet impium: ipſe enim per uerbum ſuum occidit peccatorẽ, & rurſus uiuificat eum uerbo ſuo. Venit deniq; cum gloria magna, quando fecit uirtutes magnas, quãdo ſuſcitauit mortuos, mundauit leproſos, & illuminauit cæcos, quemadmodum prophetauit Ieſaia: Tunc aperiẽtur oculi cæcorum & aures ſurdorum aperientur: tunc ſaliet ut ceruus claudus, & laudẽ dicet lingua muti, &c. Sed & de hac gloria dixit

Haggeus: Sic dixit dominus exercituum, adhuc unum modicum est, & ego commouebo cœlũ & terram, mare & aridã: & commouebo omnes gentes, & uenient ad eum qui est desiderium omnium gentium, & implebo domum istam gloria, dicit dominus exercituum. Magna erit gloria domus huius nouissimæ supra primam, dicit dominus exercituum. Ecce propheta dicit duo: primo, unum modicum &c. Si Meschia adhuc non uenit, falsum dixit propheta, cum à tempore prophetæ usq; in præsens effluxerint aliquot anni supra duo millia. Iesaia quoq; dicit: prope est iusticia mea, egressa est salus mea, & brachia mea populos iudicabunt: me expectabunt insulæ, &c. Dicit præterea Haggeus: maior erit gloria domus huius posterioris, quàm primæ. Et qua gloria fuit

כה אמר ה' צבאות עוד אחת מעט היא ואני מרעיש את השמים ואת הארץ ואת הים ואת החרבה והרעשתי את כל הגוים ובאו חמדת כל הגוים ומלאתי את הבית הזה כבוד אמר ה' צבאות׃ גדול יהיה כבוד הבית הזה האחרון מן הראשון אמר ה' צבאות׃ הנה הנביא אמר שתים׃ בתחלה אחת מעט וגו' אם עדיין משיח לא בא שקר אמר הנביא כי מזמן הנביא עד עתה עברו כמה שנים יותר מאלפים׃ וישעיהו אמר קרוב צדקי יצא ישעי וזרעי עמים ישפטו אלי איים יקוו וגו' ועוד חגי אמר גדול יהיה כבוד הבית האחרון מן הראשון ומה הכבוד הגדול אלא

כִּי מָשִׁיחַ בָּא בְּבַיִת שֵׁנִי
וְיִרְאָה שָׁם וְעָשָׂה שָׁם
נִסִּים וְנִפְלָאוֹת אֲשֶׁר כ
כְּמוֹתָן לֹא נַעֲשׂוּ בְּכָל
עוֹלָם וְאַף לִמֵּד אֶת ה
הֶהָמוֹן וְהֶרְאָם דֶּרֶךְ אֶל
חַיֵּי עוֹלָם הַבָּא ׃

ואת׳ מִשּׁוּם שֶׁע
שֶׁעָמַד בַּיִת שֵׁנִי י״ שנ
שָׁנִים יוֹתֵר מִן הרא
הָרִאשׁוֹן נִקְרָא גָדוֹל מ
מִן הָרִאשׁוֹן ׃ וְי״ל כִּי
אֵין בִּשְׁבִיל מְעַט זְמַן
הַזֶּה בַּיִת הַזֶּה הָיָה גד
גָּדוֹל מִזֶּה מֵאַחַר שֶׁבְּכָל
דְּבָרִים אֲחֵרִים הָיָה ח
חָסֵר מִן הָרִאשׁוֹן כְּמוֹ
שֶׁכָּ׳ רַבִּים מֵהַכֹּהֲנִים וה
וְהַלְוִיִּם וְרָאשֵׁי הָאָבוֹת
הַזְּקֵנִים אֲשֶׁר רָאוּ אֶת
בַּיִת הָרִאשׁוֹן בְּיָסְדוֹ זֶה
הַבַּיִת בְּעֵינֵיהֶם בּוֹכִים
בְּקוֹל גָּדוֹל כִּי הַזֶּה בַּיִת
הָיָה כְּאַיִן בְּנֶגֶד הָרִאשׁוֹן
גַּם כֵּלִים אֲשֶׁר בְּבַיִת ר
רִאשׁוֹן הָיוּ זָהָב וּבְשֵׁנִי

maior, nisi quod Meschia uenit in domum secundam, uisusq́ꝫ est in ea, & fecit in ea signa & mirabilia, qualia non facta sunt in uniuerso mundo. Docuit quoqꝫ populum & indicauit eis uiam ad uitam futuri seculi. Quod si dicas, ob id quod templum secundum stetit ad decem annos diutius primo, uocatur maius primo. Respõdeo, non propter tam modicũ tempus domus ista fuit maior illa, posteaquam in omnibus alijs rebus fuerit minor prima: quemadmodum scriptum habetur: Multi ex sacerdotibus & Leuitis atqꝫ præcipuis patribus & senibus, qui uiderant templum primum, cum istud templum fundaretur coram oculis eorum, flebãt uoce magna, eo quòd ista domus fuit quasi nihil, respectu primæ, sed & uasa quæ fuerunt in domo prima aurea, in secunda fue-

runt ænea. Defecerũt præterea in ea decem ſigna, quæ facta fuerunt patribus in domo ſanctuarij, quemadmodum dixerũt rabini eorum in capitulis patrum, in capite de decẽ ſermonibus. Nam in domo prima non abortiuit mulier propter nidorem carnis ſanctuarij: non fœtuit unquã caro ſanctuarij: non uiſa eſt muſca in officina laniorum: nõ occurit nocturna contagio ſummo ſacerdoti tempore expiationis: non extinxerunt pluuiæ ignem in ſtrue lignorum: non ſuperauit uentus columnarũ fumi: non inueniebatur in manipulo ſpicarum & in duobus panibus atque in panibus propoſitionũ corruptio ulla: ſtabant cõpreſsi & tamen ſat ſpacij erat pro ſtratis: non nocebat ſerpens & ſcorpius in Ieruſalem, neque dicebat aliquis proximo ſuo, anguſtior eſt mihi locus,

חייו נחשת · עוד חסרו
בו עשרת נסים שנעשו
לאבות בבית המקדש כ
כמו רבותיהם אמרו ב
בפרקי אבות בפרק בע
בעשרת מאמרות בו ב
נ בבית ראשון לא הפילה
אשה מריח בשר הקדש·
ולא הסריח בשר הקדש
מעולם·
ולא נראה זבוב בבית
המטבחים·
ולא אירע קרי לכהן ג
גדול ביום הכפורים·
ולא כבו גשמים אש ש
של עצי המערכה· ולא
נצחה הרוח את עמוד ה
העשן·
ולא נמצא בעומר
ובשתי הלחם ובלחם ה
הפנים פסול·
עומדים צפופים
ומשתחוים רווחי' ולא
הזיק נחש ועקרב ביר
בירושל' ולא אמר איש
לחברו צר לי המקום ש

quam

שֶׁאָלִין בִּירוּשָׁלַיִם · גַּם
הָיוּ ה״ דְּבָרִים בְּבַיִת רא
רִאשׁוֹן אֲשֶׁר לֹא הָיוּ ב
בְּבַיִת שֵׁנִי וְהֵם הָאָרוֹן
עִם כַּפּוֹרֶת וּכְרוּב אֵשׁ
שְׁכִינָה רוּחַ הַקֹּדֶשׁ אוּ
אוּרִים וְתוּמִּים · אֶלָּא
בְּדָבָר זֶה הָיָה בַּיִת הָא
הָאַחֲרוֹן גָּדוֹל מִן הָ א
הָרִאשׁוֹן כְּמוֹ שֶׁנִּבָּא מ
מַלְאָכִי הִנְנִי שׁוֹלֵחַ מ
מַלְאָכִי וּפִנָּה דֶרֶךְ לְפָנַי
וּפִתְאֹם יָבוֹא אֶל הֵיכָלוֹ
הָאָדוֹן אֲשֶׁר אַתֶּם מְב
מְבַקְשִׁים וּמַלְאַךְ הַבְּר
הַבְּרִית אֲשֶׁר אַתֶּם · חַפ
חֲפֵצִים הִנֵּה בָא אָמַר ה׳
צְבָאוֹת וַהֲרֵי נְבוּאָה זוֹ
קָאֵי עַל מֶלֶךְ הַמָּשִׁיחַ שׁ
שֶׁבָּא וְנִרְאָה מֵאֲנָשִׁים ·
הֲרוֹאֶה אַתָּה כִּי מִפְּנֵי
בִּיאַת הַמָּשִׁיחַ הָיָה בַּיִת
הַשֵּׁנִי גָּדוֹל מֵרִאשׁוֹן ·
גַּם לְדַעַת שֶׁרַבּוֹתֵיכֶם ל
לֹא מְפָרְשִׁים אֱמֶת כְּשׁ
כְּשֶׁאָמְרוּ כִּי עָתִיד ל

quã ut pernoctare queã in Ierusalem. Fuerunt deniq; quinq; res in domo prima, quæ non fuerunt in domo secunda, nempe arca cum propiciatorio, Cherub, ignis diuinus, spiritus sanctus, urim, & thummim. At in hac re fuit domus posterior maior prima, sicut & Malachi prophetauit: ecce ego mitto angelum meum, & repurgabit uiam ante faciem meam, & repente ueniet ad templũ suum dominus quem uos quæritis, & angelus fœderis quem uos desideratis: Ecce uenit dicit dominus exercituum. Hæc inquã prophetia est de rege Meschia, qui uenit & uisus est ab hominibus. Vides nunc quomodo propter aduentum Meschiæ fuit domus secũda maior prima. Notandũ quoq; quod rabini uestri non uerũ dicunt, quando dicunt futurum, ut tertium extrua-

tur templum in terra Iſraēl, eo ſcilicet tēpore quando uenturus eſt Meſchia, alioquin quomodo dixiſſet Haggæus propheta ſpeciatim, domus iſta nouiſsima? & certe demonſtrauit domum illam quę tunc ædificabatur. Probo adhuc quod Meſchia fuerit in domo ſecunda, ex eo quod nō eſt ſcriptum, maior erit domus iſta ultima quàm ſecunda &c. Alioquin rectus eſſet ſenſus ille quem uos prædicatis, nempe quod Meſchia nondum uenerit: at cum nūc ita ſcriptum ſit, maior erit domus iſta nouiſsima quàm prima, conſtat, ut iā expoſui, Meſchiam ueniſſe in domo ſecūda. Et in hunc modum exponit quoque Thalmud, Meſchiam ſcilicet ueniſſe in templo ſecūdo: nam rabi Iehoſua filius Leui interrogauit Eliam quādo uenturus eſſet Meſchia, & dixit ei, ubinam eſſet,

לרבנה בית שלישי ב
באי אז יבא משיח כי
הנביא חגי אמר גדו׳
הבית הזה האחרון הנה
הגיד את הבית אשר אז
נבנה ·

ועוד אוכיח שמשיח
היה בבית ב׳ מדלא כ
כתיב גדול יהיה הבית
הזה האחרון מן השני
וגו׳ ·

אז היה משמע כמו
שאתם אומרי׳ שמשיח
לא בא אבל עתה מרכ
מרכתיב גדול יהיה ה
הבית הזה האחרון מן
הראשון נראי כמו ש
שפרשתי שמשיח בא
בבית שני ·

וכן התלמוד מ
מפרש שיבא משיח בב
בבית שני ר׳ יהושע
בן לוי שאל לאליהו מ
מתי יבא משיח אל׳ ה
היכן הוא :

Cui

אל״ ברומי בין
החולים · הלך ושם
ומצאו אם הוא ברומי
אז כבר הוא בא ונולד
ואתם מחכים לשוא ·
ואת״ נולד הוא אבל ע
עדיין לא בא · ו״ח
איננו הלא אין בטבע
שיהיה אדם יותר מא
מאלף וחמש מאות שנה
אע״פי שדורות ראשו
ראשונים היו מאריכי
מאריכין בשני קרוב
לאלף שנים מ״מ לא ה
היו יותר מאלף שנה ·
ואת״ חנוך ואליהו יו
יותר מכן ר״ל מאלף ש
שנים היו ר״ל חיים ה'
ועל כן עדיין הם חיים
ויחיו עד יום הדין כ
כשיבא משיח שנית ב
בסוף העולם בכבוד ג
גדול ובתפארת לשפט
החיים והמתים ולתת
לכל אחד כפעלו לצדיק
את חיי העולם הבא ו
ולרשעים את גיהנם׃

Cui ille respondit: Romæ est inter pauperes. Qui abiens illuc, inuenit eum. Si fuit Romæ, ergo iam uenit & natus est, & uos frustra expectatis. Quòd si dicas, natus quidem est, sed adhuc non uenit, hoc fieri non potest. Nónne in natura non est ut uiuat homo supra mille & quingẽtos annos? Et licet primę ętates prolõgauerint annos haud procul à mille annis, tamen non uixerunt ultra mille annos. Et si rursũ dicas, Hænoch & Elija plus quàm illi, id est, supra mille annos uixerunt: respondeo: deus uiuificat eos, & ob id usq; nunc uiuunt, & uicturi sunt usq; ad diem iudicij, quando scilicet uenturus est Meschia secundò in fine mundi cum gloria magna & maiestate ad iudicandũ uiuos & mortuos, ut det unicuiq; secundum opus suum, iusto scilicet uitam uenturi seculi, & impijs gehennam,

SEBASTIANVS MVNSTERVS ad pium Lectorem.

Vantam iacturam attulerit inuidia ipsa Iudaico populo & recutitis illis hominibus, qua Christum & nascentem eius ecclesiam tam atrociter sunt persecuti, & usq; in hodiernum diem uenenatis suis linguis (quando factis non licet) adhuc persequuntur, miseri & excœcati suo maximo incommodo sunt experti, etiam si hoc miserandum sit in eis, quod non agnoscunt hæc extrema mala, quæ patiuntur, propterea eis indesinenter incumbere, quod innocentes gratis & sine causa odio habent, imò putant totam lernam et colluuiem malorum quæ illos inundant, hinc ortam, quod Christum & fideles eius non mox in terra sua, cum illis adhuc essent uires, exterminauerunt. Facit hoc odium, ut nedum scripturam perperam intelligant, falso interpretentur, deprauent & corrumpant, sed & aperta mendacia, absurdas opiniones, uanißimaq; delyramenta contra Christianos confingant et suis sic obtrudant, perinde quasi apud nos oraculi uice habeantur & inter sacra nostra reponãtur, atq; hoc pacto illos dementent, in errore contineãt, conflent inuidiam, nauseamq; contra fidem nostram inuiolatam excitent, ne illam amplexentur. Horum errorum aliquos hic recitabo in utraq; lingua, & tandem subijciam quibus diris execrentur atq; deuoueant eos, qui à se desciscunt & ad fidem nostram conuertuntur.

ERRO-

ERRORES ET VANISSIMÆ OPINIONES contra Chriſtianos conficti.

טעיות וסברות שקר ה
חנבדרות כנגד המ־
המשיחיים

קיסר אחד רצה
לנסות ול
ולידע אי
איזה אמונה טובה וי
וישרה ובאיזה יראת ה׳
אם אמונת ישראל או
אמונת נוצריים או א
אמונת ישמעאל:
ומה עשה· לקח אחד
מישראל ואחד מנצר
מנצריים ואחד מיש
מישמעאלים ויתן או
אותם בבית הסוהר כל
אחד לבדו וילך לכל א
אחד לבדו להחליף א
אמונתו באמונה את
אחרת ואם לאו יחתוך
ראש כל מי שימאן ו
וילך תחלה ליהודי וי
ויאמר לו לבחור דת ב
בנוצריים או חוק ישמ

VOluit Cæſar quidam tentare & explorare, quæ nã fides eſſet bona & recta, & in qua uerus eſſet cultus dei, in fide Iſraêl aut in fide Chriſtianorum aut in fide Saracenorum. Et quid fecit? Accepit unũ ex Iſraêlitis & unũ ex Chriſtianis, atq; unum ex Saracenis ſiue Mahumetanis, & poſuit eos in carcerem, quemlibet ſeorſum. Et pergens ad unumquenq; ſeorſum, conabatur auellere à fide ſua, ut aliam amplecteretur fidem, & ſi id recuſaret, amputaret caput eius qui id facere nollet. Acceſsit autem primum ad Iehudæum, & dixit ei, ut eligeret legem Chriſtianorum aut Alchoranum Saracenorum, alioquin diſcerperet ei membrum à mem-

à membro. Et respondēs Iudæus ille dixit ad Cæsarem: absit à me ut deserã deum meum, deum uiuũ & uerum & adhæream fidei cadauerosi & mortui hominis. Scias ergo quod pro lege dei nostri & pro unitate regis nostri & pro sanctitate nominis creatoris nostri paratus sum pati mille mortes, unam post aliã, & adimplere id quod scriptũ est: Quoniã propter te occidimur tota die. Quãdo uidit Cęsar quod non ualeret eũ trãsferre à proposito suo, ita ut nõ cõsurgeret neq; moueretur à lege sua, duxit eum ad ostium sepulchri eius, & intentabat collo eius gladiũ suũ extractũ, ut uel sic terreret eum atque metum ei incuteret, sed ille non curabat uerbum eius, ut obliuisceretur creatoris sui. Tunc dimisit eũ Cæsar, & abijt ad Christianũ sacerdotem, dixitq; in hæc uerba, ut mutaret legem suam, eligeretq;

ישמעאלים או ינתקו א
אבר לאבר·
ויען היהודי וי
ויאמר לקיסר חס וחל
וחלילה לי שאניח אל
אלהי מחוללי צורי ואל
ואלהים חיים ואמת וא
ואדבק באמונת פגר ו
ומת·
דע כי על תורת אלהינו
ועל יחוד מלכנו ועל
קידוש שם יוצרנו אם
אסבול אלף מיתות זה
אחר זה ואקיים מה ש
שנ׳ כי עליך הורגנו כל
היום·
כשראה הקיסר כי לא
יכול להעבירו על דתו
ולא קם ולא זע מתו
מתורתו ויביאו על פ
פתח קברותו ·בו שלופה
על צוארו לאימו ולצ
ולצערו ולא חש על דב
דברו לשכח צורו· אז
הניחו הקיסר וילך אל
הגלח הנוצרי ויאמר

לו כדברים האלה לש
לשנות דתו ובחר לו ל
להיות יהודי או יש
ישמעאל או ישא מיתה
קשה׃
גאץ בליעל דבר זה לע
לעשותו וידבק מאד ב
בעקר אמונתו ויבך ו
ויתחנן לקיסר להניחו
בדתו כי האמת וישר א
אתו ועל כן סבל ישו
מיתתו לפדות אותו ו
ושאר חטאים כמוהו ו
ולהביאם לחיים העולם
הבא׃
והקיסר זעף לקראתו
ויאמר לקצר אמרתו ו
ולגלות לו עצתו אם י
ירצה להחזותו ואם ל
לאו אחת דתו להמיתו׃
כיראת הגלח כי הקי
הקיסר העיר בחמתו ו
וכי כלתה אליו רעתו ו
ובחר לו בחיים ויאמר
מאחר שהכרח לעזוב ר

geretq́ sibi fidem aliam, nẽpe fieret Iehudæus uel Mahumetanus, aut coge retur ferre mortem durã. Exhorruit Belijaal ille fa cere uerbũ istud, & adhæ sit forti animo fidei suæ, & flens precabatur Cæsa- rem, ut dimitteret eum in lege sua, quia ueritas & recta fides esset apud se se, propter quã Iesus pas- sus esset mortem suam, ut ipsum redimeret & reli- quos peccatores similes sibi, perduceretq́ eos ad uitam futuri seculi. Et ira tus Cęsar contra eũ, dixit, ut breuiter uerbis expo- neret mentẽ suam, indica retq́ ei consilium suum, si cuperet conseruari in ui- ta, aut si nollet, una esset sententia quod interfi- ceret eum. Quando ui- dit rasus ille sacerdos, quod Cæsar excitasset fu- rorem suum & consum- mata esset malicia eius cõ tra se, elegit sibi uitam, di xitq́: posteaquam coge- retur

retur derelinquere legē suam, se uelle fieri Iehudæum, quia non est utilitas aliqua in fide Mahumetana, cum Mahumetus deus eorum inebriatus fuerit uino, & proiectus in stercus, uenerintque porci, & transeuntes per stercus inuenerint eum, lacerauerint eum, hinc inde mouerint eum, interfecerint atque comederint eum: & quomodo fieri posset ut talis esset deus: propterea fides Israëlitarum esset melior illa. Tūc Cæsar relicto eo perrexit ad Saracenum, & dixit ut faceret instar primi, derelinqueret & dimitteret religionē suam, eligeretq́ sibi fidem Israel aut fidem Christianorum, si nō uellet pati multiplicem mortem. Tunc immutati sunt sensus eius, & profluentibus lachrimis ab oculis eius tetendit manum suam & flens ait: quare facit dominus meus sic, ut co-

דתו רצה לחיות יהודי
כי אין תועלת ממש ב
באמונת ישמעאל כי מ
מכמט אלהים נשתכר
ביין ונשלך באשפת ו
ובאו החזירים ועב
ועברו באשפת ומצ
ומצאוהו וגררוהו וס
וסבבוהו וימיתוהו ו
ואכלוהו · ואיך יתכן
שיהיה אלהים על כן
אמונת ישראל טוב מ
מזה·

אז הניח הקיסר אותו
והלך לישמעאל ויאמר ל
לו לעשות כמשפט הר
הראשון לעזוב ולטוש
יראתו ולבחור לו או
אמונת ישראל או א
אמונת נוצרים או י
יסבול מיתה משו
משונה·

אז נשתנו רעיוניו
ודמעות נזלו מעיניו ו
ופרש ידו ובכה ויאמר
למה יעשה אדני ככה ל

לְחַבְּרִיהַ אוֹתִי וּלְהַעֲבִ
וּלְהַעֲבִירֵנִי מֵעַל דָּתִי שֶׁ
שֶׁבָּהּ נוֹלַדְתִּי וְנִתְגַּדַּלְתִּי
וְנִתְרוֹמַמְתִּי וְתוֹרָתִי אֶ
אֱמֶת וִישָׁרָה זַכָּה וּטְהוֹ
וּטְהוֹרָה יָפָה וּבָרָה אֵין
כָּל הַתּוֹרוֹת צְרוּפוֹת וִי
וִיקָרוֹת כְּתוֹרָתִי עָלֶיהָ
אֶעֱשֶׂה כָלָה וַיִּחַר אַף הַ
הַמֶּלֶךְ עַל מִלָּיו וַיְצַו לְ
לְהָסִיר רֹאשׁוֹ מֵעָלָיו וְ
וַיִּרָא כִּי שָׁלַף הַקּוֹסְטִינָר
חַרְבּוֹ וַתָּבֹא חֲרָטָה בְּלִבּוֹ
וַיְבַקֵּשׁ לְהַרְחִיב לוֹ זְמַן
עַד לְמָחָר וְאָז יִבְחַר וְנִ
וְנִתַּן לוֹ שְׁאֵלָתוֹ וְנַעֲשָׂה
בַּקָּשָׁתוֹ׃

לְמָחָר צָעַק בְּקֹ
בְּקוֹל רָם ה׳ אֱלֹהֵי אַבְ
אַבְרָהָם אֲבִי אָבִי יִשְׁמָ
יִשְׁמָעֵאל אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל
הוּא הַצּוּר תָּמִים בּוֹרֵא
הַשָּׁמַיִם אוֹתוֹ אֶבְחַר לְ
לְחֶלְקִי וּלְגוֹרָלִי אֲנִי עַ
עַבְדּוֹ וְהוּא אֵלִי וְאַמְ
וְאֱמוּנַת יָשׁוּ עָוֶל וְזִי

gat me trāſire à lege mea in qua natus ſum, enutritus atq; educatus, cū lex mea ſit uera & recta, iuſta & munda, pulchra & clara, nec ſint ullæ leges tam examinatæ & precioſæ ſicut lex mea: ob eam ergo faciam cōſummationem. Iratus itaq; furore Cæſar, contra uerba eius præcepit auferri ab eo caput eius: at ille expaueſcens poſtquam carnifex extraxerat gladium ſuum, ſubeunteq; pœnitentia in cor eius, rogabat ſibi dari ſpacium temporis uſq; in craſtinum, & tunc eligeret alterutrum. Conceſſa eſt itaq; ei poſtulatio ſua & permiſſa petitio. Et in craſtinum clamauit uoce magna: Dominus deus Abrahā, pater patris mei Iſmaël, deus Iſraël, ipſe eſt formator perfectus & creator cœlorum, ipſum eligo pro parte mea atque pro ſorte mea ego ſeruus eius & ipſe deus meus

Fides autem Iesu iniqua est & adulterina, nec cuipiam rei conferri potest, & lex credentium in eum nihil habet perfectionis, sed est confusio quædam, ignominia, uanitas & prę uaricatio: quia ipse crucifixus est & suspensus, nec potuit seipsum liberare: & quomodo ergo potuisset liberare populum suum, qui dum adhuc uiueret non est saluatus, neque euadere potuit manũ persecutorum eius? Itaque cum Cęsar audisset quod Iehudæus uellet mori pro lege sua & nollet discedere à fide sua ad hanc uel illam, sacerdos autem & Israëlita uterque abnegaret uanitatem suam & confiterentur fidem Israël, tũc delegit eam quoque sibi Cæsar, & factus est proselytus tam ipse quàm sacerdos & Saracenus, facti in fide aduenæ iusticiæ & ueritatis.

Scriptum habetur apud

וזימה אינה שוה למ
למאומה ואין תורת מ
מאמיניו תמימה רק ב
בושת וכלמה ושקר ו
ומעילה כי הוא נצלב
ונתלה ולא יכל להציל
את עצמו ואיך יושיע
את עמו ובעודנו חי לא
נמלט ומיד רודפיו לא
פלט ·

כששמע הקיסר כך
שהיהודי רצה למות על
תורתו ולא רצה לזוז
מאמונתו הנה והנה ו
והגלח והישמעאל ש
שניהם כפרו בהבלם ו
וחזרו לאמונת ישראל
אז בחר לו הקיסר אותה
בעצמו ונתגייר הוא ו
והגלח והישמעאל והיו
גרי צדק ואמת :

כתוב אצל הנו
המשיחיים שישו היה
יושב על מעין של מ
מים ואכל לחם ושתה
מים ובא לו אדם אחד

Chri-

ואל׳ ·

ישו אדוני שמ
שמעתי שאתה אלוה ו
ואתה יכול לעזור לי
מדוחקי ׃

ענה לו ישו ואומר
אוי לו לאדם שנולד ב
בפקחות עינים ולא י
יכול לראות בהן כמו ש
שאתה רואה שיש לי ב
בשר ודם כאדם אחר ת
הייתי להיות אלה
אלהים ׃

כתוב להן שישו
הלך בדרך ובא לו אדם
אחר ·

אמר לו ישו אם תר
תרצה להכיר כחו של
הקב״ה וכחו של בשר
ודם עלה על זה הא
האילן ·

אל״ שלח לי ידך
וירם ישו ידו נגדו למ
למעלה ויאמר לו ישו
כשם שאיני יכול ליגע

Christianos, quod Iesus sedebat super fontem aquarum, comedens panem & bibens aquam, uenitq; ad eum quidam homo & dixit ei: Iesu mi domine, audiui quod tu sis deus, & tu possis me liberare ex pressura mea. Respõdit ei Iesus dicens: Væ homini illi qui natus est apertis oculis & nõ potest uidere cum eis, sicut tu uides me habere carnem & sanguinẽ, haud secus quã alius habet homo, & putas me esse deum? Scriptum est apud eos, quòd cum Iesus semel ambularet per uiam, uenit ad eũ quidam homo: ad quem dixit Iesus: si uis agnoscere uirtutem carnis atque sanguinis, ascende super arborem istam. Et cum ille diceret, porrige mihi manum tuam, & Iesus eleuasset manum suam contra eum sursum, dixit ei Iesus: quemadmodum ego non possum tãgere manũ

tuam in sublimi, sic non possum te liberare.

Scriptum est apud eos, quod cum, Maria semel iaceret in sinu Iesu, resolutus est ipse in lamentum super eam, eo quod illa moreretur. Ecce si ipse fuit deus, quare occidit matrem suam, cum scriptum sit: Honora patrem tuum & matrem tuam.

Scriptum est in libris eorum, quod cum genuisset Maria Iesum: rex Augustus qui erat in diebus illis scrutabatur & insidias struebat ei ut illum perderet de mundo, sed mater eius abscondit eum in præsepio asinorum. Quare quęso nō custodiuit seipsum? Prçterea quare nō reuelatus est in oculis scrutantiū eū & dixit eis: ecce adsum, uobis autem nulla est potestas qua abuti posſitis contra me, sed sic natus sum ut crescā ad huc triginta tribus annis, quemadmodū dicebat po

לירד למעלה כך איני יכול להצילך:

כתוב להם שהריא שיבכה בחיקו של ישו והוא היה מספיד עליה שהיא תמות׳ אם הוא אלוה למה הרג א אמו והכתיב כבד אביך ואמך:

כתוב בספריהם כשילדה הריא את ישו היה המלך אוגוסטוס שבאותן הימים לחפש אחריו לבערו מן הע העולם ואמו הטמינה אותו באבוס שלחמור.

ולמה לא שמר את עצמו ועוד למה לא נג נגלה לעיני המחפשים אותו והיה אומר להם הנני ואין לכם כח לע לעשות לי מאומה כי על כן נולדתי ואגדל ע עוד לג׳ שנה כמו׳ כש כשגדל היה אומר שיבן אלוה והיבוהו מיתה

steaquam

כְּבֶן מְסִית וּמַדִּיחַ׃
וְלָמָּה הָיָה פּוֹרֵחַ
בָּאֲוִיר לְמַלֵּט מִמָּוֶת נ
נַפְשׁוֹ עַד שֶׁבָּא יְהוּדָא א
אִישׁ כְּרִיוֹטָא וּפָרַח עַל
עָלָיו וְהִפִּילוֹ אַרְצָה בַּעַל
בְּרִיתוֹ וּתְלָאוּהוּ הָיָה לוֹ
לוֹמַר הִנְנִי עֲשׂוּ לִי י
כְּטוֹב בְּעֵינֵיכֶם כִּי עַל
כֵּן בָּאתִי לְקַבֵּל יִסּוּרִין
וּמִיתָה לְהַצִּיל הָעוֹלָם
מִדִּין גֵּיהִנֹּם׃
וְעוֹד נִפְלָאוֹת ש
שֶׁעָשָׂה לָמָּה הִמְתִּין עַ
עַד שֶׁהָיָה גָּדוֹל וּבַר ד
דַּעַת׃
הָיָה לוֹ לַעֲשׂוֹת
נִפְלָאוֹת מִן הַבֶּטֶן וּב
וּבְיַנְקוּתוֹ בְּעוֹד שֶׁהָיָה
בֶּן שְׁנָתַיִם אוֹ שָׁלֹשׁ
שָׁנִים וְאָז הָיָה כָּל
הָעוֹלָם מַאֲמִין בּוֹ וְנ
וְנִצּוֹל מִן הַדִּין׃
אַךְ דְּעוּ כִּי מְכַשֵּׁף
הָיָה וְכָל נִפְלְאוֹתָיו ה
הָיוּ עַל יְדֵי כִישׁוּף עַל כֵּן

ſteaquam creuit, quod filius dei eſſet, & propterea condẽnauerũt eum morte, ueluti filium incitantẽ & impellentem ad idololatriam? Quare uolauit in aërem ut ſaluaret à morte animã ſuam, donec uenit Iuda Iſcariota & uolauit ſupra eum, deiecitq́ eum in terram, qui fuerat arctus amicus eius, & crucifixerunt eum? Fuerat ei dicendum, en adſum, facite mihi quod bonũ eſt in oculis ueſtris: ob id enim ueni ſuſcipere paſsiones & mortem, ut liberarem mũdum à iudicio gehennæ. Sed & miracula illa quæ ædidit, quare ea diſtulit donec factus eſt magnus & rationis capax? Debuerat facere miracula mox ab utero & in pueritia ſua, quando ſcilicet fuit filius duorũ aut triũ annorũ, & tunc totus mũdus credidiſſet ei & euaſiſſet iudiciũ. Sed ſcitote quia fuit magus, & omnia

miracula eius facta sunt per incantationem, & ob id condẽnatus est ad mortem, quemadmodum præcepit nobis dominus deus noster.

Anima ipsius Iesu siue spiritus eius nihil habuit diuinitatis, sed ipse fuit sicut reliqui filij hominũ, formatus ex co pore & anima, nihil autem de spiritu dei fuit intra eum: nam cum ipse & Petrus atq; Iohannes semel ambularẽt per uiam, factaq; fuisset uespera, ecce uenerunt ad inferiora cuiusdã montis, dixeruntq;, quò nos ascendimus & ubi diuertemus hac nocte? Nõ enim uidebant ullam domum aut uillam, & fuit illis conscendendus transeundusq; mons, sed timebant ne tenebræ obruerent eos priusquã ad ullam pertingerent uillam. Dixit autẽ eis Iesus quando uenerimus ad cacumẽ montis, circunspiciemus ad omnem plagam, si quo

נדון למיתה כאשר צ
צונו יהוה אלהינו:

הנפש של ישו
ונשמתו לא אלהות ה
היה והיה הוא כשאר
בני אדם נוצר בגוף ו
ובנשמה ובל רוח אל
אלהים לא היה בקרבו
כי בפעם אחת היה הוא
ופיטרוש ויוחנש הו
הולכים בדרך ויהי ל
לעת ערב והנה באים
בתחתית ההר אמרו אנח
אנחנו עולין ואנה נ
נלין הלילה כי לא ראו
בית וכפר והיה להם ל
לעלות ולילך מעבר לה
והיו יראים שיחשיך ע
עליהם קודם שיגיעו
לשום כפר׃

אמר להן ישו
כשנבוא לראש ההר נר
נראה לכל צדדין אנה
יש מקום ללון ונפנה
שם׃

ויש להבין מכאן
כי אפילו רוח נבואת
לא היתה בו שלא ידע
מה שהיתה בצד השני
מעבר להר :

כתוב בתורתם
שכך אמר גרגוריוש ק
קדוש שלהם שפעם א
אחת הלך בקברי ישמ
ישמעאלים ומצא על
קבר אחד כתוב בחרט
אנוש :

כמה מספר ימי
חיים של אותו ישמ
ישמעאל וכמה היה ר
רחמן טוב וישר וכמה
היה אוהב משפט וח
וחסד שעשה עם אשה
אחת עניה שאחד מן ע
עבדיו נגע פעם אחת ו
ונתקוטט עם בנה של
אותה אשה וכעס עבד
של אותו ישמעאל על
בנה וקם עליו והכהו
ויימות ·

modo pateat locus ubi pernoctemus, diuertamusq́. Ex isto loco considerare licet, quod etiam spiritus prophetiæ non fuerit in eo: nam nesciuit quid esset in opposito latere montis.

Scriptum est in lege eorum, quod sic dixerit Gregorius, qui est sãctus apud eos, quod uice quadam ambulauerit per sepulchra Saracenorum, & inuenit super quodam sepulchro scriptum stilo hominis: Tantus est numerus dierum uitæ huius Saraceni, fuitq́ tam clemẽs, bonus & rectus: tantus fuit amator iudicij & pietatis, quam exhibuit cuidam mulieri pauperculæ. Nam cum uice quadam unus ex seruis eius occurrisset & in contentionem uenisset cũ filio illius mulieris, stomachatusq́ seruus illius Saraceni cõtra filium eius, & surgens super eum percussisset eum, ut etiam moreretur,

uenit poſtea mulier illa & clamauit ad principem illum Saracenum. Fuit autẽ ea hora, quãdo mulier illa uenit in conſpectum eius & fleuit ſuper morte filij ſui, qua ille iam uolebat procedere ad militiã. Et retro conuerſus contra mulierẽ, dixit ad eam: Quid eſt tibi mulier? Dixit ei mulier: obſecro domine tale malum intulit mihi unus ex ſeruis tuis. Illico præcepit ut aduocarent ſeruum illum, præcepitq́ꝫ ei per animam eius ut iret cum muliere illa, eſſet cum ea, ſeruiret ei, & cuſtodiret eã cunctis diebus uitæ eius, ac ſi eſſet mater eius: Et mox conuerſus eſt princeps ille ad uiam ſuam & occiſus eſt. Cumq́ꝫ Gregorius uidiſſet opus illud, conuoluta ſunt uiſcera eius, & flens ſuper ſepulchrum, rogauit pro miſericordia, ut remitterentur pec-

ואחר כך באתה האשה
ותצעק אל אותו שר י
ישמעאל ואותה שעה
שבאתה האשה לפניו
בכתה על מיתת בנה ו
והיה רצונו ללכת בחיל
וחזר לאחריו נגד הא
האשה ואמר לה מה־לך
אשה ואמרה לו האשה
כי אדוני שבך הרע לי
אחד מעבדיך׃
מיד צוה לקרא
לאותו עבד וצוה לו על
נפשו לילך עם האשה
ולהיות עמה לעבדה ו
ולשמרה כל ימי חייה
כאילו היתה אמו ומיד
פנה השר ההוא לדרכו
ונהרג׃
וכשראה גרגוריוש
המעשה הזה נתגלגלו
רחמיו ובכה על הקבר
ובקש רחמים שיסלחו
חטאתיו ותחיה נפשו
צרורה בגע׃
וכאשר שאל כן

היה· ואמרו שאין
הדמעות שנפלו על ה
הקבר היה נטבל לקיים
מה שכתוב בתורתם ש
שאין אדם יכול לה
להכנס בגן עדן אלא
אם״ נטבל וכל מי שלא
נטבל לא יכנס לע
לעולם·

ואחר כך אמרו לו
מן השמים גרגוריוש
כך אני מצוה אותך ש
שלא תבקש ולא תשאל
עוד מחילה כזאת שמ
שמחלתי לך מזה היש
הישמעאל כי לעולם
לא אעשה עוד משום
אדם מחילה זה ומזאת
המחילה שמחלתי לך
יהיה לך חולי עד רוב
ימים וכן היה ואחזתו
חמה·

מן המעשה הזה נפ
נפלאת לי עד מאד ש
שאני יודע שכתוב בת
בתורתם מתחלה שאין

cata eius, colligereturq; anima eius in paradiſo. Et ſicut rogauit, ſic factũ eſt. Porrò ipſi dicũt quod per lachrymas quæ deciderunt ſuper ſepulchrum fuerit baptiſatus, ut impleretur id quod ſcriptũ eſt in lege eorum, quod homo non ualeat introire in hortum uoluptatis, niſi fuerit baptiſatus: qui enim non fuerit baptiſatus, nunquam introibit. Poſt hæc dixerunt ei de cœlis: Gregori ſic ego pręcipio tibi, ut nequaquam poſtules aut petas amplius remiſsionẽ talem, qua ueniam dedi propter te huic Saraceno: quia nunquam faciã amplius propter ullum hominẽ talem remiſsionem: & propter hãc remiſsionẽ qua propter te propicium me exhibui, accidet tibi infirmitas multis diebus. Quod & factum eſt, nam apprehẽdit eum febris. Ex iſto facto, naſcitur mirabile

quid apud me, præsertim cum sciam scriptum in lege eorũ à principio, quod homo non possit ingredi in paradisum nisi baptisatus fuerit, & hic quomodo ingredi potuit, cũ ex lachrimis istis non tincta fuerit uel quarta pars membrorum corporis? Et deinde quando non fuit in eo spiritus, etiam si mille uicibus baptisatus fuisset, atq; in mille locis, aquæ nihil illi profuissent.

Scriptum est apud eos, quod cum monialis quædã esset inter moniales, & omnes essẽt uirgines, uniuersi Romani apprehenderunt eas sigillatim, & ecce una fornicata fuit, id quod & uerũ fuit. Congregatiq; Romani, uoluerunt interficere scortum illud. At cunctæ reliquæ moniales dixerunt: non est fornicata soror nostra. Responderunt Romani: in hoc sciemus si impletũ fuerit cribrum aqua, &

אדם יכול להכנס בגן ע
עדן אם לא נטבל וזה
היאך נכנס שמן הדמ
הדמעות הללו לא נט
נטבל אפילו רביעית מן
האבר שעל הגוף ועוד
כיון שאין בו רוח אדם
אם נטבל אלף פעמים
באלף מקומות מים לא
הועילו לו:

כתוב להם שב
שכומריא אחת היתה ב
בתוך כומריות וכלן ב
בתולות וכל רומיים מ
מחזיקים בהן בפרישות
והנה אחת זנתה ואמת
היה ויאספו רומיים ר
ורצו להמית הזונה וא
ואמרו כל שאר הכומ
הכומריות לא זנתה א
אחותנו ואמרו הרומ
הרומיים בזאת נדע אם
תמלא הכברה מלאה מ
מים ותביאנה מן ה
הנהר ולא תצא טיפה ד
דרך הנקבים או תכה

illa

תבחנה כי כנים דבר
דבריכם וברור שהיא
נקייה ונתנו לה זמן ל
לבקש על נפש שיעשה
לה נס.

והשתחוו לפני עד
שלהן ונעשה לה נס ו
והביאה במצותם כב
בכברה מלאה מים א
אע"פ שברור היה שז
שזנתה וזה היה קודם
שילד התלוי:

הנה כך קדושים
של המשיחיים יש עו
עושים נפלאות מאי
מאירים עינים עורים
ומחזיקים כושלים בר
ברכים ומתירים אסו
אסורים וגו' וה' ישלח
בם מחלואים רעים ר
רבים ונאמנים יען ש
שהם מבקשים לקדו
לקדושים להקציף הק
הקב"ה והם רוצים ל
להיות טובים מן המ
המלאכים:

illa portauerit ipſum à fluuio, ita ut ne una quidem ſtilla tranſmiſſa fuerit per foramina, tunc probabitis recta eſſe uerba ueſtra & clarum erit quod ipſa innocens eſt. Dederunt proinde ei tempus, ut rogaret pro anima, fieretq; ſignum propter eam. Proſtratis itaq; eis ante idola ſua, factum eſt propter eam ſignũ: portauit nanque iuxta præceptum eorum cribrum plenũ aqua, etiam ſi clarum eſſet, illã ſcortationi uacaſſe: & iſtud contingit ante natũ crucifixum. Ecce ſic faciũt ſancti Chriſtianorum miracula, illuminantes oculos cœcos & conſolidantes genua nutãtia atq; ſoluẽtes uinctos &c. Et dominus mittit in eos infirmitates peſsimas, uarias, & perſeuerãtes, eo quod ipſi rogant ſanctos, ad irritandum deum ſanctũ & benedictum: & uolunt eſſe meliores angelis ipſis.

Videte

Videte quid dixerit angelus ad Manoah, cum ille uellet honorare eum: dixit enim: Si uolueris offerre holocaustũ, deo offeras ipsum. Hinc est, quia nos non rogamus sãctos sed deũ ipsum, quod non sunt inter nos tabe fluentes, leprosi, & igne sancto laborãtes ut ipsi, quia deus est medicus noster.

En hæc est res quæ prohibet & in causa est, quod Iehudæi non credunt in Christũ missum: eo quod Iehudæi uocant uirum illum aut mulierẽ in Christum credentes & suscipientes super se fœdus eius atq; legem eius, apostatã aut separatã, quasi dicant: non est uiro illi pars in futuro seculo, neq; est remissio animæ eius in æternũ. Spuunt in faciem eius & uocant mamseros, hoc est, spurios, & uxorem eius immundam & pollutam. Non comedunt cum eo neque bibunt cum eo,

ראו מה אומר המ
המלאך למנוח בשרצה
לכבדו כי אמר אם תע
תעלה עולה להשם תע
תעלנה לפיכך כי אנו
לא מבקשים לקדישים
כי אם השם אין אנו ז
זבים ומצורעים ושר
ושרופי אש במותם כי
ה׳ רופאנו ׃

הרי דבר זה מו
מונע וגורם שאין הי
היהודיים מאמינים ב
במשיח הנשלח לפי ש
שהיהודים קוראין לא
לאותו איש או אשה
שמאמינים במשיח ו
ומקבלין עליהם ברי
בריתו ותורתו משומד
או משומדת כלו׳ אין
לאותו האיש חלק בע
בעולם הבא ואין לנ
לנשמתו כפרה לעולם
ועד ומקיאין לפניו ו
וקוראים לבניו ממ
ממזרים ולאשתו ט

sed

טמאה ידוח ואין אוב
ארבלין עמו ואין שו
שוהין עמו ומחרים ו
ומנדין אותו ומקללין
אותו בכל יום ערב וב
ובקר ג׳ פעמים כגון ו
ולמשומדים אל תהי ת
תקוה ומדמין אותו ל
למין ולאפיקורס ומב
ומבזין אותו ואת בני
משפחתו ואינם מתח
מתחתנין לו ולבני מ
משפחתו ועומדים על
נפשו ומתירין את ד
דמו בלו׳ מי שיהרג א
אותו אין לו דמים ואין
צריך לתשובה ומעלו
עליו כאילו הביא קרבן
ומברכין אותו ראום
ואומרין עליו זכר צ
צדיק לברכה · אבל
על זה שמאמין בקשית
הנשלח שם רשעי ירקב
ואם יארע לו שום ר
רעה אומרי׳ כן יאבדו
אויבי ה׳ והם בשמחים

ſed deteſtantur eum, & propellunt à ſe, maledicuntq́ ei quotidie ueſpere & mane tribus uicibus nempe in hunc modum: Et apoſtatis non ſit ſpes. Habent eum pro hæretico & Epicuro, uilipendunt eum atq filios familiæ ſuæ, & non iungunt connubia cum eo neq cũ filijs cognationis ſuę. Inſidiantur animæ eius & liberum faciũt ſanguinem eius, hoc eſt, qui occiderit eum, non ultio ſumitur de ſanguine eius, neq opus eſt ei pœnitentia, ſed transgreſſo eius eſt, uelu ti ſi obtuliſſet ſacrificium. Benedicunt ei & dicũt ſuper eum: Memoria iuſti, eſt in benedictione. At ſuper illum, qui credit in Chriſtum: Nomen impiorum cõputreſcet. Et quando ei eueniũt aliqua mala dicunt: Sic pereant hoſtes domini. Ipſi lætãtur in caſu illius & publicãt bona eius, & his ſimilia faciũt.

Deſpectio-

Despectiones & ignominias irrogāt ei plurimas & absq; numero. Et quando illius recordantur, dicunt: deleatur nomen eius & memoria eius. Væ ei & animæ eius: uæ patri eius & matri eius qui educauerunt educationem istam. Væ matri eius, quæ concepit eum. Væ magistro eius qui docuit eum legem: & ita omnes cogitationes eorum contra eum sunt in malum & nō in bonum. Hæc etiam res plurimū obstat quod nō credunt in hunc saluatorem qui missus est eis ad redimendum eos, quod scilicet sapientes eorum inhibuerunt eis ne comederent aut biberent cum Christianis: & omnis comedens cum Christianis perinde habetur ac si comederet de cadauere aut animali rapto in agro. Sic aggrauauerunt ne comedere ausint cū Christianis caseū aut butyrū, quod il

בגפלתו ומבזין את
ממוגו ובח״ג ביזויים
וזילזולים יעשו לו ה
הרבה עד אין מספר ו
וכשזוכרין אותו אומ
אומרים ימח שמו וז
וזכרו אוי לו ולנשמתו
אוי לאביו ולאמו ש
שגדלו גדילה זו אוי ל
לאמו שהרתה אותו א
אוי לרבו שלמד אותו
תורה וכל מחשבותם ע
עליו לרעה ולא לטובה׳
וגם דבר זה גורם
מאד שהם לא מאמינ׳
בזה המושיע שנשלח
להם לפדות אותם מש
משום שחכמיהם גזרו
עליהם שלא לאכול ו
ולשתות עם המשיחיי׳
וכל האוכל עם המש
המשיחיים כאילו א
אוכל נבלות וטרפות מן
השדה וכך מחמירין
שלא לאכול עם המש
המשיחיים אפילו גב

li co-

גבינה או חמאה שהם
מבשלין או מולחין א
אפילו חלב שהם חולבי'
לא אוכלים קצת היה
היהודיי' כל דבר שהם
מבשלים ואין יהודי
רואה אותו שבישול כר
כרצונם אפילו שיש ד
דבר מותר לאכול כון
שהמשיחיים מבשלים
אותו אסור לאכול מהם
ואותו כלי שהמשיחי
היה משתמש בו כגון
קדירה או קערה וכה"ג
אין היהודיי' משתמשין
בו עד שמגעלין אותו
וכלי חרס של המשי
המשיחיי' הם משברים
ואסור ליהודי ללבוש
בגדיהם ואסור ליהודי
להתחתן עמם כי חוש
חושבין את המשיחיי'
כנכריים לענין רבית
דכתי' לנכרי תשיך ול
ולאחיך לא תשיך וגו'
ולקחו סמך מזה הסברא

li coquunt aut ſale condiunt, ſed nec lac quod ipſi mulgens quidam Iehudæorum comedunt, & aliàm quancũꝗ rem quam ipſi coquunt, & Iehudæus id non uidit & coctio ipſa non eſt iuxta uoluntatem eorum, etiamſi res ipſa ſit licita ad uesce̅dum: cum inquam Chriſtiani tale quid coquunt, prohibitum eſt ne ab eis comedatur. Porrò uas quo Chriſtianus eſt uſus, quale eſt caldare aut paropſis & his ſimilia, Iehudæi non utuntur eo, donec defricauerint ipſum. Vas autem fictile Chriſtianorum ipſi confringunt. Prohibitum eſt etiam Iehudæo, ne induatur ueſtibus eorum, aut quod affinitatem contrahat cum eis: quia reputa̅t, Chriſtianos ueluti extraneos pręſertim in negocio uſuræ, iuxta quod ſcriptum eſt: Cum alieno uſuram exercebis, ſed non cum fratre tuo, & cætera. Ex qua ſententia ipſi tollunt id, in

quo ipsa subsistit: quasi dicant: ob id quod ipsi non credunt, nempe quod Meschia nondum uenerit, ideo reputãt Christianos pro alienigenis, cum tamẽ in magno errore sint, non aduertentes locum scripturæ integrũ, sed mutantes textum pro arbitrio suo & pro opinione sua, quatenus possint accipere usuram & ampliare bona sua leuiter & absque fatigatione atque labore. Et quoniam innituntur huic sententiæ & sese dediderunt usuræ, nõ possunt dimittere eã, sed uadunt post lucrum diuitiarum suarum, quatenus leuiter ditescant & absq; fatigatione, & sic fit, ut cum illis arrideant diuitiæ perdãt animas suas seruiantq; mammonæ. Et cum cor illorũ usq; adeo sit incensum ad mammonã, reputat sanctus ipse, qui est benedictus, eos quasi cultores idolorum:

כלו' כיון שאינם מאמ
מאמיני' כמו שהם מ
מאמינים שמשיח לא
בא לכן חושבים את ה
המשיחיים כנכרים א
אבל טעות בידם כי לא
סברו הקרא כו' לכן הם
משנים הקרא כרצונם
ולדעתם כדי שיוכלו
לקחת רבית ולהרויח מ
ממונם בקל בלי טורח
ועמלה לפי שהם סמ
סמוכים על זה הקרא
ונשתרשו ברבית לא י
יכלו לעזוב ממנו ה
והולכין אחר ריוח מ
ממונם שהם יכולים ל
להתעשר בקל בלי יגי
טורח ומתוך שחביב ע
עליהן הממון הם או
אובדים את נשמתן ו
ועובדים לממון ומאחר
שלבם כל כך להוט אחר
הממון מעלה הקב"ה ע
עליהם כאילו הם עו
עובדי ע"ז והממון גו

&

גורם עליהם שהן טר
טרודים מעולם הזה ו
ואין להן חלק בעולם
הבא כי לא הם מקימי
הקרא יגיע כפיך כי ת
תאכל אשריך וטוב לך:
משמע כל אדם שמרויח
ממון במעשה ידיו אש
אשריו בעולם הזה ו
וטוב לו בעולם הבא א
אבל אותן שמרויחין א
את ממונם בלי טורח ו
ועמלה ר"ל שלוקחין י
ורבית אין להן תקוה ל
לעולם · ומתוך שהם
סומכין על הקרא דל
דלע"יל הם אובדים בע
בעולם הזה ר"ל שגורם
להן שהם גולין ונט
ונטרדים ונדחים בין
האומות ואין להן חלק
בעולם הבא · ועוד
הם עוברים על דברי ת
תורה שהקרא לא מש
משמע כמו שהם מפ
מפרשים וחושבין הם

& temporalia illa præbẽt eis occaſionem, ut addictĩ ſint huic ſeculo, & non habeant partem in futuro ſeculo, eo quòd non adimplent hunc ſcripturæ locum: Laborem manuum tuarum comedes, beatus tu & bene tibi: cuius locĩ ſenſus eſt: Omnis homo qui ſtudet ampliare diuitias per opus manuũ ſuarum, bene illi, ſed illi quĩ ampliãt mãmonam ſuam abſque labore & ſudore, hoc eſt, qui accipiunt uſuram, non habent ſpem in æternũ. Sic cùm iſti innitantur ſuper lectione iam memorata, pereũt in hoc ſeculo, hoc eſt, cauſam præbent exilio ſuo, quod ſic uexantur & repelluntur inter populos, & non eſt eis pars in futuro ſeculo. Sed & præuaricantur uerba legis, quod is non ſit ſenſus textus ſicut ipſi exponũt, & reputant Chriſtianos ueluti alienos, ob id quòd credunt in Me-

schiam iam missum, is in quam non est literalis sensus, cum magis eos ueluti fratres reputare debeant, eo quod & ipsi credant in deum uiuum & regem æternum, sicut Iehudæi credunt: neq; colant idola, sed cultores idolorum reputãt pro alienis: unde accipiens usuram à Christianis, is præuaricatur præceptum legis negatiuum.

המשיחיים כנכריים ל
לפי שהם מאמינים ב
במשיח הנשלח אבל א
אינו כן משמע הקרא
ואחרי הם חושבין באחי'
מאחר שהם מאמינים
באלהים חיים ומלך ע
עולם כמו היהודיים מ
מאמינים' ואינם עובדין
ע"ז ואותן שעובדין ל
לע"ז חושבים כנכריים
לכן כל הלוקח רבית מ
מהם עובר על תורת •

Sunt memorati errores Iehudæorum amice lector, tam craßi & stupidi & plane tam aperta mendacia, ut non putem opus, ea hic sanis refellenda uerbis. Volui tamen obiter illis indicare in sua lingua, quam perperàm intelligant ea loca, quæ Exo.22. & Deut.23 atq; 28. mentionem faciunt de usura & ipsi mordicus ea rapiunt atq; in prætensum suum torquent sensum. Sed utcunq; tolerabile esset Iudæos, qui Christum non agnoscũt, ex usura & iniquo quæstu uictum quærere, nisi & multi Christiani, etiã sub pietatis prætextu, craßius id agerent, qui in ocio uiuentes, aliorum sudoribus & laboribus non ad neceßitatem sed ad luxum per totam uitam suam uictitant. Taceo de illis, qui per fas & nefas proximum circumueniunt, & manifestis imposturis non uerentur illum lacessere.

LEX

תּוֹרַת הַמָּשִׁיחַ

LEX DEI

NOVA QVAE EST DOCTRINA ET VITA CHRISTI.

Sequitur
Euangelium Domini nostri Iesu Christi secundum Matthæum.

תּוֹרָה חֲדָשָׁה וְהִיא בְּשׂוֹרַת הָאֲדוֹנֵינוּ יֵשׁוּעַ
הַמָּשִׁיחַ כְּפִי מַתַּי הַמְבַשֵּׂר׃

IBER generationum Iesu Christi, filij Dauid, filij Abrahã. Abrahã genuit Iizhac, Iizhac autem genuit Iacob, & Iacob genuit Iehudam atq; fratres eius. Iehudas uerò genuit Phærez atque Zærah de Thamar. Porrò Phęrez genuit Hezron, Hezron autem genuit Ram, & Rã genuit Aminadab. Aminadab genuit Nahſon, & Nahſon genuit Salmon: Salmõ autem genuit Boaz de Rahab. Cæterũ Boaz genuit Obed de Ruth, & Obed genuit Iiſai. Iiſai autem genuit Dauid regem. Dauid rex genuit Salomonem, ex uxore Vrię. Salomo uerò genuit Rehabeam, & Rehabeam genuit Abijam: Abijam autem genuit Aſam, & Aſa genuit Iehoſaphat. Iehoſaphat uerò genuit Ieho-

ספר

תולדות ישוע המשיח
בן־דוד בן־אברהם :
אברהם הוליד את־יצחק
ויצחק הוליד את־י
יעקב ויעקב הוליד א
את־יהודה ואת אחיו :
ויהודה הוליד את־פרץ
וזרח מתמר : ופרץ הו
הוליד את־חצרון וח
וחצרון הוליד את־רם ו
ורם הוליד את־עמינדב
: ועמינדב הוליד את־
נחשון ונחשון הוליד
את שלמון ושלמון ה
הוליד את בועז מרחב :
ובועז הוליד את־עובד
מרות ועובד הוליד א
את־ישי : וישי הוליד
את־דוד המלך : ודוד
המלך הוליד את שלמה
מאשת אוריה : ושלמה
הוליד את־רחבעם ורח
ורחבעם הוליד את־א

ram, &

ram, & Iehoram genuit Vzijahu: Vzijahu autem genuit Iotham. Porro Iotham genuit Ahaz, & Ahaz genuit Hizkijahu. Hizkijahu uerò genuit Menasche, & Menasche genuit Amon. Amon autem genuit Iosijahu, & Iosijahu genuit Iechoniam atq; fratres eius, in transmigratiõe Babel. Et post transmigrationem Babel, Iechonia genuit Sealthiel. Sealthiel autem genuit Zerubabel, & Zerubabel genuit Abihud. Abihud uerò genuit Aelijakim, Aelijakim autem genuit Azor. Azor autem genuit Zadoc, & Zadoc genuit Amon, & Amon genuit Aelihud, atq; Aelihud genuit Eleazar. Eleazar genuit Matthan, & Matthan genuit Iacob. Iacob autem genuit Ioseph uirum Mariæ, de qua natus est Iesus qui uocatur Christus.

אָסָא וְאָסָא הוֹלִיד אֶת־
יְהוֹשָׁפָט׃ וִיהוֹשָׁפָט
הוֹלִיד אֶת־יְהוֹרָם ויה
וִיהוֹרָם הוֹלִיד אֶת־עֻ
עֻזִּיָּהוּ הוֹלִיד אֶת־יוֹ
יוֹתָם׃ וְיוֹתָם הוֹלִיד
אֶת אָחָז וְאָחָז הוֹלִיד אֶת
חִזְקִיָּהוּ׃ וְחִזְקִיָּהוּ
הוֹלִיד אֶת־מְנַשֶּׁה ומ
וּמְנַשֶּׁה הוֹלִיד אֶת א
אָמוֹן׃ וְאָמוֹן הוֹלִיד
אֶת יֹאשִׁיָּהוּ וְיֹאשִׁיָּהוּ
הוֹלִיד אֶת יְכָנְיָה וְאֶחָיו
בְּגָלוּת בָּבֶל׃ וּלְאַחַר
גָּלוּת בָּבֶל יְכָנְיָה הוֹלִיד
אֶת־שְׁאַלְתִּיאֵל׃
וּשְׁאַלְתִּיאֵל הוֹלִיד אֶת־
זְרֻבָּבֶל וּזְרֻבָּבֶל הוֹלִיד
אֶת אֲבִיהוּד׃ וַאֲבִיהוּד
הוֹלִיד אֶת־אֶלְיָקִים וא
וְאֶלְיָקִים הוֹלִיד אֶת ע
עַזּוּר׃ וְעַזּוּר הוֹלִיד
אֶת־צָדוֹק וְצָדוֹק הוֹלִיד
אֶת אָמוֹן וְאָמוֹן הוֹלִיד
אֶת־אֱלִיהוּד וֶאֱלִיהוּד
הוֹלִיד אֶת אֶלְעָזָר׃ וְאֶלְעָזָר הוֹלִיד אֶת־מַתָּן וּמַתָּן

הוֹלִיד אֶת־יַעֲקֹב ׃ וְיַעֲקֹב הוֹלִיד אֶת־יוֹסֵף אֶת־אִישׁ
מִרְיָם שֶׁמִמֶּנָּה נוֹלַד יֵשׁוּעַ שֶׁנִּקְרָא מָשִׁיחַ ׃

Et omnes generationes ab Abraham uſq; ad Dauid, generationes quatuordecim: & à Dauid uſque ad trãſmigrationem Babel, generationes quatuordecim, & à tranſmigratione Babel uſque ad Chriſtum, generationes quatuordecim. Porrò generatio Ieſu Chriſti ſic fuit. Poſtquam mater eius Maria deſponſata fuit ipſi Ioſeph, antequam ille ueniret ad eam, inuenta fuit pręgnãs à ſpiritu ſancto. Et Ioſeph uir eius cũ eſſet uir iuſtus, noluit tradere eam, ſed fuit in corde eius, occulte dimittere eã. Cumq; hoc cogitaſſet, ecce angelus Domini apparuit ei in ſomnis dicens: Ioſeph fili Dauid, non timeas ut accipias Mariam uxorẽ tuam, quia id quod natũ eſt intra eam, de ſpiritu ſancto eſt. Et ecce ipſa pariet filium, & uocabis

וְכֹל הַדּוֹרוֹת מֵאַבְרָהָם
דָּוִד דּוֹרוֹת אַרְבַּע עֶשְׂרֵה
וּמִדָּוִד עַד גָּלוּת בָּבֶל ד
דּוֹרוֹת אַרְבַּע עֶשְׂרֵה ו
וּמִן גָּלוּת בָּבֶל עַד ה
הַמָּשִׁיחַ דּוֹרוֹת אַרְבַּע ע
עֶשְׂרֵה ׃ וְתוֹלְדַת יֵשׁוּעַ
הַמָּשִׁיחַ כֵּן הָיְתָה ׃
מֵאַחַר שֶׁאִמּוֹ מִרְיָם א
אוֹרַשְׂת לְיוֹסֵף בְּטֶרֶם
הוּא בָא אֵלֶיהָ נִמְצְאָה
הָרָה מִן רוּחַ הַקֹּדֶשׁ ׃
וְיוֹסֵף אִישָׁהּ בִּשְׁהוּא
אִישׁ צַדִּיק לֹא אָבָה ל
לִמְסוֹר אוֹתָהּ כִּי אִם ה
הָיָה בְלִבּוֹ לַעֲזוֹב אוֹ
אוֹתָהּ בְּסֵתֶר ׃ וְאַחֲרֵי
שֶׁחָשַׁב זֹאת הִנֵּה מַלְאַךְ
יְהוָה נִרְאָה לוֹ בַּחֲלוֹם
לֵאמוֹר ׃ יוֹסֵף בֶּן־
דָּוִד אַל תִּירָא לָקַחַת מ
מִרְיָם אִשְׁתֶּךָ כִּי מָה שׁ
שֶׁיֻּלַּד בְּתוֹכָהּ מֵאֵת רוּחַ
הַקֹּדֶשׁ הוּא ׃ וְהִנֵּה

היא תלד את בן ותקרא
את-שמו ישוע כי הוא
יושיע את-עמו מחיז
מחטאתם : וכל-הזאת
היתה שימלא הדבר ש
שנאמר מאת יהוה על
ידי הנביא לאמר : הנה
העלמה הרה וילדת בן
וקראת שמו עמנואל :
ויקיץ יוסף מן השנה
ויעש כאשר צוה אותו
מלאך יהוה ויקח א
אשתו ולא ידע אותה
עד ילדה בנה בכור ו
ויקרא שמו ישוע :

nomen eius Iesum, quia ipse [c] saluabit populum suum à peccatis eorum. Totum autē istud factum est, ut impleretur uerbum quod dictū erat à domino per prophetam dicentem: [d] Ecce uirgo imprægnata, pariet filium, & uocabitur nomen eius Immanuel. Et euigilans Ioseph à somno fecit quemadmodum ei præceperat angelus Domini: & accipiens uxorem suam, non cognouit eam, donec peperit filium suum primogenitum, uocauitq; nomen eius Iesum.

ANNOTATIONES SEBASTIANI MVNSTERI IN EVANGELIVM SECVNDVM MATTHAEVM.

EST quidem ἐυαγγέλιον uox Græca, faustum significans nuncium, & fausti nuncij præmium, usurpaturq; ab euangelistis pro illa felici annuntiatione, qua dei de Christo promissio prædicatur impleta, salus animarum mortalibus oblata, peccata hominum credentium in Christum, illius sanguine & morte expiata &c. Hebræi pro hac uoce usurpant בְּשׂוֹרָה etiam si illa pro bonæ & malæ rei nuncio in scriptura usurpetur. Secundo Samuelis 4. capitur pro שכר בשורה id est, pro præmio fausti nuncij. Hinc est quoq; מְבַשֵּׂר euangelista seu bonus nuncius, uel ut Hebræi interpretantur מספר החדשות על טוב או על רע id est, qui narrat noua de re aliqua bona aut mala. Cæterum Iudæi nostrates, Christi & membrorum eius aperti hostes, hanc saluberrimam Euangelij uocem peruertentes, uocant עונגיליון idq; דרך גנאי ר״ל עונות המשיחיים נגלו באותו ספר id est, per modum contemptus, perinde quasi iniquitates Christianorum sint reuelatæ in eo libro. Alij uocant אונגיליון id est, reuelationem uanitatis. Quod si hoc animo id facerent על שם מי שרוצה לסור מן הרעה ילמוד אותו ספר ואיתו ספר יורה אותו האדם שיגרס וגם הטוב שיעשה כי משיחנו אין לימוד את דבר אחר כי אם לנוס מרע ולעשות הטוב libenter ferremus,

ferremus nempe, qui cupit recedere à malo discat eum librum, & is liber docebit eum uanitatem quam fugiat, atq; bonum quod faciat. Nunc autem hostili animo omnia nostra sacra turpibus conspurcare nituntur nominibus, ut Iesum uocant תלוי *Suspensum: & matrem eius* חריא *uel* תלויה *uel* טמאה ונדה *& quod bis turpius est* זונה *scortū: Ioseph sponsum eius uocāt* פנדירא *Crucem Christi* שתי וערב *stamen & subtegmen: oratoria nostra* קרחין *caluicia &c.*

a *Liber generationum.*] *Hebraismus est, frequens in ueteri instrumento: Vt, istæ sunt generationes Noah: Istæ sunt generationes Iacob &c. Et intelligūt Hebræi per* תולדות *duo, nempe* לידה *&* קורות *id est, propagationem generationis & euentus: unde dicunt* בכל מקום שתמצא לשון תולדות מקומו יורה עליו אם ללידה עצמה אם למקרים *hoc est, ubicunq; inueneris uocabulum generationum, locus ille docet & de natiuitate & de euentibus illius cuius illic fit mentio. Sic liber generationum Iesu Christi, ueluti titulus est natiuitatis & actionum Iesu Christi. Et hic uehementer Iudæi sibi uidentur sapere, cum omnibus modis hanc genealogiā lacescere imò eneruare contendant, ex ea probantes Christum nostrum uel non esse Deum, uel non ex semine Dauid natum. Arguunt autem sic,*

מתי ולהקש לא כתבו אלא יחוס יוסף בעל מרים
שהן מתחילין ליחס מאברהם עד יוסף אבל יחוסת
של מרים אינו בכל ספריהם ועתה חכן שאם ישו
נולד בלא אב כמו שהם אומרים אב״ לא מצינו ש
שישו מבית דוד בא ׃ ואם אחר יוסף מיחס לישו
לפי נתיחס מבית דוד נמצא שיוסף היה אביו ולמה
אתם אומרים כי נולד בלא משכב זכור ׃ ועוד
למה יוסף נקרא אישה היה לו לומר ארוסת של

מרים אם לא נשאה לבעילה ואין אנו יודעים מ
מאיזו משפחה היתה מרים · והיה כי יאמרו אליך
דבר זה מסורת בידינו כי כך דרך היהודים לישא
כל אחד קרובתו והריא קרובת יוסף היתה ויחוס
יוסף זהו יחוס הריא ושניהם מדוד נולדו תשיב
ותאמר כי בדברי בידוי אתם באים לחוד חידת
ולעשות אלוה הוא ודאי זה מנהג תורותינו שכל אחד
נושא את אשר ישרה בעיניו בין רחוקה בין קרובה
המותרת לו מן התורה וגם בני שבטזה היו נושאי
נשים משבט אחר כמו שמצינו בפלגש בגבעה ש
שנזרו השבטים ארור האיש אשר יתן את בתו ל
לבנימן · ועוד אם כדבריכם שגם הריא מאותו
היחוס היא אכ״ מה היה להם ליחס אחר יוסף׃

Sensus est: Matthæus & Lucas genealogiam deducunt ad Ioseph, & in omnibus libris eorum non inuenitur genealogia Mariæ, unde si Iesus natus est sine patre non est de domo Dauid: aut si contendis eum esse de domo Dauid, erit Ioseph pater eius. Præterea quare Ioseph uocaretur uir eius si non duxisset eam ad concubitum? Fuerat potius uocandus, desponsatus eius. Nescimus itaq; ex qua tribu fuerit Maria. Quod si dixeritis, habemus per traditionem & hic mos est apud Iudæos, quod quisque ducit propinquam suam in uxorem, ideo genealogia Ioseph simul est genealogia Mariæ: respondemus conficta esse uerba uestra & ænigmatica ut deum uobis statuatis: cum hæc sit consuetudo nostræ legis, ut cuilibet liceat ducere uxorem quæ illi placuerit, siue sit propinqua, modo sit ex lege permissa: & sic filij huius tribus possunt ducere uxores de illa uel ista tribu, id quod patet ex facto Gibeonitarum, quomodo tribus deuouerint eum qui filiam suam illis locaret in uxorem. Præterea esto quod Maria fuerit de tribu Iehuda, & quare ergo genealogia non ducitur ad eam sed ad Ioseph? Hæc est summa argumentorum Iudaicorum:

Sed quæ facile dilui possunt. Quod Christus natus, ex sola uirgine fuerit de semine Dauid: patet ab exordio huius genealogiæ, quando euangelista dicit: Liber generationum Iesu Christi filij Dauid, filij Abraham. Ecce hoc initium, destruit omnia memorata argumenta. Si Christus est filius Dauid, ergo & mater eius fuit de semine Dauid, patet ex serie genealogiæ. Et si quæris, quare ad eum & non ad uirginem ducitur genealogia: respondemus id moris esse scripturæ, ut magis ad uiros quàm ad mulieres texat genealogias. Quare autem Matthæus in tota ferè genealogia uariet à Luca in nominibus & numero personarum, reperies rationem apud alios scriptores. Nos breuitatis gratia hunc nodum intactum relinquimus, præsertim quod à Iudæorum scriptoribus, quos uidere licuit, non fuerit impugnatus. Sed nũc Iudæis quoq; est respondendũ ad eorũ obiecta.

אמת הוא כמו שאתם אומרים כי מתי מיחס עד יוסת ואם אתם ראיתם הזאת ולא ראיתם כי גם מרים אם המשיח היא משבט יהודה ומזרע דוד כי אמר בתחלת היחוס שישוע הוא בן דוד ובן אברהם אב גם אמו אשר הוא ממנה לבדה נולד בלא אב מזרע דוד׳ ואם תאמרו ולמה מיחס עד יוסת ואין עד מרי׳׃ ויל״ כי כך דרך הכתב ליחס עד אנשים ואין עד נשים׳ גם רצה מבשר להראות כי שניהם מזרע דוד׳ ועוד יוסת נקרא איש של מרים כי הוא בעל הבית ועשה כל שהיו להעשות בבית ונחשב אב של ישוע והוא הורגו לבד ושומר הבתולה הטהורה לשמור אותה ו ולעולם לא ידע אותה כי בן טוב בעיני האלהים לנתקיים מה שנכתב הנה העלמה הרה וגו׳ ואת היך יכלה בתולה לדת בלא איש׃

תשובה כל דבר שאי אפשר

לעשות ומפלא מבני אדם הכל אפרשות הוא
לאלהים ויש יכולת בידו להבראות גות בתוך
גות ולתת בו רוח ונשמה מטיפה אחת ולהולד
האדם מן אדם ״ ובמו שאתה מורה בזה עכ אי
אתה מורה שאפרשות ביד הבוראית להשפיע
שמו הנכבד בתוך בתולה טהורה ולהתפעל
בתוכה כמו ילד ולהוליד ממנה בלא צער
וחבלה כשאר ילד ולא היה לה צער כדרך כל
היולדת כמו שנכנס כח כן פלט ממנה
ונשארת בתולה מתחלה ועד סות בלתי ידועה
מכל איש ;

b *Chriſtus.*] *Hebraice* משיח *Maſchiah, latine, Vnctus. Vngebantur olim apud Iehudæos reges & ſacerdotes in figurã Chriſti, qui futurus erat rex cœli & terræ & ſummus ſacerdos in æternũ. Vnguentum huius ſacroſanctæ perſonæ fuit ſpiritus ſanctus, ſicut in hoc capite dicitur: Quod in ea natum eſt, à ſpiritu ſancto eſt, & hoc unguento ita unctus fuit, ut de plenitudine eius omnes accipiamus, & ſolus ipſe ſua unctione medelam ſaluificam afferre poßit uulneribus noſtris.*

c *Nomen* ישוע *frequens eſt in libris ſacris, ſonatq; ſalutem & nonnunquam habet epentheſin* הה *ut* יהושוע *Iehoſua: & tunc ſonat ſalutem Domini. Apud euangeliſtas ſcribitur abſolute Ieſua, quod ipſe ſit ſalus ipſa, ſicut & ſapientia atq; iuſticia ipſa uocatur. Saluat enim nos à peccatis noſtris, iuſtificat nos, & ſapientiam præſtat paruulis. Et mirũ eſt quomodo Iehudæi hic inſaniant, quando fatemur Chriſtum ueniſſe in carnem propter primum Adæ peccatum & ſequelam omnium hinc naſcentium. Vnde triumphator eorum, autor libri Nizahon ſcribit in hunc modum:*

שְׁאַל לְמִין וַהֲלֹא אַתֶּם מַאֲמִינִים יש״ו נוֹהֵג רַחֲמִים
עִם

עִם כָּל בְּרִיּוֹתָיו וְכֹל מִדּוֹתָיו חֶסֶד וֶאֱמֶת נֶגֶד יְצוּרָיו
וּבְבִטְחוֹן הַמִּדּוֹת הַלָּלוּ אָנוּ בָאִים בְּכָל יוֹם לְפָנָיו
כְּמוֹ שֶׁאָמַר דָּוִד חָנֵּנִי חָשׁ כְּחַסְדֶּךָ כְּרוֹב רַחֲמֶיךָ מְחֵה
פְּשָׁעַי · וְעוֹד כִּי אָמַר הַמָּקוֹם כִּי לֹא אֶחְפֹּץ בְּמוֹת
הַמֵּת כִּי אִם בְּשׁוּבוֹ מִדְּרָכָיו וְחָיָה וְאַתֶּם מַאֲמִינִים
כִּי בְּגוֹדֶל רַחֲמָיו יָדוֹ פְּשׁוּטָה לְקַבֵּל שָׁבִים וְאִם כֵּן
הֵיאַךְ תַּעֲלֶה עַל לְבַבְכֶם שֶׁבָּא הַמָּקוֹם כָּל כָּךְ בָּא
בְּאַכְזָרִיּוּת עַל אָדָם הָרִאשׁוֹן לְתָפְשׂוֹ בַּעֲלִילָה מוּ
מוּעֶטֶת בִּשְׁבִיל נְשִׁיכַת תַּפּוּחַ אֶחָד לְאַבְּדוֹ מִן הָעוֹלָם
הַזֶּה וּלְעוֹלָם הַבָּא וְלֹא הוּא בִּלְבַד אֶלָּא כָּל הַנּוֹלָדִים
אַחֲרָיו וְעוֹד שֶׁהָיָה עוֹנֶג בְּדָבָר שֶׁלֹּא הָיָה בוֹ דַעַת
עֲדַיִן כְּמוֹ שֶׁנ׳ וַתִּפָּקַחְנָה עֵינֵי שְׁנֵיהֶם וַיֵּדְעוּ כִּי ע
עֵרוּמִּים הֵם וְזֶה הָיָה פְּקִיחַת הָעַיִן הַחָכְמָה · וְעוֹד
בִּרְצִיחַת הֶבֶל הָיְתָה אֶלֶף יָדוֹת גְּדוֹלָה מֵעֲבֵירָה וְאֹת
וְלֹא נִתְלָה בוֹ עוֹנֶשׁ כָּזֶה ·

Sensus huius obiectionis hic est: Interroga hæreticum: nunquid uos creditis, quod dominus impertit misericordias omnibus creaturis suis, & omnes proprietates eius sunt pietas & ueritas erga creaturas suas? In fiducia harum proprietatum accedimus quottidie ante conspectum eius quemadmodum ait David: *Miserere mei deus secundum pietatem tuam: secundum multitudinem miserationum tuarum dele iniquitates meas.* Præterea dicit Dominus: *quoniam non desidero mortem morientis, sed ut conuertatur à uijs suis & uiuat: & uos quoq; creditis quòd in magnitudine miserationum suarum sit extensa manus eius ut suscipiat pœnitentes. Id si ita est, quomodo ascendit super cor ueſtrum, quod uenerit dominus cum tanta seueritate contra primum hominẽ, ut illum uinctum teneret propter rem exiguam, nempe propter morsum pomi unius, illumq; perderet in*

deret in hoc seculo atq; in futuro, et non ipsum tantum sed et omnes posteros eius: qui tamen errans hoc fecit, cum non fuerit adhuc in eo cognitio, sicut dicitur: Et aperti sunt oculi amborum et cognouerunt quod nudi essent. Hæc autem apertio fuit in oculo sapientiæ. Quin in occisione Habel, fuit transgreßio illa mille partibus maior quàm ista, et tamen non annectitur illi pœna tanta. Hæc Iudæus ille, qui peccatum Adæ grauißimum usq; adeo extenuat, nihilipenditq; nesciens omnes nostras miserias ab eo originem traxisse. Rectius alius quidam scribit in libro, cui titulum fecit, Fasciculus myrrhæ, scribens scilicet in hunc modum,

אמר ה׳ ית׳ לאדם הראשון בקללתו קוץ ודרדר תצמיח לך ואכלת את עשב השדה שהרצון בזה כי בעבור חטאו כל הנולדים ממנו יהיו רשעים ועזי מצח דומים לקוצים ודרדרים כמאמר ה׳ ית׳ לנביא סלרבי׳ וסרבי׳ הם אתך ואת עקרבים אתה יושב וכל הזה הוא מן הנחש שהוא סמאל שהטיל סם המות ודתומא בחוה וסבב מיתה לאדם באכילת הפרי׃

Id est, Dixit dominus benedictus homini primo cum male diceret ei: spinam et tribulum germinabit tibi, et comedes herbam agri: Vult id, quod propter peccatum eius omnes nati ab eo fiunt impij et dura fronte, similes spinis et tribulis, iuxta uerbum illud domini, loquentis ad prophetam, Spinæ et irritatores tecum sunt, et cum scorpionibus habitas. Et totum istud est à serpente, qui fuit diabolus Samaël, qui immisit uenenum mortiferum et corruptiuum in Euam causamq; præstitit mortis ipsi Adam, dum comederet fructum. Sunt rursum alij apud eos, qui originale nostrum peccatum imputant terræ et materiæ corporis. Scribunt enim sic:

חטא הגות מצד היותו מורכב מארמות וכי מצד חומרו וגופו בא החטא׃

Hoc est,

Hoc est, peccatum corporis hinc est, quod est compositum ex terra, siquidem propter materiam eius atq; corpus eius, originem accepit peccatum. Hi qui ita sentiunt, non habent opus saluatore animarum, sicut nec Iudæi expectant Meschiam qui saluos ipsos faciat in anima, sed duntaxat eruat à moderna captiuitate. At Euangelista noster aliud hic docet. Sed arguunt iterum Iudæi:

היאך אתם אמרים שלטהר בני אדם מן חטא בא
ובדי להוציאם מן גיהנם ולכפר הפשעים והנה
הוא בהריגתו הוסיף חטא על היהודיים שת
שתלאוהו · לפניו ולאחריו לא היה חטא כמוהו
שתלוי אלוה ·

Hoc est, Quomodo uos dicitis quod ad purgandum filios Adam à peccato uenerit, et ut educeret eos de gehenna, expiaretq; iniquitates, cum magis in sui occisione auxerit peccatum contra Iehudæos eo quod suspenderunt eum, & ante eum atq; post eum non commissum fuerit tantum peccatum, ut crucifixus fuerit deus: Non legit uerpus ille aut non intellexit hunc Isaiæ 53. locum: Ipse uulneratus est propter iniquitates nostras, & contritus propter scelera nostra: Et item 49. eiusdem: Leue duco ut in hoc sis seruus meus, resuscitans tribus Iacob & reducens desolationes Israël, cum potius te dederim in lucem gentium, ut propagetur salus mea usq; ad fines terræ: quasi dicat: Si renuunt Iudæi credere & acceptare salutem, non refert, sat erit si plenitudo intret gentium. Non ergo Christus auxit peccatum, sed quales Iudæos inuenit, nempe ceruicosos, infideles, rebelles, cæcos et duces cæcorum sic illi manere uoluerunt, nec per sanam doctrinam neq; per miracula, imò nec per urbis et totius regionis deuastationem à sua peruicacitate auelli potuerunt. Stat enim uerbum Christi: Ierusalem Ierusalem quoties uolui congregare filios tuos &c. Ecce relinquetur uobis domus uestra deserta.

d *Ecce uirgo impregnata.*] Vexat iſte Iſaiæ locus ſupra modum *Iudæos: & mirum in modum ſeſe torquent, ne admittant* עלמה *eſſe uirginem: unde aiunt:* איזה חידוש הוא שעלמה הרה כדרך כל הארץ עי״ בעילת איש הלא עלמה אינה אלא שם נערה בחורה ואין היא בלשון עברי בתולה רווקא׃

Id eſt, Quale nouum eſt, quod puella ſit grauida iuxta morem uniuerſæ terræ, per copulam uiri? Nónne Alma non eſt niſi nomen puellæ electæ, & non ſignificat abſolute in lingua hebraica uirginem? His ita reſpondemus:

הָעַלְמָה הִיא בְתוּלָה שֶׁלֹּא נִשֵּׂאת עוֹד לְבַעַל כְּמוֹ שֶׁנ׳ אֵצֶל רִבְקָה וַתֵּלֶךְ הָעַלְמָה לִשְׁאוֹב מַיִם וְהָרֵי כָּל עַלְמָא מוֹרֶה שֶׁרִבְקָה בְּתוּלָה הָיְתָה בְּאוֹתָהּ פַּעַם כִּי לֹא הָיְתָה נִשֵּׂאת עוֹד לְיִצְחָק ׃ וְכֵן כָּתוּב אֵצֶל מִרְיָם אֲחוֹת מֹשֶׁה וַתֵּלֶךְ הָעַלְמָה וְע״כ שֶׁבְּתוּלָה הָיְתָה כִּי לֹא הָיְתָה זְקֵנָה רַק שֵׁשׁ שָׁנִים ׃ וְעוֹד תִּמְצָא בְּקַבָּלָה בְּתַרְגּוּם יוֹנָתָן שֶׁחֲמֵם שֶׁל הָעַלְמָה מֵם סְתוּמָה וְכחג״לא תִּמְצָא בְּכָל הַתּוֹרָה אֶלָּא בְּוַדַּאי רֶמֶז הוּא שֶׁהִיא הָיְתָה בְּתוּלָה קוֹדֶם לֵידָה וְאַחַר לֵידָה אכ״מִי הוּא זֶה שֶׁיּוּלַּד בָּהּ הֲלֹא בֶּן הָאֱלֹהִים ׃

Senſus huius reſponſionis eſt: Alma eſt uirgo, quæ non eſt nupta uiro, ſicut dicitur de Rebecca: Et abijt puella ut hauriret aquam. Vide ſupra, à principio eadem ſcripſimus. *De Immanuel, id eſt, nobiſcum deus, non eſt ut multa hic dicantur: locus eſt apertus, etiam ſi Iudæis cæcis ſit obſcurus, qui contendunt etiam Samuelem fuiſſe deum, quando nos probare nitimur ex* עמנואל *Immanuel, Chriſtum fuiſſe deum: aiunt enim* שמואל *idem eſſe quod* שמואל *id eſt, nomen eius deus, ſed quàm illud quadret noſtro*

propoſito

propoſito ſatis patet ex primo capite primi Samuelis, cum & Kimbi dicat morem eſſe ſanctæ linguæ, ut in nominibus proprÿs plerũq; uel minuatur uel ſuperaddatur una litera: ut יְנַחֲמֵנוּ *à* נַחַם *conſolabitur nos, &* שְׁמוּאֵל *quia à domino* שְׁאִלְתִּיו *poſtulaui eum.*

וְאַחֲרֵי שֶׁנּוֹלַד יֵשׁוּעַ ב
בְּבֵית־לֶחֶם בְּעִיר יְהוּדָה
בִּימֵי הוֹרוֹדוֹס הַמֶּלֶךְ ה
הִנֵּה מְכַשְּׁפִים בָּאוּ מ
מִמִּזְרָח יְרוּשָׁלַיְמָה ל
לֵאמֹר: אַיֵּה מִי שֶׁנּוֹלַד
מֶלֶךְ עַל הַיְּהוּדִים: כִּי
רָאִינוּ כּוֹכָבוֹ בְּמִזְרָח ו
וַנָּבֹא לְהִשְׁתַּחֲווֹת לוֹ:
וְכַאֲשֶׁר שָׁמַע הוֹרוֹדוֹס
נִצְעַר הוּא וְכָל יְרוּשָׁלַם
אִתּוֹ:
וַיֶּאֱסֹף אֶת כָּל ש
שָׂרֵי הַכֹּהֲנִים וְאֶת סוֹפְרֵי
הָעָם וַיִּדְרֹשׁ מֵהֶם בא
בְּאֵיזֶה מָקוֹם הַמָּשִׁיחַ י
יִוָּלֵד:
וְהֵם אָמְרוּ לוֹ
בְּבֵית־לֶחֶם יְהוּדָה:
כִּי כֹה נִכְתַּב עַל יְדֵי ה
הַנָּבִיא וְאַתָּה בֵּית־לֶחֶם
אֶפְרָתָה לֹא צָעִיר לִהְיוֹת

Poſtquam autẽ natus eſt Ieſus in Bethlæhem ciuitate Iehuda, in diebus Herodis regis, ecce uenerunt [b] magi ab oriente Ieroſolymam dicentes, Vbi eſt ille qui natus eſt rex ſuper Iehudæos. Siquidem uidimus ſtellam eius in oriente, & uenimus ut adoremus eum. Et cum audiſſet Herodes turbatus eſt, ipſe & omnis Ieruſalẽ cum eo. Et congregans omnes pręcipuos ſacerdotes atq; ſcribas populi, percontatus eſt eos, quo loco Chriſtus eſſet naſciturus. At illi dixerunt ei: in Bethlæhem Iehuda. Sic enim ſcriptũ eſt per prophetam: Et [c] tu Bethlæhem Ephratha, non exi-

gua es in millibus Iehu-
da: ex te egredietur mihi,
qui dominiũ habebit in
populum meum Iſraël.
Tunc Herodes ſecreto uo
cauit magos, & perquiſi-
uit ab eis accurate tẽpus
ſtellę, quę apparuerat eis.
Et miſit eos in Bethlæhẽ
dicens, Ite & inquirite di-
ligenter de puero: & cum
inueneritis nunciate mi-
hi, quatenus & ego ueniã
& adorẽ eum. Porrò cum
illi audiſſent regem, abie
runt. Et ecce ſtella quam
uiderant in oriente præ-
cedebat eos, donec uenit
& ſtetit ſurſum ubi erat
puer. Et ipſi uidentes ſtel-
lã gauiſi ſunt gaudio ma
gno ualde. Et ingreſſi do
mum, inuenerunt [d] pue-
rum, & cum eo Mariã ma-
trem eius, procidentesq́;
in terrã adorauerũt eum.
Et aperientes theſauros
ſuos, obtulerunt ei mune
ra, aurũ, thus & myrrhã.
Et reſponſum datum eſt
eis in ſomnis, ne reuerte-
rentur ad Herodem, atq;

באלפי יהודה ממך לי
יצא להיות מושל בעמי
ישראל: אז הורודוס
קרא את המכשפים בסתר
וחקר מהם היטב את
עת הכוכב אשר נראה
להם: וישלח אותם
לבית-לחם ויאמר:
לכו וחקרו היטב על-
הנער ובהמצאו הגידו
לי למען גם אני אבא
להשתחוות לו: והם
כאשר שמעו את המלך
הלכו: והנה הכוכב אשר
ראו במזרח הלך לפנ
לפניהם עד אשר בא ו
ויעמד ממעל אשר שם
הנער: והם רואים את
הכוכב שמחו שמחה ג
גדולה מאד: ויבאו לבית
וימצאו את-הנער ואתו
מרים אמו ויפלו על ה
הארץ וישתחוו לו:
ויפתחו את-אוצרותם
ויקריבו לו מתנות את
זהב ואת לבונה ואת
מר: ויהי מצות אלהים

בשנה לבלתי ישובו אל
הורודוס על כן בדרך א
אחרת שבו לארצם ׃
ומאחר שהלכו הנה מ
מלאך יהוה נראה ליוסף
בשנה לאמר ׃ קום ושא
הנער ואת־אמו וברח
מצרימה והיה שם עד
שאמר אליך ׃ כי עתיד
הורודוס לבקש את ה
הנער ולאבדו ׃ ויקץ
הוא וישא את־הנער
ואת אמו בלילה וילך
מצרימה ויהי שם עד מ
מות הורודוס להמלא
מה שנאמר מיהוה על
ידי הנביא האומר מ
ממצרים קראתי את בני ׃
אז הורודוס רואה כי
הותל הוא במכשפים
קצף עד מאד וישלח ו
וימת את־כל הנערים
אשר בבית־לחם ובכל
גבולה מבן שנתים ולמטה
כזמן שדרש ממכשפים ׃
אז נתקיים מה שנאמר
מאת ירמיהו הנביא ה
האומר קול ברמה נשמע

ob id per uiã aliã reuersi sunt in regionẽ suam. Et postquã abierant, ecce an gelus domini apparuit Ioseph in somnis dicẽs, Surge & tolle puerum & matrem eius & fuge in Aegyptũ, & esto ibi donec dixero tibi. Siquidẽ futurũ est, ut Herodes quærat puerũ & perdat eum. Et cum ille euigilasset, tulit puerum & matrem eius noctu & abijt in Aegyptũ, fuitq; ibi usq; ad mortẽ herodis ut impleretur id quod dictũ est à domino per prophetam dicentẽ: ex Aegypto uocaui filium meum.

Tunc Herodes uidens quod illusus esset à magis, incãduit uehemẽter, & mittens occidit omnes pueros, qui erant in Bethlæhẽ & in uniuerso termino eius, à biẽnio & infrà, iuxta tẽpus quod explorauerat à magis. Tunc impletũ est id qd' dictũ est à Iirmeia propheta dicente: Vox in Rama audita est

lamentum, fletus amaritudinum, Rahel plorans super filios suos: renuit consolari super filiis suis quod nullus sit. Postquã autem mortuus est Herodes, ecce angelus domini apparuit in somnis Ioseph in Aegypto dicens: surge & tolle puerum atque matrem eius, & uade in terram Israël, quoniam mortui sunt qui quæsierunt animam pueri. Et ille surgẽs accepit puerum atq; matrem eius, & uenit in terrã Israël. Cumq; audisset Archelaũ regnare in Iehuda pro Herode patre suo, timuit ire illuc, sed monitus in somno, secessit in terram Galileę. Veniensq; habitauit in ciuitate Nazareth, ut impleretur quod dictũ erat per prophetas, quoniam Nazarenus uocabitur.

נהי בכי תמרורים רחל
מבכה על בניה מאנה
להנחם על בניה כי א
איננו׃ ואחרי שמת
הורודס הנה מלאך י
יהוה נראה בשנה לי
יוסף במצרים לאמור
קום ושא את הנער ו
ואת־אמו ולך אל ארץ
ישראל כי מתו אשר ה
חפשו את־נפש הילד׃
והוא קם ויקח את הילד
ואת־אמו ויבא אל א
ארץ ישראל׃
ובששמע כי מלך
ארקילוס ביהודה תחת
הורודס אביו ירא ל
ללכת לשם ויזהר בש
בשנה הלך אל ארץ ג
גליל׃ ויבא וישא בעיר
נצרת להמלא מה ש
שנאמר על ידי הנביאי
כי נצרי יקרא׃

a *In diebus Herodis regis.*] *Hic Herodes fuit alienigena, & in eo fuit adimpleta prophetia Iacob: Non auferetur sceptrum de Iehuda & dux de fœmore eius donec ueniat Silo, id est, Meschia. Et licet Iehudæi ante Christum natum non habuerint reges legitimos de*

mos de tribu Iehuda, habuerunt tamen מחוקקים id est, duces seu moderatores, & rectores de tribu Iehuda, sed quos Herodes in uniuersum occidit, ut ille solus regno potiretur.

b Magi ab oriente.] Ex Daniele colligimus Sapientes orientalium partium olim uocatos מכשפים magos, non quod magiā exercuerint, de qua legimus Exo. 22 מכשפה לא תחיה magam non permittes uiuere, sed tenebant eam ut illam confutare possent. Nam Hebræi dicunt,

אדם צריך לידע הדברי׳ הרעים בעניין שידע להתרחק מהם כמו שהסנהדרין היו יודעים כשפים לבטל הכשפים ולהשמר מהם׃

Id est, Homo debet scire res malas, ob id ut sciat recedere ab eis: sicut & Sanhedrin sciebant artem magicam, quatenus confutarent magias & cauerent ab eis: Fieri potest, ut magus olim dictus sit,

שֶׁיּוֹדֵעַ הַשָּׁעוֹת הָרְאוּיוֹת לַעֲשׂוֹת מַעֲשֶׂה וּלְשַׁנּוֹת דָּבָר הַתּוֹלֶדֶת לְמַרְאֵה הָעַיִן׃

Qui nouit horas congruas in quibus faciat rem aliquam, mutetq́ qualitatem sub aspectu oculorum, ut dicit Aben Ezra: & hi apud Aegyptios olim uocabantur חרטמים Porrò כשדים dicit esse חכמי המזלות id est, fatidicos, qui ex astrorum inspectione conantur futura prædicere, atq; ex coniunctionibus et alijs applicationibus stellarum erraticarum natiuitates hominum dijudicare. Et fieri potest, quod מכשף generale uocabulum sit ad חרטמים כשדים & מנחש & hi magi nostri fuerint præcipui syderum contemplatores, quorum dominus misertus, nouam condidit stellam, quæ ipsos ad Christum perduceret.

c Tu Bethlæhem Ephrata.] Michææ 5. & est sensus: Tu Bethlæhem olim dicta Ephrata, licet paruula fueris, collata reliquis ciuitatibus Iehuda, quippe quæ non multa millia armatorum potueris

producere, tamen corã domino non exigua es, sed præcellis etiam insignẽ urbem Ierusalẽ, quippe ex qua mihi egredietur, qui promissus est saluator Israël, et qui princeps perpetuus erit super totam domũ Iacob. Conantur hic Hebræi nobis eripere hoc clarissimũ prophetiæ uaticinium, sed quàm incepte nemo non facile uidebit. Aiunt nanq;

דכתיב להיות מושל בישראל וכי מה אלהות יש
בו שאינו מושל כא״ בישראל וכי יש לו אחים ל
לאלוה ואומר ועמד ורעה בעוז יהוה בגאון שם
יהוה אלהיו · הנה שמענו כי למושיל זה יש לו
אלוה ואם אלוה הוא מי הוא אלוה שלו ·

Sensus est: Quod scriptum est, futurum esse dominatorem in Israel quomodo quæso est diuinitas in eo, qui non nisi in Israel dominator erit? Sed & quomodo deus habet fratres? dicit enim: Stabit & pascet in fortitudine domini & magnificentia nominis domini Dei sui. Ecce audimus hunc dominatorem habere Deum: & si ipse quoq; est Deus, quis erit Deus eius? Vides hic cæcitatem Iehudæorum? Putant Meschiam non futurum Deum, eo quod peculiaris sit dominator Israelis, perinde quasi Deus non sit Deus omnium gentium, quando dicit, אני אלהי ישראל *Ego sum Deus Israelis, &* אני אלהיך *Ego deus tuus. Sed & illud offendit eos, quod dicit se futurum pastorem gregis domini, quasi non secundum carnem fuerit frater eorum & seruus domini, ut Isaias eum uocat, & secundum diuinitatem fuerit dominus maiestatis, sicut & Isaias uocat eum* צמח יהוה *germen domini.*

d *Puerum.*] *Quærunt hic Iehudæi,*

אם בדבריכם נולד בלא אב למה הראה להו׳ בבת יג׳
שנים הראויה לעבור ולהריון היה לו להראות כחו
בבת ג״ שנים או ד׳ שאינה ראויה לעבור ואז יקבלו
העולם מכי דין בנס שנעשה דבר חדש שלא שמענו
מעולם · יל״ הלא נס גדול היה להולד מבתולה כנבו
נבואת ישעיה הנה העלמה הרה ויולדת בן׃

Sensus est, iuxta uerba uestra natus est absque patre, quare ostendit uim suam in filia tredecim annorū, quæ apta erat conceptui atq; partui. Potius debuerat ostendere potentiam suam in filia trium aut quatuor annorum, quæ non est apta conceptui, & tunc potuisset mundus cognoscere signum illud nouū & à seculo inauditum. Quibus hebraice sic respondi: abunde magnū signum esse, nasci de uirgine iuxta prophetiam illam Isaiæ: Ecce uirgo impregnata pariet filium. Diuulgandum erat hoc mysterium per Euangelistas, ut qui crederent, uitam æternam possiderent: qui non crederent, damnarentur.

c Abijt in Aegyptum.] Iehudæi ut omnia Christi uerba & facta nituntur peruertere, ita hic quoq; uenenatam linguam suam exerunt contra sacram eius infantiam, scribentes in hunc modum:

אמר ר׳ אברהם הגר שלא ידע ישו שם המפורש שהרי
אפי׳ בימי משה שהיה דור חכם לא ידעו כש׳ אחרים
כן אלא כל מה שעשה עשה ע״י כישוף כי אמר בעון
גיליון שהיה במצרים ב׳ שני׳ ולמד הכישוף׳ תשובת
שקר הוא אין כתוב אצלנו שישוע למד כישוף ב
מצרים והיאך יכול ללמוד נער וילד שתים שנים את
הכישוף ואם בילדות למד כישוף למה לא עשה נסים
קודם ל׳ שנת חייו כי אז התחיל לעשות נפלאות׳ הגם
המתים יוכלו לחיות על ידי כישוף כמו ישוע ה
המשיח עשה׳

Sensus est: Dicit rabbi Abrahā, quod Iesus ignorauerit expositionem nominis dei, cum etiam in diebus Mosi, quando sanctior ætas erat, nemo illud nouerit: & quanto magis postea? sed quicquid fecit, fecit per magicā artē. Nam dicitur in euangelio, quod fuerit in Aegypto duobus annis & didicit magiā. Responsio. Falsum hoc est: non est scriptū apud nos quod Iesus didicerit magiam in Aegypto. Et quomodo quæso potuisset puer & infans duorū annorū discere magiā? Quod si in pueritia didicit artem illā, quare non fecit signa ante 30. uitæ suæ annum: tunc enim cœpit coruscare miraculis. Sed nunquid mortui possūt uiuificari per magicā uirtutem, ut Iesus Christus fecit?

IN diebus illis acceſſit Iohannes & baptizauit, clamauit'que in deſerto Iehudæ dicens:
[a] Facite uitæ conuerſionem, quoniam appropinquat regnum cœlorum. Ipſe enim eſt de quo dixit Ieſaiah dicens: Vox clamantis in deſerto, repurgate uiam domini: rectas facite ſemitas eius. Fuit autem indumentum Iohannis ex pilis gamelorum, & zona pellicea circum lumbos eius. Et cibus eius fuit, locuſtæ & mel ſylueſtre. Tūc egreſſa eſt ad eum omnis Ieroſolyma & omnis Iehuda atque tota regio Iordanis & baptizati ſunt ab eo in Iordane, [b] confitētes peccata ſua. Et cum uidiſſet multos [c] ex Phariſæis atque ex Saducæis, qui uenerant ad baptiſmū eius, dixit ad eos: Progenies uiperarū, quis indicauit

בימים ההם קרא יוחנן ויטבל ויקרא במדבר יהודה לאמר: עשו תשובה בחיים כי תקרב מלכות השמים: כי זה הוא אשר עליו אמר ישעיה לאמור:
קול קורא במדבר פנו דרך יהוה ישרו מסילותיו: והיה לבושו של יוחנן משערות גמלים ואזור עור על מתניו:
ואכלו היה ארבה ודבש היער:
אז יצאה אליו כל־ירושלם וכל־יהודה וכל־מחוז הירדן ויטבלו מעליו בירדן ומתודים את־חטאתם:
וכאשר ראה רבים מן פרושים ומן צדוקים שבאו אל־הטבילתו אמר אליהם: דור האפעים מי הודיעכם

uobis

לברוח מחרון הבא ;
לכן עשו את-פרי
הראוי לתשובה, ואל
תאמרו בקרבכם כי א
אברהם הוא אבינו ;
כי אני אמר לכם שיש
יכולת בידי האלהים ל
להקים בני אברהם מ
מאבנים האלה ; וכבר
הגרזן הושם על שורש
העצים וכל עץ שלא ע
עושה את-פרי טוב י
יכרת ואל אש ישלח ;
רק אני מטבל אתכם ב
במים לתשובה ומי ש
שיבא אחרי הוא חזק
ממני ואני לא ראוי ל
לשאת את-נעליו והוא
יטבל אתכם ברוח הקדש
ובאש אשר מזרהו בידו
ויטהר את-גרנו ואסף
חטיו אל-אסם ומוץ י
ישרף באש שלא תמ
תכבה ;
אז בא ישוע מן גליל
על ירדן אל יוחנן בדי

uobis ut fugeretis à uentura ira? Facite igitur fructum condignum pœnitentiæ, & nolite dicere intra uos: [d] pater noster Abrahã est. Dico enim uobis quod Deus suscitare possit filios Abraham de lapidibus istis. Et [c] iam securis posita est ad radicem arborum, & omnis arbor quæ non facit fructum bonum excidetur, & in ignem mittetur. Et quidem ego baptizo uos aqua ad pœnitentiã, qui autem uenturus est post me, [f] ille fortior me est, & ego non sum idoneus ut portem calciamenta eius: & ille baptizabit uos in spiritu sancto & igne, cuius uentilabrum in manu eius, & repurgabit aream suam, atque congregabit triticũ suum in horreum, paleam autem comburet igni qui non extinguetur. Tunc uenit Iesus à Galilea ad Iordanem ad Iohannem, ut baptizare-

tur ab eo. At Iohānes prohibebat ipsum dicens: Mihi opus est, ut à te baptizer, & tu uenis ad me? Respondens autē Iesus dixit ad illum, Desine modo, quia sic decet nos implere omnem iusticiā: tunc permisit illū. Postquā autem baptizatus est Iesus, ascendit protinus ab aqua, & ecce aperti sunt cœli supra ipsum, & uidit spiritū dei descendentē de cœlis instar columbæ & uenientē super eum. Et ecce uox de cœlis, dicens: Hic est filius meus dilectus, in quo cōplacitum est animæ meæ.

שיטבל מפני : וימנע
אותו יוחנן לאמר : אני
צריך לטבל ממך ואתה
בא אלי : ויען ישוע
ויאמר אליו : הרף נא
כי כזאת נאות עלינו
למלא כל צדקת או ת
ויניחו : ואחרי שנטבל
ישוע עלה מהר מעל ה
המים והנה נפתחו ה
השמים עליו וירא את
רוח האלהים יורדת מן
השמים כדמות יונה ו
ובאה עליו : והנה מן
השמים קול האמר זה בני
אהובי שבו רציתי נפשי

a *Facite uitæ conuersionem.*] *Vocant Hebræi pœnitentiam aptissimo uocabulo* תשובה *conuersionem. Hæc enim uera est pœnitentia, recedere à uia mala & conuertere uitam male actam in conuersationem quæ deo grata sit atq; hominibus, & id est in deserto repurgare uiam domini & rectas facere semitas eius, peccata scilicet abijcere & obedientem animū præstare uerbo dei: & hoc pacto omnis uallis exaltatur & omnis mons humiliabitur, sicut idem propheta prioribus uerbis quadragesimo cap. subnectit, hoc est, quicquid impedimentū in uia domini afferre posit, tolletur, ut homines innouentur.*

b *Confitentes peccata sua.*] *Nullus baptizabatur à Iohāne, nisi qui se peccatorem agnoscebat, & fatebatur se opus habere redemptione Christi. Venerat enim Iohannes, prædicare pœnitentiam, & indicare Christum, per cuius fidem homini remittuntur peccata.*

c *Ex Pharisæis.*] *Fuerunt Pharisæi & Saducæi duæ factiones*

apud Iudæos, in dogmatibus, & nouis opinionibus atq; moribus plurimum inter se dißidentes. Nec satis constat quando et quandiu ante Christum natum exortæ fuerint hæ sectæ, nisi quod apud Iosippum Iosephi abbreuiatorem legimus utranq; sectam tempore Hyrcani & Alexādri regum Israël, hoc est, centum ferè annis ante Christi incarnationem plurimos in suam traxisse opinionē, & quælibet secta contendebat regem in suam inclinare partem, ut & tempore Alexandri res in cruentum bellum abierit, fauente rege Saducæis contra Pharisæos, qui uulgi fauorem obtinuerant & pro sapientibus Iudææ sese uenditabant, sectam autem Saducæorum plus quam uatiniano persequebantur odio. Legere poteris plura de his in memorato libro, quem superioribus annis euulgauimus hebraice & latine. Ibi inuenies quod propter acerrimam dissensionem Pharisæorum & Saducæorum regia potestas fuerit translata de semine Hasmonai, id est, Machabæorum in familiam Herodum alienigenarum.

d *Pater noster Abraham est.*] Nihil inquit uobis prodest fiducia patrum, si degeneres filij fueritis: poterit deus alios & ueros filios Abrahæ suscitare, non qui carnali succeßione ab eo nati fuerint, sed qui ex promißione & fide filij eius germani dici meruerint. Venient enim multi ab oriente & occidente & recumbent cum eo, filij uero regni eijcientur in tenebras exteriores. Friuola est igitur & apertum mendacium, quod scribitur in Thalmud Iehudæorum:

שאברהם יושב על פתחי של גיהנם שלא להניח לירד פושעי ישראל בגיהנם׃

Hoc est, Abrahā sedet iuxta portas inferni, et non permittit ullum iniquum Israel tam descendere ad infernū. Illud autem amplectimur contra Iehudæos, quod scriptum habent in Cabala שאליעזר עבדו מונח בחיקו quod Eliezer seruus eius quiescat in sinu eius. Nam multi ex eis negant ante Christum passum portam regni cœlorum clausam fuisse ob peccatum Adæ primi parentis. Et rursum scriptum habent in Cabala, שהנש מות של צדיקי׳ בגנן האבות צרורות תחת כסא הכבוד׃

Hoc est, animæ iustorum puta patrum, congregatæ sunt subter solium maiestatis.

e *Iam securis posita est ad radicem*] *Nisi inquit pœnitentiam ueram & non fucatam egeritis, in propinquo est ut radicitus à Romanis euertamini, & non proderit uobis genus duxisse ex Abraham secundum carnem, cui deus atq; filijs eius qui illum fide & moribus expresserint promisit benedictionem.*

f *Ille fortior est me.*] *Quasi dicat: ab illo non à me expectabitis salutem: ego tantum aqua abluo quæ peccata auferre nequit, sed post me ueniet qui regnum dei annunciaturus est & inaudita miracula facturus, unigenitus dei, qui me multo prior est, cui ego non sum dignus ut uel minimum seruitutis impendam officium, quale esse possit soluere aut portare calciamenta eius. Ille baptizabit igne spiritus sancti, quo exuret sordes hominis ut nouam faciat creaturam. Hic habet uentilabrum in manu sua per quod intelligitur uerbum euangelij, quo repurgabit aream, id est, homines in terra habitantes, & triticum qui sunt electi, reponet in horreum regni cœlorum: paleas uero, id est, reprobos deputabit igni æterno. Scribunt Iehudæi multa inania & ridicula contra istud caput, præsertim contra baptismum & sanctificationem Christi, sed quæ tam puerilia sunt ut pudeat ea hic commemorare. Putant enim Christum legis transgressorem, quod ablata corporali circuncisione loco illius substituerit baptismum: item pro delyramento habent puero conferri baptismum, qui peccatum non habet à quo abluatur: deniq; Christum non fuisse deum, qui opus habeat sanctificatione: his obiectionibus potissimum impetunt istud caput, sed quibus facillime obuiari potest, cum ueram illam cordis circuncisionem, ad quam & prophetæ tantopere exhortati sunt, Christus non sustulerit: & plurimi eorum confiteantur, puerum etiam in matris utero non sine peccato concipi. Et apud Isaiam habetur: Quiescet super eum spiritus domini, spiritus sapientiæ & intelligentiæ, spiritus consilij & fortitudinis &c.*

Tunc

אז הובא ישוע במדבר
על ידי רוח למען ינסה
מהשטן :
ובאשר צם ארבעים
יום וארבעים לילה א
אחרי־כן גרעב :
ויבא המנסה ויאמר־
לו אם בן האלהים אתה
אמור שהאבנים אלה
יעשו לחם : ויען הוא
ויאמר נכתב כי לא על
הלחם לבדו יחיה האדם
כי על כל־מוצא פי י
יהוה : אז הלקחו
השטן לעיר הקדש ו
ויעמידהו על־פנת ה
היכל ויאמר לו : אם
בן האלהים אתה הת
התנפל למטה שנכתב
כי מלאכיו יצוה לך ל
לשמרך בכל־דרכיך :
על כפים ישאוך פן־ת
תגוף באבן רגלך :
ויאמר לו ישוע : גם
כתוב לא תנסה את י
יהוה אלהיך :

Vnc ductus eſt Ieſus in deſertũ per ſpiritum, ut tentaretur à diabolo. Et cum ieiunaſſet quadraginta diebus, & quadraginta noctibus, [a] poſtea eſuriјt. Et accedens tentator dixit ei: ſi filius dei es, dic ut lapides iſti fiant panes. Qui reſpondẽs ait: ſcriptum eſt, quod non in ſolo pane uiuit homo, ſed in omni eo quod egreditur de ore domini. Tunc duxit eum diabolus in ciuitatem ſanctam, & ſtatuit eum ſuper pinnaculum templi & dixit ei: [b] Si filius Dei es, proijce te deorſum. quia ſcriptum eſt, quod angelis ſuis mandatum dederit propter te, ut cuſtodiant te in omnibus uijs tuis. In manibus portabunt te ne forte impingas in lapidem tuum. Cui dixit Ieſus: Scriptum etiam eſt, Non tentabis Dominum

deum

deum tuũ. Rurſum aſſum
pſit eum ſatan ſuper mon
tem excelſum ualde, &
oſtendit ei omnia regna
mundi atq; gloriam eorũ
& dixit ei: Omnia iſta da-
bo tibi ſi procidens ado-
raueris me. Tunc dixit ei
Ieſus: uade ſatan, quia ſcri
ptum eſt: dominũ Deum
tuum adorabis & [c] eum
ſolum coles. Tunc dimiſit
eum ſatan, & ecce angeli
acceſſerunt & miniſtraue
runt ei. Et poſtquam audi
uit Ieſus quod Iohannes
uinctus eſſet, ſeceſſit in
Galilæã & reliquit Naza-
reth, profectusq; habita-
uit in Caparnahum, quæ
eſt ciuitas iuxta mare in
finibus Zebulon & Na-
phthali, ut impleretur,
quod dictũ fuerat per Iſai
am prophetam dicẽtem:
Terra Zebulon, & terra
Naphthali uia mari ultra
Iordanem, Galilæa gen-
tium, Populus ambulans
in tenebris, uiderunt lu-
cem magnam, & habitan
tes in terra umbræ mor-

ועוד העלהו השטן על
הר גבוה מאד ויראהו
כל-ממלכות העולם ו
כבודן ויאמר לו: כל-
אלה אתן לך אם תפול
ותשתחוה לי: אז אמר
לו ישוע לך שטן כי כ
תוב את יהוה אלהיך
תשתחוה ואותו לבדו
תעביד: אז הניחו
השטן והנה מלאכים
קרבו ושרתו אותו:
ואחרי ששמע ישוע כי
אסור יוחנן הלך לגליל
ויעזב את-נצרת ויסע
וישב בכפר-נחו והיא
עיר על הים בגבול ז
בלון ונפתלי להתקיים
מה שנאמר על פי י
שעיה הנביא האומר
ארצה זבלון וארצה נ
פתלי דרך הים עבר ה
הירדן גליל הגוים:
העם ההולכים בחושך
ראו אור גדול יושבי
בארץ צלמות אור נגה
עליהם: ומאז החל ישוע

לקרא לאמר: תשובו כי
קרבה ממלכת השמים:
וילך ישוע על־ים גליל
וירא שנים אחים את־
שמעון שיקרא כיפא
ואת־אנדריע אחיו ח
חשולים את־רשת בים
כי הם דיגים: ויאמר
אליהם לכו אחרי ואעשה
אתכם דיגי האדם: והם
מהרע בו־רשתות וילכו
אחריו: וילך משם וירא
שנים אחים אחרים את־
יעקב בן־זבדי ויוחנן
אחיו בספינה עם זבדי
אביהם התפרים את־ר
רשתותם ויקרא אלהם:
והם מיד עזבו את ספינת
ואת־אביהם וילכו א
אחריו: וילך ישוע סביב
בכל גליל וילמד בבתי
כנסתם ויבשר את־ים
ממלכת וירפא את כל
חולי ומכאוב בעם:
ותצא שמועתו אל
כל־ארם ויביאו אליו

tis, lux affulſit eis. Ab eo tēpore cœpit Ieſus clamare & dicere: Conuertimini, quoniam appropinquat regnū cœlorum. Et ambulās Ieſus iuxta mare Galileæ, uidit duos fratres, Simonē qui uocabatur Cepha, & Andreã fratrē eius, mittentes rete in mare, quoniã erant piſcatores. Et dicit illis: uenite poſt me, & faciã uos piſcatores hominū. At illi continuo reliquerunt retia & ſecuti ſunt eum. Et abiens inde uidit duos fratres alios, Iacobū filium Zebedęi & Iohannē fratrē eius in naui cum Zebedæo patre ſuo conſuētes retia ſua, & uocauit eos. At illi mox reliquerūt nauim & patrē ſuū, ſecutiq́ ſunt eum. Et circuiuit Ieſus totã Galilæã, docens in ſynagogis eorum & euangelizans regnū ſanansq́ omnē morbum atq́ languorē in populo. Et egreſſus eſt rumor eius in totam Syriam, & adduxerunt ad eum

omnes

omnes qui male erant affecti in corpore & qui ceciderant in uarios morbos & plagas, qui habebant dæmones, lunaticos atq; paralyticos & curabat eos. Sequebantur autem eum turbæ multæ à Galilæa ea Decapoli, à Ierusalem & à Iehuda atq; à regione trans Iordanem sita.

את כל־שלהם רעה ב
בגוף ויתגפלו בחלים
רבים ובמכות ואשר ה
היו בעלי שדים את־י
ירחיגאין ואת־ישולי
אברים וירפא אותם :
ויבאו אחריו כיתות ר
רבות מן גליל ומן ע־ר
ערים ומין ירושלם ו
ומיהודה ומעבר הירדן

a *Postea esurijt.*] *Exactis quadraginta diebus & quadraginta noctibus, cum ad homines ex illo recessu redeundum esset, esurire cœpit, uirtute diuina absq; humano cibo interim sustentatus. Frustra igitur impugnant increduli Iehudæi hunc locum, sic arguentes:*

למה נרעב את״ מפני הבשר היאך יכל לצום
מ״יום ומ״לילה כא״ מרוח הקודש ואותו רוח הקודש
נתן כו כח לצום מ״יום ומ״לילה · למה לא פרנסו
כל הימי׳ בלא אכילה ובלא שתיה ובלא רעב וצמא׳
י״ל כי רצה להראות עצמו אלהים ואדם : ועוד
כשאמר לו השטן אם אלהים אתה עשה לחם מן
האבנים ואכל למה השיב לו כי לא על הלחם לבדו
יהיה האדם · תשובה זו משובשת היא כי השטן
היה יכל להשיב לו · הואיל כי לא הלחם לבדו
יחיה האדם כי על כל מוצא פי ה׳ יחיה האדם לכך
עשה לחם מן האבנים שהרי על מוצא פי השם יחיה
האדם בין מן העצים בין מן האבנים וי״ל על דבר
ה׳ לבדו

ה'לבדו אשר בו נבראו השמים והארץ יוכל אדם
לחיות ואין צריך שדברו יצא על עץ או אבן שממשם
יאכל אדם כמו כן משה על דבר השם לא נרעב מ"
ימים ולילה ·

Sensus est: Quare esuriit? si dicis propter carnem, quomodo enim posset caro quadraginta diebus & noctibus ieiunare, nisi per spiritum sanctum, qui dedit uirtutem subsistentiæ illis quadraginta diebus & noctibus? Sed quare non sustentauit eum cunctis uitæ diebus absq; cibo & potu, ut nunquam esuriret aut sitiret. Respondemus: quia uoluit se ostendere deum & hominem. Præterea, quando dixit Satan, si filius Dei *es, fac panes ex lapidibus & comede, quare respondit ei, quoniam non in solo pane uiuit homo? responsio ista est inepta, quia satan potuisset dicere, esto quod non solus panis cibet hominem, sed quicquid egreditur de ore* Dei *in hoc uiuere potest homo, propterea fac panes ex lapidibus, nam super eo quod egreditur de ore* Domini *uiuet homo, siue sit de ligno siue de lapide. Respondemus, in solo uerbo domini, per quod facti sunt cœli & terra, uiuere potest homo, & non est opus ut uerbum eius exeratur, super lignum aut lapidem unde comedat homo, sicut &* Moses *ob colloquium domini non esuriit quadraginta diebus & noctibus. Rursum arguunt hic Iehudæi:*

למה נסהו השטן בכל אלו נסיונות והלא גלוי לכל
העולם שהשטן מלאך רע הוא ויודע גלויות וב
ונסתרות כמו מלאך אחר אם הדבר אמת שהוא א
אלוה למה הטריחו בכל זאת ולא היה ירא ממנו ·
י"ל יש הדבר אמת שהוא אלוה אבל אין רצה הואת
להראות לשטן עד מותו והוא אין יוכל לדעת את
אשר אלוה אין רוצה להודיע אותו ·

Quare inquiunt Iehudæi *tentauit eum satan omnibus istis ten-*

K

tationibus? non ne manifestũ est toti mũdo, quod satan angelus est malus & nouit tam occulta quàm manifesta sicut alius angelus? si uerũ quod iste est deus, quare uexauit eum in omnibus istis, & non magis timuit ab eo? Responsio: Verum est quod est Deus, sed noluit illud ostendere ipsi satan usq; ad mortem suam, nec potest cognoscere ea quæ deus illum uult ignorare.

b Si filius dei es.] Quærunt hic Iehudæi, quare deus non reuelauit in lege filium suum, si habet filium ut nos Christiani confitemur, quibus sic respondemus:

לפיכך לא גלה אלהים את בנו בגלוי לבני ישראל בתורה שהיו בני ישראל במדבר שטופים בעד במו שמצינו שעשו העגל ועבדו לבעל פעור לפיכך אם יכתוב להם ה' דבר שום בגלוי והבלו לתלות בו טעותם ויאמרו כי שתיהן רשויות ולא יקבלו עליהם התורה והמצות כי מקצתן יאמרו יפה בת תבן מבת האב ומקצתן יאמרו להפך:

c Eum solum coles.] Irrident nos hic Iehudæi propter cultum quem quidam usq; in hunc diem sanctis impendunt, illos in necessitatibus inuocantes, quasi in manu eorum sit, sanare languidos, subuenire in periculis, dare sobolem & alia id genus, quæ solius dei esse prophetæ in multis locis indicant. Si quispiam potest illis respondere, respondeat, ego nihil habeo.

d Appropinquat regnum cœlorum.] Regnum cœlorum uocatur tempus gratiæ, in quo uocamur per Christum, ut filij dei efficiamur, simusq; hæredes, & ciues regni cœlorum. Hic multi Christianorum incautè egerunt cum Iehudæis, asserentes quod regnum cœlorum fuerit usq; ad Christum clausum, & omnes patres descenderint ad infernum, quod occasionem illis præbuit calumniandi fidem nostram: Nam ita arguunt ex euangelio, putantes sese nos proprio confodere gladio, sed toto errant cœlo:

המשיחיים אומרים קודם שבא ישו בארץ שכל
הבריות הולכים בגיהנם בין רעי׳ בין טובים ואני
אומר היאך יכולין לומר כך והלא הם אומרי׳ קודם
שיבא ישו לארץ היה אותו מעשה של לזרוס שהיה
שוכב לפני פתח העשיר שהיה צועק כל שעה לעשיר
שיעשה לו חסד ולא רצה ילסוף מתו שניהם העשיר
הלך לגיהנם ולזרוס הלך בחיקו של אברה׳ וכשראה
העשיר שלזרוס יושב בלא צער בחיקו של אברהם
בנחת בגיל ובחדוה והוא בצער גדול· נדון באש ו
ולהבה בתוך פיו צעק· אברהם אבי אמר ללזרוס
שיטבל אצבעו הקטון במים ויסיף לי בפי מפני
הלהבה הגדולה היוצאת מפי· ועכשיו· שאברהם
ולזרוס לא היו בגיהנם היאך הם אומרים שכלם
היו בגיהנם· תשובה· אמת הוא כי קודם שבא
ישוע כל צדיקי׳ ירדו אל שאול רל׳ לא יכלו להכנס
למלכות השמים כי אם חכו פדות המושיע וישבו
במקום הידוע לאלהים הן בגן עדן הן במקום אחר
שנקרא חיק של אברהם אלא הרשעי׳ ירדו לשאול
תחתית רוצה לומר אל גיהנם אשר שם אשם לעולם
לא תכבה·

Sensus est: Christiani dicunt, quod ante aduentum Christi super terram, omnes homines ierint ad infernum, siue boni siue mali. Ego *autem dico: quomodo possunt sic loqui, qui etiam asserunt ante* Mesciæ *aduentum contigisse factum illud* Lazari *iacentis ante ostium diuitis. &c.* Cum *hinc constet* Abraham *&* Lazarum *non fuisse in gehenna, quomodo dicunt ipsi, omnes fuisse in inferno?* Responsio: *Verum est, antequam uenit Iesus, descenderunt omnes iusti ad infer-*

Ante adv. Chri. oẽs infr adm

num, hoc est, non poterant ingredi in regnum cœlorum, sed expectauerunt redemptionem saluatoris, manentes in loco deo noto, siue fuerit paradisus siue locus alius, qui uocatur sinus Abrahæ. At impij descenderunt ad infernum inferiorem, hoc est, in gehennam, ubi ignis eorum in æternum non extinguetur. Mirantur etiam hic Iehudæi, quare Christus prædicationem suam distulerit in trigesimum ætatis annum, & ante non cœperit docere atq; miracula facere, quibus in hunc modum respondemus:

טעם שהלך ישוע על הארץ ל׳ שנים קודם שהיית מתגלה לבאי עולם איך הוא משיח הכרי למלאות התורה וללמדך שער שלשים שנה יכל כל אדם ל ללמוד כל התורה וכל מי שלא למד בשני׳ אלו אין רואה סימן ברכה לעולם כמו שמצינו אצל שרת הלויים שהיו לומדי׳ והוגבין את שירתן מבן חמש עשרים שנה עד ל׳ שנים אבל מיד אחר הליכתו על הארץ ל׳ שני׳ היה מתגלה לישראל איך הוא משיח ה׳ והיה מראה לכל העולם איך הוא בא לפדות את אדם מן העון כמו שנ׳ בישעיה והוא מחולל מ מפשעינו מדוכא מעונותינו כל׳ שיפרח אותנו מדיני של גיהנם ויכרת עמנו ברית חדשה וגו׳

a *Mare Galilææ.*] *Mare illud est lacus Tyberiadis, qui hebraice uocatur* ים כינרת *mare Cinæreth, à Chaldæis autem appellatur* גינוסר *Genasereth, Iehosuæ undecimo.* Porro כיפא *Cepha chaldaicum est, pro quo Græci uerterunt* πέτρα: *& hinc Petrus, qui prius uocabatur* שמעון *Simon.*

Porro

וּבִשְׁרָאוֹת יֵשׁוּעַ אֶת־הַב
בִּיתוֹת עָלָה עַל הָר ז
וְאַחֲרֵי כֵּן יָשַׁב וַיִּגְּשׁוּ
אֵלָיו תַּלְמִידָיו וַיִּפְתַּח
אֶת־פִּיהוּ וַיְלַמֵּד אוֹתָם
לֵאמֹר׃ אַשְׁרֵי עֲנִיֵּי
הָרוּחַ כִּי לָהֶם מַלְכוּת
הַשָּׁמָיִם׃ אַשְׁרֵי אֲבֵלִים
כִּי הֵם יְנֻחָמוּ׃ אַשְׁרֵי
עֲנָוִים כִּי הֵם יִנְחֲלוּ א
אָרֶץ׃
אַשְׁרֵי שֶׁרְעֵבִים
וּצְמֵאִים אֶת־צֶדֶק כִּי הֵם
יִשְׂבָּעוּ׃
אַשְׁרֵי הָרַחֲמָנִיִּים
כִּי לָהֶם יְרֻחָם׃ אַשְׁרֵי
בָּרֵי לֵבָב כִּי הֵם יִרְאוּ
אֶת־אֱלֹהִים׃ אַשְׁרֵי
מַשְׁלִימִים כִּי בְנֵי ח
הָאֱלֹהִים יִקָּרְאוּ׃
אַשְׁרֵי שֶׁנִּרְדְּפוּ בִּשְׁבִיל
הַצְּדָקָה כִּי לָהֶם מַלְכוּת
הַשָּׁמָיִם׃
אַשְׁרֵי אַתֶּם בְּקַלֵּל אֶתְכֶם
הָאֲנָשִׁים וּבְשֶׁיִּרְדְּפוּכֶם
וְיֹאמְרוּ אֵת כָּל־רָעָה

Orrò cum uidisset Iesus turbas,[a] ascẽdit in montem: & cum sedisset accesserũt ad eum discipuli eius, aperiensq́ os suum docebat eos dicens: Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorũ est regnum cœlorum. Beati lugentes, quoniam ipsi consolationem habebũt. Beati mites, quoniam ipsi hæredes erũt terræ. Beati qui esuriunt & sitiunt iusticiam, quoniã ipsi saturabuntur. Beati misericordes, quoniam ipsis misericordia fiet. Beati mundo corde, quoniam ipsi uidebunt deum. Beati pacifici, quoniam filij dei uocabuntur. Beati qui persecutionẽ patiuntur propter iusticiam, quoniam ipsorum est regnum cœlorũ. Beati uos, cum maledixerint uobis homines & persecuti uos fuerint, dixerintq́ omne ma-

lum de uobis, mentiẽtes
propter me. Gaudete &
exultate, quoniã merces
ueſtra, multa eſt in cœlis.
Sic enim perſecuti fuerũt
prophetas, qui fuerunt
ante uos. [b] Vos eſtis ſal
terræ: & ſi ſal inſulſus fue
rit, quo ſalietur? Ad nihil
ultrà prodeſt, niſi ut pro-
ijciatur foras & concul-
cetur ab hominibus. Vos
eſtis lux mundi. Non po-
teſt ciuitas abſcondi, quæ
ſita eſt ſuper montẽ, neq;
accendunt lucernam ut il
lam ponant ſubter mo-
dium, ſed ſuper candela-
brum, ut lucẽ prębeat om
nibus qui in domo ſunt.
Sic luceat lux ueſtra co-
ram filijs hominũ, ut ui-
deant ueſtra opera bona
& glorificent patrem ue-
ſtrum qui in cœlis eſt. No
lite cogitare, quod uene-
rim eneruare legem aut
prophetas. [c] Nõ ueni ſol-
uere legem, ſed adimple-
re. Amen quippe dico uo
bis, donec trãſierint cœli
&

עליכם בחשים למעני׃
שמחו וגילו כי שכרכם
הוא רב בשמים׃ כי כן
רדפו את־הנביאים א
אשר היו לפניכם׃ אתם
הם מלח הארץ ואם ה
המלח יתפל במה ימלח׃
לאפס יועיל עוד כי אם
שישלך לחוץ וירמס מ
מהאדם׃ אתם הוא אור
העולם׃ לא תוכל
להסתר עיר שהושבת
על־הר ולא מציתים
את־נר לשומה תחת ס
סאה כי אם על המנורה
להאיר לכל־שהם ב
בבית׃ כן יאור אורכם
לפני בני האדם למען
יראו מעשיכם הטובים
לכבד את אביכם שהוא
בשמים׃ אל־תחשבו
כי באתי לבטל את ת
תורה או את הנביאי׃
לא באתי לבטל כי־ל
למלא׃ אמן ואכן אני
אמר לכם עד שיעברו
שמים וארץ לא תעבר

יוד אחת או עוקץ אחד
מאת התורה עד שי
שימלאו הכל ׃ וכל
המבטל אחת מן המצות
האלה קטנות וילמד בן
את־בני האדם הוא ק
קטן יקרא במלכות ה
השמים ׃ וכל־שיעשה
וילמד הוא יקרא גדול
במלכות השמים ׃ ואני
אומר לכם לולי תהיה
צדקתכם מן צדקת ה
הפרושי׳ והסופרי׳ אין
תבואו אל־מלכות ה
השמים ׃ שמעתם כי
נאמר לקדמונים לא ת
תרצח ומי שירצח הוא
חייב למשפט ׃ אך אני
אומר לכם כי כל־שירגז
על אחיו הוא חייב ל
למשפט ׃ וכל האומר
לאחיו רקא חייב הוא
לעצת הכנסת ׃
ומי שיאמר לו נבל
הוא חייב לאש גיה

& terra, nõ pręteribit iod unum aut apex unus à lege quouſq; omnia impleantur. Et omnis qui eneruauerit unum ex mandatis iſtis minimis & docuerit ſic homines, is minimus uocabitur in regno cœlorum. Quiſquis autẽ fecerit & docuerit, hic magnus uocabitur in regno cœlorum. Et ego dico uobis, niſi abundantior fuerit iuſticia ueſtra à iuſticia Phariſæorum & ſcribarũ, non intrabitis in regnũ cœlorum. Audiſtis quod dictum ſit antiquis: non occides, qui uerò occiderit obnoxius erit iudicio. At ego dico uobis, quòd omnis qui iraſcitur contra fratrem ſuum, reus eſt iudicio. Et quicunq; dixerit fratri ſuo [d] raka, reus eſt cõcilio. Qui autẽ dixerit ei fatue, reus eſt igni gehẽnæ. Et cum obtuleris ſacrificium ad altare, & ibi recordatus fueris,

ציהנם ׃ ואם תקריב קרבנך אל המזבח ושם תזכר

quòd frater tuus habet aliquid aduerſum te, dimitte ibi oblationẽ tuam ante altare, & uade prius ut places faciẽ fratris tui, &tum uenies &dabis oblationẽ tuam. Conueniat inter te & inter aduerſarium tuum cito, quando fueris cum eo in uia, ne forte tradat te aduerſarius in manum iudicis, & iudex tradat te exactori, mittarisqꝫ in carcerem. Amen dico tibi, non exibis illinc, donec perſolueris extremum quadrantem. Audiſtis quod dictũ eſt antiquis: non mœchaberis: at ego dico uobis, quòd quicunqꝫ inſpexerit mulierem ut illam concupiſcat, iam adulteriũ commiſit cum ea in corde ſuo. Et ſi oculus tuus dexter tibi offendiculo fuerit,[c] erue eum & proijce à te. Melius enim eſt tibi, ut pereat unum membrorũ tuorum, quàm ut totum corpus tuum mittatur in

כי לאחיך יש מאומה
עליך תניחה שם קרבנך
לפני המזבח ולך תחלה
לכפר את פני אחיך ואז
תבא ותתן קרבניך :
יאות לך ולשטנך ב
במהרה כשתהיה אתו
בדרך פן ימסרך שטן
ביד השופט והשופט י
ימסרך לשוטר יתשלח
אל-הכלא :
אמן אני אומר לך
אין תצא משם עד-ש
שתשלם את-אחרון ר
רבוע :
שמעתם כי נאמר
לקדמונים לא תנאף אך
אני אומר לכם כי כל-
שיראה אשה להתאותה
כבר נאף אותה בלבו :
ואם עינך הימנית
תכשילך נקר אותה ו
ותשליך מעליך :
כי טוב לך ש
שיאבד אחד מאבריך
מתשלח כל-גופך אל

גיהנם : ואם ידך
הימנית תכשילך קצץ
אותה והשלך מעליך :
כי טוב לך שיאבד אחד
מאיבריך מהשלח כל
גופך אל גיהנם :
גם נאמר אשר ישלח
את אשתו יתן לה ספר
הכריתת אך אני אומר
לכם כי כל שישלח את
אשתו לולי על ארות
תזנות הוא ינאפה :
וכל שיקח את גרושת
הוא ינאף :
עוד שמעתם שנאמר
לקדמונים לא תשבע ל
לשקר כי אם תשלם ל
ליהוה נדריך אך אני
אומר לכם לא תשבע
בכל דרך אין בשמים כי
הם כסא האלהים ואין
בארץ כי היא הדם ר
רגליו ואין בירושל' כי
היא עיר המלך הגדול
ואין תשבע בראשך י
יען שאתה אין תוכל

gehennam. Et si manus tua dextra tibi offendiculo fuerit, amputa eam & proijce à te. Melius enim est tibi, ut pereat unum membrorũ tuorũ, quàm ut totum corpus tuũ mittatur in gehennam. Dictum est etiam: qui ablegauerit uxorẽ suam, det illi libellũ repudij: at ego dico uobis, quòd quicunque repudiauerit uxorẽ suam, nisi causa fornicationis, facit illã mœchari. Et quicunque acceperit abiectam, adulterium committit. Rursum audistis, quod dictum fuerit antiquis: non iurabis falsò, sed reddes domino uota tua: at egò dico uobis, nõ iurabitis ullo pacto, neque per cœlum, quia est thronus dei, neque per terram, quia scabellũ est pedum eius, neque per Ierusalem, quia est ciuitas regis magni: neque iurabis per caput tuũ, propterea quòd non potes facere pilum

unum album aut nigrũ. Erit autem ſermo ueſter, eſt eſt, non non : & quod amplius eſt ab iſtis, à malo eſt. Audiſtis quod dictum eſt, oculũ pro oculo & dentem pro dente: at ego dico uobis, ne reſiſtatis malo, ſed ſi quiſpiã percuſſerit te in maxillã dextram, obuerte illi & alteram: & ei qui uult tecum ire in ius ut tollat à te tunicam tuam, dimitte ei & palliũ. Et qui te angariauerit ad miliarium unum, uade cum illo etiã duo. Qui petit à te, da ei: & qui uult mutuum accipere à te, illum ne auerſeris. Audiſtis quia dictum eſt: [f] diliges proximum tuũ & odio habebis inimicum tuum: at ego dico uobis: diligite inimicos ueſtros, & benefacite iĳs qui oderunt uos, & orate pro his qui uos perſequuntur, & qui uos calumniãtur, ut ſitis filĳ patris ueſtri qui eſt in cœlis,

להלבין את שער אחד
או להשחירו שחור :
ויהיה דבורכם כן כן
אין אין ומה שהוא י
יותר מאלה מאת הרע
הוא : שמעתם שנאמר
עין תחת עין שן תחת
שן אך אני אומר לכם
אין לעמד לנגד הרע
אלא אם יהיה שיכך על
לחי הימנית גם תטה
אליו אחרת ולמי שילך
להריב עמך במשפט ל
למען שיקח מעליך כ
כתנתך הנח לו גם אדרתו
ואשר יגרש אותך עד מ
מיל אחד לך אתו גם ע
שנים : ומי שישאלך
תן לו ואת-הלוה ממך
לא תשובב : שמעתם
כי נאמר תאהב לרעך
ותשנא את-אויבך אך
אני אומר לכם אהבו
את אויביכם והטיבו
לאלה אשר שנאו אתכם
והתפללו בעד רודפיכם

qui

qui ſolem ſuum oriri facit ſuper bonos &malos, & pluere facit ſuper iuſtos & iniuſtos. Et ſi dilexeritis eos tantũ qui uos diligũt, quam mercedem habebitis? non'ne & publicani hoc faciunt? Et ſi pacẽ obtuleritis tantum fratribus ueris, quid facitis ex abundanti? non'ne & gentes idipſum faciũt? Sitis igitur perfecti, ſicut pater ueſter, qui in cœlis eſt, perfectus eſt.

ובעד עושקיכם למען
שתהיו בני אביכם א
אשר בשמים שמוריח
את־שמשו על־טובים
ועל רעים וממטיר על־
צדיקים ועל רשעים :
ואם תאהבו רק אותם
אשר אוהבים אתכם מה
שכר יהיה לכם הלא גם
בעלי עברה עושים ה
הזאת :
ואם־ישאלו בשלום
רק את־אחיכם מה־ית
תעשו על יתר הלא גם גוים עושים הזאת :
על־כן תהיו תמימים כאשר אביכם שבשמים הוא
תמים :

[a]. *Aſcendit in montem.*] *Vt ſcilicet oraret, quemadmodum alij habent euangeliſtæ, & deſcendens de monte ſtetit in loco campeſtri & cœpit docere populum ea quæ ſcribuntur in iſto capite. Dicit autem beatos eſſe pauperes ſpiritu, hoc eſt, qui miſeri ſunt & affliguntur in hoc mundo, & his peculiariter prædicandum eſt euangelium regni cœlorum: qui uerò terrena fulgent & tument proſperitate, deliciantur & oblectantur, gaudent, rident, & ob omnium rerum ſucceſſum extolluntur, illi ſurdi ſunt ad euangelium, neque ſapiunt ill s cœleſtia quam diu terrenis rebus totis affectibus ſunt addicti. Contrà, qui turbato ſunt animo, qui lugent, premuntur calamitatibus, ſecundum carnem peßime habent, agnoſcunt animi morbos, hi audito Euangelio magnifice conſolantur:*

gaudent

gaudent se per Christum futuros ciues regni cœlorum, possident terram & ueluti omnibus saturantur bonis, scientes se deo curæ esse, ab ipso pendent: in eum solum totam suam collocant fiduciam, habent in eo pacem, & gaudent si pro nomine eius patiantur. Hi *inquam qui taliter sunt affecti, aptissimi sunt euangelij auditores, & hæc est uia ad solidam & ueram fœlicitatem, à qua nec diuites quosdam excludimus, quales fuerunt* Abraham, Iob, David *& similes quidam uiri sancti.*

b Vos *estis sal terræ.*] *Secundo* Paralip. 13. *habetur, quòd dominus dederit* Dauid *& filijs eius regnum super* Israel *fœdere salis, hoc est, firmißimo fœdere: conseruat enim sal carnem à corruptione, sic* Christus *elegit apostolos, ut essent sal hominum, annunciarent eis euangelium suum atque imbuerent eos solida fide, idq́; sanis uerbis & exemplis, ne corruptioni ulli essent obnoxij.*

c Non *ueni soluere legem.*] Non *est in toto euangelio sententia aliqua, quam* Iebudæi *nobis magis obijciunt atq; istam, quam & latine probe tenent, &* Christianorum *auribus perpetuo ingerunt, perinde quasi* Christi *uerba & facta parum sibi constent, cum tot ceremoniæ, purificationes, delectus ciborum sacrificia, iudicialia & alia id genus sint ablata per* Christum, *& tamen hic dicat se non soluisse legem & prophetas.* Arguunt *autem sic:*

כתיב בספר מתי לא באתי לחסור וכו' ובתורת
משה כתיב ביום ח״ ימול בשר ערלתו וכתיב כל
המצוה אשר אנכי מצוך היום תשמרון לעשות לא
תוסיף עליו ולא תגרע ממנו ונמצא שישו הפר תורת
משה וכזב תורתו שכת' לא יחליפו מתורת משה
מאומה שיתרי הוא מוסיף וגורע בהרבה מקומות׃
וי"ל כי המשיח אין הפר ואיך בטל את התורה כי אם
מלא אותה ולמד לשמור עיקרי התורה אשר הוא עמד
באלה

באלה שתים מצות באהבת אלהים ובאהבת הרעה·
באהבת האל הים תבין כל עבדת אלהים ר״ל אמונת
האלהים יראת האלהים מבטח ואהבת האלהים
כש״נ ואהבת את יהוה אלהיך בכל לבבך ובכל
נפשך ובכל מאדך ואהבת את רעך כמו עצמך·
במצוה הזאת תלויה כל תורה ודברי כל הנביאים·
ושאר החקות והמצות הם נתונות עד זמן כמו קרבנות
ותורות ההיכל וטמאות גופניות והמשפטים אשר
כלם הם לחוץ ואהבה והבטחון ויראה ואמונה הם
בתוך הלב והם נכונה עבודת האל· ולכן נאמ׳
בהושע כי חסד חפצתי ולא זבח ודעת ה׳ מעלות·
ובישעיה למה לי רוב זבחיכם יאמר ה׳ שבעתי עלות
אילי׳ וחלב מריאים· רחצו הזכו הסירו רע
מעלליכם מנגד עיני חדלו הרע· ובירמיה נכתב
לא דברתי את אבותיכם ולא צויתים ביום הוציאי
אותם מארץ מצרים על דברי עולה וזבח: כי אם
את הדבר הזה צויתי אתם לאמר שמעו בקולי ו
והייתי לכם לאלהים ואתם תהיו לי לעם· ועוד
כתיב בירמיה הנה ימים באים נאם ה׳ וכרתי את
ישראל ואת יהודה ברית חדשה ולא כברית אשר
כרתי את אבותם כי זאת הברית אשר אכרות להם
אחרי הימים ההם נתתי את תורתי בקרבם ועל לב
אתננה· ולכן נאמר ביחזקאל ונתתי לכם לב חדש
ורוח חדש׳ ואת רוחי אתן בקרבכם וגו׳ משמע מן
המקראות האלו שבזמן המשיח עבדת האלהים ע
עתידה להיות ברוח ואמת ואין בקרבנות היצונות
ובטהרות

ובטהרות ג׳ פניות אשר הם רמוז על אמונה ועל
טהרת הלב כי כל הסות האלה הם רמזי היו על תורה
חדשה ועל זמן המשיח שאז בני אדם יעבדו את ה׳
ברוח ואמת כמו התנבאו נביאים ועל כן משיחנו
לא הפר את תורה כא מלא וכתב אותה בלב אדם וכן
ערלת הבשר רמז ערלת הלב כשנ׳ בירמיהו:

Sensus est: Apud Matthæum scriptum est: Non ueni minuere seu soluere legem &c. Et in lege Mosi scriptum habetur: Die octaua circuncidetur caro præputij. Et rursum scriptum est. Omne præceptum quod ego præcipio tibi hodie, custodietis ut faciatis: non adijcies neque minues ab eo. Constat autem Iesum soluisse legem Mosi, & mendacem fecisse legem suam, in qua scriptum est, quod nihil mutauerit de lege Mosi, cùm tamen adiecerit & subtraxerit in multis locis. Ad quam obiectionem sic respondemus: Christus non soluit aut euacuauit legem, sed impleuit eam, & docuit obseruare uim legis, quæ cōsistit in his duobus præceptis, in amore Dei et dilectione proximi. Per dilectonem Dei intelligo uniuersum cultum Dei, nempe, fidem dei, timorem dei, fiduciā & dilectonem dei, sicut dicitur: Diliges Dominum deum tuum in toto corde tuo, in tota anima tua & in toto conatu tuo: & diliges proximum tuum sicut teipsum. In præcepto isto pendet tota lex & dicta omnium prophetarum. Reliquæ ceremoniæ & mandata fuerunt data ad tempus, ut sunt sacrificia, leges templi, immundiciæ corporales atq; iudicialia, quæ omnia sunt externa, dilectio autem, fiducia, timor & fides, sunt in corde, & in eis consistit uerus dei cultus. Et sic dicitur in Hosea: Pietatem uolui & non sacrificium: scientiam dei magis quam holocausta. Et in Isaia: Ad quid mihi multitudo sacrificiorum uestrorum dicit Dominus? plenus sum holocaustis arietum & adipe pinguium. Lauamini, mundamini, & auferte maliciam studiorum uestrorum à conspectu oculorum meorum, atque cessate male agere.

In Iir-

In Iirmeia quoq; scriptum habetur: Non locutus sum cum patribus uestris, neque præceptum dedi eis in die quo eduxi eos de terra Aegypti de rebus holocausti & sacrificij: sed hoc uerbum præcepi eis, dicens: audite uocem meam & ero deus uester & uos eritis populus meus. Et rursum scriptum est in eodem propheta: Ecce dies ueniunt dicit dominus, & percutiam cum Israël & cum Iehuda fœdus nouum, non secundum fœdus quod inij cum patribus eorum, sed hoc est fœdus quod percutiam cum eis: post dies illos dabo legem meam in uisceribus eorum atq; in corde dabo eam. Sic etiam dicitur in Ieheziel: Dabo uobis cor nouum & spiritum nouum: spiritum meum dabo intra uos &c. Patet ex his sententijs biblicis, quod tempore Meschiæ cultus dei futurus erat in spiritu & ueritate, & non in sacrificijs externis atq; in purificationibus corporalibus, quæ magis significabant fidem & mundiciam cordis. Omnes enim ceremoniæ istæ figura erant nouæ legis & temporis Meschiæ, quod tunc homines erant seruituri deo in spiritu & ueritate, quemadmodum prædixerunt prophetæ, & ob id Meschia noster non soluit legem sed impleuit scripsitq; eam in corde hominum. Sic præputium carnis significauit præputium cordis, sicut dicitur in Iirmeiahu.

d Raca.] Venit רקא uel à רק quod spuere significat, uel à ריק quod ociosum atq; inanem significat. Vtrunq; autem conuiciosum est, uocare fratrem uel sputo dignū, uel ociosum atq; ponderosum onus terræ. De uocabulo gehennæ non est quod hic multa dicantur, cum sit ab hebraico גיא הנם id est, uallis hinnom, ubi scilicet in honorem dæmoniorum filij offerebantur & uiui comburebantur: de quo Ieremiæ 7. ac deinde usurpari cœpit ab Hebræis pro æterna perditione.

e Erue eum.] Occasionem iubet fugere, ut quicquid remoratur aut facit impingere in uia domini, tollatur, etiam si illud tam charum & gratum sit quàm sunt oculi, manus & pedes.

Diliges

f *Diliges proximum tuum.*] *Nomine proximi intelligitur omnis qui quacunq; ratione nobis iunctus fuerit, siue uinculo affinitatis & sanguinis, siue uinculo ciuilitatis, sodalitatis, uicinitatis, officij aut etiam fortuiti congressus.*

Idete ne [a] eleemosynã uestram dederitis corã hominib. ut uideamini ab eis, alioquin non habebitis mercedem apud patrem uestrũ, qui in cœlis est. Cum autem dederis eleemosynã, non clãges cum tuba ante te, sicut faciunt hypocritæ in cõciliabulis & in plateis, ut honorentur ab hominibus. Amen dico uobis, habent mercedem suam. Et tu cum feceris eleemosynam, nesciat manus tua sinistra quod facit dextra tua, ut sit eleemosyna tua sic in abscondito, & pater tuus qui uidet in abscondito reddet tibi in manifesto. Et quando oraueris, non eris sicut hypocritæ. Nam complacet illis ut stent in frequentijs

ראו שלא תתנו צדקתכ'
לפני אנשים למען ש
שתראו מהם כי אז לא
יהיה לכם שכר אצל א
אביכם שהוא בשמים ׃
וכאשר תתן את־צדקה
אל תתקע בשופר לפניך
כמו חנפים עושים ב
בכנסיות ובחוצות ל
למען שיכבדו מן־הא
האנשים ׃ אמן אני
אומר לכם כי יש להם
שכרם ׃
ואתה כשתעשה
צדקה אין תדע ידך ה
השמאלית מה שעושה
ידך הימנית ותהיה צ
צדקתך ואביך שרואה
בסתר הוא ישלם לך ב
בגלוי ׃
ובשתתפלל לא
תהיה כמו חנפים ׃ כי
חפצם לעמד במקהלות

&in

ובפנות החוצות ולה
ולהתפלל כדי שיראו מן
האנשים : אמן אני
אומר לכם כי לקחו את־
שכרם:ואתה כשתתפלל
בא אל־חדרך וסגר ד
דלתך ותתפלל אל אביך
שהוא בסתר ואביך א
אשר רואה בסתר ישלם
לך בפרהסיא : ואתם
כשיתפללו לא תרבו א
את־דברים כמו הגוים
עושים שהושבים כי
ברב הדברים ישמעו:
אך אתם לא תהיו ד
דומים להם :
כי יודע אביכם מה צ
צריך לכם בטרם תש
תשאלו ממנו : ואתם
כן תתפללו :
אבינו שבשמים יקדש
שמך תבוא מלכותך י
יעשה רצונך כבשמים
ובארץ : את־לחמנו
תמידי תן לנו היום ו
וסלח לנו את־חובתינו

& in angulis platearum, quatenus in orando uideantur ab hominibus. Amen dico uobis, quod receperũt mercedem. Tu uero cum orare uolueris, ingredere in conclaue tuum & claude ostium tuum, & funde orationẽ ad pa trem tuum, qui est in occulto, & pater tuus qui uidet in occulto, reddet tibi in manifesto. Cũ autem oraueritis, nolite multiplicare uerba sicut gentiles faciũt, qui putãt quod propter multiloquium exaudiantur. Et uos nolite assimilari illis. Quoniã nouit pater uester, qua re uobis sit opus; priusquam petatis ab illo. Orabitis autem uos sic. Pater noster qui es in cœlis [b] sanctificetur nomen tuum, ueniat regnum tuũ, fiat uoluntas tua sicut in cœlo & in terra. [c] Panem nostrũ quotidianũ da nobis hodie, & remitte nobis debitã

nostra quẽadmodũ nos remittimus debitoribus nostris, & ne sinas nos uenire in tentationẽ, sed libera nos à malo: quia tuum est regnum & potentia & gloria in secula seculorum, Amen. Quod si remiseritis hominibus peccata eorum, remittet & uobis pater uester qui est in cœlis peccata uestra. Sin uos non remiseritis hominibus, neq; pater uester remittet peccata uestra. Cæterũ quando ieiunatis, ne sitis sicut hypocritæ tristes. Nam tetricas reddũt facies suas, ut uideãtur in oculis hominum ieiunãtes. Amen dico uobis, quoniam receperunt mercedẽ suam. Tu uero quãdo ieiunas, ungito caput tuum & laua faciem tuam, ne uidearis ab hominibus ieiunans, sed patri tuo qui est in occulto, & pater tuus qui est in abscondito, reddet tibi in propatulo. Ne

כאשר אנחנו סולחים לבעלי חובותינו ואל תביאנו בנסיון אלא הצילנו מרע כי לך המלכות וגבורה וכבוד לעולם עולמים אמן : ואם תסלחו לאנשים חטאותיהם גם־יסלח לכם אביכם שבשמים חטאותיכם : ואם אינכם תסלחו לאנשים גם לא יסלח אביכם חטאותיכם : ואתם באשר תצומו לא תהיו כחנפים סודרים : כי יכחו את פניהם להראות בעיני האדם צמים : אמן אני אומר לכם כי לקחו שכרם : ואתה בשתצום תסוך את־ראשך ותרחץ את פניך כדי שלא תראה לאנשים צם כי אם לאביך שהוא בסתר ואביך שהוא בסתר הוא ישלם בפרהסיא : אל

congre-

תקבצו לכם אוצרות על
הארץ אשר שם חסיל
ועש ישחית וגנבים י
יחתרו שם ויגנבו: אלא
קבצו לכם אוצרות ב
בשמים אשר שם חסיל
לא ישחית ולא עש ו
וגער עם גנבים אין
יחתרו ואין יגנבו: כי
איפה אוצרך הוא שם י
יהיה גם לבבך: הנר
הגופך היא עינך: ואם
עינך תהיה תמה כל־ג
גופך יגה: ואם עינך
תהיה רעה כל־גופך י
יהיה אפל: ואם אור
שהוא בך חשך הוא ה
החשך מה־גדול הוא:
אין יוכל אדם לעבוד א
את־שנים אדנים כי אם
ישנא את אחד ויאהב א
את־אחר או אם ידבק
באחד ימאס את־אחר:
לא תוכלו לעבד את־ה
האלהים ואת־ממונא:
ועל כן אני אומר לכם לא
תשתדלו לנפשכם מה

cõgregaueritis uobis thesauros super terram, ubi erugo & tinea corrumpit, & ubi fures perfodiunt atq; furãtur. Sed congregate uobis thesauros in cœlo, ubi neq; erugo corrumpit neq; tinea, & ubi fures non perfodiũt neq; furantur. Nam ubi thesaurus tuus est, ibi est & cor tuũ. [d] Lucerna corporis tui est oculus tuus. Si oculus tuus fuerit simplex, totũ corpus tuum lucidũ erit. Quod si oculus tuus fuerit malus, totum corpus tuum erit caliginosum. Si ergo lumẽ quod in te est tenebræ sunt, ipsæ tenebræ quantæ sunt? [e] Nemo potest seruire duobus dominis: aut enim unum odio habebit & alterum diliget, aut adheræbit uni & alterũ abijciet. Non potestis deo seruire & mãmonæ. Propterea dico uobis, nolite solliciti esse animæ uestræ quid comedatis &

quid bibatis: & corpori ueſtro, quo induamini. Non'ne anima pluris eſt quā cibus, & corpus pluris quā ueſtimentū? Reſpicite aues cœli, quomodo nō ſemināt neq; metunt, neq; colligunt in horrea ſua, & tamen pater ueſter qui eſt in cœlis cibat illas. Non'ne uos excellentiores eſtis illis? Et quis inter uos cogitat, quomodo adijcere poſsit ſtaturæ ſuæ uel cubitum unum? De ueſtimento ergo quid ſolliciti eſtis? Intuemini lilia agri quomodo creſcūt, non laborant neque nent. Et certe dico uobis, quod nec Salomo in omni gloria ſua ſic fuit ueſtitus, ut unum ex his. Et ſi herbā agri, quæ hodie eſt, & cras mittitur in clibanum, deus ſic ueſtit, quanto magis uos modicæ fidei? Non igitur ſitis ſolliciti dicentes, quid comedemus aut quid bibemus aut quo operiemur?

Nam

תֹּאכְלוּ וּמָה תִּשְׁתּוּ ו
וְלְגוּפְּכֶם בְּמָה תִלְבָּשׁוּ ׃
הֲלֹא הַנֶּפֶשׁ הִיא יוֹתֶרֶת
מֵאֹכֶל וְהַגּוּף הוּא יוֹתֵר
מִבֶּגֶד ׃ רְאוּ אֶת עוֹפוֹת
הַשָּׁמַיִם כִּי אֵין יִזְרְעוּ
וְלֹא יִקְצְרוּ וְלֹא יאסְפוּ
לְאַסְמֵיהֶם וַאֲבִיכֶם ש
שֶׁבַּשָּׁמַיִם יַאֲכִילֵם ׃ הֲלֹא
אַתֶּם יוֹתֵרִים מֵהֶם ׃ וּמִי
בֵּינֵיכֶם יַחֲשֹׁב אֵיךְ יוּכַל
לְהוֹסִיף עַל קוֹמָתוֹ גַּם
אַמָּה אַחַת ׃ וְעַל מַלְבּוּשׁ
לָמָּה תִּשְׁתַּדְּלוּ הַבִּיטוּ
אֶת־שׁוֹשַׁנֵּי הַשָּׂדֶה ה
הֵיאַךְ יִצְמְחוּ אֵין יַעַמְלוּ
וְאֵין יִטְווּ ׃ אָמְנָם אֲנִי
אוֹמֵר לָכֶם שֶׁלֹּא שְׁלֹמֹה
בְּכָל כְּבוֹדוֹ כֵּן הָיָה ל
לָבוּשׁ כְּמוֹ אֶחָד מֵהֶם ׃
וְאִם אֶת־עֵשֶׂב הַשָּׂדֶה ש
שֶׁיֵּשׁ הַיּוֹם וּמָחָר יִשְׁלַח
לְתַנּוּר אֱלֹהִים כֵּן לָבֵשׁ
הֲלֹא יוֹתֵר אֶתְכֶם קְטַנֵּי
אֱמוּנָה ׃ וְעַל כֵּן אַל־
תִּשְׁתַּדְּלוּ לֵאמֹר מַה־נ
נֹאכַל אוֹ מַה־נִּשְׁתֶּה אוֹ

בְּמָה נִּבְסֶה: כִּי כָּל־
הָאֵלֶּה גּוֹיִם יִדְרֹשׁוּ:
וַאֲבִיכֶם שֶׁהוּא בְּשָׁמַיִם
יוֹדֵעַ כִּי אַתֶּם צְרִיכִים
לְכֹל אֵלֶּה: לָכֵן בִּתְחִלָּה
בַּקְּשׁוּ אֶת מַמְלֶכֶת ה
הָאֱלֹהִים וְאֶת־צִדְקָתוֹ
וְכָל־אֵלֶּה יוּסְפוּ לָכֶם:
וְאַל תִּשְׁתַּדְּלוּ לְמָחָר כִּי
יוֹם הַמָּחֳרַת יִשְׁתַּדֵּל בּ
בְּעַצְמוֹ: תִּשְׂפֹּק לַיּוֹם
רָעָתוֹ:

Nam omnia ista gentes inquirũt. Nouit enim pater uester qui est in cœlis, quod opus habetis his omnibus. In primis autẽ quærite regnum dei atq; iusticiam eius, & hæc omnia adijcientur uobis. Et non sitis solliciti in crastinum, quia crastinus dies sollicitus erit pro seipso. Sufficit diei malũ suum.

[a] *Eleemosynam.*] *Monet Christus in hoc capite, ut hæc tria, eleemosyna, oratio & ieiunium à fidelibus rectè & non more Pharisæorum fiant, qui in suis operibus uanam quærebant gloriam & mundanum ambiebant fauorem. Eleemosynam Græci à miserendo deducunt, Hebræi autem à* צדק *id est, iusticia: quod uel iustum sit ut miseros nostro foueamus beneficio, uel homo in hoc opere feris ostendat quis ab intra per dei gratiam sit. De hoc habes Dan. 4. Cæterum in oratione iubet Christus duo cauere, consuetudinem scilicet Pharisæorum et gentilium Pharisæi orabant ad ostentationem, & Gentiles putabant exaudiri in multiloquio.*

[b] *Sanctificetur nomen tuum.*] *Quasi dicat: da ea quibus ad præsentem uitam degendam in diem opus habemus, & da ut celebris ac gloriosus sis in terra, ut adorent te uniuersæ familiæ gentiũ, & sit nomen tuum gloriosum & benedictum apud omnes gentes. Est enim hic sanctificari idem quod celebre & augustum reddi, sicut aduenire regnum dei, est idem quod deum in nobis per spiritum suum regnare quo à satanæ liberemur tyrannide.*

c Panem nostrum quotidianum.] Hebræi legunt, panem nostrum continuum da nobis hodie: & intelligitur per hunc panem uictus & quicquid est quo præsens uita opus habet. Per hodie tollitur superflua cura crastinæ diei, ut & cras rursum opus habeamus rogare deum, & sic semper ab eo pendeamus. Ieiunium de quo mox post orationem fit mentio, propter hoc fieri debet, ut mens possit intentius orationibus uacare: unde hæc duo ferè semper coniunguntur, ieiunium & oratio. Et ieiunium aliud nihil est quàm temperantia cibi, qua caro in officio retinetur, ne spiritus in oratione per carnem impediatur. Sic igitur pio & Christiano homini semper est ieiunandum, nec refert quibus uescatur cibis, modo illis non ad carnis luxum abutatur.

d Lucerna corporis tui.] Significatur hic per oculum mens ipsa, & per corpus tota uita & conuersatio hominis: per tenebras uero ignorantia dei, uel pronitas naturæ ad malum.

e Nemo potest duobus dominis seruire.] Seruire, id est, habere animum addictum & affixum huic & isti domino: adduciturq; à domino ut uulgo celebratum prouerbium. Cæterum mammona, hebraice ממון & chaldaice ממונא in ueteri testamento nõ inuenitur sed puru hebraismo utitur pro eo uocabulo עשר & רכוש apud magistros uero seu rabinos frequens est mãmon.

Olite [a] iudicare & non iudicabimini, nolite cõdemnare & non condemnabimini. In quo enim iudicio iudicaueritis, uos iudicabimini. Et in qua mẽsura mẽsi fueritis, mẽsurabitur uobis,

אל־תשפטו ולא תשפטו אל־תחיבו ולא תחיבו׃
כי באיזה משפט תשפטו אתם תשפטו׃ ובאיזה מדה תמודו ימד לכם׃

ואיך תראה קיסם בעין
אחיך וקורה בעיניך אין
תראה : ואיך תאמר
לאחיך אחי הרף־נא ר
ואסיל את־קיסם מעל
עיניך והנה קורה בעיניך
: חנף יטל בתחלה את
קורה מעל עיניך ואז ת
תראה לחטיל את־קיסם
מעל עין אחיך : אין
תתנו הקודש לכלבים
ואין תשליכו את מ
מרגליותיכם לפני ח
חזירים פן־ירמסו א
אתהן ברגליהם ויעזבו
הכלבים ויסחבוכם :
שאלו ויתן לכם בקשו
ותמצאו דפקו ויפתח
לכם: כי כל שישאל יקח
ואשר יבקש ימצא ולו
שידפק יפתח: ומי האדם
ביניכם שישאל ממנו
בנו את־לחם הלא י
ימסר לו את אבן : או
אם ישאל את־דג הלא
ימסר לו את נחש : ואם
אתם הרעים תדעו לתת

bis . Et quomodò uides festucam in oculo fratris tui, & trabẽ in oculo tuo nõ uides? Aut quomodo dicis fratri tuo, frater mi, sine ut tollam festucã ab oculo tuo , & ecce trabes in oculo tuo? Hypocrita, tolle primum trabem ex oculo tuo, & tũ uidebis, ut tollas festucã de oculo fratris tui . Nolite dare sanctũ canibus, neq; proieceritis margaritas uestras ante porcos, ne forte conculcẽt eas pedibus suis, & canes conuersi lacerent uos. Petite & dabitur uobis , quærite & inuenietis, pulsate & aperietur uobis . Nam omnis qui petit accipit , & qui quęrit inuenit, & pulsanti aperietur. Et quis est homo ille inter uos, à quo si postulauerit , filius eius panẽ , nunquid tradet ei lapidẽ? aut si petierit piscẽ , nunquid porriget ei serpentẽ? Si uos igitur[b] qui estis mali nostis dare

dona bona filijs uestris,
quanto magis pater ue-
ster qui est in cœlis dabit
bona postulantibus à se?
Propterea omnia, quæ
uultis ut faciãt uobis ho-
mines, facite & uos illis.
Hæc enim est lex & pro-
phetæ. Ingredimini per
angustam portam, quo-
niam lata est porta & spa-
ciosa uia, quæ ducit ad
perditionẽ, & multi sunt
qui uadunt per eam. [c]
Quàm angusta uerò est
porta & stricta uia quę du
cit ad uitam, & pauci sunt
qui inueniunt eam. Ca-
uete à falsis prophetis,
qui ueniunt ad uos in ue-
stimentis ouium, intrin-
secus autem sunt lupi ra-
paces. [d] Ex fructibus eo-
rum cognoscetis eos.
Nunquid colligẽt de spi-
nis uuas, aut de tribulis
ficus? Sic omnis arbor bo
na facit fructus bonos, &
arbor mala facit fructus
malos. Non potest arbor
bona facere fructus ma-
los,

מתנות טובות לבניכם
כל־שכן אביכם שב
שבשמים יתן הטובות
לשואליו׃
לכן כל־אשר תרצו
לעשות לכם אנשים גם
אתם עשו להם׃ כי זאת
התורה והנביאים׃ באו
בעד שער צר כי רחב ש
שער ורחבה דרך שת
שתדריך אל־אבדון ו
ורבים הם אשר ילכו
עליה׃ מה־צר השער
וצרה דרך שתדריך אל
חיים ומעטים הם ש
שימצאו אותה׃ הזהרו
מנביאי שקר שבאים
אליכם בבגדי הצאן ו
ובקרבם הם זאבים ט
טרפים׃ מפירותיהם
תדעו אותם׃ הילקטו
מקוצי את־ענבים ומן
דרדרים את תאנים׃ כן
כל עץ הטוב יעשה את
פירות טובות ועץ הרע
יעשה פירות רעות׃ לא
יוכל עץ טוב לעשות

את־פירות רעות ולא
עץ הרע יעשה פירות
טובות׃ רק כל עץ
שלא יעשה את־פרי ט
טוב יכרת ואל אש י
ישלח׃ ואתם
מפירותיהם תדעו אתם
׃ אין כל־שאומר לי א
אדני אדני יבוא אל־
מלכות השמים כי אם
שיעשה רצון אבי ש
שבשמים הוא יבא אל־
מלכות השמים׃ רבים
יאמרו לי ביום ההוא
אדני אדני הלא בשמך
נבאנו ובשמך הוצאנו
שדים ובשמך עשינו
את כחות רבות׃ ואז
אודה להם כי אין י
ידעתי אתכם׃ סורו
ממני כל פועלי און׃
כל ששומע את־אלה
דברי ויעשה אותם י
ידמה לאיש חכם שבנה
את ביתו על סלע וירד
מטר ויבאו נהרות וגם

los, neqꝫ arbor mala profert fructus bonos. Sed & omnis arbor quę non facit fructum bonum excidetur, & in ignem mittetur. Et uos ex fructibus eorum cognoſcetis eos. Non omnis qui dicit mihi, domine, domine, introibit in regnum cœlorum, ſed qui facit uoluntatem patris mei qui in cœlis eſt, is introibit in regnum cœlorum. Multi dicent mihi in die illa, domine domine, non'nę in nomine tuo prophetauimus & in nomine tuo eiecimus dæmonia, & in nomine tuo fecimus uirtutes multas? Tunc confitebor illis, quia non noui uos. Diſcedite à me omnes operarij iniquitatis. Omnis qui audit hos ſermones meos & facit eos, aſsimilabitur uiro ſapienti qui ædificauit domum ſuam ſuper petram, & deſcendit pluuia, uenerũtqꝫ flumina & flauerũt uenti

&irruerunt in domum illam & non cecidit: fundata enim erat super petram. Et omnis qui audit hæc uerba mea & non facit ea, is assimilabitur uiro stulto, qui ædificauit domũ suam super arenã, & descendit imber, ueneruntq; flumina & flauerũt uenti & irruerunt in domum illam & cecidit, factaq; est ruina eius magna. Et factũ est, cum consummasset Iesus sermones istos, miratæ sunt turbæ super doctrina eius. Docebat enim uelut habens autoritatem, & non sicuti scribæ & Pharisæi.

נשבו רוחות ויפגעו ב
בבית הזה ולא נפל כי
יסד הוא על־סלע׃
וכל־שישמע את אלה
דברי ואין יעשה אותם
הוא ידמה לאיש אויל
אשר בנה את ביתו על
חול וירד מטר ויבאו
נהרות וגם נשבו רוחות
ויפגעו בבית הזה ו
ויפול ותהי מפלתו ג
גדלה׃ ויהי בכלות
ישוע את הדברים ח
האלה ויתמהו כיתות
על תלמודו׃ כי היה
מלמד כמו שלו יכולת
ולא כמו סופרים ו
ופרושים׃

a *Nolite iudicare.*] *Per iudicare intelligitur, aliena dicta & facta inique obseruare oculo, atq; iniquo condemnare animo.* Et *quod sequitur, Qua mensura mensi fueritis, prouerbium est, apud* Hebræo*rum scriptores tritum,* מדה כנגד מדה *id est, mensura contra mensuram, quando cuiq; pro meritis & demeritis suis fit compensatio.*

b *Qui estis mali.*] *Mali sumus à corrupta non à creata natura. An uero hæc corruptio naturæ sit à corpore uel ab anima*, Hebræi *talem habent disputationem:*

אילו

אילו הבשר חוטא בלא רוח מדוע הנפש
נענשת · וכי זה חוטא וזה נענש אלא כך
הדבר שניהם חוטאים באחד · משל לחיגר
וסומא שומרי הפרדס · מעשה במלך אחד
שהיה לו פרדס נאה מאד וכל מיני פירות
נטועים בו ושומרי הגן אכלו הפרי כי הוא
טוב למאכל ונחמד למראה ולא יכול למצוא
שומרי נאמני שישמרו הפרדס ולא יאכלו
הפירות · לסות עלה בדעתו והכניס בפרדס
קיטע וסומא ואומר כי הקיטע לא יכול
לעלות באילנות והסומא אם יעלה אינו יכול
למצא הפרי · לימים נתייעצו יחד הקיטע
והסומא והרכיב הסומא הקיטע על כתפיו
ונשאו ליקח הפירות מן האילנות והוטאין
שניהם ·

Sensus est: Habuit rex quidam hortum cum preciosis fructibus, & cum illum nulli auderet cōmittere custodi, tandem conduxit claudum quendam & alium cæcum, qui illum custodirent. Claudus non poterat ascendere arbores, nec cæcus poterat uidere fructus. Sed illi consilium ineuntes, mutuo sese iuuabant & transgrediebantur præceptum regis. Nam cæcus submissis humeris claudo scala fuit, ut ille arbores conscenderet.

[c] *Quàm angusta est porta.*] *Assimilat perfectam christiani hominis uitam angustæ portæ & strictæ uiæ: nam nisi hæc sic sit instituta, ut quæramus ea quæ sunt deo gloriæ & proximis saluti, abnegantes nosipsos & soli prouidentiæ dei cōmittamus, à recta uia aberramus. Contendere ergo debemus, sicut apud Lucam dominus monet, ut per eā ingrediamur, & pater cœlestis rogandus est, ut uires suppeditet.*

Ex fru-

a *Ex fructibus eorum cognoscetis eos.*] *Quantumlibet pseudo prophetæ simulent pietatem & dissimulent impietatem, tamen opera & studia eorum tandem testabuntur qui sint & quid quærant. Qui non ex corde deum quærunt, hypocritæ sunt, quantumlibet ore deum confiteantur, dicentes, domine domine, &c.* Huiusmodi *multi fuerunt, qui etiam prophetauerunt, hoc est, pro ficue docuerunt & disseruerunt de mysterijs* Christi, *quidam deniq; miracula fecerunt, sed quia uacui fuerunt uera & solida fide, à* Domino *non agnoscentur.*

Vm descenderet autem Iesus de mõte, secuti sunt eum populi multi: & ecce leprosus accessit & [a] adorauit eum dicẽs: Domine, si uis, poteris me mundare. Et misit Iesus manũ suam atq; tetigit eum & ait: uolo, mundare. Et continuò purificata est lepra eius. Et ait illi Iesus: uide ne dixeris homini, sed uade ut [b] uidearis à sacerdote, & affer ad eum sacrificium tuum, quẽadmodũ præcepit eis Moses in testimoniũ. Cumq; Iesus ingressus esset in Caparnahum,

וברדת ישוע מן ההר
הלכו אחריו עם רב ו
והנה מצורע בא וי
וישתחוה לו לאמר ׃
אדני אם תחפץ תוכל
לטהרני ׃
וישלח ישוע
ידו ויגע בו ויאמר א
אחפוץ הטהר ׃
ומיד טהרה
צרעתו ׃ ויאמר
לו ישוע ראה אל תאמר
לאדם אלא לך והראה
אל הכהן ותבא אליו ק
קרבנך כאשר צוה משה
להם לעדות ׃ ובאשר
בא ישוע אל כפר־נ

נַחוּם קָרַב אֵלָיו שַׂר מ
מֵאָה וַיִּתְחַנֵּן אוֹתוֹ ל
לֵאמֹר׃ אֲדֹנִי נַעֲרִי שׁוֹכֵב
בַּבַּיִת וְהוּא נִשְׁחָל אי
אֵיבָרִים וּמְאֹד יְעֻנֶּה׃
וַיֹּאמֶר אֵלָיו יֵשׁוּעַ אֲנִי
אָבֹא וְאֶרְפָּא אוֹתוֹ׃
וַיַּעַן שַׂר מֵאָה וַיֹּאמֶר א
אֲדֹנִי אֲנִי לֹא נָכוֹן ש
שֶׁתָּבֹא תַּחַת גַּגִּי רַק אֱמוֹר
דָּבָר וְנִרְפָּא נַעֲרִי׃ כִּי
גַּם אֲנִי אָדָם הוּשַׂמְתִּי
תַּחַת מֶמְשֶׁלֶת אַחֵר ו
וְתַחְתַּי אַנְשֵׁי חַיִל וְאִם-
אֹמַר לָזֶה לֵךְ וַיֵּלֵךְ ול
וּלְאַחֵר בֹּא וְיָבוֹא ול
וּלְעַבְדִּי עֲשֵׂה הַזֹּאת ו
וַיַּעֲשֶׂה׃ וּכְשֶׁשָּׁמַע
יֵשׁוּעַ תָּמַהּ וַיֹּאמֶר ל
לַהֹלְכִים אַחֲרָיו אָמֵן א
אֲנִי אוֹמֵר לָכֶם לֹא מ
מְצָאתִי כָּזֹאת אֱמוּנָה ב
בְּיִשְׂרָאֵל׃ וַאֲנִי אוֹמֵר
לָכֶם שֶׁרַבִּים יָבֹאוּ מ
מִמִּזְרָח וּמִמַּעֲרָב וְיִרְבְּצוּ
עִם אַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב
בְּמַלְכֻת הַשָּׁמַיִם׃ וּבְנֵי

hum, accesſit ad eũ [c] centurio, & ſupplex factus eſt ei dicens: Domine puer meus iacet domi, paralyticus, & ualde affligitur. Ait illi Ieſus: ego ueniam & ſanabo eum. Et reſpondens centurio dixit: domine, ego nõ ſum idoneus, ut tu ingrediaris ſubter tectum meum, ſed dic uerbum & ſanabitur puer meus. Siquidem & ego ſum homo, conſtitutus ſub poteſtate alterius, & habeo quoq; ſub me milites, & cum dico huic uade & uadit, & alteri ueni & uenit, & ſeruo meo fac hoc & facit. Cumq; audiſſet Ieſus miratus eſt, dixitq; ad eos qui ſequebãtur ſe: Amen dico uobis, [d] non inueni tantã fidem in Iſraël. Dico autẽ uobis, quod multi uenient ab oriẽte & ab occidente, & accumbent cum Abraham, Izahac & Iacob in regno cœlorũ, filij autem regni mittentur in

tur in tenebras exteriores, & ibi erit fletus & ſtridor dentium. Et dixit Ieſus Centurioni: uade, & quemadmodū credidiſti fiat tibi. Et ſanatus eſt puer hora illa. Ingreſſus autem Ieſus domum Petri, uidit ſocrū eius decumbentem propter febrem. Et cum tetigiſſet & manum eius, reliquit eam febris: & illa ſurgens miniſtrauit eis. Et ut ueſpera appetijt, adduxerunt ad eum multos habētes dæmones, & ipſe per uerbum eiecit ſpiritus, ſanauitq́ oēs male habentes, ut impleretur id quod dictum erat per Iſaiā prophetam dicentē: Infirmitates noſtras ipſe tulit, & dolores noſtros, hos ipſe portauit. Et uidens Ieſus turbas multas circum ſeſe, præcepit diſcipulis ſuis, ut irent trans fretū. Accedens uero unus ex ſcribis dixit ei: Rabbi, ſequar te quocunq; ieris.

ממלכת ישלחו אל ה
חשך החיצון ׃ שם יהיה
בכי וחירוק שנים ׃
ויאמר ישוע לשר מאה
לך וכמו האמנת יהי
לך ׃ וירפא הנער בשעה
ההיא ׃ ויבוא ישוע אל
בית של כיפא וירא ה
חמותו שוכבת בחמה ׃
ויגע את־ידה ותעזבה
חמה והיא קמה ותשרת
להם ׃ וכאשר היה ערב
הגישו אליו את־רבים
בעלי השדים והוא ב
בדבר הוציא הרוחות ו
וירפא כלם שהיו ברע
להתקיים מה שנאמר
על ידי ישעיה הנביא ה
האומר חלינו הוא נשא
ומכאובינו סבלם ׃
וירא ישוע את־כתות
רבות סביבו ויצוה את
־תלמידיו לחלוך לעבר
ים ׃ ויגש אחד מספרים
ויאמר לו רבי אבא א
אחריך אנה אתה תלך ׃

Reſpon-

Reſpondit illi Ieſus: uul-
pes foueas habent, & aui
bus cœli ſunt nidi, [g] filio
autem hominis non eſt
locellus, in quo uel caput
ſuum ponat. Sed & alius
quidam ex diſcipulis ſuis
dixit ei: Domine, permit-
te mihi ut prius ſepeliam
patrem meum. At Ieſus
reſpondit ei: ſequere me
& permitte mortuos ſe-
pelire mortuos ſuos.
Cumq́ꝫ conſcendiſſet na-
uim, ſecuti ſunt eum diſci
puli eius: & ecce commo-
tio magna facta eſt in ma
ri, ut nauis ipſa operire-
tur à fluctibus, ipſe uero
dormiebat. Et accedẽtes
diſcipuli eius ad eum ex-
citauerunt eum dicentes:
Domine ſalua nos, quo-
niam perimus. Et ait illis
Ieſus: quare uos puſillæ
fidei timetis? Tunc ſurre-
xit & pręcepit uentis atq́ꝫ
mari & facta eſt tranquil-
litas magna. Et admirati
ſunt homines dicentes:

ויאמר לו ישוע
שועלים יש להם חפ
חפורות ולעוף השמים
קנים ולבן־אדם אין מ
מקום ששם ישים את־
ראשו: ואחד מתלמידיו
אמר אליו:
אדני הנח לי בתחלת
עד שאקבור את־אבי:
ויען לו ישוע בא אחרי
והנח מתים לקבור את
מתיו:
ויעל בספינה ויבאו
אחריו תלמידיו והנה
סער גדול היה בים ו
והספינה תכסה מה
מהגלים והוא היה י
ישן:
ויקרבו אליו תלמידיו
ויעררוהו לאמור אדני
הושיענו כי נאבד:
ויאמר להם ישוע
למה אתם יראים קטני
אמונה: אז קם ויגער
את־הרוחות ואת־ים ו
ותהיה שתיקה גדולה: ויתמהו האנשים ויאמרו

quis

quis est iste ut uenti &ma
re obediāt ei? Et postea-
quam Iesus uenisset trās
fretum in terram [h] Gir-
gesæorum, uenerunt ei
obuiam duo dæmoniaci
egressi de sepulchris, &
erant ualde sæui, ut pro-
pter eos nemo auderet
transire per uiam illam.
Et ecce clamabant dicen-
tes: quid nobis & tibi Ie-
su fili dei? Venisti huc ut
affligeres nos ante tem-
pus. Et non procul ab eis
erat grex porcorum mul
torum pascentium, & dæ
mones rogabant eum di
centes: si eijcis nos hinc,
mitte nos in gregē por-
corū. Et ait illis: ite. Qui
egressi abierunt in por-
cos. Et ecce abijt totus
grex magno impetu, &
deiecerunt sese in mare,
mortuiq́ꝫ sunt. Pastores
autem fugerūt, & ingres-
si ciuitatem annunciaue-
runt omnia ista, quin &
de illis in quibus fuerant
dæmonia. Et ecce tota ci-

מִי הַזֶּה כִּי רוּחוֹת וְיָם
יִשְׁמְעוּ לוֹ׃ וְאַחֲרֵי־כֵן
בָּא יֵשׁוּעַ לְעֵבֶר יָם ב
בְּאֶרֶץ גִּרְגְּשִׁיִּים וַיָּבֹאוּ
לִקְרָאתוֹ שְׁנַיִם בַּעֲלֵי ח
הַשֵּׁדִים וַיֵּצְאוּ מִן ק
קְבָרִים וְהֵם אַכְזָרִים מ
מְאֹד וּבַעֲבוּרָם לֹא יָכֹל
אָדָם לַעֲבוֹר בְּדֶרֶךְ ח
הַהִיא׃ וְהִנֵּה קָרְאוּ
לֵאמֹר מַה־לָּנוּ וּלְךָ י
יֵשׁוּעַ בֶּן הָאֱלֹהִים׃
בָּאתָ הֲלוֹם לְעַנּוֹת א
אוֹתָנוּ קוֹדֶם עֵת׃
וְאֵין רָחוֹק מֵהֶם הָיָה
עֵדֶר חֲזִירִים רַבִּים ר
רֹעִים וְשֵׁדִים הִתְחַנְּנוּ
אֵלָיו לֵאמֹר אִם תּו
תוֹצִיאֵנוּ מִזֶּה שַׁלְּחֵנוּ ב
בְּעֵדֶר הַחֲזִירִים׃ וְהִנֵּה
הָלַךְ כָּל־הָעֵדֶר בְּסַחַף ג
גָּדוֹל וַיִּתְנַפְּלוּ אֶל יָם
וּמֵתוּ׃ וְרֹעִים נָסוּ
וַיָּבֹאוּ לְעִיר וַיַּגִּידוּ כָּל
הָאֵלֶּה גַּם עַל־אֵלֶּה אֲשֶׁר
בָּהֶם הָיוּ שֵׁדִים׃

uitas

וְהִנֵּה כֹּל הָעִיר יָצְאָה לִ
לִקְרַאת יֵשׁוּעַ וְכַאֲשֶׁר רָ
רָאוּ אוֹתוֹ הִתְחַנְּנוּ אֶ
אֵלָיו שֶׁיַּעֲבוֹר מִגְּבוּלָם׃

uitas illa egressa est in oc cursum Iesu: & cum uidissent eum; præcabantur eum ut discederet à finibus suis.

a *Adorauit eum.*] Hoc est, *in faciem procidit, reuerentiamq; exhibuit: Est enim Hebræis uerbum* השתחוה *idem ferè quod* השפיל עצמו *sese humiliare corpore & animo. Vnde Genesis 43: ubi scribitur* ויקדו וישתחוו *id est, & inclinauerunt se atque adorauerunt, scribit* Rabi *Sal.* קידה בפיפת קדקד השתחואה משתטח לארץ *hoc est, inclinatio est uerticis incuruatio, adoratio autem est prostratio in terrā.* Porro *uerbum ipsum est de reciproca coniugatione, deriuaturq; à radice* שחה *quod significat incuruescere, & mutatur he tertia radicalis in uau mobilem.*

b Vt *uidearis à sacerdote.*] Licet *hic leprosus uere esset mundatus, nec opus haberet hominis approbatione, uoluit tamen Christus eum destinare ad sacerdotes propter testimonium seu legem illis à deo datam, obseruandam & honorandam: sicut & mater eius post partum purificationis ceremonias non intermisit; quæ tamen nulla opus habuit purificatione.* Produnt *hic iterum* Iudæi *ineptias suas, qui contra hunc locum sic arguunt.*

ועכשיו נפלאה לי מדוע צוה לאותו מצורע
לילך אל הכהן ולהביא קרבנו ביון שנתרפא
על ידו למה היה צריך לילך לכהן ועוד אין
אנו רואים את כל שאר מצות שבתורה אפים
אחת נעשית על פיו אחר שנולד מן האשה
כגון שבת ומילה וחזיר וכלאים ואחרות כמה
וכמה שהתיר אחר ביאתו תשובה למה

אזה כוזב דברי שקר הלא לקח משיחנו מ
מילה ואיפה קואת שאכל בשר חזיר ולבש
כלאים הנה הוא בעצמו שמור את התורה עד
שברת עמנו ברית חדשה אשר עליה נכתב
בירמיה׳

Id est, Etiam mirum est apud me, quare præceperit leproso ire ad sacerdotem & offerre sacrificium suum. Cum enim perfecte sanatus esset ab eo, quid opus erat ire ad sacerdotem? Et ecce non uidemus quod omnia alia legis præcepta, etiam unum, fuerint obseruata, per uerbum postquam natus est ex muliere, ut est sabbatum, circuncisio, caro porcina, uestes lineæ & laneæ permixtæ & alia tam multa quæ ipse soluit post aduentum suum. Ecce qualia mendacia cæci illi homines excogitauerunt, cum nullibi legerint Christum edisse carnem porcinam, aut uestitum indumento ex lana & lino contextum, sed legalia ipse obseruauit usq; ad mortem, & figuram agni paschalis, cum iam pergeret immolari, ostendit in se terminari.

c Centurio.] *Vocant Hebræi centurionem* שר מאות *id est, principem centum subditorum; sicut & tribunum uocant principem mille militum.* Et quod subditur, Puer meus iacet domi, *hebraismus est, in quo* נער *id est, puer usurpari solet pro* משרת *ministro.*

d *Non inueni tantam fidem.*] *Vocant Hebræi fidem* אמונה *quæ est quasi* בטחון *certitudo quædã, qua quis* סובר שהוא אמת *ut ipsi definiunt, id est, non dubitat illud quod credit uerum esse. Sic & nostri describunt fidem esse constantem quandam & indubitatam animi per spiritum sanctum de dei bonitate atque promissis persuasionem. Et qui sic est persuasus, nititur uerbis dei, & est certus de liberatione ab omni malo atque de uita æterna. Sed hoc est donum Dei, & non licet illud nostro promereri opere, cum à*

eum à pueritia ipsa propensi simus ad malum, & necesse sit quod ipse nos sua præueniat gratia: & hæc diuinæ bonitatis receptio fides est, certa scilicet illa בטחון persuasio, de eius impensa bonitate, qua & sola iustificamur. Primum quidem insinuatur uerbum externum, commendans dei bonitatem, deinde spiritus dei persuadet cordibus electorum ut illis fidem adhibeant, & deum agnoscant per Christum sibi omnia condonare peccata, & filios atq; regni cælestis constituere hæredes. Cum autem hæc persuasio animum obtinuerit simul quoq; timor & amor dei animum ipsum pro modo persuasionis implent. Sed de his apud alios copiosiora inuenies.

e Petri.] Hebraice Cepha, quæ tamen uox magis est Chaldaica siue Syriaca quàm hebraica. Est enim Hebræis סלע petra, Chaldæis autem כפא Hoc nomen Christus dedit. Petro pro שמעון quo antea uocabatur, ob gloriosam illam & firmam confessionem, quo Christo respondit: Tu es Christus filius dei uiui. Fuit autem lingua Chaldaica, Hebræis in terra sua uernacula, postquam redierunt ex captiuitate Babylonica, id quod omnes uoces peregrinæ euangelijs insertæ attestantur, quas uulgus hebraicas esse putat. Vsus est enim Christus ad plebeios homines uernacula lingua, & non pure hebraica, quam solum docti callebant.

f Rabbi.] Est רַב Hebræis magister & præceptor, & qui aliquid præstare potest: & quando adjcitur affixum iod, legunt Iehudæi רַבִּי sicut à בת filia, fit בִּתִּי filia mea cum hirec. In plurali absoluto legunt רַבּוֹנִים rabbonim, cuius singulare רַבּוֹן rabbon usurpant plerunq; pro deo & domino mundi. Sic Iohannis 20. dixit Maria Magdalene: Rabboni, id est magister uel domine mi. Cum pronominibus uero affixis legunt רַבּוֹתֵינוּ magistri nostri. Duplicatur uero beth per dages, quia radix uocabuli est ex duplicantibus secundam radicalem.

s . *Filio autem hominis.*] *Offenduntur Iudæi hoc modo loquendi, quando Christus se uocat filium hominis, arguentes in hunc modum.*

אם אלהי' הוא למה קרא עצמו בן אדם והלא מצינו בכמה מקומות שמזהיר לנו שלא לדמותו לבן אדם כמו שאמר בלעם לא איש אל ויכזב ובן אדם ויתנחם· ועוד שאמר דוד אל תבטחו בנדיבים בבן אדם שאין לו תשועה· ועוד כתוב ארור הגבר אשר יבטח באדם ושם בשר זרועו וכל אילו הדברים היו כישר שנקרא שמו בן אדם· תשובה· אתה כוזב ואין המשיח שהוא אל אמת וגם הוא בן אדם בשביל אישות אשר לקח ב בייחוד המרת·

Appellat se Christus filium hominis more scripturæ quæ hominem ex infima sorte natum, appellat filium hominis. Sic Christus factus est in similitudine hominum, hoc est, quasi unus è uulgo hominum, cum tamen non rapinam arbitratus sit se esse æqualem Deo. Respondit proinde Christus scribæ. Vulpes foueas habent &c. Vt illi adimeret animum cupidum, qui quæstus gratia uenerat ad eum, cúm tamen dominus cœli & terræ pauperior esset bestijs terræ & uolucribus cœli.

h *Girgesæorum.*] *Hic locus alio nomine uocatur* גינסר *ut Iehosuæ undecimo, ubi in hebræo habetur* כינרות *Cinerotb, Chaldaica & uernacula lingua habet Ginosar. Alij uero Euangelistæ mentionem faciunt regionis Gadarenorum.*

Conscensa

ויעלה ישוע אל ספינה
וילך מעבר הים ויבא
לעירו ׃ והנה הגישו
אליו את איש נשול א
איברים השוכב במטה ׃
וכאשר ראה ישוע א
אמונתם אמר לנשול
האיברים בטח בן כי
נסלחו לך חטאותיך ׃
והנה אמרו מסופרים
בקרבם הזה מגדף ׃
וירא ישוע מחשבותם
ויאמר למה אתם ח
חשבים רעות בלב
בלבותיכם ׃ איזו
יותר קלה לאמר נסלחו
לך חטאותיך או לאמר
קום ולך ׃ ולמען
שתדעו כי יש בן־ה
האדם מושל בארץ ל
לסלוח חטאות אז אמר
לנשול האיברים ׃ קום
ושא את־מטתך ולך אל
ביתך ׃ ויקם וילך
אל ביתו ׃ וכאשר
ראו כיתות יראו וי

Onſcēſa itaq; Ieſus naue, traiecit mare & uenit in ciuitatem ſuam. Et ecce adduxerunt ad eum [a] uirum paralyticum iacentem in lecto. Cum'q; uidiſſet Ieſus fidem eorum, dixit paralytico: cōfide fili, quoniam remittuntur tibi peccata tua. Et ecce dixerunt quidam è ſcribis intra ſe: hic blaſphemat. Videns autē Ieſus cogitationes eorum, dixit: quare uos cogitatis mala in cordibus ueſtris? [b] Vtrum enim facilius eſt dicere, remittuntur tibi peccata tua, an dicere, ſurge & ambula? Vt autem ſciatis quod filius hominis poteſtatem habet in terra remittēdi peccata, tunc ait paralytico, Surge & tolle lectum tuum, & abi in domū tuam. Qui ſurrexit & abijt in domum ſuam. Cum'q; uidiſſent turbæ, timuerunt,

& glorificauerunt deum, qui dedit talem potestatẽ hominibus. Et pergente Iesu illinc, uidit hominẽ sedentẽ iuxta teloniũ, cuius nomẽ erat Matthæus. Et dixit ei: sequere me. Qui surgens secutus est eum. Et factũ est cum sederet in domo ad manducandum, ecce multi publicani & peccatores uenerunt & comederũt cum Iesu atque cum discipulis. Quod uidentes Pharisæi, dixerunt ad discipulos eius. Quare cũ publicanis & cum peccatoribus comedit præceptor uester? Et audiens Iesus ait. Non est opus medico ualentibus, sed his qui male habẽt. Ite & discite quid sit, [b] pietatem uolo & non sacrificium. Quoniam non ueni uocare, iustos sed peccatores. Tunc accesseruut ad eum discipuli Iohãnis dicẽtes: quare nos & Pharisæi ieiunamus frequenter, discipuli autem

ויכבדו האלהים אשר
נתן הכח כזה לאנשים:
וכשהלך ישוע משם
ראה את־איש היושב
על־בית המכס ושמו
מתי:
ויאמר אליו לך
אחרי: ויהי כאשר הוא
ישב לאכול בבית ר
רבים בעלי עבירה ו
וחטאים באו ויאכלו
עם ישוע ועם תלמידיו:
ויראים פרושים אמרו
לתלמידיו: למה עם
בעלי עבירה ועם ־ח
חטאים אוכל מלמדכם:
וישמע ישוע אמר אין
יש צריך רופא לבריאי
אלא לאותם שהם ברעה
: לכו ולמדו מה־היא
חסד חפצתי ולא זבח:
כי־לא באתי לקרא צ
צדיקים כי אם חטאים:
אז נגשו אליו תלמידי
יוחנן לאמר למה אנחנו
והפרושים צמים הרבה

tui

וְתַלְמִידֶיךָ אֵין הֵם צ
צָמִים ׃ וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם
יֵשׁוּע ׃ הֲיוּכְלוּ בְּנֵי חָתָן
לִבְכּוֹת בְּעוֹד יֵשׁ עִמָּהֶם
חָתָן ׃ אַךְ יָבֹאוּ יָמִים
אֲשֶׁר יִנָּשֵׂא מֵהֶם חָתָן
וְאָז יָצוּמוּ ׃ וְאֵין יִהְיֶה
שֶׁיִּשְׁלַח חֲתִיכַת בֶּגֶד ת
תַּפְסוֹל עַל שְׁבוּלֶת יְשָׁנָה
׃ כִּי יִשָּׂא מְלוֹאָהּ מ
מִשִּׂמְלָה וְיִהְיֶה בִּדְקוֹ רַע
יוֹתֵר מִקֹּדֶם ׃ וְאֵין
יְשַׁלְּחוּ יַיִן חָדָשׁ בְּנֹאדוֹת
בָּלִים כִּי אָז יִשָּׁבְרוּ ב
בֹּאדוֹת וַיִּשָּׁפֵךְ יַיִן וְנ
וְנֹאדֹת יֹאבֵדוּ כִּי אִם יַיִן
חָדָשׁ יְשַׁלְּחוּ בְּנֹאדוֹת ח
חֲדָשִׁים וּשְׁנֵיהֶם יִשָּׁמֵרוּ ׃
וְכַאֲשֶׁר הוּא דִבֵּר הָאֵלֶּה
אֲלֵיהֶם הִנֵּה קָרַב שַׂר א
אֶחָד וַיִּשְׁתַּחֲוֶה לֵאמֹר
אֲדֹנִי בִּתִּי כְּבָר מֵתָה רַק
בֹּא אַתָּה וְשִׂים יָדְךָ עָלֶיהָ
וְתִחְיֶה ׃ וַיָּקָם יֵשׁוּע
וַיֵּלֶךְ אַחֲרָיו עִם תַּל
תַּלְמִידָיו ׃

tui non ieiunant? Et dixit illis Iesus. Nunquid possunt filij sponsi lugere, quàm diu est cum illis sponsus? Certe uenient dies quando tolletur ab eis sponsus, & tunc [c] ieiunabunt. Sed & nemo est, [d] qui mittit fragmen panni rudis in uestimentum uetus. Quia tollit supplementum eius à uestimento, & erit scissura eius peior priori. Neque mittunt uinum nouum in utres ueteres, alioqui rumpentur utres & effundetur uinum, peribuntque utres: sed uinum nouum mittunt in utres nouos & utraque conseruabuntur. Cum autem ista loqueretur ad eos, ecce accessit princeps quidam & adorabat eum dicens: domine filia mea iam defuncta est, sed ueni tu & pone manum tuam super eam & uiuet. Et surgens IESVS secutus est eum cum discipulis suis.

Et ecce mulier quæ fluxu ſanguinis laborauerat duodecim annos, acceſſit retro & tetigit fimbriam ueſtimenti eius. Dixerat enim intra ſe, ſi ſaltē tetigero ueſtem eius, ſaluabor. Et conuerſus Ieſus atq; uidens eam, ait: confide filia, quia fides tua ſaluam te fecit: & ſaluata eſt mulier ab hora illa. Et cū ingreſſus eſſet Ieſus in domum principis & uidiſſet tibicines atque tumultum populi, dixit, Diſcedite, quia non eſt mortua puella ſed dormit. Ipſi uero deridebant eum: & cum eiecta eſſet turba, ingreſſus eſt ipſe & tenuit manum eius dicens. Puella ſurge: & ſurrexit puella, egreſſusq; eſt rumor iſte in uniuerſam terram illam. Et cum tranſiret inde Ieſus, ſecuti ſunt eum duo cæci clamantes & dicentes: miſerere noſtri fili Dauid. Et ingreſſo eo in domum, adierūt eum

וְהִנֵּה אִשָּׁה אֲשֶׁר דָּמָהּ זָב מִמֶּנָּה שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה שָׁנָה נִגְּשָׁה לְאָחוֹר וְנָגְעָה אֶת־שְׂפַת בִּגְדוֹ׃ כִּי־אָמְרָה בְקִרְבָּהּ אִם אֶגַּע רַק בִּגְדוֹ אִוָּשֵׁעַ׃ וַיָּשָׁב יֵשׁוּעַ וַיִּרְאֶה אוֹתָהּ אָמַר בִּטְחִי בַּת כִּי אֱמוּנָתֵךְ הוֹשִׁיעָתֵךְ וַתִּוָּשַׁע הָאִשָּׁה מִשָּׁעָה הַהִיא׃ וּבְשֶׁנִּכְנַס יֵשׁוּעַ אֶל בֵּית הַשַּׂר וַיַּרְא אֶת־שָׁרֵי חֲלִילִים וְהֶמְיַת הָעָם אָמַר׃ סוּרוּ כִּי אֵין מֵתָה הַנַּעֲרָה כִּי אִם יְשֵׁנָה׃ וְהֵם לָעֲגוּ לוֹ וּבְשֶׁהֻשְׁלַךְ הֶהָמוֹן נִכְנַס הוּא וַיַּחֲזֵק בְּיָדָהּ וַיֹּאמַר׃ טַלִיתָא קוּמִי וַתָּקָם הַנַּעֲרָה וַתֵּצֵא שְׁמוּעָה הַזֹּאת אֶל כָּל־הָאָרֶץ הַהִיא׃ וַיַּעֲבֹר מִשָּׁם יֵשׁוּעַ וַיֵּלְכוּ אַחֲרָיו שְׁנֵי עִוְרִים קוֹרְאִים וְאוֹמְרִים חָנֵּנוּ בֶּן־דָּוִד׃ וּבְבֹאוֹ אֶל בֵּית קָרְבוּ

אליו עורים ויאמר א
אליהם ישוע :
התאמינו כי אוכל
הזאת לעשות לכם :
ויאמרו אליו אמנם
אדני: אז נגע בעיניהם
לאמר כאמונתכם יעשה
לכם: ותפתחנה עיניהם
ויזעם עליהם ישוע ל
לאמר : ראו שלא איש
ידע : והם יוצאים
השמיעו את־שמועתו
בכל־ארץ ההיא :
וכשיצאו הם הנה
הגישו אליו את־אדם
אלם ובעל השדה וכ
וכאשר השלכה השדה
דבר אלם ויתמהו כ
כיתות לאמר : אין
נראה כן בישראל :
ופרושים אמרו בשר
השדים משליך את־ה
השדים : ויתהלך ישוע
בכל ערים וטירות וי
וילמד בכנסיותם ויגד
בשורת המלכות וירפא
כל־חולי וכל־מכא

eũ cæci, & dixit ad eos Iesus: Num creditis, quod poſsim iſtud facere uobis? Dicunt ei: utiq; domine. Tunc tetigit oculos eorum dicẽs: iuxta fidem ueſtrã fiat uobis. Et aperti ſunt oculi eorum, interminatusq; eſt illis Ieſus dicẽs: Videte ne quis ſciat. At illi egreſsi prædicauerunt famã eius per totam terrã illam. Et cum ipſi egreſsi eſſent, ecce adduxerunt ad eum, hominem mutum habentemq; dæmonium: & cum eiectum eſſet dæmoniũ, locutus eſt mutus, miratæq; ſunt turbæ dicentes: Nunquam apparuit ſic in Iſraël. Phariſæi autem dixerũt: per principem dæmoniorum eijcit dæmonia. Et deambulabat Ieſus per omnes ciuitates & caſtella, & docebat in ſynagogis illorum, annuncians euangelium regni, & [f] ſanans omnem infirmitatẽ atq; cunctos

morbos eorum. Videns autẽ turbas, miſertus eſt eis, quia erant uexati & iacẽtes ſicut oues quæ ſunt ſine paſtore. Tunc dixit diſcipulis ſuis: eſt meſſis multa, operarij autẽ pauci, & ob id rogate dominũ meſſis, ut mittat operarios in meſſem ſuam.

מִמַּכְאוֹבֵיהֶם ׃ וַיַּרְא אֶת
הַבִּיתוֹת וַיִּתְחַנֵּן לָהֶם כִּי
הֵם טְרוּחִים וְשׁוֹכְבִים
כְּצֹאן שֶׁאֵין לָהֶם רוֹעֶה ׃
אָז אָמַר לְתַלְמִידָיו יֵשׁ
קָצִיר רַב וּפוֹעֲלִים מ
מְעַטִּים וְעַל כֵּן הִתְחַנְּנוּ
אֶל אֲדֹנֵי הַקָּצִיר בַּעֲבוּר ש
שֶׁיִּשְׁלַח אֶת־פֹּעֲלִים ב
בִּקְצִירוֹ ׃

a *Virum paralyticum.*] *Cum paralyſis ſit diſſolutio neruorum, ex diſſolutione autem neruorum exteriora quoq; membra tremula reddantur, omnibusq; uiribus deſtituantur, hinc eſt quod Hebræi uocant paralyticum* נשׁולאיברים *diſſolutum membris.*

b *Vtrum facilius eſt dicere.*] *Hoc eſt, remittere peccata, & deſperatum ægrum ſubito ſanare, ex æquo dei potentiam requirunt, & quando me non dicitis blaſphemare Deum, quod paralyticum ſanum feci, quare cogitatis intra uos me blaſphemare Deum quando dico remittuntur tibi peccata tua?*

c *Pietatem uolo & non ſacrificium.*] *Adducitur hic locus ex ſexto capite Hoſeæ. Eſt autem* חסד *quod nos pietatem uertimus, ſecundum Hebræos* טוב והגמילה *bonitas & retributio quædam ſeu beneficentia, quam Hebræi retributionem uocant, & talem beneuolentiam erga proximum præponit dominus ſacrificijs ſuis, ſicut & ſuprà dicit relinquendum ſacrificium ante altare, & læſam ſarciendam charitatem. Probat itaq; Chriſtus & pluris facit ſtudium benemerendi de quibuslibet præ uictimis pecudum, & ſcientiam dei, nempe fidem quæ efficax ſit per dilectionem, præ omnibus holocauſtis. Sacrificia ueteris legis erant quædam exhortationes ad*

nes ad pœnitentam sicut & in Leuitico offerentes iubentur impone re manus animali offerendo & consiteri peccata sua. Vnde dicunt Hebræi.

בשאדם זובח בהמה הוא חושב בלבו אני יותר בהמה ממה שהיא שאני חטאתי ועל החטא שחטאתי אני מביאה ויותר היה ראוי לזבוח האדם שחטא יותר מן הבהמה ע"י סרבנו הוא יחרט·

d Ieiunabunt.] *Intelligitur hic per ieiunium luctus, quem habuerunt discipuli Christi post ablationem carnalis præsentiæ eius. Et hic suprà quam dici potest delyrant stulti Iudæi, qui solum metiuntur opus ipsum ieiunij, non aduertentes quo fiat animo, contra tot & tam claras autoritates prophetarum, quibus eorum confutatur ieiunium. Sed & Christianorum ieiunium, quod non fiat per integrum diem improbant illi stultis huiusmodi uerbis:*

אם הלילה הולכת אחר היום שאחריו שכן כתוב ויהי ערב ויהי בקר יום אחד וכתוב מערב ועד ערב תשבתו שבתכם אבל ביום ששי תענית שלהם מודיע אוכלים בשר לילה שלפניו· ועוד למה מתענים ביום הששי אם בעבור שתלוי נתלה בתוים אבל יש להם לעשות ימי משתה ושמחה כי לפי דבריהם ע"י תלייתו ויסורין נגאלו מגיהנם אך מתאבלים כי ידוע שהמאמינים בו ירדו לעלוקה למבשול הלפוקה·

Non possum stultas istas Iudæorum opiniones uertere, sed qui hebraice sunt docti, facile intelligent diem supputari à uespera iuxta legis præscriptum: at ieiunium ob id non iubetur extendi in uesperam, sed liberum cuiq; relinquitur, ut castiget corpus suum.

iuxta

iuxta quod uiderit sibi opus esse. Deinde quod nobis improperant stulticiam nostram, quod magis diem Veneris quam reliquos dies ieiunio celebremus, fortasse non omnino male scribunt, qui exemplo eorum ieiunium fecerimus opus ex se bonum, perinde quasi non semper sit ieiunandum & corpus castigandum, ut animus crapula non grauatus libere ascendat in Deum, sicut & alibi dicitur: Semper oportet orare & nunquam deficere.

d Nemo mittit fragmen panni rudis.] Docet his similitudinibus *imperfectos & nouicios in fide non onerandos seuerioribus praeceptis, sed paruuli lacte nutriendi sunt, donec grandescant. Nemo enim mittit fragmen panni noui & rudis in uestimentum uetus, alioqui tollit supplementum eius, ut quod prius in se uidebatur esse integrum, accessione durioris assumenti rumpitur peius &c. Sic si neophytus mox duris oneretur praeceptis, periculum est, ut & quod habere uisus est, amittat.*

e Puella surge.] *Apud* Marcum, *qui hanc eandem scribit historiam, inuenimus* Christum *uulgari lingua locutum ad puellam,* טליתא קומי *quod sonat, talitha* Kumi, *& significat, puella surge.* Quod *si hebraico usus fuisset sermone, dixisset* נערה *& non* טליתא *sed uti uoluit sermone, qui etiam à plebeis intelligeretur.*

f *Sanans omnem infirmitatem.*] Id *de nullo alio quantumlibet sancto uiro scribitur, quod omnem curauerit infirmitatem, imò nullam suis potuerunt tollere uiribus infirmitatem, ut contra* Christum *nostrum blaterarint impij Iudaei qui ita scribunt:*

מַה עָשָׂה יֶשׁוּ שֶׁלֹּא עָשׂוּ אֲנָשִׁים קְדוֹשִׁים חַנָּה חֲנוֹךְ:
וְאֵלִיָּהוּ עָלָה לַמָּרוֹם כְּמוֹ יֵשׁוּ שֶׁהֵם אָמְרוּ כִּי עָלָה
לַשָּׁמַיִם וְאֵין אָנוּ מַאֲמִינִים בָּהֶם׳ וּלְדִבְרֵיהֶם שֶׁהוּא
קָרוּי בֶּן אֱלֹהִים מְצִינוּ כְּמוֹ בֵן שֶׁיִּשְׂרָאֵל קְרוּיִי
בָּנִים

בנים למקום שנ' בנים אתם לה' אלהיכם · וכתיב
בני בכורי ישראל ואין להאמין בהם וישראל ק
קרוים קדושים דכתיב קדושים תהיו וכת' והייתם
קדושים ואם נפלאו אשר עשה ממים יין והשביע
מה' ככרי לחם אלף איש והחיה המת ורפא את־ה
החולים והלך על המים כן הפך משה את־המים
לדם והמתיק מי המרים והוליך ישראל בתוך הים
ביבשה והכה צור ויזובו מים ואלישע עשה מכד
שמן אחד כמה כלים מלאים ואסף נעמן מצרעתו
והחיה שני מתים אחד בחייו ואחד במותו ואליהו
כמו כן ויחזקאל החיה כמה אלפים · ואם צם מ'
יום ומ' לילה גם זה עשה משה ג' פעמים שצם מ' יום
ומ' לילה וכן אליהו צם מ' יום ומ' לילה : תשובה ·
אמת הוא כי הקדושים הנזכרים עשו נפלאות ה
הנזכרות אלא אין בכחם כי אם בכח האלהים כמו
משה אין עשה שום דבר כי אם על ידי האלהים
ואין דבר שום דבר שלא שם הקב"ה בפיו אלא מ
משיחנו אין כן כי אם בכח שלו עשה כל אלה ש
שעשה לאמר אני מצוך אני חפץ ברי שירפא וגו' ·

Argumentum huius obiectionis est, quod Christus nullum fere fecerit signum, quod non aliquis sanctorū hominum fecerit: ut Elias & Hænoch ascenderunt in cælum; Israëlitæ uocantur filij dei, uocantur sancti æque ut Christus: Moses, ut Christus uinum, mutauit aquam in sanguinem & aquas amaras in aquas dulces: duxit populum per siccum maris, percussit petrā & fluxerunt aquæ. Quin & Elisæus fecit ex una lagenula olei, repleri multas lagenulas, curauit insuper Naamam à lepra sua & suscitauit duos mortuos,

unum

unum in uita sua, & alium post mortem suam. Simile quid fecit Elias: sed & Ezechiel uiuificauit multa millia. Nec obstat illum ieiunasse 40. diebus & quadraginta noctibus, cum idem fecerit Moses tribus uicibus, atq; Elias. Sed his facile obuiari potest, quod Christus omnes illas uirtutes fecit propria uirtute & uerbi sui imperio: sancti autem ea mirabilia quae fecerunt, fecerunt per inuocationem nominis & uirtutis dei, id quod patet legenti scripturam noui & ueteris testamenti.

Onuocatis autem duodecim discipulis suis, dedit eis potestatē super spiritus immundos, ut eijcerēt eos, & sanarent omnem morbum atq; omnem languorem. Nomina autē duodecim [a] apostolorū sunt hæc: Primus Simon, qui uocatus est Cepha, & Andreas frater eius, Philippus & Barthalmæus, Iacobus Zebedæi & Iohanan frater eius, Thoma & Matthæus qui fuerat publican9: Iacobus quoquè Alphęi & Thaddęus, Simon Chananæus & Iehuda Ischariotes, qui tradidit eum in mortē. Mi-

ויזעק שנים עשר ת
תלמידיו ויתן להם מ
ממשלת על רוחות ט
סמאות להוציא אתהן
ולרפא את-כל-חלי ו
וכל-מכאוב׃
ושמות שנים
עשר שליחים אלה ה
הם ראשון שמעון ש
שנקרא כיפא ואנדרע
אחיו פילפוס וברתלמי
יעקב זבדי ויוחנן אחיו
תומה ומתי שהיה בעל
עבירה ויעקב אלפי ו
ותדי שמעון הכנעני ו
ויהודה ישכריותי א
אשר מסר אותו למ
למיתתו׃

sitq;

וַיִּשְׁלַח יֵשׁוּעַ אֶת־הָאֵלֶּה
שְׁנֵים עָשָׂר וַיְצַו אוֹתָם
לֵאמֹר : אֶל־דֶּרֶךְ הַגּוֹיִם
אַל־תֵּלֵכוּ : אֶל עָרֵי ה
הַשּׁוֹמְרוֹנִים לֹא תָבֹאוּ
כִּי אִם לְכוּ אֶל הַצֹּאן ש
שֶׁאָבְדוּ בְּבֵית יִשְׂרָאֵל :
לְכוּ וְקִרְאוּ לֵאמֹר כִּי ת
תִקְרַב מַלְכוּת הַשָּׁמַיִם
רַפְּאוּ אֶת הַחוֹלִים הָקִימוּ
אֶת מֵתִים טַהֲרוּ אֶת מ
מְצוֹרָעִים וְהוֹצִיאוּ אֶת
שֵׁדִים חִנָּם לְקַחְתֶּם ו
וְחִנָּם תִּתֵּנוּ : אַל תִּקְנוּ
אֶת־זָהָב וְאַל כֶּסֶף וְאַל
מָעוֹת בַּחֲגוֹרוֹתֵיכֶם אַל
יַלְקוּט בְּדֶרֶךְ וְאַל־שְׁתֵּי
כְתֻנוֹת וְאַל מַנְעָלִים וְאַל
מַטֶּה : כִּי רָאוּי הַפּוֹעֵל
לְאָכְלוֹ : וּבְאֵיזוֹ עִיר אוֹ
טִירָה תָבֹאוּ שַׁאֲלוּ מִי
נִכְבָּד בָּהּ וְשָׁם תֵּשְׁבוּ עַד
־תֵּצְאוּ : וּכְשֶׁתִּכָּנְסוּ אֶל
בַּיִת וְתִשְׁאֲלוּהוּ בש
בִשְׁלוֹמוֹ לֵאמֹר שָׁלוֹם ל
לָזֶה הַבַּיִת : וְאִם
יִהְיֶה הַבַּיִת הַזֶּה נִכְבָּד

sitq; Iesus hos duodecim, & præcepit eis dicens.
[b] In uiam gentium ne abieritis, neq; ciuitates Samaritanorum ingrediamini, sed ite ad oues quæ perierũt in familia Israël. Ite & prædicate dicentes: quoniam appropinquat regnum cœlorum: sanate infirmos, suscitate mortuos, mundate leprosos & eijcite dæmonia: gratis accepistis, gratis date.
[c] Ne possideatis aurum neq; argentum, neq; pecuniam in zonis uestris neq; perã in itinere, neq; tunicas, neq; calciamenta neq; uirgã. Nam dignus est operarius cibo suo. Et in quamcunq; ciuitatem aut castellũ ingressi fueritis, interrogate quis honorabilis in ea sit, & ibi manete donec exeatis. Et cũ intraueritis domum, salutate eam pace sua dicẽtes: pax huic domui. Et si fuerit domus illa honore digna, ueniet pax

pax uestra super eam, sin minus fuerit digna, redibit ad uos pax uestra. Et quicunque non receperit uos neque audierit uerba uestra, exite foras de domo aut de ciuitate illa, & excutite puluerem de pedibus uestris. Amen dico uobis, leuius erit terræ Sedon & Amoræ in die iudicij, quàm ciuitati illi. Ecce ego mitto uos sicut oues in medio luporum. Et ob id [d] sitis callidi sicut serpentes, & simplices sicut columbæ. Cauete autem ab hominibus, quoniam tradent uos in concilia atque in synagogis suis castigabunt uos flagellis, & ad præsides atque reges ducẽt uos propter me in testimoniũ illis & gentibus. Et cum tradiderint uos, nolite cogitare quomodo, aut quid loquamini: dabitur enim uobis in illa hora quid loquamini. Non enim uos estis qui loquemini,

יבוא שלומכם עליו ו
ואם אין יהיה נכבד י
ישוב אליכם שלומכם:
ואיש אשר אין יקח א
אתכם ולא ישמע את־
דבריכם צאו לחוץ מ
מבית או מהעיר ות
ותשליכו גם עפר מר
מרגליכם: אמן אני
אומר לכם קל יהיה ל
לארץ סדום ועמרה ב
ביום המשפט מן לעיר
ההיא: הנני שולח
אתכם כצאן בתוך ה
הזאבים: ועל כן תהיו
ערומים כמו נחשים ו
ותמימים כמו יונים:
השמרו לכם מאנשים
כי ימסרו אתכם לעדות ו
ובמקהלותיהם ייסרו
אתכם בשוטים ואל ש
שוטרים ואל מלכים י
יוליכו אתכם למעני ל
לעדות להם ולגוים:
וכשימסרו אתכם אל תח
תחשבו היך או מה ת
תדברו: כי ינתן לכם

mini, ſed ſpiritus patris ueſtri qui loquitur in uobis. Tradet autem frater fratrem in mortem & pater filium, & conſurgent filij in parẽtes ſuos ut occidant eos, & odio habebunt uos omnes homines, propter nomen meum. Sed qui perſeuerauerit uſq; in finem, hic ſaluabitur. Et cum uos perſecuti fuerint in ciuitate una, fugite ad aliam. Amen dico uobis, [e] non cõſummabitis ciuitates Iſraël donec ueniat filius hominis. Non eſt diſcipulus ſupra præceptorẽ, neq; ſeruus ſupra dominũ ſuum, ſed ſatis eſt diſcipulo ut ſit ſicut pręceptor eius, & ſeruo ut ſit ſicut dominus eius. Si uocauerunt patrẽ familias Baal zebub, quanto magis filios familias? Non igitur timebitis eos. Nihil eſt opertum quod non reueletur, & abſconditum quod non ſcietur. Id quod dico uo-

בְּשָׁעָה הַהִיא מָה תְּדַבֵּרוּ
׃ כִּי אֵין אַתֶּם שֶׁתְּדַבְּרוּ
כִּי אִם רוּחַ אֲבִיכֶם הִיא
תְּדַבֵּר בָּכֶם ׃ וְיִמְסֹר אַח
אֶת־אַח לַמָּוֶת וְאָב אֶת־
בֵּן וְיָקוּמוּ בָּנִים בָּא
בַּאֲבוֹתֵיהֶם לַהֲמִיתָם ו
וְיִשְׂנְאוּכֶם כָּל־אֲנָשִׁים
בַּעֲבוּר שְׁמִי ׃ וַאֲשֶׁר
יַעֲמֹד עַד סוֹף הוּא יִוָּשֵׁעַ
׃ וְכַאֲשֶׁר יִרְדְּפוּ אֶתְכֶם
בְּעִיר אַחַת נוּסוּ אֶל א
אַחֶרֶת ׃ אָמֵן אֲנִי אוֹמֵר
לָכֶם אֵין תְּכַלּוּ אֶת־עָרֵי
יִשְׂרָאֵל עַד שֶׁיָּבֹא בֶּן ה
הָאָדָם ׃ אֵין יֵשׁ תַּלְמִיד
עַל מְלַמֵּד וְאֵין עֶבֶד עַל
אֲדֹנוֹ אֶלָּא דַי לְתַלְמִיד
לִהְיוֹתוֹ כִּמְלַמְּדוֹ וּלְעֶבֶד
כַּאֲדֹנָיו ׃ אִם קָרְאוּ אֶת־
בַּעַל הַבַּיִת בַּעַל־זְבוּב
אַף כִּי אֶת בְּנֵי הַבַּיִת ׃
לָכֵן אַל תִּירְאוּ מֵהֶם ׃
כִּי אֵין דָּבָר מְכֻסֶּה שֶׁלֹּא
יִגָּלֶה וְנִסְתָּר שֶׁלֹּא יִוָּדֵעַ
׃ מָה שֶׁאֲנִי מְדַבֵּר אֲלֵיכֶם

bis in tenebris, dicite in lumine, & quod audieritis in aure, prædicate in tectis. Et ne timueritis eos qui occidunt corpus, animam autem non poſſunt occidere, ſed eum timete, qui poteſt animam & corpus perdere in gehennã. Non'ne duo paſſeres ueneunt exiguo nu miſinate & unus ex eis non cadet ſuper terrã ſine patre ueſtro? Quin & pili capitis ueſtri omnes numerati ſunt, & ob id non timebitis, quia uos meliores eſtis multis paſſeribus. Itaq; omnis qui me cõfeſſus fuerit coram hominibus, cõfitebor & ego eum corã patre meo qui eſt in cœlis. Qui autem me negauerit coram hominibus, negabo & ego eum corã patre meo qui eſt in cœlis. [f] Nolite cogitare, quod uenerim mittere pacem in terram: non ueni mittere pacem ſed gladium. Veni enim, ut ſe-

בחשך אמרו באור ר
באשר תשמעו באזן ק
קראו על גגות ׃ ולא
תיראו אותם שיהרגו
את הגוף ואת הנפש לא
יוכלו להרג אלא תי
תיראו את־אותו שי
שיוכל את נפש ואת
גוף לאבד אל גיהנם ׃
הלא שני צפרים נמכרו
תחת טבע קטן ואחד
מהם אין יפול על ה
הארץ בלי אביכם ׃
ושערות ראשכם כלן
נספרו ועל כן לא ת
תיראו כי אתם טובים
מרבים צפרים ׃ וכל־
שיתודה אותי לפני ה
האנשים גם אני את
אתודה אותו לפני אבי
שבשמים ׃ ואשר יכחש
לי לפני אנשים גם אני
אכחש לו לפני אבי ש
שבשמים ׃ אל־תחשבו
כי באתי לשלח שלום
על ארץ לא באתי ל
לשלח את שלום כי אם

את־הרב ׃ כי באתי
לחבדיל את־איש מ
מאביו ואת־בת מאמה
ואת־כלה מן חמתה ו
ואיבי איש אנשי ב
ביתו ׃ ומי שיאהב את
אביו או אמו יותר מ
ממני אין הוא ראוי ל
לאותי ׃ ומי שיאהב
את בן או בת יותר מ
ממני אין הוא ראוי
לאותי ׃ ומי שלא ישא
את־צליבתו וילך אחרי
הוא אין ראוי לאותי ׃
מי שימצא את נפשו י
יאבד אותה ׃ ואשר
יאבד את־נפשו למעני
ימצאנה ׃ מי שיקח
אתכם הוא יקח אותי ׃
ואשר יקח אותי הוא י
יקח אותו ששלח אותי ׃
מי שיקח את נביא בשם
הנביא הוא יקח שכר
הנביא ׃ ומי שיקח את־
צדיק בשם הצדיק הוא
שכר הצדיק יקח ׃ ואשר
יתן את שקוי לאחד מאלה הקטני את־כוס המי קרי.

ut ſepararem hominem à patre ſuo, & filiam à matre ſua, & nurum à ſocru ſua, & inimici hominis (erunt) domeſtici eius. Et qui amauerit patrem ſuum aut matrem ſuam pluſquàm me, non eſt dignus me. Et qui amauerit filium aut filiam plus quàm me, non eſt dignus me. Et qui non tollit crucem ſuam & ſequitur me, non eſt dignus me. Qui inuenerit animam ſuam, perdet eam. Et qui perdiderit animam ſuam propter me, inueniet eam. Qui recipit uos, ille me recipit. Et qui receperit me, is recipiet eum qui miſit me. Qui receperit prophetã in nomine prophetæ, is mercedem prophetæ recipiet. Et qui receperit iuſtum in nomine iuſti, is mercedẽ iuſti accipiet. Et qui dederit potum uni ex puſillis his, calicem aquæ frigidæ,

tantum in nomine disci-
puli, amen dico uobis,
non perdet mercedem
suam.

רַק בְּשֵׁם הַתַּלְמִיד אָמֵן
אֲנִי אוֹמֵר לָכֶם אֵין ·י
יְאַבֵּד אֶת־שְׂכָרוֹ׃

a *Apostolorum.*] *Vt Græci missum nuncium ab* ἀποστέλλω *id est, mittendo uocant apostolum, ita Hebræi* שלח *mittendo nomen* שליח *& aliquando* שלוח *per uau surec, uocantes sic nunciū à deo missum, qualis erat Moses, uel ab hominibus uel etiam à seipsis, quales erant pseudoprophetæ, qui cum non essent missi, tamen currebant & populum seducebant. Et quando hic recitantur nomina duodecim apostolorum, notandum quod non omnia sunt hebraica. Cepha enim, quod Christus Simoni imposuit, est Chaldaica quod idioma tunc Iudæis erat uulgare: Philippus autem & Andreas sunt Græca nomina, quorum primum bellicosum, alterum uirilem interprætatur: Barthalmæus est nomen compositum ex Syro uocabulo bar, quod filiū sonat, & Thalmai, quod Græci & Aegyptij Ptolemæum uocant. Reliqua sunt hebraica, nisi quod Thaddæus aut potius Thadæus uidetur esse Chaldaica à* תד *quod hebraicè sonat* שד *id est, mamillam, mutato schin in tau, quod his duabus linguis est familiare. Quare autem Iudæi tunc externa nomina filijs suis imposuerint, facile haberi potest ratio, nempe quod cum finitimis regionibus cœperunt habere consuetudinem, & commixti inter gentes didicerunt opera earum, ut in psalterio scribitur: Et hinc est, quod post reditum è captiuitate Babilonica, inueniuntur apud illos hæc externa nomina, Machabæi, Hasmonai, Aristobolus, Alexander, Herodes, Archelaus, Stephanus, Nicodemus & similia. Nostro æuo liberis suis plerunq; imponunt nomina auium & animalum quadrupedum.*

b *In uiam gentium ne abieritis.*] *Hoc dicitur, quod Iudæi essent filij regni, habentes Euangelij promißionem, ideò in primis erat illis an-*

lis annunciandum regnum Dei, *ſed quia indignos ſe faciebant illo› conuerſi ſunt apoſtoli ad gentes quæ cum gaudio ſuſceperunt uer-bum dei: Act. 13.*

c Ne *poßideatis aurum.*] Hoc *dicitur, quod illi qui dei agunt negocium & regnum eius hominibus annunciant, omnem curam uitæ præſentis reijcere debent in eum, non dubitantes deum illis ſuppeditaturum commeatum, uictum & amictum atq; defenſionem in itinere, iuxta illud prouerbium uulgo iactatum: dignus eſt operarius cibo ſuo. Per uirgam intellige arma defenſoria.*

d *Sitis callidi ſicut ſerpentes.*] *Vult Chriſtus, ut ſui circunſpecte & caute ambulent, & omnia prudenter atq; callide agant, & nihilominus ſimplicitatem & integritatem uitæ teneant, neminem offendentes uerbo aut exemplo. Aſtutia & prudentia* Chriſti *fidelibus opus eſt contra lupos, ne circumueniantur inſidijs diaboli & impiorum hominum: eſt & ſimplicitas uitæ neceſſaria, qua* Chriſti *humilitatem exprimant, & uitam agant eo dignam.*

e Non *conſummabitis ciuitates* Iſraël.] Hoc *dicitur, quod feſtinanter luſtrare debuerant ciuitates* Iſrael *& illis annunciare regnum dei ante* Chriſti *reditum è mortuis.* Et *quod ſequitur de* Baal-*zebub, notandum quod* Baal *generale eſt nomen idolorum quæ colebantur ab infidelibus prope terram* Iſrael, *habebant enim Ammonitæ ſuum* Baal, *habebant & Samaritæ ſuum, habebant quoq; reliquæ circumiacentes regiones ſuos* Bealim, *ſicut &* Hoſea *ſecundo capite ſcribit* והסירתי את שמות הבעלים *id eſt, & auferam nomina* Bealim, *ſed habebat quiſq;* Baal *aliud ſuper additum nomen, quo ab alio diſcernebatur, ut* Baal *peor,* Baalzebub, *balzaphon &c. Sonat autem* Baal *magiſtrum uel dominum,* Baal *peor magiſtrum apertionis, quod in honorem eius ab inſipientibus cultoribus ſecreta natiũ diſtenderentur. Quare autem alius uocatus fuerit baalzebub, id eſt, magiſter muſcæ, non inueni apud* Hebræos.

f Nolite cogitare quod uenerim mittere pacem.] *Arguunt hic Iehudæi contra nos in hunc modum:*

היך היה משיחם שר שלום שהיה כל ימיו תגר ומאז
והלאה לא נשקט העולם ממלחמות ועוד כתיב
אחריו מיד למרבה המשרה ולשלום אין קץ על
כסא דוד ישב על ממלכתו להכין אותה ולסעדה
מעתה ועד עולם והיך הוא אומר בעון גליון לא
באתי לשום שלום בארץ כא״ חרב מכאן גלוי ש
שדבריהם סותרים זה את זה · תשובה · לא בא
משיח לשלוח שלום בעולם בין אנשים רל״ שלום
היצון כי אם שלום רוחני כמו שאמר כי יהיה לכם
שלום ובעולם יהיה לכם צער · מי שיש נכון
המשיחי הוא יהיה בשלום שלם ויכתת חרבו לאת
וחניתו למזמר · וכי רבות מלחמות היו בעולם
אחר ביאת המשיח זה להפך היה כי בני העולם
הזה לא יוכלו לסבול את בני האלהים אשר הם
בשלום האלהים אלא ירדפם ועושים מה שדרכם
לעשות ועל כן אמר משיחנו לא באתי לשלח שלום
על הארץ כי אם חרב כלו״ למעני לא יהיה שלום
על הארץ כי אם במלכותי שהוא ברוח יהיה שלום
ושתיקת הלב ובין בני בליעל שלא ישמעו את דברי
יהיה שנאה כנגד בני האלהים ואשר יאמינו בעמי
התנאה כי דברי הנביאים ודברי המשיח אין ס
סותרים אלה באלה כי הנביאים אמרו על שלום
הלב אשר הוא בבחירי האלהים כנגד האלהים ·
והאנשים כי בחירי האלהים ירצו לשמור שלום עם
כל אבל לרשעים אין שלום ואם היגם במשיחנו דבר
על שלום הלב כשאמר כי לכם שלום יג׳ו

Sensus huius obiectionis est, Quomodo fuit Meschia eorum prin-

ceps pacis, qui cunctis diebus suis dissensionem fecit, & ab eo tempore & deinceps nunquam fuit mundus tranquillus à prælijs? Sed & rursum scriptum est paulo post memoratum locum (in Isaia:) Multiplicationis imperij & pacis non est finis &c. Et quomodo ipse dicit in euangelio, non ueni ponere pacem in terram sed gladium? patet hinc aperte quod uerba eorũ inter se pugnant. Responsio. Christus loquitur hic de pace externa, prophetæ autem & Christus in alijs locis loquuntur de pace cordis, ut ille qui uerus est Christianus quantum fieri potest, habet pacem cum omnibus, conflat gladios suos in uomeres, nec unquam cupit aliquem lædere. Mundus uero semper est & erit mundus, & facit quod suum est, rixatur, bella suscitat, persequitur filios dei, furit & insanit. Sic ergo Christus dicit, Non ueni mittere pacem in terram. Siquidẽ Christus et euangeliũ non possunt prædicari in terris sine persecutione, sicut & Christus paulo post subdit: Qui non accipit crucẽ suã & sequitur me non est me dignus. In me habebitis pacẽ, in mundo autẽ pressurã. Qui inuenerit animã suam et noluerit eam propter me in periculũ adducere, is perdet eam, cum alienus sit à me, & extra me non sit salus. &c.

ויהי בשכלת ישוע ל
לצוות את־שנים עשר
תלמידיו עבר משם ללמד
ולהכריז בעריה: ויוחנן
כששמע בבית הסהר א
את־מעשי המשיח שלח
שני מתלמידיו ויאמר
לו: אם אתה הוא אשר
תבא אם ניחל לאחר:
ויען ישוע ויאמר אליהם
לכו ותגידו ליוחנן את־
אשר שמעתם וראיתם:

T factũ est, cũ cõsummasset Iesus pręcipẽdi 12 discipulis suis, trãsiuit inde, ut doceret & prędicaret in ciuitatibꝰ illorũ. Iohãnes autẽ cũ audisset in carcere opera Christi, misit duos ex discipulis suis & dixit illi: Nũ tu es ille qui uẽturus es, an aliũ expectabimus? Et respondẽs Iesus dixit illis: ite & nunciate Iohanni ea quæ audistis & uidistis

Cæci uident, claudi ambulant, leproſi mundantur, ſurdi audiunt, mortui reſurgunt & [b] pauperes beatificãtur: & beatus eſt, qui non offenſus fuerit in me. Et cũ illi abiiſſent, cœpit Ieſus dicere ad turbas de Iohãne. Quid exiſtis in deſertum ut uideretis? arundinem per uentum agitatam? Quid exiſtis uidere? Nunquid hominem mollibus ueſtitũ? Ecce qui mollibus induuntur, hi in domibus regum ſunt. At quid exiſtis uidere? Num prophetã? etiam dico uobis, ipſe [c] maior eſt quam propheta: ipſe enim eſt de quo ſcriptũ eſt: Ecce ego mitto angelum meum, & repurgabit uiam ante me. Amen dico, non ſurrexit inter natos mulierũ, qui maior ſit Iohanne baptiſta. [d] Qui autẽ minor eſt in regno cœlorũ, ille maior eſt eo. Et quidem à diebus Iohannis baptiſtę uſque

עורים יראו פסחים י
ילכו מצורעים יטהרו
חרשים ישמעו ומתים
יקומו עניים יאשרו ו
ואשרי הוא שלא יכשל
בי: ואחרי שאלה הלכו
החל ישוע לדבר אל-
כיתות על יוחנן: למה
יצאתם אל המדבר ל
לראות האם קנה נדף
מרוח: ולמה יצאתם
לראות האם אדם. לבוש
בחלקות: הנה אשר
גלבשו בחלקות הם ב
בבתי המלכים: רק
למה יצאתם לראות ה
הנביא גם אמר לכם ה
הוא יותר מנביא כי ה
הוא מי אשר עליו נ
נכתב הנני שולח מ
מלאכי ופנה דרך לפני:
אמן אני אומר אין קם
מבין ילדי הנשים שהוא
יותר גדול מן יוחנן
הטובל: ומי שהוא
קטון במלכות השמים
הוא גדול ממנו: אך

מימי יוחנן הטובל עד
עתה מלכות השמים כ
באונס היא ומכריחים
גודלים אותה : כי כל-
הנביאים והתורה עד
יוחנן נבאו ואם רצ
רצונכם לקחת הוא יש
אליהו אשר יבא : מי
שלו אזנים לשמע הוא
ישמע :

למי אמשל את
הדור הזה נמשל בנערי
היושבים בשוק שק
שקוראים לחומיו ר
ואומרים : נגננו לכם
ולא דלגתם שרנו קינה
ולא קוננתם : כי בא
יוחנן ולא אכל ולא ש
שתה ויאמרו בעל השד
הוא : ובן האדם בא
אוכל ושותה ויאמרו
הנה האדם זולל וסובא
יין ורע הבעלי העבירת
והחטאים וצדקה חכמה
מאת בניה : אז החל
להרף ערים אשר בהן

usq; nunc, [c] regnum cœlorum est in uiolentia, & qui uim faciunt, rapiunt ipsum. Et omnes prophetæ atq; lex ipsa usq; ad Iohannem prophetauerũt: & si uultis recipere, ipse est Elias qui uẽturus est. Qui habet aures audiendi, ille audiat. Cui assimilabo generationẽ istam? comparatur pueris edentibus in foro & acclamantibus coæqualibus suis, atq; dicentibus, Cecinimus uobis & non saltastis, lugubre carmen cecinimus & non planxistis. Quoniam uenit Iohannes & non comedit neq; bibit, & dixerunt: habet dæmonium. Venit quoq; filius hominis edens ac bibens, & dicunt: en homo uorax & potator uini, & amicus publicanorum atq; peccatorum, & [f] iustificata est sapientia à filijs suis. Tunc cœpit exprobrare ciuitatibus, in quibus factæ fuerunt uir-

tutes eius multæ, & non fuerunt conuersæ à malo. Væ tibi Chorazin, uæ tibi Bethzaida, quoniam si in Tyro & in Zidone factæ fuissent uirtutes, quæ factę sunt in uobis, à diebus antiquis in sacco & puluere conuersę fuissent à malo. Veruntamē dico uobis, quod leuius erit Tyro & Zidoni in die iudicij quàm uobis. Et tu Caparnahum, num usq; ad cœlos exaltaberis? usque ad infernum descendes. Quoniã si in Sedom factæ fuissent uirtutes, quæ factæ sunt in te, forte mansissent usq; in hũc diē. Et certe dico uobis, quod leuius erit terrę Sedom in die iudicij quàm tibi. In tempore illo respõdit Iesus & ait.[g] Confiteor tibi pater, domine cœli & terræ, quia abscondisti hæc à sapientibus & prudentibus, & reuelasti ea paruulis. Et quidem pater, sic fuit complaci-

נעשו כחותיו רבות כי
אין שבו מרע ׃ אי לך
כורזין אי לך בית־צ
צידה כי אם בצר ו
ובצידון נעשו כחות א
אשר נעשו בכן בימי ק
קדם בשק ואפר שבו
מרע ׃ אך אמר לכם כי
יותר קל יהיה לצר ו
ולצידון ביום המשפט
מכם ׃ ואת כפר־נחום
הלא עד השמים תרומי
עד גיהנם תרדי ׃ כי אם
בסדם נעשו הכחות א
אשר נעשו בך אולי י
ישבו עד היום הזה ׃
אמנם אני אומר לכם
כי יותר קל יהיה לארץ
סדם ביום המשפט מכך
׃ בעת ההיא ענה ישוע
ויאמר ׃
אודך אבי אדון
השמים וארץ יהסתרת
האלה מחכמים ומנ
ומנבונים ותגל אותם
לצעירים ׃ כן אבי

tium

כִּי כֵן רָצוּי לְפָנֶיךָ׃ כָּל־
נִתְּנוּ לִי מֵאָבִי וְאֵין א
אִישׁ שֶׁיֵּדַע בֵּן כִּי אִם
אָב וְאֵין יֵשׁ שֶׁיֵּדַע אֶת־
אָב בִּלְתִּי בֵן וּלְמִי יִרְצֶה
בֵן לְגַלּוֹת׃ לְכוּ אֵלַי
כָּל־הַיְעֵפִים וַאֲשֶׁר עַל
עֲלֵיכֶם מַשָּׂא וַאֲנִי א
אַשְׂבִּיעֲכֶם׃ שְׂאוּ אֶת־
עוּלִי עֲלֵיכֶם וְלִמְדוּ מ
מִמֶּנִּי כִּי עָנִי אֲנִי וּשְׁפַל
רוּחַ וְתִמְצְאוּ מַרְגּוֹעַ ל
לְנַפְשׁוֹתֵיכֶם׃ כִּי עוּלִי
מָתוֹק הוּא וּמַשָּׂאִי קַל׃

tum ante te. Omnia tradita ſunt mihi à patre meo: & nemo eſt qui nouit filium niſi pater, nec quiſquam nouit patrem præter filium, & cui filius uoluerit reuelare. Venite ad me omnes qui laboratis & onerati eſtis, & ego refocillabo uos. Tollite iugum meum ſuper uos & diſcite à me, quia mitis ſum & humilis ſpiritu, & inuenietis requiem animabus ueſtris. Iugum enim meum ſuaue eſt & onus meum leue.

a *Num tu es ille qui uenturus eſt?*] *Hæc quæſtio non fit propter Iohannem, qui Chriſtum etiam in matris utero agnouerat & iam alijs prædicauerat, ſed diſcipulorum gratia quæritur, num ipſe ſit Chriſtus, ut illi confirmatiores redderentur in agnitione Chriſti, & non offenderentur humili eius conuerſatione.*

b *Pauperes beatificantur.*] *Hoc eſt, qui ſeſe pauperes, miſeros agnoſcunt, illis per euangelium annunciatur gratia, remiſsio peccatorum & regnum dei.*

c *Maior eſt quam propheta.*] *Fuit Iohannes excellentior reliquis prophetis in eo, quod Chriſti præſentiam atteſtatus eſt, & populum ei parauit, illum palam & expreſſe prædicauit ſaluatorem, & mundi adeſſe indicauit, quod nullus aliorum facere potuit prophetarum, ſed aliquando futurum illum cecinerunt. Adducitur autem locus ex*

cus ex tertio Cap. Malachiæ, qui expressam mentionem facit de precursore domini, uocans eum angelum & nuncium cœlestem, qui parauit domino plebem perfectam. Ostendit etiam ibi propheta Meschiam futurum deum, quando dicit:

הנני שולח מלאכי ופנה דרך לפני ופתאום יבא אל
היכלו האדון אשר אתם מבקשים ומלאך הברית
אשר אתם חפצים · הנה ראיה ברורה שבמשיח
יהיה האלהות מדכתיב יבא אל היכלו · והלא אין
ההיכל יהיה למלך משיח לבדו לדברי האומר ש
שמשיח עדיין לא בא · הוא מלאך הברית אשר
אתם חפצים כלו׳ אותו המלאך שכרת עם בני האדם
ברית חדשה ונתן תורה חדשה שהיו חפצים למצא
אותו הנה בא אמר ה׳ צבאות׳ וכך אמר להן כהראותו
בהיכל ה׳ באן אני האדון אשר אתם מבקשים וגו׳
ומה שתרצו לעשות כי עשו ולא אלהים עמכם ולא
אברח מכם אבל קודם לכן אסחר כל אותן המאמינים׳
ולא יגעו כי אחרי פרישתי מן הארץ ואחריב את־
ירושלם ואת בית אשרוף באש ותקיא אתכם הארץ
ואפזר ואפרד כל הזוגעין כי וזרעם בין העמים
ואפיץ אתכם בין הגוים · כיון ששמעו ההמון
את־דברי תוכחותיו היו רבים מן העם כהנים
ולויים מצרכין אליו והיו מקריבין לו מנחה ב
בצדקה כמו שנ׳ בסוף העניין וישב מצרף ומטהר
כסף וטהר את בני לוי וגו׳ וישב כמו השופט ש
שיושב לשפוט את העם לזכות את סובאי ולחבי
את החייב כן יהיה אותו היום שהיה מצרף ומטהר
כסף הם הצדיקים׳ והקדושי׳ ומעביר ממנו הסיגים
הם·

חֵם חָרְשָׁעִים וְאָז יִהְיוּ מַגִּישִׁים לֹו מִנְחָה בִּצְדָקָה׃
תַּמֵּבִין יָבִין׃

d *Qui minor est in regno cœlorum.*] *Sensus est, qui explicatius prædicat Christum & annunciat regnum Dei, hic maior erit Iohanne propheta in regno Christi, quales fuerunt apostoli & reliqui discipuli Christi, qui tam potenter Christum in in orbe prædicauerunt & magnum fecerunt fructum.*

e *Regnum cœlorum est in uiolentia.*] *Interim quo Iohannes cœpit prædicare Christum & pœnitentiam, populus magno impetu accurrit ad oblatam gratiam, & qui regni dei tenebantur desiderio, illi uiolentia quadam irrumpebant, ut participes illius fierent etiam cum dispendio uitæ, scientes doctrinam legis & prophetarum usq; ad Iohannem uiguisse, illamq; solùm umbram fuisse, Christum autem, quem Iohannes prædicare cœpit, lucem esse mundi quæ umbræ successit. Et quod additur, Ipse est Elias, intelligendum est in spiritu & uirtute, quod scilicet magna seueritate & autoritate corripuit magnos & paruos, sicut Elias fecit.*

f *Iustificata est sapientia à filijs suis.*] *Licet uos obstinati homines nolueritis credere Euangelio, atq; nolueritis audire Iohannem, qui cum magna seueritate prædicauit pœnitentiã, corpus suum castigans supra humanum modum, ut & à se abdicauerit ea quibus homines uulgo uiuunt, atq; deinde nec mihi obtemperare uolueritis, qui memet omnibus attemperaui ut omnes lucrifacerem, sed me uocastis amicum publicanorum, uoratorem, & potorem uini, illum autem ob nimiam abstinentiam, habentem dæmonium, et propterea similes estis pueris, qui coæquales suos nec tibijs commouere possunt ad saltum, nec lugubri carmine ad lamentum, tamen habet deus filios suos qui sapientiam suam non spernunt sed cum gaudio suscipiunt & iustam agnoscunt.*

g *Confiteor tibi pater.*] *Valet apud Hebræos uerbum* הודה

idem

idem quod שבח *laudare: Capitur & pro* הודאה *gratias agere, atq; pro* הודוי *confeßione. hinc* תודה *est sacrificium super quo fit confeßio peccatorum, est & gratiarum actio, & in hoc significato capitur hic, quando Christus dicit: Confiteor tibi pater &c. Hoc est, gratias ago seu laudem tibi dico, quod humilibus reuelaueris thesaurum uitæ æternæ, his autem qui prudentes sunt in oculis suis hæc cælestia bona absconderis ex tuo æquißimo iudicio. Et quoniam sic complacitum fuit ante te, ego quoq; elegi simplices & à mundo contemptos, & illis tui insinuaui cognitionem, alioquin nemo nouit te præter me, & cui ego uoluero reuelare. Et quod in fine subditur, Iugum meum suaue est & onus meum leue: intelligitur per hoc iugum & onus, Euangelium seu doctrina Christi: quæ carni est onus, sed quod leue fit si adsit spiritus Christi, ut etiam Christianus gaudeat in tribulationibus quas ob Christi patitur nomen.*

IN illo tēpore ibat Iesus sabbato per sata, & discipuli eius esurientes cœperunt uellere spicas de aristis & comedebant. Et Pharisæi uidentes dixerunt: ecce discipuli tui faciunt,[a] quod non licet facere in sabbato. Ipse autē dixit ad eos: an non legistis quid fecerit Dauid, cum esuriret ipse & hi qui erāt cū eo, quomodo ingressus sit in domum dei & comedit pa-

בעת ההיא הלך ישוע
על זרע בשבת ותל
ותלמידיו היו רעבים
ויחלו לקטף שבלים
מן הקמות ולאכול :
והפרושים הראום
אמרו הנה תלמידיך ע
עושים שאין ראוי ל
לעשות בשבת : והוא
אמר אלהם הלא קראתם
מה שעשה דוד כאשר
היה רעב הוא ואשר ע
עמו כי בא בבית הא
האלהים ולחם הפנים

nes pro-

nes propoſitionũ, quod non fuit conceſſum ei ut illos comederet, neq; iis qui erant cum eo, ſed ſolis ſacerdotibus? Non legiſtis in lege, quod ſacerdotes prophanant ſabbatum in templo, & tamen ſunt ſine culpa? Et ego dico uobis, quod maior tẽplo eſt in hoc loco. Et ſi ſciretis quid ſit, pietatem uolui & non ſacrificium, non condemnaſſetis innocentes. Nam dominus eſt filius hominis & etiam ſabbati. Et cum inde tranſiret, ingreſſus eſt in ſynagogam eorum, & ecce homo aderat cuius manus aruerat, & interrogauerunt eum atq; dixerunt: Licitũ ne eſt ſabbato curare? ut ſcilicet accuſarent eum. Ipſe autẽ dixit eis: quis eſt ex uobis homo qui habet ouẽ unã, & illa ſi in ſabbato ceciderit in foueam, non'ne apprehendet eã? & non'ne homo præſtantior eſt oue?
Licitum

אֲבָל שֶׁלֹּא הָיָה הוּתַּר לוֹ
לֶאֱכֹל אוֹתָם וְלֹא לַאֲשֶׁר
עִמּוֹ כִּי אִם לַכֹּהֲנִים ל
לְבַדָּם׃
הֲלֹא קְרָאתֶם בַּתּוֹרָה ש
שֶׁהַכֹּהֲנִים מְחַלְּלִים ת
הַשַּׁבָּת בְּהֵיכַל וְאֵינָם נ
נֶאֱשָׁמִים׃
וַאֲנִי אוֹמֵר לָכֶם כִּי
גָּדוֹל מֵהַהֵיכָל הוּא פֹּה׃
וְאִם תֵּדְעוּ מָה הוּא חֶסֶד
חָפַצְתִּי וְלֹא זֶבַח אֵין ת
תְּחַיְּבוּ אֶת־נְקִיִּים׃ כִּי
אֲדוֹנֵי הוּא בֶּן הָאָדָם וְגַם
הַשַּׁבָּת׃
וַיַּעֲבֹר מִשָּׁם
בָּא בְּבֵית כְּנֶסֶתָם וְהִנֵּה
אָדָם שֶׁיָּבְשָׁה יָדוֹ וַי
וַיִּשְׁאֲלוּ לוֹ לֵאמֹר׃ אִם
מוּתָּר בַּשַּׁבָּת לְרַפֵּא ל
לְמַעַן שֶׁיַּלְשִׁינוּ עָלָיו׃
וְהוּא אָמַר לָהֶם מִי בָכֶם
אָדָם שֶׁיֵּשׁ לוֹ צֹאן אַחַת
שֶׁתִּפֹּל בְּבוֹר בַּשַּׁבָּת הֲלֹא
יַחֲזִיקֶנָּה וְיַעֲלֶנָּה וַהֲלֹא
אָדָם הוּא טוֹב מִצֹּאן׃

Licitum eſt igitur bene-
facere in ſabbato. Tunc
dixit homini: extende ma
num tuam: & extendit,
atq; reuerſa eſt ad ſanita-
tem inſtar alterius. Egre-
dientes autem Phariſæi,
inierunt concilium con-
tra eum, quatenus illum
perderẽt. At Ieſus ſciens,
receſſit inde, ſecutiq; ſunt
eum multi, & ipſe ſana-
bat omnes. Pręcepit pro-
inde eis, ne ipſum publi-
carent, ut impleretur id
quod dictum erat per Iſa-
iam prophetã dicentem:
[b] ecce ſeruus meus, cui
innitar, electus meus, (in
quo) complacitũ eſt ani-
mæ meę, poſui ſuper eum
ſpiritum meum, iudicium
proferet gentibus. Non
clamabit neq; leuabit (uo
cem,) neq; auditam faciet
in platea uocem ſuam.
Arundinem fractam non
comminuet, & linum ca-
ligans non extinguet, in
ueritate proferet iudiciũ.
Nõn contriſtabitur nec

לָכֵן מוּתָּר לְהֵיטִיב ב
בְּשַׁבָּת ׃
אָז אָמַר לָאָדָם
נְטֵה אֶת־יָדֶךָ וַיֵּט וַתָּשָׁב
לִרְפוּאוֹת כְּמוֹ הַשֵּׁנִית ׃
וַיּוֹצְאִים הַפְּרוּשִׁים ו
וַיִּוָּעֲדוּ עָלָיו כְּדֵי שׁי
שֶׁיְּאַבְּדוּ אוֹתוֹ ׃ וְיֵשׁוּעַ
יוֹדֵעַ וַיָּסַר מִשָּׁם וַיֵּלְכוּ
אַחֲרָיו רַבִּים וְהוּא רִפָּא
כֻּלָּם ׃
וַיְצַוֵּם שֶׁלֹּא יְפַרְסְמוּהוּ
לְמַעַן שֶׁיִּתְקַיֵּם מָה ש
שֶׁנֶּאֱמַר עַל־יְדֵי יְשַׁעְיָהוּ
הַנָּבִיא הָאוֹמֵר הֵן עַבְדִּי
אֶתְמָךְ־בּוֹ בְּחִירִי רָצְתָה
נַפְשִׁי נָתַתִּי רוּחִי עָלָיו
מִשְׁפָּט לַגּוֹיִם יוֹצִיא ׃
לֹא יִצְעַק וְלֹא יִשָּׂא וְלֹא
יַשְׁמִיעַ בַּחוּץ קוֹלוֹ ׃
קָנֶה רָצוּץ לֹא יִשְׁבּוֹר ו
וּפִשְׁתָּה כֵהָה לֹא יְכַבֶּנָּה
לֶאֱמֶת יוֹצִיא מִשְׁפָּט ׃
לֹא יִכְהֶה וְלֹא

animo

ירוץ עד ישים בארץ
משפט ולהורתו איים
ייחלו : אז הגש אליו
בעל השדה עור והרש
וירפא אותו בדי שיכל
לדבר ולראות: ויתמהו
כל ההמונות ויאמרו :
הלא הזה הוא בן דוד :
ושומעים הפרושים א
אמרו הזה אין הוציא
את השדים כי אם בבעל-
זבוב השר השדים :
וישוע ידע
מחשבותיהם אמר א
אליהם כל ממלכות ב
נחלקת בעצמה תשמם
וכל-עיר או בית חב
תנחלק בעצמו אין י
יעמד: ואם שטן ישלח
את שטן הוא נחלק ב
בעצמו ואיך תעמד מ
מלכותו : ואם אני
בבעל-זבוב מוציא את
השדים בניכם במי י
יוציאו על כן הם יהיו
שופטיכם : וכי אני ב
ברוח האלהים מוציא

animo frangetur, usque dum posuerit in terra iudicium: & legem eius insulæ expectabunt. Tunc adductus est ad eum dæmoniacus cæcus atq; mutus, & sanabat eũ, ut iam loqui posset & uidere. Miratæq; sunt omnes turbæ & dixerunt. Non ne hic est filius Dauid? Et audientes Pharisæi dixerũt, iste non eijcit dæmonia, nisi in Baalzebub principe dæmoniorum. Sciens uerò Iesus cogitationes eorum dixit ad eos: omne regnũ diuisum in se, desolabitur, & omnis ciuitas aut domus diuisa in se, non stabit. Et si satan eijcit satanam, ipse diuisus est in se, quomodo ergo stabit regnum eius? Et si ego in Baalzebub eijcio dæmonia, filij uestri in quo eijciunt? propterea [c] ipsi erunt iudices uestri. Quod si in spiritu dei eijcio dæmonia, igitur peruenit ad uos re-

gnum dei. Et quomodo poterit quis intrare in domum potẽtis, ut diripiat uasa illius, nisi prius uinxerit fortẽ illum, & tunc diripiet domũ eius? Qui non est mecũ, aduersum me est, & qui non colligit mecum, dispergit. Propterea dico uobis: omne peccatum & blasphemia remittetur hominibus,[d] blasphemia autẽ quæ est contra spiritum, non remittetur. Et quicunq; dixerit uerbũ contra filium hominis, remittetur ei: qui autẽ dixerit uerbum cõtra spiritum sanctum, non remittetur ei in hoc mundo, neq; in futuro. Facite arborẽ bonam & fructum eius bonum, aut facite arborem malam & fructũ eius malum: quoniam ex fructu cognoscitur arbor. Generatio uiperarum, quomodo potestis loqui bona, dum uos estis mali? Siquidem ex abundantia cordis os

את-השרים אם כן באת
אליכם מלכות האלהים ;
ואיך יוכל איש לבא
בבית הגבור לבוז את-
כליו אם לא קודם י
יאסור את-הגבור ואז
יבז את-ביתו ;
מי שלא יש עמי הוא
יש כנגדי ומי שלא י
יאסוף עמי הוא יפזר ;
ועל כן אני אומר לכם
כל-חטאה וגדופה ת
תסלח לאדם וגדופה ש
שעל הרוח אין יסלח ;
וכל איש שיאמר דבר
על בן האדם יסלח לו
ואשר יאמר דבר על-ה
רוח הקודש אין יסלח
לו אין בעולם הזה ו
ואין בהבא ;
עשו עץ טוב ופריו טוב
או עשו עץ רע ופריו
רע כי מפריו יודע העץ ;
דור האפעים היך ת
תוכלו אתם טובות ב
בהיותכם רעים ;

loquitur.

כִּי מִשֶּׁפַע הַלֵּב יְדַבֵּר
הַפֶּה׃ אָדָם הַטּוֹב יוֹצִיא
טוֹבוֹת מֵאוֹצָר טוֹב ו
וְאָדָם רָע יוֹצִיא רָעוֹת
מֵאוֹצָר רָע׃
וַאֲנִי אוֹמֵר לָכֶם כִּי
כָּל־דָּבָר בַּטֵּל שֶׁיְדַבְּרוּ
הָאֲנָשִׁים יָשִׁיבוּ עָלָיו
טַעַם בְּיוֹם הַמִּשְׁפָּט׃
כִּי מֵעַל דְּבָרֶיךָ תִּצְדַּק ו
וּמֵעַל דְּבָרֶיךָ תִּתְחַיֵּב׃
אָז עָנוּ לוֹ מִסּוֹפְרִים
וּמִן הַפְּרוּשִׁים לֵאמֹר׃
רַבִּי רְצוֹנֵנוּ הוּא לִרְאוֹת
אוֹת מִמְּךָ׃
וַיַּעַן וַיֹּאמֶר לָהֶם דּוֹר
רָע וְנוֹאֵף מְבַקֵּשׁ אוֹת
וְאוֹת אֵין תִּנָּתֵן לוֹ כִּי
אִם אוֹת יוֹנָה הַנָּבִיא׃
כִּי כְּמוֹ שֶׁהָיָה יוֹנָה
בִּמְעֵי הַדָּגָה שְׁלֹשָׁה יָמִים
וּשְׁלֹשָׁה לֵילוֹת כֵּן יִהְיֶה
בֶּן הָאָדָם בְּלֵב הָאָרֶץ ש
שְׁלֹשָׁה יָמִים וּשְׁלֹשָׁה
לֵילוֹת׃ אַנְשֵׁי
נִינְוֵה יָקוּמוּ בְּמִשְׁפָּט עִם דּוֹר הַזֶּה וְיַרְשִׁיעוּהוּ׃

loquitur. Homo bonus profert bona ex thesauro bono, & homo malus profert mala ex thesauro malo. Et ego dico uobis, quod omne inutile uerbum, quod homines locuti fuerint, reddent de eo rationem in die iudicij. Nam ex uerbis tuis iustificaberis, & ex uerbis tuis cōdemnaberis. Tunc responderunt ei quidam ex scribis & ex Pharisæis dicētes: Rabbi, uolumus ex te uidere signum. Et respondit: atq; dixit eis: Generatio mala & adultera quærit signū, & non dabitur ei signum, nisi signum Ionæ prophetæ. Sicut enim Iona fuit in uentre ceti tribus diebus & tribus noctibus, sic erit filius hominis in corde terræ tribus diebus & tribus noctibus. Viri Nineue surgent in iudicio cum generatione ista & condemnabunt eam,

quia fecerunt pœnitentiam ad prædicationẽ Ionæ:& ecce pluſquam Iona eſt in hoc loco. Regina auſtri ſurget in iudicio cum generatione hac & condemnabit eam, quoniam uenit à finibus terræ ut audiret ſapientiam Salomonis: & ecce plus quã Salomo eſt hic. Cum exierit ſpiritus immundus ab homine, uadit per loca arida & quærit requiem & non inuenit. Tunc dicit, reuertar ad domum meam de qua exiui. Et ueniẽs reperit eam uacuam & ſcopis mundatam & ornatam. Tunc uadit & accipit ſeptem ſpiritus alios peiores ſe, & ingreſsi habitant ibi, eruntq́ꝫ nouiſsima hominis illius peiora prioribus.[e] Sic erit generationi huic malæ. Cùm autem adhuc loqueretur ad turbas, ecce mater eius & fratres eius ſtabant foris, quærentes ei loqui. Et di-

כי עשו תשובה לקריאת
יונה והנה יותר מיונה
פה: מלכת הדרום תקום
במשפט עם דור הזה ו
וירשיעו כי באה מקצוי
הארץ לשמע את־חכמת
שלמה והנה יותר מש
משלמה פה: כשיצא
רוח הטמאה מאדם תלך
על מקומות יבשים ו
ותבקש מנוח ולא ת
תמצא: אז תאמר אשוב
אל ביתי אשר ממנו י
יצאתי: ותבא ותמצא
אותו ריק ומטוהר ביעי
ומפאר: אז תלך ותקח
את־שבע רוחות אחרות
רעות מאותה ותבאנה
וישבנה שם ותהיין א
אחריות האדם ההוא ר
רעות מראשיות: כן
יהיה לדור הזה הרע:
וכאשר הוא עוד ידבר
אל הכיתות הנה אמו
ואחיו יעמדו בחוץ ו
ויבקשו לדבר אליו:

ויאמר לו אחד הנה אמך
ואחיך עומדים בחוץ
ומבקשים אותך: והוא
ענה לאומר לו ויאמר
איזו אמי ומי אחי:
ויט ידו על תלמידיו
ויאמר הנה אמי ואחי:
כל איש אשר יעשה ר
רצון אבי שבשמים ה
הוא אחי אחות ואמי:

xit illi quidam, ecce mater tua & fratres tui foris ſtant quærentes te. Et ipſe reſpondit dicēti ſibi & ait: quæ eſt mater mea, & qui fratres mei? Et extendit manum ſuper diſcipulos ſuos & ait: ecce mater mea & fratres mei. Quicunqꝫ fecerit uoluntatem patris mei qui eſt in cœlis, hic frater meus, ſoror & mater mea eſt.

a *Quod non licet facere ſabbato.*] *Cum dilectio proximi ſimilis ſit dilectioni dei, & unus ſine altero ſyncerè diligi nequeat, deus autem uoluerit ſibi parari cibos in ſabbato, hoc eſt, ſacrificia, ſine uiolatione ſabbati, ſequitur quod & homini liceat pro corpore ſuo parare cibum, cum dominus pietatem erga proximum ſemper tanti fecerit imò quandoqꝫ pluris quàm ſua ſacrificia, ſicut patet ex adducta ex* Hoſea *autoritate, & inſeruire proximo in neceßitate conſtituto præferat ocio ſabbati.* Non enim *homo eſt propter ſabbatum, ſed ſabbatum propter hominem. Vanum eſt igitur Iudæorum argumentum quod hic contra nos adducunt.*

המינים אומ' הפירוש אינו כך שלא לעשות
מלאכה אלא שלא לעבור עבירה' אב"א אסור
בשבת לחטוא ובשאר ימי השבועה מותר
לחטוא' ויל' הזאת אין אנחנו אומרים שהיא
מותר לחטוא ביום אחר מחשבת בא"ה המיר
לחשמר מלחטוא:

Excuſat autem Chriſtus *& alia ratione diſcipulos ſuos quando*

dicit, Maior templo est in hoc loco: quasi dicat: Si templi sanctitas excusat sacerdotes quod in die sabbati opus faciūt, magis debet meos discipulos excusare mea praesentia, cum ego maior sim templo. Est enim filius hominis dominus templi et sabbati. Et quod rursum perfidi homines Christo insidias struunt, an liceat sabbato infirmum curare, & ipse commodo exemplo de oue in foueam lapsa ipsorū stulticiam confutat & compescit, posteri eorum, hoc est, nostrates Iudaei, illis peruicaciores hac responsione non contenti sic reclamant, conantes sanum Christi responsum eneruare:

בשאמר ישו מי בכם אדם שיש לו צאן אחד
וכו׳ והלא שקר הוא שכך גלוי לכל העמים
שאין ישראלי׳ רשאין להעלות שום בהמה
בשבת לא מבאר ולא מחפורה ומדוע השיב
להן כך ובכך היה מתיר לעשות מלאכה ב
בשבת׳ ויל׳ אמת הוא מה אשר פה אמרתם
כי אתם לא העלו את בהמה או אדם בשבת
מבאר אם יפול בחפירה כי קראתי בספר אחד
אשר בו נכתבו מעשים ודברי הארץ סאב״שן
שבפעם אחת נפל יהודי אחד אעיר מ
מיירנב ורג בשבת לבית כסא ושאר יהודים
לא רשאין להעלותו משם כדי שלא יחללו
את השבת׳ וכששמע ההגמון העיר ההיא
צוה שלא יחללו גם יום אחר שבא אחר
שבת שהוא קדוש אצל משיחיים וכן יש
יהודי ההוא ימים שנים בבית הכסא׃

Sensus huius obiectionis est: Quando dicit Iesus, quis ex uobis ...omo, qui habet ouem unam &c. Nonne hoc falsum est, cum om... ...pulo constet, quod Israëlitis non liceat sabbato ullum pecus ex... ...s uel de fouea? quare igitur respondit illis sic? per hoc enim licentiam

centiam dedit faciendi opus in sabbato. Quorum stulticiæ sic respondi. Verum est quod hic dicitis, nempe quod non extrahitis pecus in sabbato de puteo neq; hominem, si ceciderit in foueam. Quoniam legi in libro quodam, in quo describuntur gesta regionis Saxoniæ, quod uice quadam cecidit Iudæus unus in ciuitate Meidenburgensi cum esset sabbatum in latrinam: & reliqui Iudæi non audebant eum extrahere ne uiolarent sabbatum. Quod cum audisset episcopus urbis illius, præcepit ne & sequentem diem qui Christianis sacer habetur, uiolarent, & sic biduo miser Iudæus sedit in fœtore latrinæ. Non intelligunt obstinati illi homines, die sancto sancte agendum, proximo succurendum, cum deo magis placeat pietas & misericordia quàm sacrificium. Sed hæc & similia non audiunt, ut quando illis obijcimus id quod scribitur Isaiæ primo,

חדשיכם ומועדיכם שנאה נפשי היו עלי לטרח:

Id est, neomenias uestras & solennitates uestras odiuit anima mea, factæ sunt mihi in fatigationem, uersipelles homines obstinato animo respondent;

דתכם החדשה אין בה חפץ שיהרי התלוי עצמו לא
בא לסתור את הדין אך לקיים בדבר אמת ואם שמים
וארץ יתבטלו דברי משה ושאר נביאים לא יתבטלו
ומשה וכל הנביאים צוו והזהירו על זכירת שבת
ושמירתו אבל אתם עוברים על דת התלוי כי אינכם
שומרים השבת וזאת הנבואה חדשיכם ומועדיכם
כו נאמרים בימי ישעיה והתלוי נולד אחר כן במאת
שנים ואם היה שנא השבתות והמועדים והחדשים
למה קבל עליו דת יהודית מילה ושבת וכל חקת
ישראל כל ימיו ולא עוד אלא אפלו יום ראשון
אינכם שומרים כראוי ואינכם שובתים בו כהוגן אך
אתם עושים בו מלאכה אתם ובהמתכם ואינכם נחים:

Summa horum uerborum est, quod Iudæi nolunt suscipere legem nostram nouam, cum & crucifixus noster non uenerit occultare ueterem legem, sed magis illam uerbo uerißimo confirmarit, nempe quod prius cœli & terra sint annihilandi, quàm ut uerba Mosi & reliquorum prophetarum intereant. Omnes autem prophetæ præceperunt & monuerunt habendam memoriam sabbati & obseruantiam eius. Et hinc probant nos transgressores esse legis crucifixi, quia non obseruamus sabbatum. Porro prophetia illa, Neomenias uestras & solennitates uestras &c. Dicta est pro diebus Isaiæ: Crucifixus autem longe pòst natus est. Et si ipse odiuit sabbata, solennitates & neomenias, quare suscepit super se legem Iudaicam, circuncisionem, sabbatum & uniuersam legem Israel cunctis diebus suis? sed nec dimittitis rite obseruatis, quietem scilicet iustam obseruãtes. quietem scilicet iustam obseruantes, sed facitis opus in eo uos & iumenta uestra, quibus non conceditis requiem. Vides hic nimirum, quàm cohæreant uerba inimicorum crucis Christi. Si ille obseruauit sabbatum & uniuersam legem Israel, cunctis diebus suis, ut hic Nizahon eorum dicit, quare tantopere condemnant eum ut uiolatorem sabbati & transgressorem legis? Item Christus non dicit, potius cœlum & terram transitura quam uerba Mosi, sed cœlum & terra transibunt, uerba autem mea non transibunt. Durauit Mosis & prophetia usq; ad Christum, & per Christum exhibita est legis promißio: non igitur destruxit Christus legem, sed adimpleuit quæ illa promisit: & ita euacuata sunt legalia & umbra legis, pòstquam ueritas apparuit. Legale fuit obseruare diem sabbati, morale autem, unum per hebdomadam custodire diem, in quo tota familia quiescat ab operibus externis, uacetur audiendo uerbo dei, memorandis eius beneficijs & præcationibus &c.

b Ecce seruus meus.] Isaiæ 42. capite scribitur iste locus. Vocatur autem seruus propter formam serui quam accepit, cum non rapina illi sit, esse æqualem deo. Huic innititur pater cœlestis & per eum

per eum omnia perficit, oblectatur eo, ponit in eo spiritum sine mensura. Hic propter summam mansuetudinem & placiditatem, non clamauit propter illatas iniurias, non malum pro malo reddidit, qui nominibus placidum & mitem sese exhibuit, nemini uim fecit, sed omnes mitibus uerbis ad se allicere studuit. Infirmos & desperationi proximos non contempsit, sed consolatus est suauibus uerbis, fouit & reduxit, id quod intelligitur per hæc uerba prophetæ: Arundinem fractam non comminuet &c. Et hic locus à diuo Matthæo adducitur contra id quod Christus præceperat populo, ne illum publicarent. cum tamen inaudita eius beneficia, quæ propheta in spiritu uiderat, illum declararint esse Christum, sed uoluit nobis dare exemplum, ut populi fauoribus non extolleremur neque uanam gloriam quæreremus. Ille prohibuit ne plebs eum magnificaret, & tamen opera eius non tacebant, sed eum prædicabant. Vanum est ergo argumentum Iudæorum, quo hic latrant contra Christum,

אם הוא אלוה למה כסה את עצמו בבשר ומפני מה לא בא בפרהסיא לחדש תורתו ולתתה בגילוי כדי שלא יטעו אנשי אותו הדור ולא יכשלו בו באי עולם היה לו לעשות מעשיו בגילוי וידועים ו ונכרים כדי שיהיו הכל מאמינים בו וגדולה ה האהבה זו שאבד בכסוי זה יותר מן הפריון ש שהרי באותו כסוי זה לקו עליו מהאמין בו ויל כסה את עצמו כדי שיתן לנו דמות ומשל השפלות שלא נבקש כבוד אצל בני האדם אלא מעשיו ו ונפלאות אשר עשה הם נתנו עדות עליו מי הוא אכ אין הוא התכסה מאחר שמעשיו יראו את א אלהותו :

Sensus est: Si fuit deus, quare latuit sic & non fecit se manifestum cum innouaret legem suam, & quare non dedit eam in mani-

festo, ne errarent homines sui sceculi, impingerentq́; in eo omnes qui ingrediuntur seculum? Debuerat *opera sua facere palam, ex quibus cognitis, omnes credidissent in eum.* Nunc *auten maior est perditio, quando ille sic latere uoluit quam sit redemptio, posteaquam ob illam absconsionem homines conentur credere in eum.* Ad *quam obie ctionem respōdi Iudæis in sua lingua, ut prius, uidelicet humilitatis gratia & propter exemplum illum uoluisse latere, quem tamen opera sua magnifica latere non permiserunt.*

c Ipsi *erunt iudices uestri.*] Hoc *est, ob id quòd illi crediderunt ueritati, quam uos tantopere impugnatis, iudicabunt uos.* Quod *si spiritu & digito* Dei *me agnoscitis eijcere dæmonia, id quod sana mente refragari non potestis, profecto peruenit ad uos regnum* Dei *& adest* Christus *uobis promissus.* Porro *per eum qui intrauit in domum potentis & diripuit uasa eius, intelligitur* Christus, *qui ingressus mundum regnum satanæ, spolia eius diripuit.* Spolia *sunt qui non agnoscunt deum &* Christum *filium eius, & hos tenet satan captiuos pro sua uoluntate.* Sed Christus *multos illi rapuit & posuit in regnum suum &c.*

d Blasphemia *contra spiritum non remittetur.*] Sensus *est:* Quibus *innotuit ueritas dei, per spiritum dei, ita ut nequeant dubitare, sed mens ipsa sentit apertissime uim spiritus, sentit opus esse dei & non satanæ, & tamen non uolunt dare gloriam deo, hi grauius peccare nequeunt, quando spiritui & ueritati non acquiescunt, & iusto dei iudicio nunquam remissionem assequentur peccatorum.* Et *tales fuerunt* Pharisæi *& scribæ, quando apertissimum opus dei dæmonio ascribebant.* Poterant *aliquando peccare contra filium hominis, metientes illum ex sua humilitate & paupertate, & hinc arguentes illum non esse deum, sicut &* Paulus *ex ignorantia primum persequebatur* Christum *in membris eius, sed illa peccata remißibilia erant, cum non fierent contra spiritum & conscientiæ ipsorum certißimum testimonium.* Sic *omnis impius reprobatus à domino, agnoscit ueri-*

ſcit ueritatem nec illam negare poteſt, & tamen dicitur non agnoſcere, quando illam amplecti nequit. Tali ferè odio laborabat Saul contra innocentem Dauid: tali furia agitabatur Pharao contra Iſraëlitas in Aegypto. Et quod de arbore in textu ſubiungitur, hunc habet ſenſum: oſtenditis fructibus ueſtris quales eſtis arbores & ex quali cordis abundantia loquamini. Qualis ſit animus ueſter teſtantur uerba ueſtra. Fieri poteſt ut ſubdolus animus aliquamdiu ſed non perpetuo diſsimulet peruerſitatem ſuam: ut uerum ſit uulgare prouerbium: Ex uerbis tuis iuſtificaberis & condemnaberis, hoc eſt, pro iuſto uel iniquo iudicaberis. Et quod rurſum ſubditur de uerbo ocioſo, hunc habet ſenſum, omne uerbum quod non ædificat proximum, indignum eſt Chriſtiano homine, & conſcientia eius damnatum hominem ſingulari torquebit cruciatu.

[e] *Sic erit generationi huic malæ.*] Hoc eſt, *ſimilitudo ad uos pertinet: qui cum olim præ cæteris gentibus receperitis legem, & à uobis expelleretur dæmon, ille uagatus per gentiũ corda & ad uos reuerſus, ſuſcipitur iterũ à uobis, et locus habitandi ultrò conceditur.*

בַּיּוֹם הַהוּא יָצָא יֵשׁוּעַ מִבַּיִת וַיֵּשֶׁב עַל שְׂפַת הַיָּם וַיִּקָּבְצוּ אֵלָיו רַבּוֹת רַבּוֹת וְהוּא עָלָה בִסְפִינָה וַיֵּשֶׁב וְכָל־הָעָם עָמַד עַל־שְׂפַת הַיָּם וַיְדַבֵּר אֲלֵיהֶם הַרְבֵּה בִּמְשָׁלִים וַיֹּאמַר׃
הִנֵּה יָצָא הַזּוֹרֵעַ לִזְרֹעַ זַרְעוֹ׃

IN die illa egreſſus Ieſus è domo, ſedebat ad littus maris, congregatæq; ſunt ad illum turbæ multæ ita ut aſcẽderet in nauim & ſederet: cũctus autẽ populus ſtabat in littore maris, & ipſe loquebatur ad eos multa [a] in parabolis atq; dicebat. Ecce [b] exijt ſeminator, ut ſeminaret ſemẽ ſuum.

ſuum. Et cum ſeminaret, quædam ceciderunt iuxta uiam, & uenerunt uolucres cœli & comederũt ea. Alia uero ceciderunt ſuper petrã, ubi non erat multum terræ, & protinus exorta ſunt, quia nõ erat eis profunditas terræ. Et poſtquàm exortus fuit ſol exiccata ſunt, & quoniam non habuerunt radicem exaruerunt. Rurſum alia ceciderunt in medium ſpinarum, & cum creuiſſent ſpinæ ſuffocauerunt ea. Alia uero ceciderunt in terram bonam & dederunt fructum, unum centuplũ, aliud ſexagecuplum & aliud trigecuplum. Qui habet aures ad audiendum, audiat. Accedẽtes autem ad eum diſcipuli eius, dixerunt: quare loqueris cum eis in parabolis? Qui reſpondens dixit eis. Quia uobis datum eſt intelligere myſteria regni cœlorum, illis autẽ non eſt datum.

ובשזרע נפלו קצת מ
מהם אל הדרך ויבאו ע
עופות השמים ויאכלו
אותם :
ואחרים נפלו על הסלע
אשר אין שם ארץ רבה
ומיד צמחו כי אין להם
עמק בארץ :
ואחרי שזרחה השמש
חרבו ואשר אין להם
שרש יבשו :
ואחרים נפלו לתוך
הקוצים ויעלו הקוצים
ויחנקו אותם :
ואחרים נפלו בארץ ט
טובה ויתנו פרי אחד
מאה ואחד ששים ואחד
שלשים : מי שלו
אזנים לשמע ישמע :
ויקרבו אליו תלמידיו
ויאמרו למה תדבר א
אתם במשלים : ויען
ויאמר אליהם : כי נתן
לכם להבין סודות מ
מלכות השמים ולאלה
אין נתן :

Quiſquis

כִּי מִי שֶׁיֵּשׁ לוֹ יִנָּתֵן לוֹ
וְיַשְׁפִּעַ וּמִי שֶׁאֵין לוֹ גַּם
מַה־שֶּׁיֵּשׁ לוֹ יִקַּח מִמֶּנּוּ׃
וְעַל כֵּן אֲנִי מְדַבֵּר לָהֶם
בִּמְשָׁלִים כִּי הֵם רוֹאִים
אֵין יִרְאוּ וְשׁוֹמְעִים א
אֵינָם יִשְׁמְעוּ וְאֵין י
יָבִינוּ לְתִתְקַיֵּים בָּהֶם ת
הַנְּבוּאַת יְשַׁעְיָהוּ הא
הָאוֹמֵר שִׁמְעוּ שָׁמוֹעַ וְאַל
תָּבִינוּ וּרְאוּ רָאוֹ וְאַל
תֵּדָעוּ׃ הַשְׁמֵן לֵב הָעָם
הַזֶּה וְאָזְנָיו הַכְבֵּד ו
וְעֵינָיו הָשַׁע פֶּן יִרְאֶה
בְעֵינָיו וּבְאָזְנָיו יִשְׁמַע
וּלְבָבוֹ יָבִין וָשָׁב וְרָפָא
לוֹ׃ וְאַשְׁרֵי עֵינֵיכֶם כִּי
תִרְאֶינָה וְאָזְנֵיכֶם כִּי ת
תִשְׁמַעְנָה׃ אָמֵן אֲנִי
אוֹמֵר לָכֶם כִּי רַבִּים נ
נְבִיאִים וְצַדִּיקִים חָפְצוּ
לִרְאוֹת אֲשֶׁר אַתֶּם רוֹאִים
וְלֹא רָאוּ וְלִשְׁמֹעַ אֲשֶׁר
אַתֶּם שׁוֹמְעִים וְלֹא ש
שָׁמֵעוּ׃

וְאַתֶּם שִׁמְעוּ מְשַׁל

Quiſquis enim habet dabitur ei & abundabit, & ille qui non habet, etiam id quod habet auferetur ab eo. Propterea per parabolas ego loquor illis, quia uidētes non uident & audientes ipſi non audiunt neq; intelligunt, ut impleatur in eis prophetia Iſaiæ dicentis: Audite audiendo & non intelligetis, uidete uidendo & non cognoſcetis. Impingua cor populi huius & aures eius aggraua atq; oculos eius obline ne forte uideat oculis ſuis & audiat auribus ſuis, intelligat'q; corde ſuo, & reuertatur & ſanitas contingat ei. Beati autem oculi ueſtri quia uident, & aures ueſtræ quia audiunt. Amen dico uobis, quod multi prophetæ & iuſti deſiderauerūt uidere quę uos uidetis & non uiderunt, & audire quæ uos auditis & non audierunt. Vos itaq; audite parabolam ſe-

lam ſeminantis : Omnis qui audit uerbum regni & non intelligit, uenit ille malus & rapit id quod ſeminatum eſt in corde eius : & hic eſt qui iuxta uiam ſeminatus fuit. Qui autem ſuper petram ſeminatus eſt, hic eſt, qui audit uerbum ac protinus cum gaudio ſuſcipit illud, ſed non habet in ſe radicem, uerum ad horam manet. Quando enim inſurrexerit tribulatio aut perſecutio propter uerbum, illico offenditur. At qui in ſpinis eſt ſeminatus, hic eſt qui audit uerbum dei, ſed ſollicitudo huius ſeculi & iniqua mammona ſuffocat uerbũ, ut quoq; ſine fructu ſit. Porro qui ſeminatur in terram bonam, hic eſt qui audit uerbũ & intelligit, redditq; fructum, unus quidem centuplum, alius autem ſexagecuplũ, alius uerò trigecuplũ. Rursus propoſuit eis aliam parabo-

חזורע כל ששמע דבר
מלכות ולא יבין יבא
הרע ויטרף מה שזרוע
בלבו וזה הוא שנזרע
על הדרך : ואשר נזרע
על הסלע זה הוא ש
ששומע דבר ופתאם ב
בשמחה ישא אותו ו
ואין יש בתוכו שרש
כי אם לשעה יעמד :
ובשתקום צרה או רי
רידוף בעבור הדבר מ
מיד יכשל :
ואשר נזרע
בקוצים זה הוא שישמע
דבר האלהים ודאגת ה
העולם הזה ושקר מ
ממונה יחנק את הדבר
ויהיה בלי פרי : אך
אשר נזרע על ארץ ט
טובה זה הוא ששומע
את הדבר ומבין ומביא
פרי ואחד עושה מאה
ואחר ששים ואחר ש
שלשים :
עוד שם לפניהם משל

lam di-

אחר לאמר ׃ נדמתה
מלכות השמים לאדם
שזרע זרע טוב בשדהו ׃
ובאשר ישנו אנשים
בא אויבו ויזרע חרול
בתוך חטים וילך ׃
ובשגדל עשב ועשה
פרי אז נראו גם חרולים
׃ ויקרבו עבדי הבעל
הבית ויאמרו אליו א
אדני הלא זרע טוב ד
זרעת בשדך ומאין ח
הרולים בו ׃ ויאמר
אליהם אדם אויב עשה
הזאת ׃ והעבדים אמרו
לו אם תרצה נלך ונאסף
אותם ׃ ויאמר לא פן
תאספו חרולים ויחדיו
יתשו אתם גם חטים ׃
הניחו שניהם פרי ש
שיגדלו עד הקציר ר
ובעת הקציר אמר ל
לקצרים אספו בתחלת
חרולים וקשרו אותם
לצרורות לשרוף והחטים
אספו לגרני ׃

lam dicens, Aſsimilatum eſt regnum cœlorum homini, [c] qui ſeminauit ſemen bonum in agro ſuo. Et cum dormirent homines, uenit inimicus eius & ſeminauit zizania inter triticum, abijtq́. Et cum creuiſſet herba & feciſſet fructum, tunc apparuerunt & zizania. Accedentesq́ ſerui patrisfamilias dixerũt illi: domine, nonne ſemen bonum ſeminaſti in agro tuo? & unde habet zizania? Qui dixit ad eos: inimicus homo fecit hoc. Dixerunt ei ſerui: uis ne ut abeuntes colligamus ea? Reſpõdit: nõ, ne fortè colligentes zizania ſimul cum eis eradicetis & triticum. Sinite utraq́ ſimul creſcere uſq́ ad meſſem, & in tempore meſsis dicã meſſoribus: colligite primum zizania & ligate ea in faſciculos ad comburendum: triticum uerò congregate in horreum meum.

Iterum

Iterum propoſuit eis parabolam aliam dicens: Simile ſcilicet eſt regnum cœlorũ [d] grano ſinapis, quod accipit homo & ſeminat in agro ſuo: & ipſum quidẽ minus eſt cunctis ſeminibus: quando autem creuerit, fit maius cunctis herbis & fit arbor, ut etiã uolucres cœli ueniant & nidos faciant in ramis illius. Rurſum locutus eſt eis per parabolam aliam: Aſsimilatur regnum cœlorũ fermento, quod accipit mulier & abſcondit in tribus ſatis ſimilæ, donec totũ in fermentum redigatur. Hæc omnia locutus eſt Ieſus in parabolis ad turbas, & ſine parabolis nihil loquebatur ad eas, ut impleretur id quod dictum fuerat per prophetam dicentem: Aperiam in parabola os meum, eructabo ænigmata ab antiquo tẽpore. Tunc dimiſit turbas & uenit in domum,

עוד שם לפניהם משל
אחר לאמר נדמה מ
מלכות השמים לגרעין
חרדל שיקח אותו אדם
וזורע בשדהו והוא ס
קטן מכל זרעים וכ
כשיגדל יהיה גדול
מכל עשבות ויהיה עץ
שגם עופות השמים י
יבאו וקננו בסעפיו
: עוד דבר אליהם ב
במשל אחר נדמתה מ
מלכות השמים לחמץ
שתקח אשה וטמנה א
אותו בשלש סאים של
קמח עד יחמץ כלו :
כל אלה דבר ישוע
במשלים אל הכתות
ומבלתי משלים לא ידבר
אליהם להמלא מה ש
שנאמר על ידי הנביא
האומר אפתחה במשל
פי אביעה חידות מני
קדם :
אז עזב הכתות
ויבא בבית ויגשו א

acceden-

אליו תלמידיו לאמור
באר לנו את-משל ה
החרולי השדה : ויען
ויאמר מי שזורע זרע
טוב הוא בן האדם ו
השדה הוא עולם :
וזרע הטוב הם בני מ
מלכות והחרולים הם בני
בליעל : ואויב אשר
זרע אותם הוא שטן
והקציר היא תכלית ה
העולם והקוצרים הם מ
מלאכים : וכאשר
יאספו החרולים ונשרפו
באש כן יהיה בתכלית
העולם : כי ישלח בן
האדם את-מלאכיו ו
ויאספו מבין מלכותו
כל-מכשולים ואותם
שעשו רשע וישליכום
אל תנור האש שם יהיה
בכי וחרוק שנים : אז
צדיקים יזהירו כשמש
במלכות אביהם : מי
שלו אזנים לשמוע
ישמע : נדמתה

accedentesq́ ad eum discipuli eius, dixerunt: interpretare nobis parabolam zizaniorũ agri. Qui respondens ait: Ille qui seminat semen bonum, est filius hominis, ager autem est mundus. Cæterum semen bonum, sunt filij regni: zizania autem sunt filij Belijaal. Et inimicus qui seminauit ea, est diabolus: messis uerò est consummatio seculi, & messores sunt angeli. Et quemadmodum colliguntur zizania & comburuntur igni, sic erit in consummatione seculi. Quoniam mittet filius hominis angelos suos, qui colligant de medio regni eius omnia offendicula, & eos qui fecerunt iniquitatem, mittentq́ illos in caminũ ignis: ibi erit fletus & stridor dentium. Tunc iusti fulgebũt sicut sol in regno patris eorũ. Qui habet aures ad audiendum, audiat. Simile est

regnum cœlorum [f] the-
sauro absconso in agro,
quem si inuenerit homo,
abscondit, & præ gaudio
illius uadit & uendit om-
nia quæcunque habet, &
emit agrum illum. Ite-
rum simile est regnũ cœ-
lorum homini negocia-
tori, quærẽti margaritas
bonas. Et cum inuenerit
margaritam unam præ-
ciosam, abiens uendidit
omnia quę habuit & emit
eam. Rursum assimilatur
regnum cœlorum [g] sage-
næ missæ in mare, & col-
ligenti ex omni genere
piscium. Quam extrahen
tes in littus maris cum im
pleta esset, & sedentes ele
gerunt bonos in uasa, ma
los autem miserunt fo-
ras. Sic erit in consumma-
tione seculi: nam egredi-
entur angeli & separa-
bunt malos de medio iu-
storum, mittentq́ eos in
caminum ignis. Ibi erit
fletus & stridor dentium.
Intellexistis hæc omnia?
Dixe-

מלכות השמים לאוצר
הנסתר בשדה אשר אם
ימצא אדם יסתיר ומן
שמחתו ילך וימכר כל־
שלו ויקנה את־השדה
הזה׃ עוד גדמתה מלכות־
השמים לאדם הסוחר ח
המבקש את־מרגלין ט
טובים׃ ובשמצא מרגלא
אחד יקר הלך וימכר כל
־אשר לו ויקח אותו׃
עוד גדמתה מלכות
השמים למכמורת הש
השוחה בים ו־אוספת
מכל־מין הדגים׃
ומוציאים אותה כש
כשמלאה ועל שפת הים
יושבים בחרו את־הט
טובים לכלים ורעים
שלחו לחוץ׃ כן יהיה
בתכלית העולם כי י
יצאו מלאכים ויבדלו
את־רעי מתוך צדיקים
וישלחו אותם אל תנור
האש׃ שם יהיה בכי
וחרוק שנים׃ הבינותם
כל־האלה׃

ויאמרו אליו כן: ויאמר אליהם לכן כל־־סופר מלמד במלכות השמים הוא דומה לאדם בעל־הבית שמוציא מן או אוצרו חדשים וישנים:
ויהי בכלות ישוע לדבר משלים האלה עבר מ משם:
ויבא אל ארץ מולדתו וילמדא בבתי כנסיותם ויתמהו לאמר מאין ל לזה חכמה הזאת וה והגבורות: הלא זה בן נפחא הלא אמו נאמרת מרים ואחיו יעקב וי ויוסף שמעון ויהודה:
והלא אחיותיו כלן עמנו הן ומאין לזה כל ־האלה ויכשלו בו:
ויאמר אליהם ישוע אין נביא בלא כבוד א אלא במקום מולדתו ובביתו ולא עשה שם גבורות רבות בעבור סרורותם:

Dixerunt ei: etiam. At ille dixit ad eos: Propterea omnis[h] ſcriba doctus in regno cœlorum, is ſimilis eſt homini patrifamilias, qui profert è theſauro ſuo noua & uetera. Et factum eſt, cum ceſſaret Ieſus loqui parabolas iſtas, tranſijt inde. Veniensq; in terram natiuitatis ſuæ, docebat in ſynagogis illorum, & illi obſtupeſcentes dixerunt: unde huic ſapientia hæc & uirtutes? Non'ne[i] hic eſt fabri filius? non'ne mater eius uocatur Miriam; & fratres eius Iacobus & Ioſeph, Simon & Iehuda? Non'ne ſorores eius omnes nobiſcum ſunt? & unde igitur huic hæc omnia? & offendebantur in eo. Dixit autem ad eos Ieſus: non eſt propheta ſine honore niſi in patria ſua atq; in domo ſua. Et non fecit ibi uirtutes multas, propter incredulitatem eorum.

a In parabolis.] Vsus est Christus plerunq; parabolis, ut auditores redderet attentiores, & ea quæ non intelligerent studiose inuestigarent, & explicationem eorum à magistro ueritatis inquirerent. Qui curiosi erant & ex corde salutem sitiebant, interpretationem obscuri sermonis sciscitabantur, segnes autem & qui non ex animo cupiebant audire uerbum dei, illi audiebant parabolas & non audiebant, aures habebant sed non audiebant, & de illis locutus est Isaias capite sexto, Audite audiendo & non intelligetis &c. De electis dicitur: Qui habet aures ad audiendum audiat: & de reprobis, Videntes non uident, & audientes non audiunt &c.

b Exijt seminator.] Ostendit hæc parabola naturam, uim, & fructum uerbi diuini. Et sunt quatuor genera hominum qui audiunt uerbum dei, sed non nisi in uno fructum facit, qui scilicet illud recipiunt corde bono & per spiritum dei immutato. Alij uero audientes uerbum, non ferunt fructum, quorum scilicet animus occupatur satanæ negocio, quem ille ad alia torquet studia, aut si recipitur uerbum non figit radicem, sed mox ut tentatio irruit frangitur animus. Sunt & qui audiunt uerbum atq; mente recipiunt, sed quia in illis præualent curæ rerum temporariarum, suffocatur & negligitur uerbum dei ut fructum ferre nequeat.

c Qui seminauit semen bonum.] Hæc secunda parabola ostendit, in ecclesia semper fore malos opera satanæ bonis permixtos, qui sine fructu audiunt uerbum dei, quin & offendicula hic à Christo uocantur, quippe qui uerbo & uita offendunt, sed sunt tolerandi usq; ad finem mundi, & tunc separabit dominus bonos à malis. Nec hoc dicitur hic, sinite utraq; crescere simul, quod mali per magistratum non sint puniendi, qui turbant rempublicam, sed docet, quantumlibet pessimi homines & qui publice non uerentur inique agere, tollantur per magistratum, semper futuros malos homines bonis permixtos. Vanum est igitur Iudæorum argumentum, quando calum-

calumniantur parabolas Christi, quod illæ non per omnia respondeant interpraetationi, ponentes pro exemplo germinationem uirgæ Aharon, per quam nostri intelligunt fœcunditatem uteri uirginalis. Arguunt autem sic:

הנה פרח מטה אהרן לבית לוי · אמרו הנוצרים שזאת
נאמ' על הריא שהיתה תבולה שילדה ישו · תיפח
רוחם כי טח מראות עיניהם ומהשכיל לבותם כי
הריא משבט לוי לא היתה ולפי דבריהם מטה
יהודה היה לפרוח שהרי מיוחסים את ישו אחריו
ועוד מי כתיב ופרח פרח בת' שכבר פרח אלא ודאי
הפרש על עסק קרח היתה כדי לבטל המחלוקת ·
ועוד יש להשיב אם המטה היה רומז לישו אב'
כשנתעברה הריא מיד בו ביום היה לה להוליד
אותו ועוד כשם שהיה השקדים נגמרים בגידולן
כך היה לו להיות גדול ביום היולדו ולא להמתין
עשרים או שלשים שנים · ועוד למה כתיב ויגמול
שקדים לשון רבים אם על ישו היה לו להיות שקד
אחד ועתה משמע שהיו הרבה ישוים :

Multi inquiunt debuerant esse Iesus, si amygdalus illa figura fuit Christi uestri, quia arbor illa multas protulit nuces, deinde mater eius mox postquam concepit debuerat parere filium, sicut amygdalus subito floruit & fructum fecit. Sed & mater eius non fuit de tribu Leui, cum hæretici genealogiam eius texant de tribu Iehudæ: hæc autem uirga designauit tribum Leui. Non igitur ob aliam causam fecit dominus florere uirgam illam, nisi ut singulare indicium esset in illa dissensione quam excitauerat Korah. Nesciuit Iudæus ille qui ista scripsit, patribus omnia contigisse in figura, id quod tam expresse testatur נחש נחשת *serpens ille æneus, quem erexit*

Moses in deserto, de quo Christus dicit Iohan. 3. icut exaltauit Moses serpentem in eremo, sic oportet exaltari filium hominis: ubi Hebræi nihil aliud putant intelligendum, quam miraculum ipsum quo dominus iterum sanauit aspectu serpentis facticij eos, qui à ueris læsi erant serpentibus. Scribunt nanq; sic:

אם ישאלך נחש נח״ת שעשה משה מי התיר לו
והכתוב לא תעשה לך פסל וכל תמונה וגו׳ תאמר
לו פה שאסר הוא הפ׳ שהתיר וכן באיסור שבת
כת׳ לא תבערו אש וכתוב וביום השבת שני כבשים
לכן אין להרהר ולדקדק במצות בוראנו · אלא מה
שאסר אסור ומה שהתיר מותר ועכ״ הזהיר משה
וכתב כל המצות אשר אנכי מצוך לא תוסיף עליו
ולא תגרע ממנו וכן תאמר מן הכרובים וזה שאמ׳
הכתוב לא תעשה לך כלו׳ לדעתך אבל לדעתי תעשה
ומה שעשו אותו לא להשתחוות לו ולא לטעות
אחריו עשו אותו אלא להראות להם כח נפלאותיו
כי במה שלקו רפאם:

Vides nimirum hic qui hebraicè calles, quàm longe sint obstinati Iudæi à uero scripturæ sensu, & quam impie agant, cum prohibent collationem fieri scripturæ, sed quemlibet locum simpliciter ut in suo passu inuenitur intelligendum: ut est iste locus quem hic adducunt. Non accendes ignem in die sabbati, & deinde alius, ubi iubentur sabbato duo per ignem offerri agni, id quod Christus quoq; præcedenti capite obiecit obstinatis sui temporis Iudæis, sed mittamus hos errores illorum. Volui hæc solum ob id adducere, ut uideres, quàm putent Iudæi in figuris & parabolis omnia membra & particulas concinnare rebus figuratis atq; similitudinum interprætationibus, nescientes sat esse si in substantia ad propositam faciant rem.

Grano

a Grano sinapis.] Sensus huius parabolæ est: ut ex minimo sinapis grano breui crescit arbor, ita euangelium & regnum cœlorum orbi inuectum à principio erat pusillum, cum pauci & contempti homines Christo adhærerent, sed breui tempore superauit regna mundi, expanditq; ramos ad fines terræ. Idem significatur per parabolam fermenti, quod breui tempore per totam farinæ massam serpit illamq; inflat. Est & fermentum maliciæ & nequiciæ de quo Paulus 1. Corinth. 5. scribit, quod scilicet multos inficere potest & corrumpere. At Christus hic loquitur de fermento fidei, quod cupit in omnes transire & spargi. Quando hic fit mentio mensuræ sati, notandum quod apud Hebræos ita inueni scriptum de mensuris:

יש באיפה ג׳ סאין ובסאה יש ו׳ קבין ובקב ד׳ לוגין ובלוג ו׳ ביצים׃

Hoc est, Habet mensura Ephi tria sata, satum continet sex kabos, in kabo autem sunt quatuor Login, & Log habet sex oua: Hæc si iuste multiplices, à Log scilicet incipiendo quæ in aridis & liquidis minima est mensura, sex continens gallinacea oua, inuenies kabum esse continentiam 24. ouorum, satum uero mensuram 144. ouorum, & Ephi quæ Epha apud Hebræos uocatur, continere 432 oua. Scribūt præterea quod decem Ephi faciant unū חומר homer, quæ mensura alio nomine כור chorus uocatur, de qua Lucæ 16. & hæc continet 4300 oua & ferè unam quartam oui, estq; maxima apud Hebræos mensura. Cæterum הין hin, quæ est mensura liquidorum, dicitur continere שנים עשר לוג duodecim log, id est septuagintaduo oua.

c In caminum ignis.] Scribunt & Hebræi de hoc igne in fine mundi arsuro & impios exusturo, sed quàm caste, ipsi uiderint: Habent enim sic:

ליו׳ הדין יבא ה׳ במורא גדול באש ובלהבה במו שנא׳

דגת הים באש בוער באש בתנור והיו כל זדים וכל
עושה רשעה קש ילהט וינקום מהם ה' נקמו ואותו
אש יהיה לרשעים ליסורין שישרוף אותם ויבלה
אותם מן העולם כמו אש זה שישרוף התבן לגמרי
שאין דבר שהוא חזה תבן ולהט החש מהרה כמו
כן יאבדו רשעים ברגע אחת יאבדו את כולם ולא
יעזוב להן שם וזכירה וכל דבר שיהיה לרשעים
לפורענות רעות וליסורין הוא יהיה לצדיקים ל
לטובה ולברכה ולרפואה כמו שנ' אחריו וזרחה
לכם יראי שמי שמש צדקה ומרפא בכנפיה ויצאתם
ופשתם כעגלי מרבק והרשעים יהיו עפר תחת כפות
רגלי הצדיקים:

f *Theſauro abſconſo.*] *Oſtendit Chriſtus iſta parabola præcium euangelij, quod longe ſuperat omnem theſaurum huius mundi, nempe quod poteſt ſaluare in perpetuum animam. Nullam autem poteſt homo dare commutationem pro anima ſua, ſed omnia exponit, ut eam in hoc mundo ſaluet, quanto magis ut in æternum illam beatificet?*

g *Sagenæ.*] *Hic rurſum oſtenditur eccleſiam Chriſti uſq; ad finem mundi habituram malos admixtos bonis. Sagena eſt uerbum Dei, quod ſparſum in populum aliquos non omnes capit, ſicut nec ſagena omnes piſces maris comprehendit, ſed quos capit, hi trahuntur ad littus, & boni quiq; iterum à malis ſeparantur. Sunt enim inter bonos multi hypocritæ, qui nunc ſimulantes ſanctitatem, tunc toti mundo manifeſti erunt.*

h *Scriba doctus in regno cælorum.*] *Significatur hic per doctum ſcribam ſyncerus prædicator euangelij, comparaturq; liberali patrifamilias, qui profert conuiuis omnia quæ nouerit illis eſſe grata, noua*

to, noua & uetera, sic qui alios docet euangelium, debet omnia quæ nouerit audicribus esse grata & accommoda, ubertim & liberaliter proponere.

i *Non'ne hic est fabri filius*] *Quod hic Christus dicitur habere patrem, fratres & sorores, fit more Hebræorum, qui cognatos uocant fratres & sorores: id quod cum impios Iudæos non lateat, uide quàm impudenter audeant hic scribere contra nos & Christum nostrum:*

אני שואל לך אם היו למרים בנים ובנות בלא ישו
ולא יוסף בן־נפחא אם היה לו בן ובת מאשה אחרת·
את״ יש להם בני׳ ובנות הרי טוב לכך אמרו היהודים
מכיריו הלא אנו רואים אחיו ואחיותיו יעקב ו
ויוסף ושמעון ויהודה שאינם עושין חכמות כ
במוחו· אבל אם לא היו לו בנים ובנות דהלתי
ישו למה אמרו היהודים כך הלא אחיו ואחיותיו
אינם עושים כמוהו ולמה קוראים לאילו קרואים
שמות אחיו ואחיותיו אלא כמו לאחרים ולמה לא
השיב ישו להם שוטי׳ כל מה שאמר שיש לי אחים
ואחיות כיזוב הוא ולא אני בן נפחא ודאות שאתם
תמיהים מחכמתי אל תתמהו כי כל חכמות שבעולם
שלי היא· תשובתו· דרך הוא בלשון הקדש לקרא
את־קרובים אחים וקרובות אחיות כמו שאמר א
אברהם על אשתו אחותי היא ואל לוט אחים אנחנו
וכן לאם ישוע היו אחיות ולכן היו בנים והם נ
נקראו פה אחי ישוע· על אביו אמרתי לעיל
שנחשב אב של ישוע ואין היה אביו באמת כי ל
לעולם לא ידע את־אשתו הבתולה אין קודם לידת

ואין אחר שילדה את בנו׃ ובכי ישוע לא השיב
לאומרים שלו אחים ואחיות יש לדעת כי היהודים
האלה לא כן אמרו שאחים האלה הם בני אמו של
ישוע ועל כן הוא החריש על דבר הזה׃ על אביו
הוא רצה שהם ישעו כל לעת עד שיראו נפלאותיו
ואז ישפטו אם אלהים הם אם לא׃

Hoc in ſumma uolunt hic Iehudæi, quod is locus arguat Chriſtum habuiſſe fratres, ſorores & patrem, atq; ideo mater eius non fuerit uirgo, nec ipſe filius Dei: ſed his hebraice reſpondi pro captu ingenij mei.

IN tempore illo audiuit Herodes[a] unus ex quatuor principibus famam Ieſu, & dixit famulis ſuis: hic eſt Iohannes baptiſta, is ſurrexit à mortuis, & ideo uirtutes operantur in eo. Nã Herodes tenuit Iohannẽ & uinxit eum, poſuitq́ in carcerem propter Herodiaden uxorẽ fratris ſui. Dicebat enim illi Iohannes: non licet ut ipſa ſit tecum. Vnde uoluit occidere eum, ſed timuit populum, quoniam habebant eum ueluti prophetam.

בעת ההיא שמע הה
הורודוס אחד מארבעת
נשיאי שמע של ישוע
ויאמר לנעריו זה הוא
יוחנן המטבל הוא קם
ממתים ועל כן הפלאות
יפעלו בו׃ כי הורודוס
החזיק ביוחנן ויאסר
אותו ונתן בבית האסור
מפני הורודוסיה אשת
אחיו׃

כי אמר אליו
יוחנן אין מותר שהיא
תהיה אתך׃
וירצה להרוג אותו ו
וירא את העם כי היה
בעיניהם כמו נביא׃

וביום מולדת
הורודוס דלגה בת של
הורודסית בתוך והי
ישרה בעיני הורודוס :
ויבטיח בשבועה
לתת לה כל מה ש
שתשאל ממנו : והיא
בזהרה מאמה ותאמר :
תן לי פה בקערה ראש
יוחנן הטובל : ונעצב
המלך אלא בעבור ה
השבועה ובעבור אותם
אשר יחדיו ישבו בש
בשלחן צוה לתתן :
וישלח ויקצץ את־ראש
יוחנן בבית הסהר :
וינשא ראשו בקערה
ונתון לנערה והיא ה
השיאה אל אמה :
ויגשו תלמידיו ויסירו
את־גופו ויקברהו וי
ויבאו ויגידו לישוע :
וכשמע ישוע סר
משם בספינה אל מקום
המדבר לבדו : ותשמענה
[illegible] הלכנה ברגליהם אחריו מעריהם :

tam. In die autem natalis Herodis, ſaltauit filia Herodiadis in medio, & placuit oculis Herodis. Et promiſit ei per iuramentum ſe daturum ei quicquid poſtularet ab eo. Et ipſa monita à matre ſua, dixit. Da mihi hic in patina caput Iohannis baptiſtę. Et turbatus eſt rex, ſed [b] propter iuſiurandum & propter eos qui ſimul ſedebant ad menſam, præcepit dari. Et mittens amputauit caput Iohannis in carcere. Sublatumq; eſt caput eius in paropſide & datum puellæ, illa autem attulit matri ſuæ. Et accedentes diſcipuli eius, ſuſtulerunt corpus eius & ſepelierunt ipſum, uenientesq; nunciauerunt Ieſu. Et cum audiſſet Ieſus [c] ſeceſſit inde per nauim in deſertū locum ſeorſim. Et audientes turbæ ſecutæ ſunt eum pedibus ſuis ex ciuitat[illegible]

Et ipse egressus uidit populum multũ, misertusq́ illius sanauit infirmos eorum. Et uespere facto, accesserunt ad eum discipuli eius dicentes: desertus est locus & hora iam prę-terijt, dimitte ergo turbas ut eant in uillas & emant sibi alimoniam. Quibus dixit Iesus: non est opus ut ipsi abeant, uos date illis ut comedant. Responderunt ei: Non sunt nobis hic nisi quinq; panes & duo pisces. Ait illis: afferte eos huc ad me. Præcepitq́ populo ut sederet & comederet super gramen, ipse autem accepit quinq; panes & duos pisces, & sublatis oculis suis in cœlum, benedixit & fregit, deditq́ discipulis suis panes, & discipuli eius dederunt turbis. Et comederunt omnes atq; saturati sunt, & sustulerunt reliquias, duodecim sportas plenas de fragmentis. Porrò numerus come-

ויצא וירא את־עם רב
וירחמהו וירפא את־ח
חוליהם ׃ ויאחרי שהיית
ערב קרבו אליו תל
תלמידיו לאמר שמם
המקום ושעה כבר ע
עברה ועל כן תבח ה
הביתות כדי שתלכנה
אל־־כפרים ותקנינה
לחם אוכל ׃ ויאמר
אליהם ישוע אין יצ
יצטרכו ללכת אתם תנו
לחם לאכול ׃ ויענו לו
אין לנו פה כי אם ח
חמשה לחם ושני דגים ׃
ויאמר להם השיאים
הלום אלי ׃ ויצו את־
העם לשאת ולאכל על
חציר והוא לקח חמשה
לחם ושני דגים וישא
עיניו אל שמים ויברך
וישבר ויתן הלחם ל
לתלמידיו ותלמידיו נ
נתנו לביתות ׃ ויאכלו
כלם ושבעו וישאו ש
שארית שנים עשר ס
סלים מלאים מפתים ׃

comedentium fuit, quinque millia uirorum præter mulieres & paruulos. Et statim compulit Iesus discipulos suos, ut conscenderet nauim & præcederent se trans fretum donec dimisit turbas. Et cum dimisisset populum, ascēdit solus in montem ut oraret. Et facta uespera, ipse solus fuit ibi. Nauis uerò impellebatur in medio maris à fluctibus, eo quòd uentum haberent ex aduerso. Et factum est in quarta uigilia noctis, uenit ad eos ambulans super mare. Et uidentes eum ambulantem super mare, turbati sunt & dixerunt, quia [d] phantasma est, & clamauerunt præ timore. Et statim locutus est ad eos Iesus dicens: confidite, quia ego sum, nolite timere. Respondens autem Petrus dixit: domine si tu es, iube ut ueniam ad te super aquas. Qui ait, ueni. Et descen-

ומספר האוכלים היה
חמשת אלף איש בלתי
נשים וטף ׃ ומיד פצר
ישוע בתלמידיו לעלות
בספינה וללכתם לפניו
עבר ים עד שיניח ה
הכיתות ׃ ובשניחה את
העם עלה לבדו להר
להתפלל ׃ ויהי ערב
והוא לבדו היה שם ׃
והספינה נדפה בתוך ה
הים מן הגלים כי הרוח
היתה להם להפך ׃ ויהי
ברביעית אשמורת ה
הלילה ויבא אליהם י
ויליך על ים ׃ ורואים
אותו מתהלך על ים נ
נבהלו ויאמרו כי מ
מזיק הוא ויצעקו מ
מיראה ׃ ופתאם דבר
ישוע אליהם לאמר ב
בטחו כי אני הוא אל
תיראו ׃ ויען כיפה
ויאמר אדני אם אתה
הוא צוה ואבוא אליך
על המים ׃ והוא אמר
בוא ׃

deſcendens Petrus de naui, ambulauit ſuper aquã ut ueniret ad IESVM. Cum[que] uidiſſet uentum ualidũ, timuit: & ut mergi cœpit, clamauit dicens. Domine ſalua me, & continuo extendit Ieſus manũ & tetigit eum, dixit[que] ei: modicæ fidei, quare dubitaſti? Et cum aſcẽdiſſet in nauim, quieuit uentus, & qui fuerant in naui uenerunt adorauerunt eum dicentes: Vere filius dei es tu. Et euntes trans mare, uenerunt in terram Ginoſar, & homines loci illius cum cognouiſſent eum, miſerũt ad totam terram illam, & adduxerunt ad eum omnes illos qui male habebant, præcabantur[que] eum ut uel ſaltem contingerent fimbriam ueſtimenti eius. Et omnes qui tetigerunt, ſalui facti ſunt.

וירד כיפה מן ספינה
וילך על המים לבוא אל
ישוע ׃
ובשירא את־רוח חזקה
ירא וכאשר החל לטבע
צעק לאמר ׃
אדני הושיעני
ופתאם נטה ישוע את־
יד ויאחוז אותו ויאמר
אליו קטן באמונה ל
למה הסתפקת ׃
וכשעלה אל
ספינה שתקה הרוח ו
ואשר היו בספינה באו
וישתחוו לו לאמר ב
באמת בן האלהים א
אתה ׃
והם הלכו בעבר הים
ויבאו בארץ גינוסר
ואנשי המקום ההוא
כשידעו אותו שלחו
אל כל־ארץ הזאת וי
ויגישו לו כלם אשר
היו ברע ויתחננו א
אליו כדי שיגעו שפת בגדו ׃ וכל שנגעו
נושעו ׃

Vnus

a *Vnus ex quatuor principibus.*] Lucæ tertio legitur de tetrarchia horum principum, quam quisq; habuerit subiectam terram. Herodes de quo hic fit mentio, filius fuit maioris Herodis, qui infantes Bethlehemiticos trucidauit. Hic cum uideret & audiret Christum mira agere, lapsus in falsam opinionem, cœpit cogitare animam Iohannis à se decollati translatam in aliud corpus, nempe Iesu: cuius opinionis inuentorem aiunt fuisse Pythagoram.

b *Propter iusiurandum.*] Rex impius religiosus esse uoluit in ea re, quæ citra summam impietatem perfici non potuit. Nam innocentem occidit contra ius dei & naturæ. Nec excusare illum potuit iuramentum, quod erat factum contra dei mandatum.

c *Secesßit inde per nauim.*] Hoc est, traiecit mare Galilææ quod est Tyberiadis, & alio nomine uocatur lacus Ginosar, ut supra ostendimus.

d *Phantasma.*] Vocant Hebræi phantasma siue spectrum nocturnum מזיק id est, nocentem, et alio nomine פגע ab occurrendo, scribuntq; mira de eo super psal. Qui habitat in adiutorio altißimi, asserentes spectra illa incarnatos esse dæmones. Vnde autem sint nati aut producti, scribit rabi Abraham Hispanus, non Ezraides ille, sed alius eiusdem nominis, qui autor est fasciculi myrrhæ: hic inquam super pentateuchum sic scribit:

המזיקים הם נקראים נגעי בני אדם ולפי
שהם נתהוו מכח אדם הראשון באותם ק"ל
שנה שנפרש מאשתו ונתהוו מהזיבה שלו
נקראו נגעי בני אדם ולכן יש בזה המזמור
ק"ל תיבות עם פסוק אורך ימים אשביעהו
שכופלים אותו לעמוד כנגד המזיקים ש
שנתהוו מאדם באילו ק"ל שנה ולפי שזאת
הנחלה הניח אדם לבניו כשאדם רואה קרי
בלילה נתהוו ממנו מזיקין ופוגעים בני
אדם

ארם ולכן אמרה הורה ונשמרת מכל דבר
רע שלא יתהר ארם ביום ויבא לירי טומאת
בלילה מצר זה הבליעל שנקרא ויע עין ול
ולפעמים נראה בעין נקבה וה״א לילית ב
באומר׳ שרה ושרתים שרים זברים ונקבות
וזהו כי יהיה בך איש אשר לא יהיה טהור
מקר׳ לילה כי אחר שקרא עמו זה הצר א״א
יטמא אחר שנגע בבת ירך יעקב ואלו ת
המזיקין שנהיו מזוב הארם מתחברים כלם
כשנפטר הארם אצל אביהם ליגע בו לטמאו׳
ולכן צוו חול׳ לעשות הקפות לארם ולחזביר
שם רברים בענין שבאלו הקפות בורחים
כולם ואין נוגעים בו וצוו שיעשו ז׳ הקפות
לחברות ז׳ כיתות של מלאכי חבלה שמתחברי׳
שם והם בורחים ואין נוגעין בו ובן צריך ל
לעשות ההקפות אצל הקבר בענין שמיר ב
בשיש לימו ההקפות יכניסיהו אל הקבר ו
וירויציהו אל הקבר בענין שלא יגע בו רע׃

Quis quæso potest homo Iudæorum tam horrendam opinionem sine uehementi admiratione legere, qui putant spectra illa nocentia producta ex semine primi parentis centum illis & triginta annis, quibus abstinuit ab uxore sua post fratricidium à Cain commissum? Sed & hoc multo absurdius uidetur esse ut illi credant phantasmata illa esse tam infesta cadaueribus defunctorum, & posse abarceri septem circulis circum sepulchrum factis, ne cadauer intromittendum quoquo pacto inquinent. Noluii tam insignia delyramenta uertere in nostram linguam: ne tamen deessem hebraicæ linguæ studiosis, uolui illis obscuriora declarare uocabula in memorata citata lectione. בהחוי *passiuum plurimum est ab* הוה *fuit. Sic enim*

plerunq;

plerunq; usurpant magistri uerbum hithpael. Cæterum זיבה *est fluxus uiri, sicut &* קרי *quod legitur cum sægol sub kuph. Est autem* קרי *proprie occursus à uerbo* קרא *qui dormientibus in somnio cum impudica imaginatione contingit: ut quod homo interdiu* הרהר *imaginatur, præsertim impudicum, id plerunq; sub noctem in relicta specie refricatur, uocaturq; imaginatio illa* עין רע *quæ sub forma mulieris appareat, uocatur* לילית *siue* שדה *hoc est, diabola. Porro* נפטר *capitur pro expirare & animam agere,* הקפות *sunt circuli, à radice* נקף *circundedit. Reliqua tu ipse lector intelliges, qui uel mediocriter linguam hebraicã attigisti.*

אָז קָרְבוּ אֵלָיו מִירוּשָׁלַם סוֹפְרִים וּפְרוּשִׁים לֵאמֹר׃ לָמָּה תַלְמִידֶיךָ יַעַבְרוּ אֶת־גְּזֵירוֹת הַזְּקֵנִים כִּי הֵם לֹא יִרְחֲצוּ יְדֵיהֶם כְּשֶׁיֹּאכְלוּ אֶת־לֶחֶם׃ וְהוּא עָנָה וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם וְלָמָּה אַתֶּם עוֹבְרִים מִצְוַת הָאֱלֹהִים בִּשְׁבִיל גְּזֵירַתְכֶם׃ כִּי אֱלֹהִים אָמַר כַּבֵּד אֶת־אָבִיךָ וְאֶת־אִמֶּךָ וְהַמְקַלֵּל אָבִיו וְאִמּוֹ מוֹת יוּמָת וְאַתֶּם אוֹמְרִים כָּל־מִי שֶׁיֹּאמַר

TVnc accesserunt ad eum à Ierosolymis scribę & Pharisæi dicẽtes: Quare discipuli tui transgrediuntur traditiones seniorũ? quoniam non lauant manus suas quando manducant panem. Qui respondens dixit illis: quare & uos trãsgredimini præceptũ Dei propter traditionem uestrã? Nam deus dixit, honora patrem tuum & matrem tuam, & qui maledixerit patri suo & matri suæ morte interficiatur: uos autẽ dicitis, quicunq;

dixerit patri & matri, omne munus quod est à me tuæ accedet commoditati, & non honorabit patrem suum atque matrem suam, & irritum fecistis mandatũ dei propter traditiones uestras. Hypocritæ, bene egit Isaias, uaticinando de uobis & dicendo: [b] Populus iste ore suo atque labijs suis honorant me, cor autem suum elongauit à me, factusque est timor eorũ erga me, mandatum ueluti ab hominibus datum. Et conuocatis ad se turbis dixit ad eos: audite & cognoscite, non id quod intrat in os maculat hominem, sed id quod egreditur ex ore, illud impurum reddit hominẽ. Tunc accesserunt discipuli eius & dixerũt: nosti ne quod Pharisæi audientes uerbũ illud [c] irritati sunt? Et respondens Iesus dixit: omnis plantatio quam non plantauit pater meus qui

לאב ולאם כל-מתן שהוא ממני היא תועלתך ואין יכבד את אביו ואת אמו ותפירו מצות האלהים בעבור גזירותיכם : חנפים ישעיהו היטיב להתנבא עליכם לאמר העם הזה בפיו ובשפתיו כבדוני ולבו רחק ממני ותהי יראתם אותי מצות אנשים מלמדה :

ויועץ לעצמו הכיתות ויאמר אליהם שמעו ודעו אין מה שיבא לפה יטמא את-אדם אלא מה שיצא מפה הוא יטמא את-אדם : אז נגשו תלמידיו ויאמרו התדע כי הפרושים השומעים הדבר הזה הכעסו : ויען ישוע ויאמר כל-מטע אשר לא נטע אבי שבשמים ינתש :

est in

הניחו אותם כי עורים
הם ונוהגי העורים :
ואם עור ינהג את-עור
שניהם יפלו לבור :
ויען כיפה ויאמר אליו
פתר-לנו המשל הזה :
ויאמר ישוע גם אתם
עד עתה אין התבוננתם :
אין תתבוננו כי כל-
מה שיבא לפה הוא יבא
לבטן וישלח באחור :
ואשר יצאו מפה הם י
יצאו מלבב והם יטמאו
את-אדם : כי מלבב
יצאו מחשבות רעות ר
רצחים ניאופים זנונים
גנבות עדות שקר וג
וגדופים: אלה הם אשר
יטמאו את-האדם: אבל
כשיאכל איש ולא רחץ
ידים זאת אין תטמא
האדם :
ויצא משם ישוע
ובא אל-חלקי צור וצ
וצידון והנה אשה כנ
כנענית יצאה מגבולי

est in cœlis, eradicabitur. Dimittite illos, quia cæci sunt & duces cæcorũ. Et si cæcus conducat cęcum, ambo cadent in foueam. Respondẽs autem Petrus dixit ei: interpretare nobis parabolam istam. Et ait Iesus: etiã uos adhuc nihil intelligitis? Non intelligitis quod oẽ quod ingreditur in os, uadit in aluum, emittiturq́ in secessum? Quæ autem prodeunt ex ore, egrediuntur ex corde, & ea sunt quæ inquinant hominẽ. Nam ex corde egrediuntur cogitatiões malę, homicidia, adulteria, fornicationes, furta, testimonium falsum, & blasphemiæ. Ista sunt quæ inquinant hominem. At cum quis comedit & non lauit manus, id non maculat hominem. Et egressus inde Iesus, uenit ad partes Tyri & Zidonis, & ecce mulier Chananæa egressa de finibus illis,

clamabat ad eum dicens: miserere mei domine, fili Dauid. Filia mea affligitur ualde à dæmone: at ipse non respondit ei quicquam. Et accedentes discipuli eius, precabantur eum dicentes: dimitte eã, quoniã clamat post nos. At ille respondit, & ait: [d] Non sum missus nisi ad oues quæ periierũt in domo Israël. Illa uerò uenit & adorauit eum, dicens: Domine, salua me. Et respondens Iesus ait: Non est bonũ sumere panem filiorum, & mittere canibus. Illa autem dixit, Sic est domine, ueruntamen canes ipsi edunt de micis quæ cadunt de mensa dominorum suorum. Tunc respondit Iesus & dixit illi: ô mulier magna est fides tua, fiat tibi sicut petis: & sanata est filia eius in ipsa hora. Trãsiens autem inde Iesus uenit iuxta mare Galilææ, & ascendens in montẽ sedit ibi. Et

האלה ותצעק ותאמר א
אליו חנני אדני בן־ד
דוד : בתי תענה מאד
מאת השד והוא אין ע
ענה לה כלום : ויקרבו
תלמידיו ויתחננו אליו
לאמר שלח אותה כי ה
היא צועקת אחרינו :
והוא ענה ויאמר אינני
בשלחתי כי אם אל צאן
שאבדו בבית ישראל :
והיא באה ותשתחו לו
ותאמר אדני הושיעני :
ויען ישוע ויאמר אין
טוב לקחת לחם הבנים
ולשלוח לכלבים : והיא
אמרה כן הוא אדני א
אבל כלבים גם הם י
יאכלו מן פתותים ה
הנופלות משלחן א
אדניהם : אז ענה ישוע
ויאמר לה האשה גדולה
אמונתך : יהי לך כאשר
תחפצי ותרפא בתה ב
בשעה ההיא : ויעבר
משם ישוע ויבא על ים
הגליל ועלה להר ישב

שם ׃ ותקרבנה אליו
כיתות רבות ויהיו א
אתם חרשי עורי פסחי
חלשים ואחרים רבים ו
וישימו אותם לפני ר
רגליו והוא רפא אותם
׃ ויתמהו העם בשראו
את־חרשים מדברים ו
ופסחים מתהלכים ו
ועורים רואים ויגדלו
את־אלהי ישראל ׃
ויזעק ישוע את תל
תלמידיו ויאמר אליהם
חנותי לעם כי עתה ש
שלשים הם יושבים א
אתי ואין להם מה ש
שיאכלו ואיני אניח א
אותם צמים פן יתעלפו
בדרך ׃ ויאמרו אליו
תלמידיו מאין לנו ב
במדבר במה ככרי לחם
כדי שנשביע את־עם
הזה גדול ׃ ויאמר
אליהם ישוע במה ככרי
לחם יש לכם ׃ ויאמרו
שבעה ומעט הדגים ק
קטנים ׃ ויצו את העם

Et acceſſerũt ad eum turbæ multæ, habentes ſecum ſurdos, cæcos, claudos, debiles & alios multos, poſueruntq́ eos ante pedes eius, & ipſe ſanabat eos. Et miratæ ſunt turbæ, cum uidiſſent mutos loquẽtes, claudos ambulantes & cæcos uidentes, & magnificabãt deũ Iſraël. Et conuocans Ieſus diſcipulos ſuos ait illis: Miſereor turbæ, quia iam triduo manent apud me, & non habent quicquam, quod comedant: nec ego dimittam eos ieiunantes, ne fortè deficiant in uia. Et dixerunt ad eum diſcipuli eius: Vnde nobis in deſerto tam multi panes, ut ſaturemus populum hunc tam magnũ? Quibus ait Ieſus: quot panes habetis apud uos? Et dixerunt: ſeptem & paucos piſciculos. Et iuſsit populum ſedere in terra. Sumensq́ ſeptem panes & piſces, egit gratias &

frangens dedit discipulis suis, discipuli autem dederunt turbæ. Et comedentes omnes, saturati sunt: & ex eo quod superfuit ex fragmẽtis, sustulerũt septẽ sportas plenas. Cæterum hi qui comederant, erant quatuor millia uirorum, præter paruulos & mulieres. Et dimissa turba ascendit in nauim, uenitq; in fines Migdala.

לשבת על הארץ ׃
ויקח שבעה ככרי לחם
והדגים ויאמר תודה
וישבר ויתן לתלמידיו
והתלמידים נתנו לעם׃
וכלם אכלו וישבעו
וממה שנותר מן חת
התיכות נשאו שבעה ס
סלים מלאים ׃
ויהיו אלה שאכלו
ארבעה אלף אנשים ב
בלתי טף ונשים׃ וישלח
את־ההמון ויעל אל ספינה ויבוא בגבול מגדלה׃

a *Traditiones seniorum.*] *Traditiones seniorum uocantur his mandata hominum, quæ mere inuenta hominum sunt, nullam utilitatem afferentia proximis, sed ad gratificandum Deo, nulla legis Dei habita ratione sunt excogitata: qualia apud nos sunt discrimina dierum, locorum, personarum, ciborum & aliarum rerum externarum: ex quorum obseruantia nulla uitæ externæ prouenit commoditas, sed magis nocumentum. Quæ autem ad externam uitam decenter & cum commodo proximorum degendam ob hominibus sunt constituta, hæc magis diuinæ quàm humanæ censentur traditiones, eo quod ex præcepto dilectionis originem trahunt, quod caput est præceptorum dei. Quales apud nos irrepserunt hominum traditiones, nemo est qui ignorat, quales apud Hebræos olim fuerint & adhuc sint, scripta illorum testantur, quæ ferè plus continent superstitionis quàm pietatis. Ex præsenti loco colligere licet thalmudicas nenias iam ante Christum à rabinis conceptas, sed aliquot annis post deuastationem Ierosolymitanam conflatas & in librum redactas.*

Quas

Quas traditiones & ceremonias receperint à senioribus de lauandis manibus, ego hebraice studiosis in libello præceptorum Mosaicorum ostendi. Deinde quomodo encruarint mandatum dei de honorandis parentibus, Christus hoc loco ostendit, quando illis improperat quod questus causa hortabantur filios, ad inferendum templo etiam ea quæ necessaria erant pro sustentatione uitæ parentum. Sed ut hebraicæ linguæ studiosi habeant nonnihil de illis superstitiosis & ridiculis constitutionibus, libuit hic pauculas pro eorum exercitio inserere. Et in primis uide quid statuerint obseruandum in diebus phurim, quos celebrant in mense adar, id est, februario, in memoria liberationis de manibus Haman, de quo in libro Esther,

יום יד ויום טו באדר ימי פורים והכל חייבין בקריאת מגילה גם עבדים ונשים וצריך לומר ע עשרת בני המן בנשימה או נפיחה אחת וחייב כל אדם ליתן מתנות לעניים וכל מי שיפשוט ידו ל לטול נותנין לו אם ישראל ואם גוי ואין העני רשאי להוציאו לדבר אחר אלא בסעודת פורים ויש להרבות בסעודת פורים וצריך שישתכר עד שלא ידע בין ארור המן לברוך מרדכי ואסור בהספד ותענית ביד״ו ובט״ו ומכים כף אל כף ואם מת לו מת בפורים אסור להספידו ׃

Traditiuncula alia, quam iusserunt obseruari in dedicatione templi, quæ primū celebrata fuit sub Machabæis 25. die mensis Kislef, *quando scilicet mundatum fuit templum postquam à Græcis fuerat prophanatum: hanc dedicationem iusserunt sic quotannis obseruari:*

תקנו חכמים להדליק נרות בכל הלילות מסוף ש שקיעת החמה עד חצי שעה מן הלילה כדי להזכיר הנס וצריך כל אדם להזהר מאד ואפילו עני המתפרנס

מן הצדקה שואל או מוכר כסותו ולוקח שמן ל
להדליק:

Hic ordinauerunt, ut omnis homo quantumlibet pauper, etiam qui ex eleemosyna uiuit, debeat per octauam dedicationis sub noctem accendere lucernam, & si non suppetat oleum, tenetur illud mendicare, aut uendere tunicam & emere oleum, Porro quàm ob friuolas causas instituerint ieiunia, audi:

אלו הימים שמתענין בהם מן התורה׳ באחד בניסן
מתו בני אהרן׳ בי״ בו מתה מרים׳ בכו בו מת
יהושע בן נון׳ בי״ באייר מת עלי הכהן ושני בניו
ונשבה הארון הברית׳ בכח בו מת שמואל הנביא׳
בכג בסיון בטלו הביכורים מלעלות לירושלם ב
בימי ירבעם בן נבט׳ בכה נהרגו הרבה רבותינו
והחכמים׳ בכז בו נשרף רבי חנינא בן תרדיון
וספר תורה עמו׳ ביז בתמוז נשתברו הלוחות
ובטלה התמיד והובקעה העיר׳ באחד באב מת
אהרן הכהן׳ בט בו נגזרה גזרה על אבותינו שלא
יכנסו לארץ ונחרב הבית ראשונה ושנייה. ביח
כבה נר בימי אחז׳ בג בתשרי מת גדליה ויהודיים
אשר עמו׳ בד בו נגזרה גזרה על אבותינו שימותו
בחרב וברעב ובדבר מפני מעשי העגל׳ בז במרחשון
עורו עיני צדקיהו ושחטו בניו לעיניו׳ בכח בכסליו
שרף יהויכין את המגילה אשר כתב ברוך מפי י
ירמיהו: בח בטבת נכתבה התורה יונית בימי תלמי
המלך והיה חשך לעולם ג ימים׳ בי בו סמך מלך
בבל על ירושלם להחריבה׳ בכג בשבט נתקבצו כל
ישראל על שבט בנימן על ענין הפלגש ועל פסל
מיכה:

מיכה · בז״ באדר מת משה רבינו עה״ · אלו ימי
התעניות קבלו ישראל מן התורה · ועוד גזרו רז״ל
שיהו מתענין מפני שלשה דברים על חורבן הבית
ועל התורה שנשרפה ועל חרבת השם :

Placuit adhuc inſerere pauculas traditiones ex multis, quas condiderunt pro obſeruatione dierum feſtorum, quæ ſcilicet opera uiolent diem ſolennem & quæ non. Per diem feſtum intellige alium ſolennem diem quàm ſabbatum, quales ſunt neomeniæ &c.

אין צדין דגים מן הביברים ביום טוב אבל אווזין
ותרנגולים שבבית מותר לצודן · אין נופחין במפוח
מפני שדומה למלאכת אומן אלא בשפופרת ·
ובשעושה האש ונותן עליה הקדרה צריך ליזהר ב
בסידור העצים שלא יהא דומה לבנין : אסור לבשל
ביט״ אלא כדי צורך היום · אין עושין גבינה ביום
טוב ואין גוזזין הירק לחתכם בהן · מותר לעשות
מדורה להתחמם בנגדה ולחמם מים לרחוץ רגליו
אבל לא כל גופו : ביצה שנולדה ביום טוב אסור
לגגע בו וכל שכן שלא לאוכלה ואפילו ספק נולדה
ביום טוב או בחול אסור ואפילו נתערבה באלף
כולן אסורות : השוחט תרנגולת ומצא בה ביצים
גמורות מותרות : חייב אדם להיות ביום טוב
שמח וטוב לב הוא ואשתו ובניו וכל הנלוים אליו
כל אחד כראוי לו כיצד הקטנים נותן להם קליות
ואגוזים ומגדנות והנשים קונה להם בגדים ד
ותכשיטין כפי ממונו והאנשים אוכלים בשר ו
ושותין יין וכשאוכלים חייבים להאכיל לגר ל
ליתום ולאלמנה עם שאר העניים : בכוסר

משכימין לבית כנסת ומתפללין וקורין בתורה
ואחר כך אוכלים והולכין לבתי מדרשות ושונין
עד חצי היום ומתפללין תפלת המנחה וחוזרים ל
לבתיהם לשתות שאר היום עד הלילה בשמחה אלא
על שמחה שיש בה עבודת היוצר :

Vt & hi qui hebraice nesciunt, sciant quid hæc posterior hebraica lectio contineat, uolui ipsam interpretari, ut omnibus pateat qua insania laborent miseri illi homines & qualibus traditionibus irrita fecerint mandata Dei. *Non inquiunt uenamur pisces ex uiuario in die solenni, sed anseres et gallinas quæ domi habentur licet uenari. Non sufflamus ignem per follem, cum id similitudinem habeat operis artificis, sed per cannam concauam licet. Et cum quis facit ignem & apponit ollam aut caldarium, necesse est ut sollicitus sit quomodo ordinet ligna, ne congeries eorum similis sit ædificio. Probibitum est quoq; in die solenni, ne aliquid aliud coquas, quam quod necessarium sit pro illo die. Non licet facere caseum in die solenni, neq; tondere holera, quæ in ipsis diebus cultro comminuas. Licet facere rogum calefaciendi gratia, & apud quem aquæ calefiant ad lauandum pedes, sed non totum corpus. Ouum natum in die solenni prohibitum est ne illud contingas, multo minus licet illud comedere, etiam si dubium sit num natum sit in die solenni aut prophano, adhuc prohibitum est: quin & si mixtum sit inter mille, omnia sunt prohibita. Qui autem mactat gallinam & inuenit in ea oua perfecta, illa licita sunt. Tenetur homo in die solenni esse bono & læto corde, ipse & uxor eius atq; filij eius, & omnes qui sunt illi addicti, quisq; iuxta quod sibi competit, puta paruulis dat pulmenta & nuces atq; poma: pro uxoribus autem emit uestimenta & monilia secundum facultatem suam &c. Parce lector quod tantas ineptias inserui huic sacrosancto libro. Occasionem dedit traditio illa, quæ est de manibus lauandis ante sumptionem cibi. Possem adhuc infinitas alias huiusmodi adijcere traditiones,*

di iones, quibus cæca illa gens dei mandata fœdauit & peruertit. ſed abſtinendum duxi ab huiuſmodi ludicris & calamum ſeruis applicare.

b Populus iſte.] *Scribitur locus iſte Iſaiæ 29. ubi per timorem intelligitur religio & cultus dei, qui apud Iudæos conuerſus fuit in mandatum hominum, hoc eſt, fuit ſolum externus, & cor eorum longe fuit à domino, quod tamen potiſsimum dominus habere uult in ſuo cultu, & ſine eo omnis cultus externus aliud nihil eſt quàm uaniſsima hypocriſis. In corde ſita eſt omnis noſtra puritas, iuſticia & ſalus. Corde enim creditur ad iuſticiam, ſicut econtra quãdo fides cordis abeſt, iam ex impuro corde nihil procedere poteſt, niſi quod eſt impurum, malæ cogitationes, cædes, adulteria, ſtupra, furta, falſa teſtimonia, fraus, dolus &c. Non igitur quod intrat in os inquinat hominem, ſed quod ex corde procedit. Deſtruit hic locus, quicquid de delectu ciborum ab hominibus eſt conſtitutum. Cibus non ingreditur in cor, ſed in uentrem & deinde in ſeceſſum, quomodo igitur inquinabitur ab eo cor? At malæ cogitationes intrãt in cor, & rurſum exeunt de corde, & illæ inquinant cor. Eſt igitur cor ſedes pietatis & impietatis, puritatis & impuritatis. Si capiatur quicunq; cibus cum benedictione & ſancta cordis cogitatione, ille iam non impurum reddit cor, ſed magis arguit cor eſſe purum. Eſt hic & Iehudæis reſpondendum, qui nobis obijciunt locum quendam ex Iſaia, capite ult. de carne ſuilla, quæ citra legis Moſaicæ uiolationem & cordis inquinationem edi non poteſt, ut illi arguunt:*

כתיב בישעיהו אוכלי בשר החזיר והשקץ יחדיו י
יסופו נאם יהוה משמע שבשר חזיר לא מותר לע
לעול׳ כי התורה מדמה אותו לשקץ ור״ל ישעיהו נבא
על דורו כי הרבה היו בדורו שהיו אוכלין בשר חזיר
ובאותה זמן היתה רואה מי שאכל בשר חזיר כאילו
היה אוכל בשר שקץ כי עדיין לא נתנה חקות התורת
משה

משה כמו שעשה משיח ה׳ שהתיר חקות אשר הם על דברים חיצונים;

c *Irritati sunt.*] *Irritare aliquem siue scandalizare, est aliquid dicere uel facere, quo ille auocatur uel impeditur à salute & studio ueræ pietatis, id quod Christus summe cauit qui propter salutem prædicandam uenerat, sed peruersi homines omnia fere dicta & facta eius sibi scandala fecerunt, unde alieniores sese ab autore uitæ fecerunt. At Christus propterea non potuit omittere ea propter quæ uenerat in hunc mundum quippe qui in ruinam & resurrectionem multorum positus fuit iuxta Simeonis prophetiam, quæ ad præsentem quoq; facit locum:* Omnis plantatio quam non plantauit pater meus qui est in cœlis eradicabitur, *hoc est, quos pater non plantauit ad uitam æternam, hos eradicari oportet.*

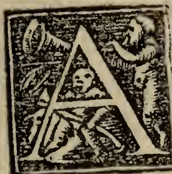
d *Non sum missus.*] *Perditas oues Israëlis, uocat hic electos ad uitam, sed qui adhuc ignorabant uiam.* Dicit *quoq; se missum propter Israëlitas, qui scilicet habebant promißionem regni ex lege & prophetis, etiam si gentibus quoq; regnum illud fuerat denunciandum.* Exhibuit *se proinde Christus durum erga hanc mulierem non ob aliam causam quàm ut exemplũ fidei eius magis illustraret, ostenderetq; quàm grata illi nostra sit in oratione importunitas, potißimum si ex indubitata fide procedat.* Ex *ista explicatione, facile colligi potest responsio qua obuietur* Iudæis*, qui hunc locũ sic impugnant:*

מה שענה להם ישו איני שלוח כי אם למען צאן בית ישראל כלומר שהוא לא בא לארץ אלא למחול לפושעי ישראל חטאתם · והואיל שבא למחיל ולסלוח לישראל מדוע הפשיעם והכשילם ועורם שהיו נכשלים במיתתו וכי אין אומר בעולם ש שיכול להכשילם אלא אותם שבא לפדות ולה להושיעם · ועוד שהוא אומר אל הכנענית אין לגדול

לגזול לחם מן הבנים ולתתו לכלבים דומיא זאת
לא אומר אלא כלומר לא טוב שאגזול החסד שיש
לי לעשות לבני ישראל ואתננה לשאר אומות כלו'
לזאת הכנענית שנקראת כלבה : תשובה · אין עור
אתכם ואת־אבותיכם משיחנו כי אם רעתכם היא
עורתכם ושנאתכם אשר בלבותיכם כנגד משיחנו
היא תאבדכם לגיהנם כמו שכתוב בישעיה נקל מ
מהיותך לי עבד להקים את־שבטי יעקב ונצורי
ישראל להשיב ונתתיך לאור גוים לחיות ישועתי
עד קצה הארץ · הנה הנביא ראה ברוח מה שיהיה
עתיד כי מי משיח היאך שבטי ישראל ימאנו ליקח
תשועת המשיח השם וגוים יקחו אותה בשמחה :

Locus ex Isaia in mea responsione citatus, scribitur quadragesimo nono capite, ubi tam expressa fit mentio de reprobatione Iudæorum & insertione gentilium, maleq́; audit locus ille apud Iudæos, & conantur eum torquere in diuersum sensum, ut נקל *legatur quæsitiue pro* הנקל *sed quod præcedit obstat, nempe, Frustra laboraui, in uanum consumpsi uim meam &c.*

ויגשו אליו פרושים
וצדוקים מנסים וש
ושואלים לו להראותם
אות משמים :
ויען הוא ויאמר
אליהם כשיהיה ערב ת
תאמרו טוהר עתיד ה

Accesserũt autem ad eum Pharisæi, & Zadducæi, tentantes & rogantes eum, ut [a] ostenderet eis signum de cęlis. At ille respondens, dixit ad eos: cum fuerit uespera dicitis, Serenitas erit, quoniam

quoniã cœlum rubescit: & mane, hodie tempestas futura est, quoniã tristes cœli rubescunt. Et ecce faciem cœli scitis dijudicare; signa autem temporum non potestis scire. Generatio praua & adultera signum quærit, & signum non dabitur ei nisi signum Ionæ prophetæ. Relinquens uerò eos abijt. Et cum uenissent discipuli eius ultra mare, obliti sunt accipere panem. Ipse autem dixit eis: uidete & cauete à fermento Pharisæorum & Saducæorũ. At illi reputabant inter se dicẽtes: quoniam non sumpsimus panes. Quod ubi cognouit Iesus, ait: quid cogitatis inter uos, modicæ fidei? quòd non accepistis panes? Adhuc non intelligitis neque recordamini quinq; panum in quinq; millia hominum, & quot sportas sustuleritis? neq; septem panũ in quatuor millia

השמים יתאדמו ובבקר
היום תהיה סערת כי
סודרים שמים יתאדמו:
והנה את־פני השמים
ידעתם לשפט ואותות
העתים לא יכלתם לדעת:
יחוס רע וזימת בוב
מבקשת אות ואות אין
תנתן לה כי אם אות י
יונה הנביא: ויעזוב
אותם וילך: וכשבאו
תלמידיו בעבר ים ש
שכחו לקחת לחם:
והוא אמר להם ראו ו
והשמרו ממחמצת פ
פרושים וצדוקים: והם
חשבו ביניהם לאמר
כי לא לקחנו לחם:
וידע ישוע ויאמר מה־
תחשבו ביניכם קטני
אמונה כי אין לקחתם
לחם: עוד לא תתבוננו
ולא תזכרו חמשת לחם
לחמשת אלף האדם ו
וכמה סלים נשאתם ו
ואין חשבעת לחם ל
לארבעת אלף האדם ו

וְכַמָּה סַלִּים נְשָׂאתֶם ׃
וְלָמָּה לֹא תִתְבּוֹנְנוּ כִּי
אֵין עַל לֶחֶם אָמַרְתִּי ל
לָכֶם הִשָּׁמְרוּ מִמַּחְמֶצֶת
הַפְּרוּשִׁים וְהַצְּדוּקִים ׃
אָז הִתְבּוֹנְנוּ כִּי לֹא אָמַר
לְהִשָּׁמֵר מִמַּחְמֶצֶת לֶחֶם
כִּי אִם מִתַּלְמוּד הַפ
הַפְּרוּשִׁים וְהַצְּדוּקִים ׃
וַיָּבֹא יֵשׁוּעַ בִּגְבוּלֵי ק
קֵיסָרֵיאָה פִּילִפּוּס וי
וַיִּשְׁאַל לְתַלְמִידָיו לא
לֵאמֹר ׃ אֶת־מִי יֹאמְרוּ
בְּנֵי אָדָם הֱיוֹת בֶּן־ה
הָאָדָם ׃ וַיֹּאמְרוּ קְצָת
אֶת־יוֹחָנָן הַטּוֹבֵל וק
וּקְצָת אֶת־אֵלִיָּה וַאֲחֵרִי
אֶת יִרְמְיָהוּ אוֹ אֶחָד מִן
נְבִיאִים ׃ וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם
יֵשׁוּעַ וְאַתֶּם אוֹתִי מִי
תֹּאמְרוּ הֱיוֹת ׃ וַיַּעַן
שִׁמְעוֹן כֵּיפָה לֵאמוֹר א
אַתָּה הוּא מָשִׁיחַ בֶּן־ה
הָאֱלֹהִים חַי ׃ וַיַּעַן
יֵשׁוּעַ וַיֹּאמֶר אֵלָיו א

millia hominum, & quot ſportas ſuſtuleritis? Quare non intelligitis, quia non de pane dixi uobis (quando dixi) cauete à fermẽto Phariſæorum & Saducæorum? Tunc intellexerunt, quod non dixerat cauendum à fermento panum, ſed à [b] doctrina Phariſæorum atq; Saducæorum. Venit proinde Ieſus intra terminos [c] Cæſareę Philippi, & interrogauit diſcipulos ſuos dicens: Quem dicunt homines eſſe filium hominis? Illi uerò dixerunt: quidam Iohannem baptiſtam, quidam Eliam, alij uero Ieremiam aut unum ex prophetis. Et ait illis Ieſus: Vos autem quem me eſſe dicitis? Et reſpondens Simon Petrus dixit: Tu es Chriſtus filius Dei uiui. Et reſpondit rurſum Ieſus & ait ei: beatus es Simõ bar Iona, quia caro & ſanguis nõ reuelauit tibi,

אַשְׁרֵי אַתָּה שִׁמְעוֹן בַּר יוֹנָה כִּי בָּשָׂר וָדָם אֵין גִּלָּה לְךָ

sed

ſed pater meus qui eſt in
cœlis. Et ego dico tibi
quia tu es Petrus, & ſuper
hanc petrã ædificabo ec-
cleſiam meam, & portæ
inferorum non ualebunt
aduerſus illam. Et tibi da
bo claues regni cœlorũ.
Et quicquid alligaueris
ſuper terram, erit alliga-
tum in cœlis: & quicquid
ſolueris ſuper terra, erit
quoq; ſolutum in cœlis.
Tunc præcepit diſcipulis
ſuis, ne cui dicerẽt, quòd
ipſe eſſet Ieſus Chriſtus.
Et ex eo tempore cœpit
Ieſus indicare diſcipulis
ſuis, quod [d] oporteret eũ
ire in Ieruſalem, & pati i-
bi multa à ſenioribus &
ſcribis atq; à principibus
ſacerdotum, & occidi atq;
reſurgere die tertio. Et ac
cipiens eum Petrus, cœ-
pit corripere eum, & di-
cere: abſit à te domine, ne
quaquam erit tibi hoc. Et
ipſe conuerſus dixit Pe-
tro: abi poſt me ſatana, tu

כי אם אבי שהוא ב
בשמים : ואני אומר
לך כי אתה כיפה ועל
כיפה הזאת אבנה את־
מקהלי ושערי תחתיות
אין יגברו עליו : ולך
אתן את־מפתחי ח
המלכות השמים : וכל־
מה שתאסור על הארץ
הוא יהיה אסור בשמי׳
וכל־מה שתתיר על ח
הארץ הוא יהיה מתר
בשמים : אז צוה את־
תלמידיו שלא לאיש י
יאמרו שהוא היה ישוע
המשיח : ומאז התחיל
ישוע להודיע לתלמידיו
כי הצרך ללכת אל־י
ירושלם ולסבול שם ר
רבות מאת־זקנים ר
וסופרים ומאת־־שרי
הכהנים ולהרג ולקום
ביום השלישי : ויקחהו
כיפה ויחל להוכיח א
אתו לאמר חלילה לך
אדני אין תהיה לך ח
הזאת : וישוב הוא ויאמר אל כיפה לך אחרי שטן

obſtaculo

אַתָּה הוּא לִי מִכְשׁוֹל כִּי אֵין תִּטְעַם אוֹתָם אֲשֶׁר הֵם לֵאלֹהִים אֶלָּא אוֹתָם שֶׁהֵם לַאֲנָשִׁים׃
אָז אָמַר יֵשׁוּעַ לְתַלְמִידָיו מִי שֶׁיִּרְצֶה לָלֶכֶת אַחֲרַי יִמְאַס עַצְמוֹ וְיִשָּׂא אֶת־צְלִיבוֹ וְיֵלֵךְ אַחֲרַי׃
כִּי מִי שֶׁיַּחְפֹּץ לְהוֹשִׁיעַ אֶת נַפְשׁוֹ הוּא יְאַבֵּד אוֹתָהּ׃
וּמִי שֶׁיְּאַבֵּד אֶת־נַפְשׁוֹ לְמַעֲנִי הוּא יִמְצָאֶנָּה׃
כִּי מַה יוֹעִיל לְאָדָם אִם יִקְנֶה אֶת־כָּל־הָעוֹלָם וּבְנַפְשׁוֹ נֶזֶק יִשָּׂא אוֹ אֵיזוֹ הַתְּמוּרָה יִתֵּן אָדָם תַּחַת נַפְשׁוֹ׃
כִּי בֶן הָאָדָם יָבֹא בִּכְבוֹד אָבִיו אֶת־מַלְאָכָיו וְאָז יָשִׁיב לְאִישׁ בְּמַעֲשָׂיו׃
אָמֵן אֹמֵר לָכֶם יֵשׁ מִן הָעוֹמְדִים פֹּה שֶׁלֹּא יִטְעֲמוּ אֶת־מָוֶת עַד שֶׁיִּרְאוּ בֶן הָאָדָם הַבָּא בְמַלְכוּתוֹ׃

obstaculo es mihi, quoniam non sapis ea quæ dei sunt, sed ea quæ sunt hominum. Tunc dixit Iesus discipulis suis: ille qui uult uenire post me, [e] abneget semetipsum, & tollat crucem suam ac sequatur me. Qui enim uoluerit saluare animam suam, is perdet eam. Et qui perdiderit animam suam propter me, inueniet eam. Quid enim prodest homini, si acquisierit totum mundum, & in anima sua reportet damnum? aut quam commutationẽ dabit homo pro anima sua? Si quidem filius hominis uenturus est in gloria patris sui cum angelis suis, & tunc [f] reddet unicuique iuxta opera eius. Amen dico uobis, sunt quidam ex stantibus hic, [g] qui nõ gustabunt mortem, donec uiderint filium hominis uenientem in regno suo.

Vt ostenderet eis signum de cœlo.] Postulabant à Christo signum de cœlo tentandi gratia & non ueritatis cognoscendæ desiderio, ideo signum fuit eis negatum. Habuerant prius multa signa, ex quibus, si uoluissent cognoscere ueritatem, quis ipse esset potuissent aduertere. In rebus exterioribus prudentes erāt, quippe qui ex aspectu cœli poterant dijudicare serenitatem aëris & tempestatem, et in rebus dei non poterant neq; uolebant cognoscere signa salutis & tempus uisitationis eorum atq; præsentiæ Christi. Signum tamen datum est eis, sed quale in Iona uisum est, nempe signum resurrectionis, ut quemadmodum Iona ex uentre ceti in uitam reuocatus fuit, ita ipse à uera morte ad uitam esset reuocandus, & signum illud testimonium esset condemnationis eorum, quippe ex quo aduertere debuerant potentiam & maiestatem Christi, potissimum cum sancti apostoli signum illud resurrectionis magna fiducia atque miraculis toti mundo prædicauerint. Obijciunt hic nobis Iudæi, resurrectionem Christi non per omnia respondere figuræ Ionæ, cum Christus non tribus integris diebus, necnon nisi duabus noctibus iacuerit in sepulchro, arguunt autem sic:

כתיב להן כמו שהיה יונה במעי הדגה שלשה ימים
וג׳ לילות כן יהיה ישו בארץ שלשה ימים ושלשה
לילות וזה איננו יכול להיות שהיה ישו בלב הארץ
ג׳ ימים ושלשה לילות שהרי ישו נצלב ביום ששי
בערב ועמד ביום ראשון בהשכמה ואפילו לדבריהם
מקצת יום ככלו אף על פי כן איננו כי אם ג׳ ימים
וב׳ לילות׃ ויל׳ כבר אמרתי לעיל כי אין צריך
שמשלים יהיו דומים לענינים נרמזים בכל א
איבריהם אלא די הוא אם יש בראש ביניהם דמות׃

In quibus uerbis nec synecdochen admittere uolunt, sed tres integros dies requirunt, perinde quasi oporteat semper rem figuratam figuræ

figuræ per omnia respondere, quod falsum iudicamus, alioquin oporteret & deum habere corpus, cum scriptura dicat hominem formatum ad imaginem & similitudinem dei.

b Doctrina Pharisæorum.] *Supra comparatur euangelium fermento, hic uerò comparatur doctrina hominum fermento, quæ cum non nitatur uerbo dei, necesse est ut corrumpat bonos mores, quæ scilicet legem & opera docet sine fide atq; Christo: & hæc pios non facit sed superbos, superciliosos, & qui bona opera sua alijs uendere audent, cum tales nihil sint quàm meri Pharisæi & hypocritæ.*

c Cæsareæ Philippi.] *Sita est hæc urbs ad fontem* Iordanis, *uocataq; est antea Panneas, sed à Philippo, ob cuius uxorem* Iohannes *baptista occubuit, ampliata fuit & Cæsarea dicta, atque postea* Neronia *uocata &c.* Ibi *interrogabat Christus discipulos suos quid de eo sentiret uulgus, ut illos scilicet certius de se instrueret. Et Petrus pro omnibus apostolis respondit:* Tu es Christus *filius dei uiui, à quo scilicet omnia habent uitam. Sed quia caro & sanguis illam confessionem ei non suggesserant, sed pater cœlestis, respondit ei* Christus: *Beatus es Simon bar* Iona, *id est, filius* Ionæ, *sonat enim bar in Syriaca lingua, qua* Christus *ad uulgares est usus, filium, pro quo hebræa lingua habet ben. Idem sentiendum est de* כיפה *Cepha, id est, petra, pro qua* Hebræi *legunt* סלע *Vocauit autem dominus hunc apostolum petram, propter fidei suæ magnificam confessionem, super quam & ecclesiam suam se ædificaturum asseruit: non super* Petrum *ipsum, sed super firmã illam confessionem à qua* Petrus *uocatus est* Petrus, *contra quam nec portæ inferorũ, id est, potestas tenebrarũ aliquid ualebunt.* In *portis olim fiebant iudicia & sedebat potestas publica: atq; hinc est quod hic dicitur, portæ inferorũ etc. Cæterũ quod subijcitur de clauibus, hũc habet sensum: per regnum cœlorũ intelligitur ecclesia* Christi, *et hæc aperitur per clauem uerbi dei. Credentibus autem aperitur regnum cœlorum, hoc est, remissio peccatorum & uita æterna promittitur ex uerbo* Dei,

& hoc est remittere peccata, sicut econtra non credentibus per uerbum Dei clauditur regnum cælorum, hoc est, remissio negatur peccatorum & æterna mors annunciatur.

d Oporteret eum ire in Ierusalem.] *Appropinquabat tempus suæ passionis, ideo uoluit in discipulis augere sui cognitionem atq; roborare fidem ne deficerent, cum uiderent eum mori pro peccatis hominum, imò mortem ipsam esse uiam ad æternam uitam, præsertim mortem Christi, qui sui sanctissimi corporis oblatione electos patri cælesti reconciliauit, & filios dei, qui dispersi erant, congregauit in unum. Reparauit nobis morte sua uitam, quam Adam primus parens peccato suo amisit. Sed perfidi Iudæi sacra nostra contaminantes & blasphemam suam linguam exerentes, aiunt propterea Adam & suos posteros morti obnoxios factos, quod futurus esset ex semine eius, qui se deum faceret. Scribunt enim sic quidam eorum super Genesim:*

תשאל למינים בת׳ בפרש׳ בראשית שאמ׳ ה׳ הן האדם היה כאחד ממנו וגו׳ עד וחי לעולם כבר תשאל לו׳ מה היה חושש הקב״ה אם יהיה האדם לעולם והלא מנהג העולם שאין אדם חפץ שיתבלו מעשיו אם נטע כרם או אילן לא רצה לייבש אם בנה בית לא רצה שיפיל אלא לפי שראה הק׳ שעתיד ישו להטעות העולם ולומר שהוא אלוה׳ אמר הק׳ מוטב שימותו בני אדם וישו יתלו בעץ אחר ואל יאכל מעץ החיים ויחיו כל באי עולם כי לא אלוה הוא:

O blasphema uox inimicorum crucis Christi, perpetuis uindicanda flammis. Vere impletur hic uerbum apostoli, quod crux & mors Christi Iudæis scandalum est, & gentibus stulticia, nobis autem credentibus salus ad uitam. Mors Christi non attulit mundo mortem, ut

peruersus

peruersus ille Iudæus scribit, sed uitam. Nec quia Deus præuidit Christum futurum deum & hominem, homines mori cœperunt, sed quia homo peccauit, deus factus est homo & humiliauit se factus patri cœlesti obediens usq; ad mortem, à qua obedientia eum per Petrum reuocaretur, uocauit eum satanam, ut qui ex instinctu satanæ eum conaretur abducere, ne fieret hostia pro peccatis illorum quos pater ad uitam ordinauerat.

e Abneget se metipsum.] Abnegare semetipsum, est non ex humano affectu uiuere, sed meditari uitam quæ deo digna sit, sese committere curæ patris cœlestis, & tollere crucem suam, idest, æquo animo ferre ærumnas suas, quas pater ferendas imposuerit, & id aliud nihil est, quàm sequi Christum, & perdere animam. Perdere animam hebraismus est, capiturq; pro, ferre crucem & multa uitæ sustinere incommoda, adducere deniq; propter Christum uitam in periculum atq; mortem.

f Reddet unicuiq; iuxta opera eius.] Non quod iustificatio & condemnatio hominis sit ab ipsis operibus, sed bona opera probant bonum hominem, sicut boni fructus probant arborem esse bonam, nec arbor fit bona à fructibus, sed fructus quod sunt boni, id habent ab arbore: ita bona opera non iustificant hominem, sed ostendunt hominem prius iustificatum, & ob id dicitur hic fieri iudicium secundum opera uel facta, quod opera testentur de operante, & ut quisq; fuerit, ita operetur.

g Qui non gustabunt mortem.] Sunt qui putant hunc locum sic intelligendum: inter uos discipulos meos sunt quidam, qui uicturi sunt post passionem meam aliquot annos, & uisuri quàm potenter regnaturus sum in ecclesia mea, & gloriosus apparebo orbi, qui iam per humilitatem subiturus sum mortem. Et multi qui me per mortem perijsse putabunt, breui post mortem meam, saluatorem mundi prædicabunt atq; adorabunt.

Ost sex autē dies, assumpsit Iesus Petrum & Iacobum atq; Iohannem fratrem eius, & duxit eos in montem excelsum seorsum, [a] transfiguratusq; est ante eos. Et splenduit facies eius sicut sol, & uestimenta eius facta sunt alba sicut nix. Et ecce cōspecti sunt illis, Moses & Elias loquētes cum eo. Et respondit Petrus atque dixit ad Iesum, Domine, bonū est ut hic simus. Si uis faciemus hic tria tabernacula, tibi unum, Mosi unum & Eliæ unū. Cumq; adhuc ille loqueretur, ecce nubes lucida obumbrauit eos. Et ecce uox è nube dixit: hic est filius meus dilectus, in quo mihi complacui, ipsum audite. Et cum audissent discipuli, ceciderunt in facies suas & timuerunt ualde. Accedens uerò Iesus tetigit

ואחרי ששת ימים לקח
ישוע את כיפא ואת י
עקב ואת יוחנן אחיו
ויעל אותם להר גבה ל
לבדם ויצטייר לפניהם:
ויזהרו פניו כמו שמש
ובגדיו היו לבנים כמו
שלג: והנה נראו אליהם
משה ואליהו מדברים
אתו:
ויען כיפא ויאמר
אל ישוע אדני טוב ה
הוא להיותנו פה:
אם תרצה נעשה פה
שלשה אהלים לך אחד
למשה אחד ולאליהו א
אחד: עודנו היה
מדבר והנה ענן בהיר ס
סבב עליהם: והנה קול
מענן אמר זה הוא ב
בני אהוב אשר בו ר
רציתי אותו שמעו:
וישמעו תלמידים וי
ויפלו על פניהם וי
וייראו מאד:
ויגש ישוע ויגע

בהם ויאמר אליהם ק
קומו ואל תיראו ׃
וישאו עיניהם ואין
ראו כי אם לבדו ישוע׃
ובשירדו מן ההר צוה
אותם ישוע לאמר לא
תאמרו לאיש המראת
עד שיקום בן האדם מ
ממתים ׃ וישאלו לו
תלמידים לאמר ומה י
יאמרו סופרים כי ת
הצטרך אליהו לבא ב
בתחלה ׃ והוא ענה
ויאמר להם אכן אליהו
יבא וישיב כל ׃ ואני
אומר לכם כי אליהו כ
כבר בא ואין ידעו אתו
כי אם עשו בו כל אשר
חפצו ׃ כן בן־האדם
ישא יסורים מהם ׃ אז
התבוננו תלמידים כי
הוא על יוחנן המטבל
דבר אליהם ׃ וכשבא
אל ביתה קרב אליו אדם
ויכרע לפניו את־ברכיו
לאמר אדני חנן לבני

eos atq; dixit ad eos: surgite & ne timeatis. Et sub leuantes oculos suos, neminem uiderunt nisi solum Iesum. Et cum descēdissent de monte, præcepit eis Iesus dicens: [b] ne cui dixeritis uisionem, donec resurgat filius hominis à mortuis. Et interrogauerunt eum discipuli dicentes: & quid dicunt scribę, quod oporteat primum uenire Eliam? Qui respondit eis & ait: [c] ueniet utiq; Elias & restituet omnia. Et ego dico uobis, quod Elias iam uenit & non cognouerūt eum, sed fecerunt in eo quæcunq; uoluerunt. Sic filius hominis sustinebit passiones ab eis. Tunc intellexerunt discipuli, quod ipse de Iohanne baptista locutus esset eis. Et cum uenisset ad turbam, accessit ad eum homo, & flectens coram eo genua sua dixit: Domine, miserere filio meo;

quoniam lunaticus est & ualde torquetur. Nam sæpe cadit in ignem & sæpe in aquam. Adduxi itaque eum ad discipulos tuos, sed [d] non potuerunt sanare eum. Et respondens Iesus, ait: ô generatio incredula & peruersa, quandiu ero uobiscũ & quamdiu patiar uos? Adducite eum ad me: & increpauit illud Iesus, egressumq́ue est dæmonium ab eo, & sanatus est puer ab ea hora. Tunc accesserũt discipuli ad Iesum secreto & dixerunt: quare non potuimus nos eijcere illud? Dixit illis Iesus: propterea quod estis increduli. Amen dico uobis, si fuerit [e] fides uestra sicut granũ sinapis, dicetis mõti huic, transi hinc & transibit, & nulla res erit uobis impossibilis. Istud proinde genus nõ eijcitur nisi per orationem & ieiunium. Cum autem uersarentur in Galilæa, loquutus est ad

כי ירחיגאי הוא ומאד
ענה: כי הרבה יפול
באש ורבים פעמים ב
במים: ואגיש אותו אל
תלמידיך ולא יכלו ל
לרפא אותו: ויען ישוע
ויאמר הדור סורר ר
ועקש עד מתי אהיה ע
עמכם ועד מתי אסבל
אתכם: הביאו אותו
אלי ויגער בו ישוע ו
ויצא ממנו השד ונרפא
הנער משעה ההיא: אז
קרבו תלמידים אל י
ישוע בסתר ויאמרו ל
למה לא יכלנו אנחנו
להוציא אותו: ויאמר
אליהם ישוע בעבור ש
שאתם אין מאמינים:
אמן אני אומר לכם אם
תהיה לכם אמונה כמו
גרעין חרדל תאמרו להר
הזה עבור מזה ויעבור
ואין דבר ימנע מכם:
וזה מין אין ישלך כי
אם בתפלה ובצום:
ויתהלכו בגליל ד

ad eos Iesus: filius hominis tradetur in manus hominum & occident eum, atque die tertia resurget. Ipsi uerò contristati sunt ualde. Et cum uenissent ad Caparnahum accesserunt qui didrachma accipiebant ad Petrum & dixerunt ei: Præceptor uester num soluit [f]didrachma. Qui ait, etiã. Et cum ingressus esset in domũ, præuenit eum Iesus dicens: quid tibi uidetur Simon? Reges terræ à quibus accipiunt tributum & censum: à filijs suis aut ab alienis? Qui ait: ab alienis: & dixit ad eum Iesus: ergo liberi sunt filij. Sed ne offendamus eos, uade ad mare & mitte hamum, atq; accipe piscem qui primus ascenderit, & aperto ore illius inuenies staterem, quem accipies & dabis eis pro me & pro te.

דבר אליהם ישוע בן האדם ימסר לידי האדם ויהרגהו וביו׳ השלישי יקום: והם התעצבו מאד: וכשבאו אל כפר נחום קרבו אשר לקחו דרכמון אל כיפה ויאמרו לו מלמדכם השלם ד דרכמון: ויאמר גם: וכשבא בבית קדם א אותו ישוע לאמר מה נראה לך שמעון: מלכי הארץ ממי יקחו מס ו תרומה מבניהם או מן נכריים: והוא אמר מן נכריים ויאמר אליו ישוע אם כן חפשים הם הבנים: ולמען שלא נכעיסם לך אל הים ו שלח את המצודה וקח הדג אשר בראשון יעלה ותפתח פיהו ותמצא ל סטר אותו תקח ותתן להם בעבורי ובעבורך:

[a] *Transfiguratusq; est ante eos.] Voluit Christus in hac transformatione discipulis suis exhibere specimen suæ gloriæ, atq; fidem facere eorũ, quæ illis prædixerat de sua potestate & gloria. Quod*

autem totus splendidus factus fuit facie & uestibus, gloriam immortalitatis, uitæq; futuræ claritatē adumbrauit. Apparent ex tam multis prophetis Moses & Elias, qui præcipui Zelatores fuerunt cultus diuini, testimonium perhibentes Christo, Moses ex lege & Elias ex prophetis. Porro uox de cælis allata, Hic est filius meus dilectus, ipsum audite, arguit iam adesse eum, quem lex & omnes prophetæ futurum prædixerunt. Quod discipuli territi in terram cadunt ex fulgore diuinæ claritatis, ostendit nos hac corporis mole grauatos haud quaquam in plenum consortium dei posse peruenire. Deponendum est ergo ante quod carnale est, ut cōtingat quod spiritale. Quærunt hic Iudæi, si Iesus fuit deus, quomodo potuerit à discipulis citra uitæ dispendium uideri, cum scriptum sit, Non uidebit me homo & uiuet: sed præstat hic annotare in fauorem studiosorum opinionem eorum quam habent de uisione dei in hac mortali uita,

שאל למין כתיב בתורת משה כי לא יראני האדם וחי והיאך ראו ישראל כל בני דורו וחיו שהרי מי ש שראה את הבן ראה את האב והרוח ששלשתם ק קשורים ומחוברים יחד שאין אחד נפרד מחבירו לפי שאחד הם ואין להם פירוד ועוד תקשה לו מישעיה שאמר ראיתי ה' יושב על כסא רם ונשא וכן מיכה אומר ראיתי ה' צבאות יושב על כסאו וכל צבא ה השמים מימינו ומשמאלו וכן יחזקאל ראה את מ מראה ואמר היא מראה דמות כבוד ה' ואף על משה עצמו אמר ותמונת ה' יביט וחיו · אך אנו אומרים שראו איספקלריא שאינה מאירה ומשה ראה א איספקלריא מאירה ועוד יל על מה שאמרו רבותינו שבשעת מיתת אדם ראה שכינה ומיד מת וזהו ש שאמר לא יראני האדם וחי שמיד ראהו מת ואינו

חי

חי יותר שנ׳ לפניו יכרעו כל יורדי עפר ונפשו לא חיא. אבל בשעת שמדבר עם הנביאים לצרכך של שליחותו רואים וחיים׃

Sensus huius opinionis est, Interroga hæreticum, (sic uocant Iudæi Christianum hominem) Scriptum est in lege Mosi: Non uidebit me homo & uiuet, Exo. 33. quomodo igitur uiderunt Iesum omnes homines illius ætatis & superuixerunt? Nam qui uidet filium, uidet & patrem atque spiritum, qui tres sic adunati sunt atq; coniuncti, quod unus non separatur ab alio, eo quod unum sint & non sit inter eos distinctio. Quin & ex Isaia urgebis eum, qui ait: Vidi dominum sedentem super solium excelsum & eleuatum. Sic quoq; Micha dicit: uidi dominum exercituum sedentem super solium suum, & omnis exercitus cœlorum erat ad dexteram eius atq; ad sinistrã eius. Sic Ezechiel uidit uisionem & ait: ipsa est uisio similitudinis gloriæ dei. Sed & de ipso Mose dicit: Et similitudinem dei uidebit: & tamen uixerunt. Sed nos dicimus quod uiderint speculatione imperfecta & non clara: Moses autem uidit speculatione clara. Rursus dicendum est de eo quod dixerũt rabini nostri, quod homo in hora mortis suæ uidet diuinitatem, & illico moritur: & hoc est quod dicit: Non uidebit me homo & uiuet, quod scilicet mox postquam uiderit eum moriatur & amplius non uiuit: iuxta quod dicitur Psal. 22. ante eum humiliabuntur omnes qui descendunt in puluerem, & animam suam nullus uiuificauit. At pro ea hora qua loquitur cum prophetis ea quæ necessaria sunt pro legatione sua, uident illi deum & manent uiui. Adducunt & alia ex scriptura loca, pro stabilienda priori opinione, nempe, Vidi dominum facie ad faciem & saluata est anima mea: et, Væ nobis, quia uidimus dominum etc. Quod autem nos hinc uexare conantur, si Iesus fuit Deus, quomodo uideri potuit à mortalibus, cæciores sunt quàm ut intelligere queant, maiestatem Domini carne obumbratam et uelatam in terris conspectam.

Vltimam

Vltimam opinionem non satis ex psalterio probant, ideo eadem facilitate contemnimus qua illi probant.

b Ne cui dixeritis uisionem.] Id quod dominus hic praecepit discipulis, nihil horum quae uiderant, cuiquam dicere, donec à mortuis resurrexisset, idem est cum eo quod supra noluit se Christum praedicari, uera'que gloria conspicuus esse, donec iuxta patris mandatum pro peccatis hominum morte sua satisfecisset.

c Veniet utique Elias.] Sensus est: recte dicunt scribae, Eliam antè uenturum & omnia restituturum. At Elias ille est Iohannes, qui iam uenit, & dum omnem populum credentium ad me perduxit, restituit omnia: id quod reprobi illi non cognouerunt, sed fecerunt in eo quicquid uoluerunt, contemnentes, persequentes & calumniantes eum, tandem'que decollantes, id quod & ego passurus sum ab eis.

d Non potuerunt eum sanare.] Obijciunt hi Iudaei: quare non potuerunt eum sanare, cum euangelio eorum scriptum sit,

וַיִּקְרָא יֵשׁוּ לְכָל יב״ תַּלְמִידָיו וַיִּתֵּן לָהֶם מֶמְשֶׁלֶת
לְהוֹצִיא רוּחַ הַטֻּמְאָה׃

Id est, & uocauit Iesus duodecim discipulos suos, & dedit eis potestatem eijciendi spiritus immundos: quibus respondemus, incredulitatem patris huius lunatici atque discipulorum in causa fuisse, quod daemonium non cessit imperio discipulorum. Vnde & Christus promiscue omnes increpauit dicens: ô generatio incredula & peruersa, quàm diu ero uobiscum?

e Sicut granum sinapis.] Comparatur fides grano sinapis propter ipsius uiuacitatem & efficaciam. Vt enim granum sinapis minimum est inter semina, & tamen mox sese attollit super omnia olera, ita si fides fuerit uiua, nihil erit ei impossibile: sed nihil uolet quàm quod facit ad gloriam dei. Quando autem hic dicitur, hoc genus daemoniorum non eijcitur nisi per orationem & ieiunium, sic est intelligendum, quòd fideli & ardenti precatione opus est ad eiectionem

ctionem dæmonis, ea autem efficax oratio fieri nequit, nisi corpus ab omnibus delicijs & carnis negocijs abstineat. Hæc eadem oratio ardenti fide facta, transfert montem de loco ad locum, hoc est, efficit etiam difficilima quæq; & quæ naturæ sunt impossibilia, præsertim si ea cedant in gloriam dei. Nec obstat, quod non legimus ab aliquo sancto montem aliquem translatum de loco ad locum, cum sancti per fidem impetrauerint à deo & fecerint maiora: uanum est ergo argumentum cuiusdam Iudæi, qui hic in hunc modum arguit:

כל מי שמאמין בתלוי אפילו בגרעין אחר של דוחן יוכל בדבורו להמש הר ממקומו ואנו רואין אפים קדושין שבהן אינן יכולין לעשות בן בש״ שאר עם׳ אב׳ אין בהם מאמינים בבורא׳ ויל״ גם קדושים עשו מעשים אשר יותר גדולים מלהמש הר ממקום אל מקום :

f *Didrachma.*] *Tributum hoc quod Christus hic soluit, primum Iudæis ab Augusto indictum fuit præside Cyrenio, qui censum à Iudæis primus leuauit, ut est apud Lucam cap. 2. Idem testatur Iosephus capite 26. libri septimi Iudaici belli, quod Vespasianus indixerit Iudæis stipendium ubicunq; degerent, nempe quod uiritim binas drachmas singulis annis deferrent. Cui mandato Christus quoq; obtemperare uoluit nobis in exemplum, ut ab eo disceremus quid magistratui deberemus. Ipse enim cum esset filius summi regis & moderatoris cœli & terræ, & cui pater omnia dederat in manus, non dedignatus est pendere tributum, ne irritaret magistratum. Vnde cum illi, qui tributis leuandis erant præfecti, Petrum interrogarent, num & præceptor eius illud pensitaret, respondit, etiam. Vnde liquet Christum in omnibus magistratui sese morigerum exhibuisse. Sed nunc nonnihil de moneta Hebræorum à nobis est dicendum, præsertim cum is locus id exposcat. In libro præceptorum Mosaicorum, affirmatiuorum & negatiuorum, ita scriptum inuenis*

שקל הוא ארבעה דינרים ודינר ש״ש מעה ומעה על פי הקבלה היא משקל שש עשרה שעורות׃

Hoc est, *Siclus continet quatuor denarios, & denarius habet sex obolos, obolus autem iuxta interpretationem Cabal e est pondus sedecim hordeorum.* Habeb t *igitur denarius seu drachma pondus* 96. *hordeaceorum granorum: iclus autem ponderabit* 384. *grana hordeacea.* Et *quando dicitur* Exo. 30. *Siclus uiginti obolos habet, hic autem ex siclo nascantur uiginti quatuor oboli, notandum quod in* Exodo *non* מעה *sed* גרה *gera scribitur: quod tamen* Dau d *kimchi exponit pro* מעה Porro *denarium alio nomine uocant* זוזא *zuza: unde* Dauid *kimhi dicit* 1. Reg. 9. *quatuor* זוזין *efficere siclum.* C *eterum moneta drachmæ, quæ denarium seu zuzam ualet, apud* Hebræos *non fuit in usu usq; post captiuitatem Babylonicam, unde et* דרכמון *darchemon, quod* Hebræi à Græcis *mutuauerunt, non inuenitur in biblicis libris nisi in solo* Ezra, *cuius historia descripta fuit post captiuitatem* Ba ylonicam. *Capitur autem ibi, capite scilicet secundo pro aurea moneta. Habebunt itaque drachma, denarius et zuza unum et eundem ualorē.* Rabi Salomon *autem dicit zuzam ualere aureum* Coloniensem. *id si uerum est, ualebit didrachma duos aureos Colonienses. Poterit etiā curiosus quispiam in hac re periculum facere, et iuxta* Cabalæ *interpretationem exigere grana hordeacea ad aurum et argentum, et explorare quantum ualeat nostro tempore antiquus denarius aureus aut argenteus. Sunt enim memoratæ monetæ certa pondera auri et argēti, id quod et nomen* שקל *arguit.* Budæus *in libro de asse et eius partibus hæc ita expendit, ut putet siclum esse nummum tetrachmum, id est, ualentem quatuor drachmas, quantum et stater ualet, unde media eius pars didrachmus est, binas ualens drachmas, id est, quintam partem Coronati.*

In

בשעה ההיא קרבו
התלמידים אל ישוע ל
לאמר מי יהיה גדול ב
במלכות השמים ׃
ויקרא ישוע לנער אחד
ויעמידו בתוכם ויאמר
אמן אמר לכם אם לא
תשובו ותהיו כמו נ
נערים אין תבאו אל
מלכות השמים ׃ וכל
מי שישתפל כמו נער
הזה הוא יש גדול ב
במלכות השמים ׃
ומי שיקח את נער
אחד כזה בשמי הוא י
יקח אתי ׃
ומי שיכשיל אחד מן
צעירי האלה שיאמינו
בי טוב לו שיתלה ב
בצוארו רכב החמור ל
להשליכו במצולות ים ׃
אוי לעולם ממכשולים ׃
צריך הוא שיבאו
מכשולים אך אוי לה
להאדם שממנו יבא מ
מכשול ׃ ואם ידך

In ea hora accesserunt discipuli ad Iesum dicentes: quis erit maior in regno cœlorũ? Et[a] aduocans Iesum puerum unum, statuit eum in medio eorum & ait: amen dico uobis, nisi conuersi fueritis & efficiamini sicut pueri, non intrabitis in regnum cœlorum. Et quicunq; humiliauerit se sicut paruulus iste, hic maior est in regno cœlorũ. Et qui receperit puerum unum talem in nomine meo, is me recipit. Et qui offenderit unum ex his pusillis, qui in me credũt, expedit ei ut suspendatur in collo eius mola asinaria, & proijciant eum in profunda maris. Væ mundo à scandalis. Necesse quidẽ est ut ueniant scandala: ueruntamẽ uę homini, per quẽ offendiculum uenit. Quod si manus tua aut

aut pes tuus tibi est offen diculo,[b] detrunca eam & proijce abs te. Nam bonum est tibi,ut ingrediaris ad uitam debilis aut claudus, quàm ut mittaris cum duabus manibus aut cum duobus pedibus in ignem perpetuum. Quòd si oculus tuus offendiculo est tibi, erue eũ & proijce à te. Quoniam bonum est tibi cum uno oculo intrare ad uitam, quàm ut mittaris cũ duobus oculis in gehennam ignis. Videte,ne contemnatis unũ ex his paruis: nã ego dico uobis, quòd angeli eorum in cœlis iugiter uidẽt faciem patris mei qui est in cœlis. Siquidem uenit filius hominis, ut saluaret quod perierat. Quid uobis uidetur? si [c] fuerint homini centum oues, & errauerit una ex eis, non'ne deseret nonagintanouem in deserto & uadit ut quærat eam quæ perierat? Et si

או רגלך הכשילך קצץ אותה ותשלך ממך׃ כי טוב לך לבוא אל־חיים חלש או פסח מ מהשלחעם ידים או ר רגלים אל אש עול עולמית׃

ואם עינך תכשילך זקר אותה ותשלך מ ממך׃

כי טוב לך לבא בעין אחת אל חיים מהשלח בעינים אל אש גיהנם׃

ראו שלא תבזו אחד מן צעירים האלה כי אני אומר לכם שמלאכיהם בשמים תמיד יראו את־פני אבי שבשמים׃

כי בא בן־האדם להושיע מה שאבד׃

מה־נראה לכם אם יהיו לאיש מאה צאן ו ותעתה אחת מהן הלא יעזוב תשעים ותשע ב במדבר וילך לבקש א אותה אשר תעתה׃ ואם

accidat

יִהְיֶה שֶׁיִּמְצָא אוֹתָהּ אָמֵן
אֹמֵר לָכֶם כִּי יִשְׂמַח עַ
עָלֶיהָ יוֹתֵר מֵעַל תִּשְׁעִי
וְתֶשַׁע אֲשֶׁר לֹא תָעוּ: כֵּן
אֵין רָצוֹן לִפְנֵי אֲבִיכֶם
אֲשֶׁר הוּא בְּשָׁמַיִם שֶׁיֹּאבַד
אֶחָד מִן הַצְּעִירִים הָאֵלֶּה:
וְאִם יֶחֱטָא בְךָ אָחִיךָ לֵךְ
וְהוֹכִיחַ אוֹתוֹ בֵּינְךָ ו
וּבֵינֵיהוּ לְבַדּוֹ: וְאִם
יִשְׁמָעֲךָ הִרְוַחְתָּ אֶת-אָחִיךָ
: וְאִם לֹא יִשְׁמָעֲךָ קַח
אֵלֶיךָ עוֹד אֶחָד אוֹ שְׁנַיִם
בְּדֵי שֶׁעַל פִּי שְׁנַיִם אוֹ
שְׁלֹשָׁה עֵדִים יָקוּם כָּל-
דָּבָר: וְאִם לֹא יִשְׁמַע
אוֹתָם אֱמֹר לַמִּקְהָל:
וְאִם יְמָאֵן לִשְׁמוֹעַ אֶת
הַמִּקְהָל יְהִי לְךָ כְּמוֹ גוֹי
וּבַעַל עֲבֵרָה: אָמֵן אֲנִי
אוֹמֵר לָכֶם כָּל-מַה אֲשֶׁר
תֶּאֶסְרוּ עַל--הָאָרֶץ הֵם
יִהְיוּ אֲסוּרִים גַּם בַּשָּׁמַיִם
וְכָל--מַה שֶׁתַּתִּירוּ עַל
הָאָרֶץ הֵם יִהְיוּ מוּתָּרִים
גַּם בַּשָּׁמַיִם: עוֹד אֹמֵר
לָכֶם אִם שְׁנַיִם מִכֶּם יֹאבוּ

accidat ut inueniat eam, amen dico uobis, quod plus gaudebit super ea, quàm super nonaginta-nouem illis, quæ non errauerunt. *Sic non est uoluntas coram patre uestro, qui est in cœlis, ut pereat unus ex pusillis istis.* Et [d] si peccauerit in te frater tuus, uade & corripe eum inter te & inter illum solum. Quod si audierit te, lucraberis fratrem tuum. *Si autem non audierit te, adhibe tecum adhuc unum aut duos, ut in ore duorum aut trium testiũ consistat omne uerbum.* Et si non audierit eos dic ecclesiæ. Quod si renuerit audire ecclesiã, sit tibi sicut æthnicus & publicanus. Amen dico uobis, quæcunque ligaueritis super terrã, ea erunt ligata & in cœlis: & quæcunque solueritis super terram erunt soluta & in cœlis. Rursum dico uobis: si duo ex uobis idem uolue

S

rint super terram, de omni re quamcunque petierint, fiet illis à patre meo qui est in cœlis. Vbicunq; enim congregati fuerint duo uel tres, in nomine meo, ibi ego sum in medio eorum. Tunc accessit Petrus ad eum & ait: domine, quot uicibus peccabit in me frater meus & remittam ei? unum usq; septies? Et dixit illi Iesus: non dico tibi usq; septies, sed usque [c] septuagies septies. Ideo assimilatū est regnum cœlorum homini regi, qui uoluit facere supputationem cum seruis suis. Cùm autem cœpisset ponere rationē, adductus est ad eum unus, qui debebat ei decem millia talentorum. Et cùm ille non haberet unde solueret, iussit domin9 eius, ut uenderent eum & uxorem eius atq; filios & omnia quæ habebat, ut compēsatio aliqua fieret. Procidens autem seruus ille,

אַחַת עַל הָאָרֶץ מִכָּל ד
דָּבָר אֲשֶׁר יִשְׁאֲלוּ יִהְיֶה
לָהֶם מֵאָבִי שֶׁהוּא ב
בַּשָּׁמַיִם ׃ כִּי בְּכָל מָקוֹם
שֶׁשָּׁם יִתְחַבְּרוּ שְׁנַיִם אוֹ
שְׁלֹשָׁה בִּשְׁמִי שָׁם אֲנִי
בְּתוֹכָם ׃
אָז קָרַב כֵּיפָה אֵלָיו
וַיֹּאמַר אֲדֹנִי כַּמָּה פ
פְּעָמִים יֶחֱטָא בִּי אָחִי
וְאֶסְלַח לוֹ עַד שֶׁבַע פ
פְּעָמִים ׃
וַיֹּאמֶר אֵלָיו יֵשׁוּעַ
אֵין אֹמֵר לְךָ עַד שֶׁבַע
פְּעָמִים כִּי אִם עַד ש
שִׁבְעִים שֶׁבַע פְּעָמִים ׃
וְעַל כֵּן נִדְמְתָה
מַלְכוּת הַשָּׁמַיִם לְאָדָם
מֶלֶךְ אֲשֶׁר רָצָה לַעֲשׂוֹת
חֶשְׁבּוֹן עִם עֲבָדָיו ׃
וּבְשֶׁהֵחֵל לַעֲשׂוֹת
חֶשְׁבּוֹן הֻגַּשׁ אֵלָיו אֶחָד
אֲשֶׁר חַיָּב לוֹ רִבּוֹא מ
מָנִים ׃ וּבְשֶׁלֹּא הָיָה לוֹ
מֵאַיִן יְשַׁלֵּם צִוָּה אֲדֹנָיו
לִמְכֹּר אוֹתוֹ וְאִשְׁתּוֹ ו

precaba-

ובניו וכל־אשר לו בדי
שיהיה תשלום׃ ויכרע
עבד ההוא ויתחנן אליו
לאמר אדני התיחל ו
הסבלני וכל אשלם לך׃
ויחנן האדון לעבדו ו
ויגרשהו ויסלח חיובו׃
ויצא העבד הוא וימצא
את־אחד מאלה שהיו
עבדים כמוהו וזה חיב
לו מאה מעות ויאחזו
אתו ויחנק לאמר שלם
מה שאתה חיבו׃ ויכרע
העבד ההוא ויתחנן א
אליו לאמר התיחל ו
הסבלני וכל אשלם לך׃
והוא מאן וילך וישלח
אתו בבית אסורים עד
שישלם את־חיוב׃
ויראו עבדים אחרים מה
שיעשו ויתעצבו מאד
ויבאו ויספרו לאדונם
את כל־אשר נהיו׃ אז
קרא לאותו אדניו וי
ויאמר אליו עבד בליעל
הנה כל־חיוב סלחתי
לך כי התחננת אלי ו

precabatur eum dicens: Sustine domine, & patiẽs esto erga me, & reddam tibi omnia. Et misertus dominus serui illius, dimisit eum atq; remisit debitum eius. Egressus uerò seruus ille, inuenit unum ex seruis illis, qui similes ei erant, & is debebat sibi centum denarios, & apprehendẽs eum suffocabat dicens: redde qd' debes. Et procidit seruus ille atq; rogabat eum dicens, sustine & patiens esto erga me, & reddam tibi omnia. Ille autem renuit, quin magis abijt & misit eum in carcerem, donec redderet debitum. Et cùm uidissent serui alij ea quæ fiebant, magno dolore affecti sunt, uenientesq; narrauerunt domino suo omnia quæ facta fuerãt. Tunc uocauit eum Dominus eius & ait illi: serue Belijaal, ecce uniuersum debitũ remisi tibi, eo quod obsecraueris me:

& non'ne oportuerat te quoque misereri serui qui tibi similis est, sicut & ego tui misertus sum ? Et iratus est dominus eius, tradiditque eum tortoribus, quoadusque redderet totum debitum. Sic pater meus qui est in cœlis faciet uobis, si non remiseritis unusquisque fratri suo ex cordibus uestris delicta eorum.

הלא גם אתה הצטרכת
לחנן על עבד הדומה
לך כמו אני חננתי ע
עליך ;
ויחר אדניו וימסר
אותו לענשים עד ש
שישלם כל חיוב ;
כן אבי שבשמים יעשה
לכם אם לא תסלחו א
איש לאחיו מן לב
לבותיכם אשמיזם ;

a *Aduocans Iesus puerum.*] *Declarat & docet Christus hoc facto, quod nemo debet se alijs anteferre, sed quisque operam dare debet ut omnibus inferior sit, pluribusque seruiat. Vult nos esse pueros, hoc est, humiles & demisso animo, si cupimus intrare in regnum cœlorum, hoc est, si uolumus numerari inter filios* Dei. *Et ut magis nos prouocaret ad puerilem humilitatem, ostendit quanti pueri sint sibi & patri, cum dicit se & patrem recipi quando huiusmodi puer recipitur, & rursus optabilius esse ut quis in mare mergatur, quàm ut offendat aliquem talem puerum qui in ipsum credit. Est autem hic offendere oppositum eius, quod est recipere: & cum recipere pueros sit eos magnificare & beneficijs afficere, constat, pueros offendere, aliud nihil esse quàm eos contemnere & iniuria afficere* Nulla *autem maiori iniuria affici possunt, quàm si facto uel uerbo ad impietatem prouocentur, occasioque detur ad ruinam.* Ta*libus autem scandalis mundus est plenus, cum totus in maligno positus sit, & plurimæ pessimæque sint arbores, quæ non nisi malos reddunt fructus, ideoque Christus hic dicit :* Ne*cesse est ut ueniant scandala, sed uæ homini per quem scandalum uenit. Positi sumus ut fructum feramus, & multos prouoce-*

prouocemus ad iusticiam & ueram pietatem: ideo si quid dicto uel facto admiserimus quod huc non faciat, scandalum obiecimus & contra uocationem nostram egimus. Et hæc omnia sunt intelligenda de eo scandalo, quo impij bonos ad malum trahunt, non de scandalo Phariseorum, quo boni impijs sunt offendiculo, sicut & Christus reprobis Iudæis petra scandali fuit & lapis offensionis, de quo Isaias capite 8. uaticinatus est. Impij in Christo & membris suis semper impingunt, ideo Christus suprà dixit: Sinite eos, cæci sunt & duces cæcorum: Et, Beatus qui non fuerit offensus in me. Cæterum quando Christus hic tam diligenter hortatur ne cui offendiculo simus, præsertim autem paruis, id non tantum intelligendum est de paruis ætate, sed etiam de his qui parui sunt fide & intelligentia. Hi omnes tam chari sunt patri cœlesti, ut constituerit illis sanctos angelos custodes, miseritq; propter eos filium unigenitum, ut saluaret eos, qui perierant in primo parente Adam ob peccatum ab illo contractum.

b Detrunca eam.] Quomodo manus sit truncanda aut oculus eruendus, suprà capite quinto est explicatum, nempe quod occasio peccandi ab omnibus membris est rescindenda.

c Si fuerint homini centum oues.] Exprimitur hac similitudine id, quod sicut homines perdita aliqua re, eam maiori cura quærunt quàm reliqua maiora & potiora seruant, maiori deniq; afficiuntur gaudio cum eam rursus inueniunt quàm de possessione istorum perpetua, sic patri cœlesti singulari sunt curæ pusilli, etiam si per se sint abiecti & peccato primi parentis infecti. Sic dicit hic Christus uulgari more, maius gaudium esse in cœlo super uno peccatore pœnitentiã agente, quàm super nonagintanouẽ iustis, qui non indigent pœnitentia. Siquidem gaudium affectus est de recenti bono ortus, qui post aliquantam boni illius fruitionem iterum remittitur. In summa, Christus hic ostendere uoluit inæstimabilem Dei erga peccatores resipiscentes dignationem & ineffabilem bonitatem, qua obuijs manibus redeuntes suscipit & inter ouiculas suas numerare dignatur.

d *Si peccauerit in te frater tuus.*] *Docet non facile de peccatoribus desperandum, sed antè tentanda omnia. Nemo offendendus, sed ad salutem omnes prouocandi. Cum quis coram aliquo peccauerit, is admonere eum debet peccati, idq; seorsim, quo ille uideat suam salutem non infamiam quæri: & si ille hinc resipiscat, monitor lucratus est eum. Si monitorem non audiat, assumat adhuc unum uel duos, quo maioris momenti sit illi qui peccauit, monitio. Quod si & hos contemnat, indicetur ecclesiæ eius peruicacia. Et si ne ecclesiam audierit, monitus scilicet à multis, habeatur ab eis ueluti ethnicus & publicanus. Et quæcunq; illi sic ligauerint, ligata habebuntur in cœlis, hoc est quos ita monitos eiecerint è suo consortio, ij etiam apud patrem eiecti habebuntur: & rursum quos soluerint atq; pœnitentes in consortium suum receperint, ratum id erit & apud patrem. De hac potestate ligandi & soluendi, hoc est, excludendi ab ecclesia uel recipiendi in eam, suprà capite decimosexto, nonnihil quoquè diximus.*

e *Septuagies septies.*] *Sensus est, quotiescunq; pœnitet fratrem peccati, debemus & nos ei condonare, id quod ex Lucæ capite decimoseptimo clarius habetur. Cæterum parabola mox subiuncta docet nos clementem habere dominum, quippe cuius clementiam incomparabilem erga nos indies experimur, quam & indefesso studio imitari debemus erga conseruos, ex cordibus iniurias illis remittentes.*

Actũ est autem postquã consummauit Iesus sermones istos, ut discederet à Galilæa, & ueniret ad terminos Iudææ

ויהי אחרי שכלה
ישוע את־הדברים ה
האלה הלך מן גליל וי
ויבא אל גבולי יהודה
עבר הירדן וילכו א

אַחֲרָיו בִּיתּוֹת רַבּוֹת ו
וַיִּרְפָּאֵם שָׁם ׃ וַיִּגְּשׁוּ
אֵלָיו פְּרוּשִׁים וַיְנַסּוּהוּ
לֵאמֹר אִם מוּתָּר לְאָדָם
לְשַׁלַּח אִשְׁתּוֹ בַּעֲבוּר בּ
כָּל־דָּבָר ׃ וְהוּא עָנָה
וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם הֲלֹא ק
קְרָאתֶם כִּי מִי שֶׁעָשָׂה
אֶת־הָאָדָם מֵרֵאשִׁית
אֶת זָכָר וְאֶת נְקֵבָה עָשָׂה
אוֹתָם ׃ וַיֹּאמֶר עַל־כֵּן
יַעֲזָב־אִישׁ אֶת־אָבִיו
וְאֶת אִמּוֹ וְדָבַק בְּאִשְׁתּוֹ
וְהָיוּ שְׁנַיִם לְבָשָׂר אֶחָד ׃
וְעַתָּה אֵין הֵם שְׁנַיִם
מִלָּא בָּשָׂר אֶחָד ׃ וְלָכֵן
אֶת מַה שֶּׁחִבֵּר אֱלֹהִים
אָדָם לֹא יְפָרֵד ׃ וְהֵם
אָמְרוּ וְלָמָּה צִוָּה מֹשֶׁה
לְהִנָּתֵן סֵפֶר כְּרִיתֻת וּל
וּלְשַׁלַּח אוֹתָהּ ׃ וַיַּעַן
לָהֶם כִּי מֹשֶׁה בִּשְׁבִיל
קוֹשִׁי לְבַבְכֶם הִנִּיחַ ל
לְשַׁלֵּחַ נְשֵׁיכֶם וּמֵר
וּמֵרֵאשִׁית אֵין הָיָה
כֵּן ׃

dæ trans Iordanem: secutæq́ sunt eum turbæ multæ, & sanauit eos ibi. Accedẽtes autem ad eum Pharisæi, tentauerũt eum dicentes: est ne licitũ homini, [a] ut eijciat uxorem suam propter quãcunque causam? Qui respondens dixit ad eos: an non legistis, quod is qui fecit hominem ab initio, masculum & fœminã fecit eos? Et dixit: propterea derelinquet homo patrem suum & matrẽ suam, & adhærebit uxori suæ, erũtq́ duo in carnem unam. Et iam quidẽ non sunt duo, sed una caro. Et propterea id quod cõiunxit deus, homo non separet. Illi uerò dixerunt: quare ergo præcepit Moses dari librum diuortij & dimittere eam. Et respondit eis: quoniam Moses propter duritiã cordis uestri permisit uobis dimittere uxores uestras, ab initio autem non fuit sic.

Et ego dico uobis, quod quicunq; dimiserit uxorem suã, nisi propter fornicationem, & acceperit aliam, adulteratur. Et qui dimissam acceperit, mœchatur. Dicunt ei discipuli eius: si sic est causa hominis cum uxore, non est bonum nubere. Ipse uerò dixit ad eos: non [b] omnes appræhendunt uerbum istud, nisi illi quibus datum est. Quia sunt eunuchi, qui ex utero matris sic nati sunt: & sunt eunuchi qui facti sunt ab hominibus: & sunt eunuchi qui seipsos castrauerunt propter regnum cœlorum. Qui potest apprehendere, apprehendat. Tunc [c] oblati sunt ei pueri, ut imponeret eis manus & oraret. At discipuli eius increpabant eos. Iesus autem dixit ad eos: Sinite pueros & non prohibueritis eos uenire ad me, quoniam talium est regnum cœlorum. Et cum

im-

ואני אומר לכם כי א
איש שישלח אשתו ל
לולי בעבור הזנות ו
ויקח אחרת ינאף ׃ ומי
שיקח משלחת ינאף ׃
ויאמרו אליו תלמידיו
אם כן יש דבר האדם ב
באשה אין טוב לה
להתחתן ׃ והוא אמר
אליהם אין כל יתפשו
דבר הזה כי אם הם ל
לאשר נתון ׃ כי יש
סריסים אשר מבטן ה
האם כן נולדו ויש ס
סריסים אשר נעשו מן
האדם ויש סריסים אשר
עצמם סרסו בעבור מ
מלכות השמים ׃ מי
שיוכל לתפש יתפש ׃
אז הגישו אליו נערים
כדי שישים ידים עליהם
ויתפלל ׃ ותלמידיו
הוכיחו אותם וישוע
אמר אליהם ׃ הניחו
נערים ואל תמנעו אותם
לבוא אלי כי לאלה יש
מלכות השמים ׃

וּכְשֶׁהֵשִׂי׳ עֲלֵיהֶם יָדַיִם
הָלַךְ מִשָּׁם ׃ וְהִנֵּה אֶחָד
קָרַב וַיֹּאמֶר לוֹ רַבִּי טוֹב
מַה־טּוֹבָה אֶעֱשֶׂה כְּדֵי
שֶׁאֶקְנֶה חַיֵּי הָעוֹלָם ׃
וַיֹּאמֶר לוֹ מַה־תִּשְׁאַל
לִי עַל טוֹבָה ׃ אֵין טוֹב
כִּי אִם אֶחָד יֵשׁ טוֹב אֵל ׃
וְאִם תַּחְפֹּץ לָבֹא אֶל
חַיִּים שְׁמוֹר מִצְוֹת ׃
וַיֹּאמֶר אֵלָיו מָה ׃ וַיֹּאמֶר
יֵשׁוּעַ לֹא תִרְצַח לֹא ת
תִנְאָף לֹא תִגְנֹב לֹא ת
תַעֲנֶה עֵד שֶׁקֶר כַּבֵּד אֶת
אָבִיךָ וְאֶת אִמֶּךָ וְתֶאֱהַב
רֵעֲךָ כָּמוֹךָ ׃ וַיֹּאמֶר לוֹ
הַבָּחוּר כָּל־אֵלֶּה שָׁמַרְתִּי
מִנְּעוּרַי וּמָה יֶחְסַר עוֹד
לִי ׃

וַיֹּאמֶר אֵלָיו יֵשׁוּעַ
אִם תַּחְפֹּץ הֱיוֹת שָׁלֵם
לֵךְ וּמְכֹר כֹּל אֲשֶׁר לְךָ ו
וְתֵן לָעֲנִיִּים וְיִהְיֶה לְךָ א
אוֹצָר בַּשָּׁמַיִם וּבֹא וְלֵךְ
אַחֲרַי ׃ וְשׁוֹמֵעַ
הַבָּחוּר אֶת־הַדָּבָר הָלַךְ

imposuisset eis manus, abijt illinc. Et ecce accessit quidam & ait illi: Præceptor bone, quid boni faciam, ut acquiram uitam æternam? Et dixit ei: quid interrogas me de bono? [d] Nemo est bonus, nisi unus deus, hic est bonus. Et si uis ad uitam ingredi, serua mandata. Et dixit ei, Quæ? Et ait Iesus: non occides, non committes adulterium, non furaberis, neq; respondebis falsum testimonium: honora patrem tuum & matrem tuam, diligesq́ proximum tuum sicut teipsum. Dixit illi adolescens: omnia ista conseruaui à pueritia mea, & quid amplius deficit mihi? Respondit illi Iesus: si uis perfectus esse, uade & uende omnia quæ habes & da pauperibus, & erit tibi thesaurus in cœlis, & ueni sequere me. Et audiens adolescens sermonem istum, abijt cum

triſtiita, quoniam erat illi poſſeſſio multa. Ieſus autē dixit ad diſcipulos ſuos: Amē dico uobis, quia [e] diues difficile ingreditur in regnum cœloūr. Et iterū dico uobis: facilius eſt gamelum tranſire per foramen acus, quàm ut diues ingrediatur in regnū cœlorum. Et cùm audiſſent diſcipuli uerba iſta, mirati ſunt ualde, dicentes: quis ergo poteſt ſaluus fieri? Et intuitus illos Ieſus dixit: Apud homines hoc impoſsibile eſt, at deo omnia ſunt poſsibilia. Tunc reſpondit Petrus, & ait ei: Ecce nos reliquimus omnia & ſecuti ſumus te: quid ergo erit nobis? Et dixit Ieſus ad eos: Amen dico uobis, quòd uos qui ſecuti eſtis me, [f] in regeneratione cùm ſederit filius hominis in ſede maieſtatis ſuę, ſedebitis & uos ſuper ſedes duodecim, & iudicabitis duodecim tribus Iſraēl.

בעצבת כי היתה לו י
ירשה רבה: וישוע אמר
אל תלמידיו אמן אני
אומר לכם כי עשיר ב
בקושי יבא אל מלכות
השמים: ועוד אני
אומר לכם קל הוא ל
לעבור הגמל בעד חור
המחט מלבא העשיר א
אל מלכות השמים:
וכששמעו תלמידים א
את־דברי האלה תמהו
מאד לאמר ומי יוכל
להושע: ויביט ישוע
אליהם ויאמר אצל א
אנשים אי אפשר הזאת
אבל לאלהים כל־הם
אפשרים: אז ענה כיפה
ויאמר לו הנה עזבנו
את־כל ונלך אחריך ומה
יהיה לנו: ויאמר אליהם
ישוע אמן אני אומר
לכם שאתם אשר הלכתם
אחרי בתולדה שנית כ
כשישב בן האדם על־
כסא כבודו תשבו גם
אתם על כסאות שתים

עשרה ותשפטו את־ש
שני עשר שבטי ישראל
: וכל מי שיעזב את־ב
בית או אחי או אחיות
או אב או אם או אשת
או בנים או שדות ב
בעבור שמי הוא מאת
יקח ואת־חיים נצחים
יירש׳ ורבים מראשונים י׳
יהיו אחרונים ואחרונים יהיו ראשונים :

raël. Et omnis qui reliquerit domum aut fratres aut sorores, aut patrem aut matrem, aut uxorem aut filios aut agros propter nomen meum, is [g] centuplum accipiet & uitam æternam possidebit. Et multi ex primis erunt nouissimi, & nouissimi primi.

[a] *Vt eijciat uxorem ob quamcunq; causam.*] *Proposuerunt Pharisæi hanc quæstionem maligno animo ut tentarent Christum, at ille mansuete respondit & non tacuit propter malos ueritatem ipsam, adducens scilicet ex Genesi primam hominum creationem, nempe quod deus creauerit eos in carnem unam, hoc est, ut censeantur uelut unus homo, & in hac coniunctione uir sit caput: & quos deus ita coniunxit, homo illos separare non debet. Et ex eo patet quod non licet marito ob quamcunq; causam, iustam uel iniustam, repudi re uxorem, multo minus id licet uxori. Quod autem Moses iussit dari libellum repudij, ex eo non arguitur, licitum esse uxoris repudium, sed si quis ob duriciam cordis nolit illi commodum exhibere maritum, iam autoritate non propria, sed magistratus, licebit hodie ut olim dare libellum repudij. Nec iam homo illos ab inuicem separat, sed deus per legem repudij Mosi datam illos separat. Quid enim prohibere potest, quin magistratus, cuius imperio externa subiecta sunt, tales ab inuicem separet, aut periculo eximat quorum animi iam sunt separati, & alter uiuit in perpetuo cruciatu & grauissimo periculo? præsertim cum officium magistratus sit, curare ut commode & tranquille in republica uiuatur. Interim tamen adulterij reus fit,*

qui

qui animo suo illum ob duriciam cordis sui abiecit. Et quando Christus subijcit in sua responsione: Qui repudiatam duxerit, adulterium committit, id intelligendum est de eo, qui in fraudem prioris matrimonij repudiatam duxerit. Vnde si ob alias causas quam ob stuprum dissidium oriatur inter coniuges, ut maritus ablegat uxorem aut uxor diuertat, omnia debent tentari quo reconcilientur & alter in periculo damnationis non uiuat.

b Non omnes apprehendunt uerbum istud.] *Sensus est: res quidem ita habet, ut bonum esset homini, liberum uiuere à coniugio, eo quod illud multas habet molestias & detinet animum in terrenis qui tamen in cœlestibus fixus esse debuerat: sed alia est ratio uitæ præsentis. Bonus quidem est cœlibatus, sed non omnes capiunt uerbum hoc, nisi quibus desuper datum est. Sunt quidam qui corpore inepti sunt ad coniugium, sic nati uel postea facti. Sunt alij qui seipsos castrauerunt, ultro cœlibatum eligentes, idq; propter regnum cœlorum, ut curent quæ domini sunt & sint sancti corpore & spiritu. Et his bonum est, ut absq; coniuge uiuant, quia datum est eis ut ita uiuant propter regnum cœlorum propagandum & promouendum uerbo & opere. Hi autem quibus hoc non datum est, & tamen uolunt suo arbitrio cœlibes uiuere, in quas Dei iudicio impuritates lapsi sint, satis constat, & ab inimicis nostris nobis in hæc uerba obijcitur:*

כל תועבת ה׳ אשר שנא עשו לאלהים כי גם בניהם
ובנותיהם ישרפו באש לאלהים הפירוש הוא ש
שהמינים היו שורפים בניהם ובנותיהם רל״ הכומרים
וכומרות שנשרפים בזנות ומתחממים ומתאוים
בזנות ואינם יכולים וזהו שריפה שהיא תועבת ה׳
אשר שנא וזנות נקרא שריפה בתרי עשר דכתיב
כולם מנאפים כתנור אש להבה בקרבם׃ ועוד
כתיב

כְּתִיב בְּסֵפֶר טִיעוּתָם אֲמִירַת פָּאוּלוּשׁ טוֹב לָקַחַת אִשָּׁה מִלִּשְׂרוֹף אַחֲרֶיהָ הֲרֵי לָךְ רְאָיָה שֶׁנִּיאוּף הִיא שְׂרֵיפָה׃

Cunctas inquiunt abominationes dei, quas ille odit, exhibent dijs: nam & filios suos atq; filias suas igne comburunt dijs: cuius expositio est, quod hæretici comburunt filios suos & filias suas, hoc est, monachos & monachas, qui comburuntur fornicatione, feruent enim & flagrant desiderio fornicandi & non possunt exequi, hæc inquam combustio abominatio est deo quam ipse odit, & fornicatio ipsa uocatur apud minores prophetas combustio, quemadmodum scriptum est, adulteri quasi fornax ignis, flamma in medio eorum. Sed & scriptum habent in libro suo erroneo, quomodo Paulus dixerit, melius esse nubere mulieri quàm uri post eam: en habes demonstrationem quod fornicatio sit quædam combustio. Vides hic lector quomodo Iudæi nobis improperant confusionem nostram, imò confodiunt nos proprio gladio nostro, dum diuum Paulum nobis obijciunt, qui mauult Christianum hominem nubere quàm periculose uri. Nec obstat, precibus posse impetrari, ut detur unicuiq; caste uiuere, cum Christus ita pronunciet: Non omnes apprehendunt uerbum istud, sed quibus datum est: quibus inquit datum est, non qui suo arbitrio id elegerint, poterunt cœlibem agere uitam.

c. *Oblati sunt ei pueri.*] *Vt scilicet eis manus imponeret, Deo consecraret & orando diuina bonitate eos participes faceret. Et dominus importunitate irruentium non grauatus, placido uultu illos suscepit, atq; se talium quoq; saluatorem aduenisse ostendit. Talium enim inquit est regnum cœlorum. Non adultorum tantum, qui ut infantes sese humiliarint, sed etiam infantium, qui propter peccatum Adæ æque ut adulti gratia dei opus habent, & suscepti à Christo ciues regni cœlorum constituuntur. Ipsi enim gratia Dei & merito paßionis Christi beatificantur, si in ætate infantili sine Christi fide & cognitione hinc rapiantur.*

d *Nemo est bonus nisi deus.*] *Nulla ergo est bonitas in homine, quæ non sit à deo, & nobis non est arrogandum quod dei est donum. Respondit autem Christus sic huic adolescenti, ut humilius de se sentire disceret, qui more Pharisaico propter externam mandatorum dei obseruantiam se iustum & bonum reputabat. Vnde & Christus obiecit ei præcepta legis, in quibus ceu in speculo uideret se nondum esse quod putabat: quia pro amore dei non poterat contemnere diuitias, & abiectis omnibus pendere à syncera fiducia dei. Obiecit autem Christus hoc præceptum, nempe ut uenditis omnibus sequeretur se, ut probaret ipsum, ostenderetq; illi imperfectionem eius. Cæterum contra illud quod Christus dixit: Si uis ad uitam ingredi serua mandata, Hebræi sic arguunt:*

עכשיו לא אמר לו ועשה טבילה אלא מצות
סרמוניות צוה לו ובאותן המצות הבטיחו
לחיי העולם הבא וי״ל גם אלהים לא צוה את
המילה בתתו למשה עשרת דברים בהר ס
סיני והנה היא צריכא לכל זכר בעת ההיא:

e *Diues difficile ingreditur in regnum cœlorum.*] *Hoc dicitur de eo diuite, qui fiduciam habet in pecunijs, non quod pecunia per se obstet, quo minus diues ingredi poßit regnum cœlorum, hoc est, perueniat ad ueram fidem Christi & totus à Christo pendeat: fuerunt enim multi diuites, ut Abraham, Zachæus & alij, quibus diuitiæ non obfuerunt, eo quod illis ex animo renunciauerunt, pauperes & dei auxilio egentes sese agnoscebant, diuitijsq; istis terrenis sibi thesaurum in cœlis parauerunt. Hæc licet apud homines sint impoßibilia, ut opes ex animo contemnant, apud deum tamen omnia sunt poßibilia, qui scilicet diuitibus potest aliam dare mentem, ut & opes distribuant, atq; sibi iam uere fidant & non opibus.*

f *In regeneratione.*] *Hæc secunda generatio est resurrectio mortuorum, quando Christus gloriosus redibit iudicaturus orbem, & electi*

electi regenerati ad gloriam, simul cum Christo capite suo regnabũt, & duodecim apostoli unà cum omnibus zelosis euangelij promulgatoribus sessuri sunt super sedes, iudicantes duodecim tribus Israël, id est, totum populum Dei, promissa electis per euangelium iam uelut exhibentes, & damnationem incredulorũ approbantes, atq; cum Christo sententiam contra eos pronunciaturi.

8 *Centuplum accipiet.*] *Puto hic per centuplum intelligendum animum, qui post agnitum Christum & post derelictionem propinquorum & bonorum suorum propter Christum, satis abunde diuitem se agnoscit in tribulationibus, quando dominus suppeditat ea quæ uitam præsentem sustentant. Euangelij enim cognitionem pij tanti habent, ut ne uniuerso quidem mundo eam commutare uelint, scientes se domino cœlorum esse curæ, & quod timentibus deum nihil deesse possit, sed adijciuntur quibus præsens uita opus habet, quærentibus in primis regnum dei & iusticiam eius.*

נִדְמְתָה מַלְכוּת הַשָּׁמַיִם
לְאָדָם בַּעַל־הַבַּיִת אֲשֶׁר
יָצָא בַּתְּחִלָּה בַּבֹּקֶר ל
לִשְׂכֹּר פּוֹעֲלִים אֶל כ
כַּרְמוֹ׃
וּכְשֶׁהִתְנָה אֶת־
הַפּוֹעֲלִים עַל דִּינָר לַיּוֹם
וַיִּשְׁלַח אוֹתָם לְכַרְמוֹ׃
וַיֵּצֵא בְּשָׁעָה
הַשְּׁלִישִׁית וַיַּרְא אֲחֵרִים
הָעוֹמְדִים בַּשּׁוּק בְּטֵלִים
וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם לְכוּ
גַּם אַתֶּם לְכַרְמִי וּמַה

Ssimilatum[1] est regnum cœlorum homini patrifamilias, qui exijt primò in ipso diluculo ut conduceret operarios in uineã suam. Et cùm pactus esset cum operarijs pro denario diurno, misit eos in uineã suam. Et egressus circiter horam tertiam, uidit alios stantes in platea ociosos & ait illis: ite & uos in uineam meam, & quod rectum

ctum fuerit dabo uobis: illi autem abierunt. Rursum exijt circiter horam sextam & nonam, & fecit similiter. Itemq; circa undecimam horam egressus, inuenit alios stantes, & dixit ad eos: quare uos hic statis tota die ociosi? Qui dixerunt ei: quia nemo nos conduxit. Et ait illis: ite & uos in uineam meam. Et cum facta esset uespera, dicit dominus uineæ procuratori suo: uoca operarios, & redde illis mercedem, incipiesq; à nouissimis usq; ad primos. Et cum uenissent illi qui uenerãt circiter horam undecimam, acceperunt singuli denarium. Veniẽtes autem & primi arbitrati sunt quòd plus essent accepturi quã isti, sed acceperunt & ipsi singuli denarium. Cumq; accepissent, murmurabãt aduersus patremfamilias dicentes: isti nouissimi operati sunt una hora, &

שהוא ישר אתן לכם ו
והם הלכו ׃ עוד יצא
בשעת ששית ותשעית
ויעש כמו כן ׃ ובשעת
עשתי עשרת יצא וימצא
אחרים עומדים ויאמר
להם למה אתם עומדי׳
פה בטלים כל-היום ׃
והם אמרו אליו כי אין
אדם שכר אותנו ׃ ויאמר
אליהם לכו גם אתם ל
לכרמי ׃ ובהיות ערב
אמר אדון הכרם למ
למפרנסו קרא לפועלי׳
והשיב להם שכר ותחל
מאחרונים עד הראשונים
׃ ובשבאו אלה אשר
באו בשעת עשתי עשרת
לקחו איש איש זוז ׃
ויבאו ראשונים ויחשבו
כי יקחו יותר מאלה ו
ויקחו גם הם איש איש
את-זוז ׃ ובשלקחו לנו
על בעל-הבית לאמור
אלה אחרונים פעלו ש
שעה אחת ותשו אותם

adæquas

לנו שנשאנו משא ה
היום והחום: והוא ענה
לאחד מהם ויאמר רע
איני עושה לך חמס:
הלא על זוז התנית עמי
קח שלך ולך: ורצוני
לתת גם לאחרון הזה
כמו לך: הלא מותר לי
לעשות בעניני מה ש
שארצה: או אם עינך
היא רעה כי אני טוב:
כן יהיו אחרונים רא
ראשונים וראשונים א
אחרונים: כי רבים
נקראו ומעטים נבחרו:
ויעל ישוע אל ירושלם
ויקח שנים עשר תל
תלמידיו בסתר ויאמר
אליהם הנה אנחנו עו
עולים ירושלם ובן ה
האדם ימסר לידי השרי
הכהנים והסופרים ו
ויחייבוהו למות וימ
וימסרוהו לגוים לה
להתלוצץ ולהוסר ול
ולהצלב וביום שלישי
יקום: אז קרבה

adæquas eos nobis qui portauimus onus diei & æstum? At ille respondēs uni eorum dixit: Amice, non facio tibi iniuriam. Non'ne pro denario pactus es mecum? Accipe quod tuum est; & uade. Volo autem huic nouissimo dare sicut & tibi. Non ne licet mihi facere quod uolo in rebus meis? Aut est oculus tuus malus, quia ego bonus sum? Sic erunt nouissimi primi, & primi nouissimi. [b] Multi enim sunt uocati, pauci autem electi. Et ascendēs Iesus in Ierusalem, accepit duodecim discipulos suos secreto, & ait illis: ecce ascendimus Ierosolymam, & filius hominis tradetur in manus summorum sacerdotum, atque scribarum, & condemnabunt eum morte, & tradent gentibus ad illudendum & flagellandum atque crucifigendum, & tertia die resurget. Tūc accessit

ad eum mater filiorũ Zebedæi cum filijs suis, adorans & petens aliquid ab eo. Et ipse dixit ei: Quid uis? Et illa dixit ei: Dic ut sedeant hi duo filij mei, unus ad dexteram tuam, & unus ad sinistram in regno tuo. Respondit Iesus & ait: [c] nescitis quid petatis. Potestis bibere calicem quem ego bibiturus sum, & baptizari baptismate, quo ego baptizabor? Dicũt ei: possumus. Et ipse dixit ad eos: utiq; calicem meum bibetis, & baptizabimini baptismo quo ego baptizabor, sedere autem ad dextrã meam & ad sinistram, id non est meum ut dem uobis, sed quibus paratum est à patre meo. Et audientes decem irritati sunt contra duos fratres. Iesus autem uocauit eos ad se dicens: scitis ne quod [d] principes gentium dominiũ habent in eas, & magni quiq; potestatem habent in-

אליו אם חבני זבדי עם
בניה ותשתחו ותשאל
מאומה ממנו : והוא
אמר אליו מה־תרצי :
ותאמר לו אמור שישבו
אלה שנים בני אחד ל
לימינך ואחד לשמאל
במלכותך : ויען ישוע
ויאמר לא ידעתם מה־
תשאלו : התוכלו
לשתות הכוס אשר אני
אשתה ותטבל בטבילה
שאני אטבל :
אמרו אליו נוכל : והוא
אמר אליהם אכן את ה
הכוסי תשתו ותטבלו
בטבילה שאני א
אטבל אך לשבת לימיני
או לשמאל איננו הוא
לי לתת לכם אלא ש
שלהם נכון מן אבי :
וישמעו עשרה ויכעסו
על שני אחים : וישוע
קרא אותם לעצמו ל
לאמור התדעו כי שרי
הגוים ימשלו בהם ו
והגדולים ישלטו בי

ביניהם : לא כן יהיה
ביניכם אלא כל מי ש
שירצה ביניכם היות
גדול הוא יהיה משרתכ׳
ואשר ירצה ביניכם ה
היות ראשון הוא יהיה
עבדכם : כמו בן האדם
לא בא להשרת אלא ל
לשרת ולתת את־נפשו
פדיון לרבי׳ : וכשיצאו
הם מן ירחו הלכה א
אחריו כיתה רבה : והנה
שני עורים ישבו על ד
דרך וישמעו שיעבור י
ישוע ויצעקו לאמר א
אדני חננו בן־דוד :
וכיתה הוכיחם לחרש
והם עוד ויותר צעקו
לאמר : אדני חננו בן
דוד : ויעמד ישוע ויקרא
להם לאמר מה־תרצו
ואעשה לכם : ויאמרו
אליו אדני שתפקחנה
עינינו : ויחן אותם
ישוע ויגע בעיניהם ו
ומיד ראו וילכו אחריו :

inter eas. Non ſic erit inter uos, ſed quicunq; uoluerit inter uos eſſe maior, is ſit miniſter ueſter: & qui uoluerit inter uos eſſe primus, is ſit ſeruus ueſter. Sicut filius hominis non uenit miniſtrari, ſed miniſtrare, & dare animam ſuam redemptionē pro multis. Cumq; egreſſi eſſent de Iereho, ſecuta eſt eum turba multa. Et ecce duo cæci ſederūt iuxta uiā, & audientes quòd Ieſus tranſiret, clamauerunt, dicentes: Domine miſerere noſtri, fili Dauid. Turba autem redarguit eos ut tacerēt. At illi rurſum & magis clamabant, dicentes: Domine miſerere noſtri, fili Dauid. Et ſtans Ieſus uocauit eos, dicens: quid uultis ut faciam uobis? Et dicunt ei: Domine, ut aperiantur oculi noſtri. Et miſertus eorum Ieſus tetigit oculos eorum, & confeſtim uiderunt & ſecuti ſunt eum.

a *Aßimilatum est regnum cœlorum.*] *Exponit Christus in fine huius parabolæ, quid per eam significetur, nempe quod multi nouißimi erunt primi, & contrà, & quod multi sunt uocati, pauci autem electi. Item quod fidentes gratia eius, plus sunt accepturi quàm ausi fuerunt petere, & quod merces dei non iuxta modum operum, sed iuxta bonitatem eius proueniat. Docet prætereà hæc parabola nullos uenire in ecclesiam, nisi uocatos à deo: Docet omnes hypocritas esse mercenarios, qui uentris causa deo seruiunt, paciscentes cum eo pro mercede. Pij autem & ueri dei cultores, nullo interueniente pacto, totis uiribus deo seruiunt: & quicquid ille dat, suscipiunt non ut debitum sed ut gratuitum donum, scientes omnia ex dei gratia electis obuenire. Vnde & primis præferuntur, dum numeratur merces. Quod autem nouißimi, qui nihil ferè operati sunt, æquantur ijs qui totius diei onus & æstum portasse queruntur, ostendit Deum saluare hominem absq; respectu operum. Pij quidem agnita ueritate operari non desinunt, at propter opera nihil recipiunt, sed omnia gratiæ dei accepta referunt. Et id male habet eos, qui operibus suis confisi, plus sperauerunt accipere propter continuam corporum suorum castigationem, ieiunia, cœlibatum, & huiusmodi externa opera, propter quæ & in arrogantiam & contemptum aliorum inciderunt, murmurantes contra patremfamilias quod non respexerit ad opera eorum &c. Hi inquit Christus qui hic per hypocrisim sancti & primi reputati sunt, & uisi sunt habere multa merita, erunt nouißimi apud iustum iudicem, cum uenerit dare unicuiq; iuxta opera eius. De quibus operibus iam suprà diximus. Scripsimus & capite decimoseptimo de denario & monetis Hebræorum.*

b *Multi sunt uocati.*] *Quando Christus dicit, multos uocatos, paucos autem electos, loquitur de ea uocatione, qua ueritas hominibus annunciatur, non autem corda commouentur ad sequendū Christum uocantem. Hæc cordis commotio est gratuita dei electio, à qua pendet, ut quis uocetur in uineam domini, operetur digne in ea atq;*

mercedem

mercedem tandem referat. Non enim est uolentis aut currentis, sed miserentis dei, alioquin hi qui hic commemorantur multum laborasse, reiecti non fuissent, si operibus nostris regnum dei posset acquiri.

c Nescitis quid petatis.] Petebant temporalem dignitatem & mundanum quærebant regnum, cum Christus loquutus esset de spiritali regno, sed quod percipere non possent, nisi prius paterentur persecutionem. Vnde interrogauit eos, num possent bibere calicem quem ipse erat bibiturus, & baptizari baptismo quo ipse erat baptizandus, intelligens per hæc supplicium, quod erat aditurus ex patris decreto. Calicis metaphora frequentissima est in scriptura, capiturq; pro חלק portione, bona uel mala: bona, ut Psal. 17. יהוה מנת חלקי וכוסי id est, dominus est donum portionis meæ atq; calicis mei: mala, ut Psal. 11. Spiritus tempestatis pars calicis eorum. Sic Isaiæ 51. multa dicuntur de calice furoris domini, & calice insaniæ. Sic Christus loquitur de calice passionis qui sibi erat ebibendus: docet & cuiq; suum ebibendum calicem, definitumq; diuinitus, quid quisq; & quantum patiatur mali, & nemini contingere gloriam Christi, qui non socius fuerit in tribulatione. Et quod subditur: Sedere ad dextram meam & ad sinistram, id non est meum ut dem uobis, sed quibus paratum est à patre meo: hunc habet sensum: primos esse in gloria mea & proxime mihi sedere, id iam petentibus non potest donari, cum ab æterno per patrem definitum sit, quibus id contingat. Per me quidem paratur aditus ad gloriam illam, ijs qui ad eam sunt electi, at donatio eius non est mei hominis, neq; à me iam exoranda. Dei munus hoc est, & decretum ab æterno qui ad illam sint admittendi.

d Principes gentium dominium habent in eas.] Vos inquit qui uocati estis ad negocium cœlorum, non debetis conformes esse principibus & magnatibus huius mundi. Illi subiectis dominantur & potestatem habent inter eos, uos autem contrà, omnibus debetis esse

subiecti ad seruiendum. imitantes me, qui non ueni ut ministretur mihi, sed ut ego ministrem aliis, & ponam animam meam pro ouibus meis. Nolite igitur uos decem irritari contra hos duos, qui nesciunt quid à me petierint, stultis inseruientes affectibus, quos longe abesse necesse est, ab eo qui maior cupit esse in regno cœlorum. Cæterum quādo Christus dicit, Non sic erit inter uos, non prohibet inter Christianos magistratum, sed dehortatur ne Christianus quærat præcellentiam & ambiat potestatem. Alioqui si quis gerat magistratum, & gubernet oues Christi ad ipsius uoluntatem, quid is aliud facit, quàm quod seruit omnibus quos gubernat?

T cum appropinquassent Ierosolymis, & uenissent ad [a] Bethphagi ad montem oliuarum, tunc misit Iesus duos discipulos & ait illis: Pergite ad castellum quod est ante uos, & statim inuenietis asinam alligatam & pullum cum ea: soluite & adducite ad me. Et si quis aliquid dixerit uobis, dicite quod dominus his opus habeat, & confestim dimittet eos. Hoc autem factum est, ut impleretur id quod dictum est per prophetam dicentem:

וכשקרבו לירושלם ויבאו אל בית-פאגי אל הר הזיתים אז שלח ישוע שני תלמידים ויאמר אליהם: לכו אל טירת שהיא לפניכם ופתאום תמצאו את-אתון אסורה ועיר אתה התירו והגישו אלי:

ואם איש מה יאמר אליכם אמרו כי אדני הצורך בם ומהר ישלח אותם:

וזאת היתה שיתקיים מה שנאמר על ידי הנביא האומר

אמרו לבת ציון הנה
מלכך יבוא לך עני ו
ורכב על חמור ועל עיר
בן־אתנות׃ וילכו
התלמידים ויעשו כמו
צוה אותם ישוע׃
ויביאו את אתון ועיר
וישימו עליהם בגדיהם
וירכיבו אותו ממעל
ורבה כיתה פשטו ב
בגדיהם בדרך ואחרים
כרתו את־ענפי מעצים
ויציעו בדרך וכיתות
אשר הלכו לפניו וא
ואחריו קראו לאמר ה
הושענא לבן דוד ברוך
אשר בא בשם יהוה ה
הושענא בעליונות׃
ובשבא אל ירושלם
רעשה כל־העיר לאמר
מי הוא׃ ועמים אמרו
הוא ישוע נביא מן־נ
נצרת הגליל׃ ויבא
ישוע אל היכל הא
האלהים וישליך לחוץ
כל־מוכרים וקונים ב

tem: Dicite filiæ Zion, ecce rex tuus ueniet tibi, pauper & ſedens ſuper aſinum atq; ſuper pullum filium aſinarum. Et abierunt diſcipuli atque fecerunt ſicut præceperat illis Ieſus. Et adduxerunt aſinum & pullum, & poſuerunt ſuper eos ueſtimenta ſua, impoſuerũtq; eum deſuper: & multa turba ſtrauerunt ueſtimenta ſua in uia, alij autem reſecabant ramos de arboribus & ſtrauerunt in uia, & turbæ quæ præcedebant eum atq; ſequebantur, clamabant, dicentes: [b] Hoſana filio Dauid, benedictus qui uenit in nomine domini. Hoſana in excelſis. Et cum ueniſſet in Ieruſalẽ, commota eſt uniuerſa ciuitas, dicens: quis eſt hic? Populi autẽ dicebãt: hic eſt Ieſus propheta à Nazareth Galilęę. Et intrauit Ieſus in templũ dei, & [c] eijciebat omnes uendentes & emẽtes

in tẽplo, atq; menſas trapezitarũ & cathedras uendentiũ columbas euertit. Et dixit ad eos: ſcriptũ eſt, quod dom9 mea, domus orationis uocabitur, uos autem feciſtis eam ſpeluncam latronum. Et acceſſerunt ad eum cæci & claudi in templo, & ſanauit eos. Et uidentes principes ſacerdotũ atq; ſcribæ mirabilia quæ faciebat, & pueros clamantes in templo atq; dicentes, Hoſana filio Dauid, indignati ſunt & dixerunt ei: audis ne quid iſti dicunt? Ieſus uerò dixit ad eos: utiq;, non legiſtis, quod [d] ex ore infantiũ & lactentium fundaſti fortitudinem? Et relinquens eos abijt extra ciuitatem uerſus Bethaniam, manſitq; ibi. Et reuertens mane in ciuitatem, [e] eſurijt, uidensq; arborem fici iuxta uiam, uenit ad illam, ſed nihil inuenit in ea niſi folia tantum. Et ait illi: non

בהיכל ואת־שלחנות
השלחנים ומושבי ה
המוכרי׳ את־יוני׳ הוא
הפך׃ ויאמר אליה׳ נכתב
כי ביתי בית־תפלה י
יקרא ואתם עשיתם א
אותו מערת הלסטסין׃
ויקרבו אליו עורים
ופסחי׳ בהיכל וירפאם׃
ויראו שרי הכהנים
וסופרים את פלאות ש
שעשה ואת נערי׳ קוראי׳
בהיכל ואומרי׳ הושענא
לבן דוד ויכעסו ויאמרו
אליו התשמע מה יאמרו
האלה׃ וישוע אמר
אליה׳ אין קראתם
כי מפי עוללי׳ ויונקים
יסדת עז׃ ויעזב אותם
וילך לחוץ עיר אל בית
עניה וישב שם׃ וישוב
בבקר אל עיר וירעב ו
וירא את עץ תאנה על
הדרך ויבא אליו ולא
מצא בה כי אם העלים
לבדם׃ ויאמר לה לא

יֵצֵא מִמְּךָ פְּרִי לְעוֹלָם :
הְלְפִתְאוֹ יָבְשָׁה הַתְּאֵינָה
וַיִּרְאוּ תַלְמִידָיו וַיִּתְמְהוּ
לֵאמוֹר אֵיךְ לְפִתְאֹם יָבְשָׁה
: וַיַּעַן יֵשׁוּעַ וַיֹּאמֶר
אֲלֵיהֶם אָמֵן אֲנִי אוֹמֵר
לָכֶם אִם תִּהְיֶה לָכֶם א
אֱמוּנָה וְלֹא תִסְתַּפְּקוּ א
אֵין לְבַד בִּתְאֵינָה תַעֲשׂוּ
אֶלָּא אִם תֹּאמְרוּ לָהַר
הַזֶּה הִנָּשֵׂא וְהִשְׁתַּלֵּךְ ל
לַיָּם וְיִהְיֶה : וְאֶת כָּל
אֲשֶׁר תִּשְׁאֲלוּ בִּתְפִלָּה ו
וּבֶאֱמוּנָה תִּקָּחוּ : וּבְבֹאוֹ
אֶל הֵיכַל נִגְּשׁוּ אֵלָיו כ
בְּאִיוֹר הָיָה מְלַמֵּד שָׂרֵי
הַכֹּהֲנִים וְזִקְנֵי הָעָם לֵאמוֹר
בְּמָה יְכֹלֶת אַתָּה עוֹשֶׂה
הָאֵלֶּה וּמִי נָתַן לְךָ אֶת
הַיְכוֹלֶת הַזֹּאת : וַיַּעַן
יֵשׁוּעַ וַיֹּאמֶר לָהֶם א
אֶשְׁאַלְכֶם גַּם אֲנִי דָבָר
אֶחָד וְאִם אַתֶּם תֹּאמְרוּ
לִי אוֹתוֹ גַם אֲנִי אֹמַר
לָכֶם בְּמָה יְכֹלֶת עָשִׂיתִי
הָאוֹתָם : טְבִילַת יוֹחָנָן
מֵאַיִן הִיא אִם מִן שָׁמַיִם

prodeat ex te fructus in æternũ. Et continuo areſacta eſt ficus: quod uidẽtes diſcipuli mirati ſunt, dicentes: quomodo ſubito areſacta eſt? Et reſpondens Ieſus dixit ad eos: Amen dico uobis, ſi habueritis fidem & non hæſitaueritis, non ſolum in ficu facietis, ſed & ſi dixeritis monti huic, tollere & proijce te in mare, fiet. Et omnia quæ petieritis in oratiõe & fide, accipietis. Cumq; ueniſſet in tẽplum acceſſerunt ad eum docentẽ principes ſacerdotum, atq; ſeniores populi dicentes:[f] in qua poteſtate facis iſta? & quis dedit tibi hanc poteſtatẽ? Et reſpondens Ieſus dixit ad eos: interrogabo uos & ego uerbum unũ, & ſi uos dixeritis mihi, ego quoq; dicam uobis in qua poteſtate fecerim iſta. Baptiſmus Iohannis unde eſt, è cœlo an ex hominibus? At illi cogita-

uerunt inter ſe dicentes: ſi dixerimus, è cœlo, ipſe dicet nobis, quare ergo non credidiſtis ei? Si autem dixerimus, ex hominibus, timemus turbam. Quoniam Iohannes erat in oculis omnium ut propheta. Et reſpondentes dixerunt ad Ieſum: neſcimus. Et ipſe quoq; dixit ad eos: nec ego dicam uobis, in qua poteſtate iſta facio. Quid autem uidetur uobis? fuit homo quidam habens duos filios, & acceſsit ad priorem & ait: Fili mi uade hodie ad uineam meam ut opereris. Qui reſpondens ait: non faciam: & conuerſus poſtea abijt. Et accedens ad alterum, dixit ſimiliter. At ille reſpondit, & ait: uado domine, & non abijt. Vter ex his duobus fecit uoluntatem patris? Reſponderũt ei: primus. Dicit illis Ieſus: amen dico uobis, quod publicani & meretrices præcedent uos in regno dei. Siqui-

א׳מן אנשי ורח חשבו
ביניהם ויאמרו אם נ
נאמר מן שמים יאמר
הוא לנו ומדוע אין ה
האמנתם לו ואם נאמר
מן אנשים נירא את
הבית: כי בעיני הכל
היה יוחנן כמו נביא:
ויענו ויאמרו אל
ישוע לא ידענו: ויאמר
גם הוא אליהם ואין א
אני אמר לכם במה יכלת
עשיתי את האלה: ומה
נראה לכם היה אדם אחד
ולו היו שני בני ויגש
אל הראשון ויאמר: בני
לך היום אל כרמי ל
לפעול: והוא ענה ויאמר
אין אעשה וישוב אחרי
כן וילך: ויגש אל השני
ויאמר גם כן: והוא
ענה ויאמר אלך אדני
ולא הלך: מי מאלה
שנים עשה רצון אב:
ענו לו ראשון: ויאמר
אליהם ישוע אמן אני
אומר לכם כי בעלי ע

עבירת וזונות ילכו ל
לפניכם במלכות האלהי'
כי בא אליכם יוחנן :
בדרך הצדקה ולא הא
האמנתם לו אלא בעלי
עבירת וזונות האמינו
לו ואתם ראיתם ואין
עשיתם תשובה אחרי
כן להאמין לו : שמעו
משל אחר היה אדם ב
בעל־הבית והוא נטע
כרם ואת משכה הקיף
לו ויחפר בו יקב ויבן
מגדל וימסר אותו ל
לכורמים לפעלו וילך
לגור :
וכשקרבה עת הפירות
שלח את־עבדיו אל ה
הכורמי' לקחת הפירותו
: והכורמים אחזו את ע
עבדיו ויכו אחד ואחד
הרגו ואחד סקלו : עוד
שלח עבדי' אחרי' רבים
מראשונים ויהם עשו ל
להם גם כן : ובאחרית
שלח אליהם את־בנו
לאמר אולי ייראו את
בני :

dem uenit ad uos Iohannes per uiam iustitiæ, & non credidistis ei, publicani autem & meretrices crediderunt ei: uos uerò uidistis & non fecistis pœnitentiam postea, ut crederetis ei. Audite parabolam aliam: fuit homo paterfamilias,[g] qui plantauit uineam & sepem circumdedit ei & fodit in ea torcular, atque extruxit turrim, & tradidit eam uinitoribus ad colendum eam, & peregre profectus est. Cumq; appropinquasset tempus fructuum, misit seruos suos ad uinitores, ut acciperent fructus eius. Et uinitores apprehenderunt seruos eius, unum percusserunt, alium occiderunt, alium uerò lapidauerunt. Rursum misit seruos alios plures prioribus, & fecerunt illis similiter. Nouissime misit ad eos filium suum dicens: Fortassis reuerebuntur filium meum.

Vinitores uerò cum uidiſſent filium dixerunt intra ſe: hic eſt hæres, uenite occidamus eum, ut noſtra ſit hereditas eius. Et apprehendentes eum, duxerunt eum extra uineam & occiderunt. Itaq; cum uenerit dominus uineæ, quid faciet uinitoribus iſtis? Aiunt illi: malos perdet male, & uineam ſuam tradet pro mercede uinitoribus alijs, qui reddant ei fructum tēporibus ſuis. Dixit præterea illis Ieſus: Non legiſtis in ſcripturis, lapidem quem reprobauerūt ædificantes, hic factus eſt in caput anguli? A domino factum eſt iſtud, & eſt mirabile in oculis noſtris. Propterea ego dico uobis, quod auferetur à uobis regnum dei, & dabitur genti facienti fructus eius. Et qui ceciderit ſuper lapidē illum, confringetur: ſuper quem autē ceciderit, conteret eum. Et cum audiſ-

ו. ורמים כשראו בן
אמרו בקרבם זה הוא
יורש הבית נהרגהו ולנו
תהיה ירשתו ; ויאחזו
אותו ויוציאו לחוץ כ
כרם ויהרגהו ; וכשיבוא
אדון הכרם מה יעשה
לכורמים האלה ; אמרו
לו את רעים יאבד ב
ברעה ואת כרמו יתן
תחת שכר לכורמים א
אחרים שישיבו לו פרי
לעתותיהם ; ויאמר
אליהם ישוע אין ק
קראתם בכתבים אבן
מאסו הבונים היתה ל
לראש פנה ; מאת יהוה
היתה זאת היא נפלאת
בעינינו ; ועל כן אני
אומר לכם כי תוסר מ
ממכם מלכות האלהים
ותנתן לגוי העושה פ
פירותיה ; ומי שיפול
על אבן הזאת ישבר ו
ועל מי תפל תשבר א
אותו ; וכששמעו שרי

הַמְּכַהֲנִים וּפְּרוּשִׁים אֶת מְשָׁלָיו יָדְעוּ שֶׁיְדַבֵּר ע עֲלֵיהֶם׃
וַיְבַקְשׁוּ לֶאֱחוֹז אוֹתוֹ וַיִּירְאוּ אֶת־־ה הַכִּיתוֹת כִּי כְּנָבִיא הָיָה בְּעֵינֵיהֶן׃

ſent principes ſacerdotū atq; Phariſæi parabolas eius, cognouerunt quod loqueretur de eis. Et quærebant tenere eum, ſed timuerūt turbas, quoniam erat ueluti propheta in oculis eorum.

a Bethphagi.] *Etiam apud magiſtros Hebræorum in ſuis ſcriptis mentio fit huius nominis & loci. Et hic Chriſtus uoluit ante paſſionem ſuam exhibere populo ſpecimen quoddam regni ſui, bonis in confirmationem ſuæ fidei & malis in confuſionem. Et magnifica quidem hæc fuit pompa & uere regia, ſi ſpectemus applauſum populi ac uirtutem Chriſti, qua negociantes è templo eiecit, & ſe hoſtibus ſuis terribilem exhibuit, rurſum fuit & humilis, quando aſello inſedit dominus maieſtatis, atq; ſub forma ſerui ad templum domini uenit. Per primum oſtendit ſe omnem poteſtatem accepiſſe à patre, cui oporterent omnia cum uellet cedere: per alterum oſtendit uiam, qua oportet peruenire ad gloriam eius. Cæterum hæc longe ante de eo Zacharias cap. 9. prædixit, ubi oſtendit regiam Chriſti poteſtatem, quando dicit, Ecce rex tuus ueniet tibi: Et carnis humilitatem, quando ſubijcit, pauper & ſedens ſuper aſinum. Hunc locum cum Iudæi tam oſcitanter legerint, non eſt mirandum, quod Chriſtum noſtrum laceſſant quod ſuper aſinum animal immundum ſederit, quorum argumentum hic ſubſcribere dignabor, & deinde ſtulticiæ eorum reſpondebo:*

אם מְשִׁיחֲכֶם אֱלֹהִים לָמָּה רָכַב עַל בְּהֵמָה טְמֵאָה ו וַהֲלֹא צִוָּה כְּשֶׁנָּתַן הַתּוֹרָה לְיִשְׂרָאֵל גַּם הַצֹּאן וְהַבָּקָר אַל יִרְעוּ מוּל הָהָר הַהוּא · מָה אֲפִילוּ בְּהֵמָה טְהוֹרָה גָּזַר שֶׁלֹּא יִרְעוּ מוּל הָהָר קו״ בְּהֵמָה טְמֵאָה וְכַאן הוּא רכב

רכב בעצמו על בהמה טמאה׃ תשובה׳ מטעם זה
צוה במתן תורה שלא ירעו בהמה אצל הר בשעת
מתן תורה משום שהיתה שעת ההיא טהרה וקדושה
שלא יהיה שם אפים הרהור עבירה לכן היה גוזר
שלא ירעו שם אפילו בהמה טהורה כי שמא יהיו
רובעים זה את זו ובני ישראל יראו אותו ויבא
להן הרהור עבירה ולא יקבלו התורה בלב שלם
אבל אצל האלהות אין שייך הרהור עבירה ואצל
טמאין בטהורין לכן רכב על החמור וגם גזירת
הכתוב הוא דכתיב עני ורוכב על החמור ואותו הקרא
קאי על משיח׃

Cæterum quod Christus sedit super pullum asinæ indomitum super quem nemo hominum adhuc sederat, & quod asinus à discipulis solutus continuo fuit dimissus, quando dixerunt dominum eo opus habere, hæc ostendunt potestati Christi omnia subiecta, quodq; sibi omnia simul ut uoluerit pareant & morem gerant.

b Hosana filio Dauid.] *Quando Leuitici 23. iubentur prima die tabernaculorum fieri fasces ex ramis palmarum, salicum citrorum & hadasi (sic enim uocatur species quædam arboris hebraice) & manibus gestari, sapientes Hebræorum ordinauerunt, octaua die illius solennitatis quæ est decimaquinta dies mensis primi, hoc est, Tisri, proprium fieri festum, in quo cum memoratis ceremonijs lectio quoq; illa Psalmistæ, Obsecro domine, salua quæso, obsecra domine, prospere age: benedictus qui uenit in nomine domini &c. publice proclamaretur: unde Hebræi sic scribunt.*

חכמים תקנו שיהא ניטל אגודת לולב בכל מקום
כל ז״ ימים וביום השביעי אומרים אנא יהוה ה
הושיעה נא אנא יהוה הצליחה נא׃

Hanc

Hanc autem constitutionem uidemus quoq; in usu fuisse Israëlitis cum adhuc in captiuitate Babylonica essent, nam ex Thargū Esther ita colligimus.

בחמשא עשר ביה מטללין מטלין איגר ביתיהון
לבוסתנא ושמטין לולבנא וקטפין אתרוגנא ו
ומפשחין הילפננא ועבדין להון הושענא יקרין
בסיפריהון ומצלין וחדיין וחדרין בהושענא וש
ושוורין ומרקדין היך גדיין :

Cuius scripturæ hic est sensus, uerbū è uerbo reddendo: In quintadecima in ipso (scilicet mense tisri) tegunt tuguria, tectum domorum suarum in hortis, & secant frondes palmarum atq; decerpunt citrea poma, abscindunt rosam marinam & faciunt sibi Hosana, leguntq; in libris suis & orant: lætantur & hilares sunt in Hosana, saltant & exiliunt sicut hœdi. Hinc uidere poteris lector, uocabulum hebraicum הושיעה נא *id est, hoschiana, uulgi more etiam apud Hebræos & ante Christum natum, corruptum fuisse, uel illos ipsum usurpasse Chaldaico more, & deinde abusos pro solennitate in qua cum ramis ceremoniæ fiebant, id quod & ferè apud Christianos inoleuit, qui octauum diem ante pascha uocant palmarum diem. Cum itaq; hoc loco populus uellet Christum honorare & cum triumpho deducere in Ierusalem, ignorantes impleuerunt prophetiam Dauidicam, occasione sumpta ex surculis ab oliuis decerptis & in uiam stratis, clamantes Osana, id quod iam consueuerant clamare in solennitate ramorum, quam ut diximus decimaquinta die mensis tisri quotannis celebrabant, & alio nomine* ערבה *id est, diem salicum uocant, de quo multa quoq; olim scripsi in Calendario meo hebraico. Hæc uolui paulò fusius scribere, quod scirem neminem antehac hūc locum satis explicuisse.*

c *Eijciebat omnes uendētes.*] *Ostendit Christus his factis, quanta esset omniū rerū potentia præditus, & quod uere impleuit uaticiniū*

Haggæi,

Haggæi, Maior erit gloria huius domus posterioris quàm prioris, quantumlibet obstinati Iudæi id negent & tertiam futuram expectent, ex tribus patriarchis stulte colligentes tria templa, sed præstat hic hebraice scribere, quid stulti homines sentiant de his templis:

אמרו חכמים ז"ל אברהם קראו הר יצחק קראו שדה
יעקב קראו בית לפי שהוא היה בעל הבית ולכן ב
גלה אליו קדשתו ומעלתו ורמז ע"א דרדם קראו הר
דיצחק שדה וגו' להורות לנו כי שלשה בתי מקדש
יהיו לישראל כנגד שלשה אבות השנים עתידים
ליחרב והשלישי לא יהיה חרב אלא יהיה קיים ל
לעולם כנגד הבית הראשון שעתיד ליחרב אמ' א
אברהם קראו הר שנאמר בהר ה' יראה וזהו הר הרב
ושוממם באומרים ז"ל במדרש תלים קולי אל ה' אקרא
כשבית המקדש קיים ומנין שכשהוא חרב שעונה
אותנו שנ' ויענני מהר קדשו סלה · וכנגד הבית
השני שעתיד ליחרב אמר יצחק קראו שדה שנ' ויצא
יצחק לשוח בשדה שהוא לשון בור ולכן אמר הנ
הנביא ציון שדה תחרש · וכנגד הבית השלישי
שאינה חרבה לעולם אמר יעקב קראו בית שנאמר
יהיה בית אלהים שפירושו יהיה מכח החבר בית
אלהים לעולם שזהו כנגד הבית השלישי אש עליה
אמר גדול יהיה כבוד הבית הזה האחרון מן הראשון
וכתיב ואני אהיה לה נאום יהוה חומת אש סביב
ולכבוד אהיה בתוכה באומרו בית אלהים ועל זה
אמר מקדש ה' כוננו ידיך אבל שני הבתים הר
הראשונים היו בידי אדם ולכן לא היה להם קיום
וזה שאמר שוא עמלו בוניו בו · ולכן אמרו יעקב

קרא׳

קראו בית קיימת לעולם לא בראשונים שקראום
הר ושדה ולכן תמצא שאמר מיד אין זה כי אם בית
אלהים אין זה בראשונות שקראו הר ושדה אלא
בית אלהים סלה ׃

Monti Abraham aiunt ſucceßiſſe primum templum, agro Izhac ſecundum, & domo dei Iacob tertium. De primo dicitur in pſalmo: Et exaudiuit me de monte ſancto ſuo. De ſecundo, Et egreſſus eſt Izhac ut meditaretur in agro. &, Zion quaſi ager arabitur. Et de tertio, Maior erit gloria domus huius nouißimæ quàm primæ. Item de hoc ultimo dicitur: Sanctuarium domini firmauerunt manus tuæ: & de alijs duobus; quod manibus hominum extructa fuerunt, & ob id conſiſtere nequiuerunt, cum in uanum laborent homines in eo quod deus non firmat. En quàm appoſite Hebræi intelligant ſcripturas, imò quàm miſere torqueant renitentem, quæ tam aperte dicit eam domum nouißimam fuiſſe in qua Christus apparuit, docuit & miracula fecit. Sed de hoc ſupra multa ſcripſi ante initium ſacri euangelij, ubi & Iudæis in ſua lingua reſpondi.

d Ex ore infantium.] *Ex ore inquit infantium & lactentium fundaſti fortitudinem, hoc eſt, fortitudo Chriſti tanquam inſuperabilis & inuicta cunctis hoſtibus eius, teſtimonio infantium & lactentium fundata & confirmata eſt, de quo & multo glorioſius fuit exaltatus, quàm ab hoſtium ſuorum ignominijs deiectus. Diſcimus autem hinc, eos uere poſſe Chriſtum prædicare, qui conuerſi fuerint in puerilem humilitatem.*

e Eſuriit.] *Voluit dominus hoc facto oſtendere ſterilitatem populi Iudaici, qui cum nunquam ferre uellet fructus pietatis, à Deo execratus fuit, ut radicitus exaruerit. Quod ſi agnoſcerent, non uſque adeo hic blaſphemam linguam exererent contra magiſtrum ueritatis, ſic arguentes:*

למה נרעב ישו׳ את״ למען תבשר והלא ראינו במעשה

עה״ שהיה בעיר ודם שצם מ׳ יום ומ׳ לילה מפני
שקרב אל השכינה וזה שאתה אומר שהוא עצמו
אותה למה רעב בבשרו׳ ועוד שבא לראות עץ ת
תאנה אם יש שם תאנים וכי מאותו מקום שראה
האילן לא ידע אם בו תאנים ואת נגד הבשר דבר
זה וכי הבשר סבר כלום ויודע כלום והלא ידוע
לכל העולם שאין הבשר יודע כלום ואין מבין
כלום כא״ הרוח ׃ ובזאת תימה אצלי אם הוא אלוה
ורוח אלוהים בו מדוע לא ידע מאותו מקום שאין
פרי שם׳ ועוד אם לא מצא פרי למה קלל האילן
שמא מתוך שטרחו לילך לשם בחנם עליו כעס וה
וקללו׳ והלא כתיב שצוה אל אפוסטולוש אהבו
את־אויביכם והטיבו את־שונאיכם והתפללו על
עושקיכם וברכו את אורריכם ומה האילן שלא פ
פשע כלום שלא שלח בעדו להתל בו לומר בא ו
ואכל מפירותי למה קללו והובישו בלא דין ובלא
דברים ׃ ויל״ שרצה משיחנו להראות במעשה הזה
כי עם היהודים היה כמו אילן שבול בלא פירות
ובלא טובים מעשים ועל כן אררם ויהיו ארורים
לעולם עד שלא ידעו את אדונינו משיחנו׳ התואנה
אתה יהודי למה ישוע רעב ולמה קלל האילן׳

Omnis qui uel medio.riter tenet hebraicam linguam, intelliget quid hic inimici Christi contra ipsum scribunt, nam facilis est huius hebraismi stilus, quibus & respondi ut calumniæ eorum merentur. Calumniam uoco, quando scribunt Christum irritatum contra arborem, quod frustra se fatigauerit diuertendo ab itinere ad eam, ac deinde fecerit contra præceptum suum, quando apostolis indixerit, ut

diligerent

diligerent inimicos suos & orarent pro calumniantibus eos, ipse autem reddidit malum pro malo, imo arbor nihil mali illi intulit, cum non uocauerit eum, ut ueniret & uesceretur fructibus eius &c. Sed facessant nugæ Iudæorum. Christus hic potissimum hoc unum docere uoluit discipulos suos, ut firmiter fiderent deo, pollicens sic omnia ipsis fore possibilia, ut nedum ficum subito aridum facerent, uerum & montes transferrent, imò nihil omnino esse quod non exoraturi essent, si modo id se exoraturos crederent.

f In qua potestate hæc facis.] *Stulta eorum interrogatio non digna erat responso diuino. Videbant enim & sentiebant Christum ea quæ faciebat facere diuina autoritate & uirtute, cui resistere nequibant, & adhuc quærunt in qua potestate ista faceret. Magna seueritate deijciebat æs in terram & mensas nummulariorum subuertit, improperauit illis quod ex domo dei facerent speluncam latronum, quod scilicet insidiarentur hominibus spoliandis in templo dei, sicut latrones id faciunt in speluncis suis, & cultum dei conuertissent in quæstum atq; auariciæ crimen. Sed quid? Tanta uirtute increpiti, non solum impietatem suam non agnoscebant, sed magis contra monitorem efferebantur, quærentes quomodo eum perderent. Sed quia hora eius nondum erat, nihil contra ipsum potuerunt. Retundebat tamen eos alia quæstione, de baptismo Iohannis, qua innuit illum è cœlo fuisse, ipsos autem eum impie contempsisse. Cumq; ad illam quæstionem respondere nollent, proposuit eis parabolam, fecitq; eos similes filio, qui iussus à patre in uineam abire, recepit id se facturum, nec fecit. Sic illi præ se ferebãt obseruantiam præceptorum dei, sed longissimi erant ab ea, nec id agnoscere uolebãt monitione Iohannis, sed nec exemplo eorum qui resipuerant ad prædicationem Iohannis, qui scilicet similes erant filio illi, qui patri negauerat in uineã abire, & postea pœnitudine motus, abijt tamen: per quem intelliguntur publicani & meretrices, qui primum perdite uixerunt, sed postea agnita sua impietate, conuerterunt se ad obedientiam Dei,*

En mirum dei iudicium. Infames publicani & meretrices præcedunt in regno dei principes sacerdotum & legis peritos, & fiunt ex nouißimis primi.

8 *Qui plantauit uineam.*] *Vinea ista est regnum dei, id est, cognitio & doctrina dei, quæ mandata fuerat populo Hebræo. Huius fructus, id est, uitam deo dignam, aliquoties deus per seruos suos prophetas exegit, sed frustra: quin & filium frustra misit. Vnde factum est, ut perditis ipsis uinea alijs collocaretur, & uerbum Dei gentilibus concrederetur, qui fructus dignos uerbo dei fecerunt, atq; ita regnum dei translatum est à Iudæis ad gentes, & impletum est illud prophetæ, Lapidem quem reprobauerunt ædificantes &c. hoc est, is qui pro nihilo habitus est & quidem ab ædificantibus, id est, populi primoribus reiectus, ille à domino cunctis mirantibus omnium princeps constitutus est. Et si uultis scire, ego sum is lapis, quem pater in fundamentum Zion posuit: & qui ceciderit super hunc lapidem, hoc est, qui in me impegerit, confringetur. Nam qui me reiecerit aut impugnarit, is deum reijciet & impugnabit, eritq; illi nihil integrum & saluum. Porro qui eò insaniæ peruenerit, ut etiam gratiam oblatam oppugnet, super hunc lapis cadet, & à me iudicabitur in æternum suppliciũ, totusq; in nihilum redigetur, id quod obstinatis Iudæis contigisse nemo ambigit, quantumlibet illi reclament & furant:*

יש להשיב לאותן מינין שאמרו לנו שבעון מיתת
ישו אנו בגלות זה והלא קודם שנולד היינו בגלות'
ועוד שכן כתוב לחן בשעת מיתתו שבקש מאביו
ואמר אבי מחול להם מה שעושים כי כי אינם ה
יודעים מה עושים ובקשיו אני רואה אם תאב ו
והבן דבר אחד הוא ורצון אחד יש להם שכל עון זה
במחל להם : ויל״ אמת הוא כי אתם וחודים עד
היום

היום הזה הייתם בגלות בעבור מיתת המשיח ולפי
שמאנתם להאמין בו שהוא באמת מושיע וגואל
העולם · וכשאתם אומרים כי הייתם בגלות קודם
שנולד ישוע גם הוא אמת כי הייתם בגלות בבל
אלא אין רק שבעים שנים וה׳ שלח אל אבותיכם
את נביאים שינחמו אותם כדי שלא יכלו בגלות
וכבר הייתם בגלות אלף שנים וכמעט חמשה מאות
שנים ואין לכם שום הנביאה או׳ שום נחמה כי
ה׳ זנח אתכם מפניו לעולם עד שתשובו אליו ותכירו
את האדונינו ישוע המשיח אשר בדמו רחץ כל אדם
מחטאתו אשר יאמין בו ובמיתתו הוא התפלל ב
בעד כל אדם אפים בעד אויביו שלא יאבדו אם י
ישובו׃

ויען ישוע ויאמר
עוד אליהם במשלים ל
לאמור׃
נדמתה מלכות השמים
לאדם מלך שעשה חתנת
לבנו וישלח עבדיו ל
לקרא קרואי אל חתנת
ואין אבו לבא׃ עוד
שלח עבדים אחרים ל
לאמור אמרו לקראים ה
הנה בריתי הכינותי ש
שורי ובריבי נטבחו ו

RЕspondit autem Iesus & locutus est ad eos iterũ in parabolis dicens : [a] Simile factum est regnum cœlorum homini regi qui fecit nuptias filio suo, & misit seruos suos, ut uocarent inuitatos ad nuptias, sed nolebant uenire. Iterum misit seruos alios dicens: Dicite inuitatis, Paraui prandium meũ, tauri mei & altilia mea occisa sunt,

& omnia sunt parata, uenite ad nuptias. At illi neglexerũt & abierũt unus in uillam suam, & alius ad negociationem suam: reliqui uero appræhendentes seruos eius, contumeliose interfecerunt. Et cum audisset rex, iratus est, mittensq́ȝ exercitus suos perdidit homicidas illos, & ciuitatem illorum combussit igni. Tunc ait seruis suis: nuptiæ quidem paratæ sunt, sed inuitati non fuerunt digni. Vos igitur abite ad exitus uiarũ, & omnes quos inueneritis uocate ad nuptias. Et egressi serui eius in uias, congregauerunt omnes quos inuenerunt malos atqȝ bonos, & impletæ sunt nuptiæ sedentium in accubitu. Et uenit rex ut uideret discumbentes, & uidens ibi hominẽ qui non erat uestitus ueste nuptiali, ait illi: amice quomodo intrasti huc & nõ habes uestem nuptia-

וכל הם נכונים באו אל
החתנה: והאלה התרשלו
וילכו אחד אל כפרו ו
ואחד אל סחורתו וש
ושארים אחזו עבדיו ו
ובעשק הרגו: וכשמע
מלך חרה אפו וישלח צ
צבאותיו ויאבד רוצחי
האלה ועירם שרף באש:
ואז אמר אל עבדיו אך
החתנה נכונה והקרואים
אין הראויים: ואתם
לכו אל תוצאות הדרכי
וכל שתמצאו קראו א
אל החתנה: ויצאו עבדיו
על דרכים ויאספו כל
אשר מצאו את רעים
ואת טובים ותמלא ח
חתנת היושבים במ
במסיבה: ויבא המלך
לראות היושבים וירא
שם את אדם אשר לא
היה לבוש בשמלת ח
החתנה ויאמר אליו רע
היך באת הלם ואין לך
שמלת החתנה והוא נ

גאלם : אז אמר מלך
לעבדיו אסרו ידיו ור
ורגליו ושלחוהו לחשך
החיצון שם יהיה בכי
וחירוק שנים כי רבים
נקראו ומעטים נבחרו:
אז הלכו פרושים וי
ויתיעצו כדי שילכדוהו ב
בדבר וישלחו אליו ת
תלמידיהם עם־עבדי
הורודוס לאמר : רבי
ידענו כי איש אמונים
אתה ודרך האלהים ב
באמת תלמד ואין עליך
עניין כל־האדם כי אין
תביט פני האדם : ועל
כן אמור לנו מה נראה
לך המותר לתת מס ל
לקיסר או לא : ויודע
ישוע רעתם אמר למה
תנסוני חנפים הראוני
את־טבע המס : והם
הגישו לו זוז אחד :
ויאמר אליהם ישוע
למי יש צלם הזה וה
והכתיבה : ויאמרו לו
לקיסר :

lem? At ille obmutuit. Tunc ait rex seruis suis: Ligate manus eius & pedes eius, & mittite eum in tenebras exteriores, ibi erit fletus, & stridor dentium: quia multi sunt uocati, pauci uerò electi. Tunc abeuntes Pharisæi inierunt consilium, ut illum caperent in sermone, & miserunt ad eum discipulos suos cum seruis Herodis dicentes: Magister, scimus quod homo uerax es, & uiam dei in ueritate doces, & non est tibi cura de ullo homine, quia non respicis personas hominum. Et ob id dic nobis quid tibi uideatur, si licitum sit ut demus Cæsari censum, an non. Cognita autem Iesus malicia eorum ait: Quid me tentatis hypocritæ? ostendite mihi [b] numisma census. At illi attulerũt ei denariũ unũ. Et ait illis Iesus: cuius est imago hęc & inscriptio? Dicũt ei: cæsaris.

Tunc ait illis: date igitur Cæsari quæ sunt cæsaris, & deo quæ sunt dei. Quæ cum audisset, mirati sunt, & dimittentes eum abierunt. In illo die accesserūt ad eum Zaducæi qui dicunt non esse resurrectionem, & interrogauerunt eum dicētes: Rabbi, [c] Moses dixit: si quis mortuus fuerit non habens filium accipiat frater eius uxorem defuncti sibi in uxorem, ut suscitet fratri suo semen: nunc autem fuerunt inter nos septem fratres, & primus cum duxisset uxorem mortuus est absque semine, reliquitq; uxorem suam fratri suo. Similiter secundus & tertius, usq; ad septimum: & post omnes mortua est & mulier ipsa. In resurrectione igitur cuius erit uxor è septem illis? siquidē omnes fuerunt mariti eius. Et respondens Iesus dixit ad eos: uos erratis & ignoratis scripturas atq;

אז אמר אליהם לכן
תנו לקיסר אשר הם ל
לקיסר ולאלהים אשר
הם לאלהי׳ : ובשמעו
תמהו ועוזבים אותו
סרו : ביום ההוא קרבו
אליו צדוקים אשר הם
אומרים שלא תהיה ת
תקומה וישאלו לו ל
לאמור : רבי אמר משה
אם ימות איש ובן אין
לו יקח אחיו אשת המת
לו לאשה לחסי׳ לאחיו
זרע ועתה היו בינינו
אחים שבעה והראשון כ
כשלקח אשה מת בלי
זרע ויעזב את־אשתו
לאחיו : כן שני ושלישי
עד השביעי ואחר הכל
גם האשה מתה ;
ובתקומה למי תהיה ה
האשה מן השבעה כי כ
כל היו בעליה ; ויען
ישוע ויאמר אליהם א
אתם תועי׳ ואין יודעי׳
את־מכתבי׳ ואין את־

uirtutem

כח האלהי: כי בתקומת
אין יתחתנו ואין תא
תארשנה כי אם יהיו כ
כמו מלאכי האלהים ב
בשמים: ועל תקומת
המתי' אין קראתם מה
שנאמר מאת האלהים
האומר אליכ' אני אלהי
אברהם ואלהי יצחק ו
ואלהי יעקב ואין הוא
אלהי המתים כי אם ה
החיים: ובשמעו
חביתות תמהו על ת
תלמודו: ופרושים
כאשר שמעו כי הוא ה
החשה לצדוקים נוסדו
יחד וישאל לו אחד מ
מהם והוא מלמד הת
תורה וינסהו רבי איזו
מצוה גדלה בתורה:
ויאמר לו ישוע תאהב
את יהוה אלהיך בכל־
לבבך ובכל־נפשך ו
ובכל־מאדך: זאת
גדולה וראשונה מצוה
ותשנית נדמתה לזאת

uirtutem dei. Quoniam in resurrectione non nubent neq; desponsabuntur, sed erunt sicut angeli dei in cœlis. Et de resurrectione mortuorũ non legistis id quod dictũ est à deo dicente uobis, Ego sum deus Abrahã & deus Isahac atque deus Iacob? non est autem ille Deus mortuorum, sed uiuentiũ. Et cum audissent turbæ miratæ sunt de doctrina eius. Pharisæi autem cum audissent quod compescuisset Zaducæos conuenerunt in unum, & interrogauit eum unus ex eis, qui erat doctor legis & tentauit eum: magister, quod est præceptum magnum in lege? Et dixit illi Iesus: diliges dominum deum tuum in toto corde tuo & in tota anima tua, & [d] in tota uehementia tua. Hoc est magnum & primum præceptum, secundum autem simile est ei: diliges proximum tu-

um sicut teipsum. In his duobus mandatis pendet tota lex & prophetæ. Et cũ congregati essent Pharisæi, interrogauit eos Iesus dicens: [c] Quid uobis uidetur de Christo, cuius filius est? Dicunt ei: Dauid. Ipse uerò dixit ad eos: Et quomodo uocat eum Dauid in spiritu dominũ suum, dicens Dixit dominus Domino meo, sede à dextris meis, donec ponam inimicos tuos, scabellum pedum tuorum? Si ergo Dauid uocat eum dominum suum, quomodo filius eius est? Et nemo erat, qui posset ei respondere uerbũ, nec quisquã uolebat eum amplius interrogare ex eo die.

תאהב את רעך כמוך : באלה שתי המצות תלויה כל תורה והנביאים : ובהתקבצו הפרושים שאל להם ישוע לאמר מה נראה לכם על משיח למי בן הוא : ויאמרו לו דויד : והוא אמר אליהם והיך דויד ברוח קורא לו אדניו לאמר נאם יהוה לאדני שב לימיני עד אשית אויביך הדם לרגליך : ואם דויד קרא לו אדניו היך הוא בנו : ואין היה שיוכל להשיב לו דבר ואין איש רצה עוד לשאל ממנו מהיום ההוא :

[a] *Simile factum est regnum cœlorum.*] Monuit dominus in hac *parabola Iudæos futuræ eorum ultionis, qui uocati ad ecclesiam & beatas nuptias, respuerunt gratiam dei, nolentes uenire ob amorem studiumq́; præsentium rerum, quin & quidam cum iniuria occiderunt eos per quos dominus illis hanc obtulit gratiam. Quod autem rex post ultionem sumptam de hostibus suis, misit seruos in exitus uiarum, & illi adduxerunt bonos ac malos, significat plurimos*

translato

translato ad gentes euangelio, regno dei adducendos, multos quidem uocatos sed paucos electos, id quod & eiectio illius ostendit qui ueste caruit nuptiali, hoc est, certa fide in Christum.

b Numisma census.] De censu & denario atq; monetis Hebræorum diximus nonnihil supra capite decimoseptimo.

c Moses dixit.] De hac lege scripsit Moses Deut. 25. quæ ob id lata fuit, ut hæreditates manerent impermixtæ & quælibet familiæ suas possiderent. Voluit enim dominus consulere familiarum perpetuitati & legitimæ hæreditatum successioni. Cæterum Zaducæorum opinio crassior fuit quàm quæ apud dei fideles locum habere debuerat. Sed ignorabant miseri homines scripturam & uirtutem dei, ideo facile labi potuerunt tam fœde, dei opera iuxta carnem metientes. Discitur ex hoc loco, nos in futuro seculo uitam angelicam uicturos, alienam scilicet ab omni corruptione & generatione, non morientes neq; nubentes.

d In tota uehementia tua.] In hebræo est מאד ualde, & est sensus, quod omne & præcipuum hominis studium ad hoc est destinandum, ut deus ab eo syncere diligatur, illumq; omnibus rebus anteponat & cunctæ uires eius ad dei placita rapiantur, sicq; tota eius mens sit in cogitanda ineffabili eius uirtute & bonitate, ut nihil sit in homine quod non conuertatur ad dei uoluntatem, exprimatq; illius beneplacitum. Quod autem dominus mandatum de dilectione proximi simile facit primo mandato, colligitur hinc, quod æque in hoc sicut illo tota uitæ perfectio continetur: quemadmodum & Paulus Rom. 13. totam legem impleri testatur in mandato dilectionis.

e Quid uobis uidetur de Christo.] Voluit Christus hac quæstione ostendere, quantū situm esset in agnitione sui, quippe quod ab eo solo expectāda esset iustificatio ipsa, & ipse dare posset uires & facultatem ad implendum legem, quantumlibet Pharisæi frustra gloriarentur de sua sanctimonia & impletione legis. Volebat quoq; ostendere

se esse

se esse præstantiorem Dauide, quippe qui uenerat ut rex spiritalis ad purgandos animos. Excellentiam suam ex eo probauit, quod Dauid in spiritu ipsum appellarit Dominum suum, quod pater filium non appellasset, nisi se maiorem agnouisset. Hæc cum audissent Iudæi sui temporis nihil respondere poterant, sicut nec Iudæi nostri temporis ad id respondere possunt nisi conuitia quædam, irridentes sanam & ueram Christi doctrinam per hæc uerba,

מה שמינים אמרו נאום ה׳ לארוני שב לי
לימיני אמר האב לבנו שב לימיני בשמים
ואל תרר בין היהודים אויביו ער שבבלם
ואבניעם ההתיר ואשית אותם הרום רגליר׳
והבן תלוי היה בן סורר ומורה ולא שמע
לאביו ריור שלא ברצון אביו ועשה האב
בכעסו שישראל רגוהו בדין סורר ומורה
והרגוהו על שעבר במצות אביו ובשלא יד
יובלו לעשות לו משפט בן סורר ומורה
מפני בשפיו קיימו לו משפט חסמוו לו
כי יהיה לאיש חטא משפט מות:

Hæc cum mera conuicia sint, ex corde odio pleno prodeuntia, nihil ad ea respondere duximus, nisi שדברי שקר הם *quod mendacia sunt & calumniæ. Sunt tamen qui de Abraham hunc prophetæ locum contendunt exponere, & horum expositionem in medium quoq; afferam ac deinde refutabo. Scribunt autem sic;*

נאם ה׳ לאדוני אין זה להבין בדברי המינים על
ישו כי אין מקום בארץ שתמצא בו שהאב קורא
לבן אדוני אלא בודאי אמר דויד נאום ה׳ לאדוני
אברהם שב לימיני והוא היה זקנו של דוד וכן ד
דרך העולם שקוראים לזקניהם אדוניהם וזה אמר
לאברהם

לאברהם אנכי מגן לך והאיש יושב לימין המגן
שהרי האיש נושא המגן ביד שמאלו׃

Reddant uerbum è uerbo ut uideas lector quàm torqueant excæcati homines hunc locum. Dixit dominus domino meo: Non istud intelligi potest iuxta uerbum hæreticorum de Iesu, cùm non inuenias locum in terra, ubi pater uocet filium dominum, sed certe dicit Dauid, dixit dominus domino meo Abrahamo sede ad dextram meam: nam is senior fuit ipso Dauid, & est præterea consuetudo seculi, ut seniores suos uocent dominos suos. Dominus quoque deus dixit Abrahamo: Ego scutum tuum, homo autem sedet ad dextram scuti, nam gestat uir scutum in manu sua sinistra. Vides tortam expositionem: sed respondendum est stultis, ne sibi sapientes uideantur.

הנה מפני במה טעמים פסוק הזה נאום ה׳ לאדני אין נאמר על אברהם כי אם על משיח כי נכתב ב בספר קבוצים עתיד לבא הקב״ה מושיב מלך משיח לימינו שנאמר נאום ה׳ לאדני שב לימיני ובתרגו׳ יונתן בן עוזיאל כן כתוב אמר ה׳ למימריה תב ל לימיני ורבי יצחק על בראשית כן כתב קודם בריאת השמש היה הזה וקיים שמו של משיחנו ר והיה יושב בימין האל וזה הוא שאמר שב לימיני אב״ אין זה הקרא משמעו לפרש על אברהם אלא אני אומר כך משמע הקרא אמר שם המיוחד שנקרא אב לשם הגבר שנקרא בן שב לימיני עד יום הדין ואחר שעמד ליום השלישי ועלה לשמים אמר לו הקב״ה בן שב לימיני עד אשית אויביך הדום רגליך דהיינו ביום הדין אדין אותן שלא האמינו בך ו ובשמך וחוטאין ופושעין בנגדך׃ ועל אברהם אין נקרא

נקרא שהוא ישב על ימין השם אלא מציגו בתלמוד
שאברהם יושב על פתחי של גיהנם שלא לחזית
לירד פושעי ישראל בגיהנם:

Vnc Ieſus locutus eſt ad turbas & ad diſcipulos, ſuos dicens: [a] Super cathedram Moſi ſederunt ſcribæ & phariſæi. Omnia itaq; quæ ipſi dixerint uobis, obſeruate & facite, at iuxta opera eorum nolite facere. Dicunt enim & non faciunt. Et quidem ligant onera grauia, & importabilia, & ponunt ſuper humerum hominum, digito autem ſuo non mouent ea. Omnia uerò opera ſua faciunt, ut uideantur ab hominibus. [b] Dilatant enim phylacteria ſuá, & magnificāt fimbrias palliorum ſuorum, & amant primos accubitus in cœnis, & primas ſedes in ſynagogis, atq; ſalutationes in foro, & uocari ab hominibus Rabbi.

אז דבר ישוע אל
כיתות ואל תלמידיו ל
לאמר על מושב משה
ישבו סופרי׳ ופרושי׳:
וכל אשר הם יאמרו
לכם שמרו ועשו רק ב
במעשיהם לא תעשו:
כי יאמרו ואין יעשו:
והם יקשרו משאות כ
כבדות ובלתי מתנשאות
וישימו על שכם הא
האנשי׳ ובאצבעם אין
יניעו אותן: גם כל
מעשיהם הם עושים כ
כדי שיראו מבני האדם
: כי ירחיבו את־טו
טוטפותיהם ויגדילו
כנפות כסותיהם וי
ויאהבו ראשונות מס
מסיבות במשתה הערב
ואת־ראשנות מושבות
בבתי כנסיות ואת־פ
פרסות בשוק ולהקרא
מאנשים רבי:

Vos

Vos autem [c] nolite uocari rabbi, quia unus eſt rabbi ueſter Chriſtus, & omnes uos eſtis fratres. Sed neq; patrem uocabitis uobis ſuper terram, quoniã unus eſt pater ueſter qui eſt in cœlis. Neq; uocabimini magiſtri, quia unus eſt magiſter ueſter, Chriſtus. Qui magnus eſt in uobis, ſit ueſter miniſter. Qui autem ſe exaltauerit humiliabitur, & qui ſe humiliauerit, exaltabitur. Væ uobis ſcribæ & Phariſæi hypocritę, [d] qui clauditis regnum cœlorũ ante homines: quia uos nõ intratis, neq; permittitis introeuntes intrare. Væ uobis ſcribæ & phariſæi hypocritæ, [e] qui comeditis domos uiduarum, per id quod oratis prolixas orationes, unde & prolixius ſuſcipietis iudicium. Væ uobis ſcribæ & phariſęi hypocritę, qui circuitis mare & aridam, quatenus

ואתם לא תקראו רבי
כי אחד הוא רביכם . ה
המשיח וכלכם הם אחי :
גם אין תקראו לכם אב
על הארץ כי אחד הוא
אביכם שבשמים : ולא
תקראו מלמדים כי אחד
הוא מלמדכם המשיח :
מי שהוא גדול בכם יהי
משרתכם :
ומי שיתרומם
ישפל ומי שישתפל י
ירום : הוי לכם ספרים
ופרושי חנפי שתסגרו
את־מלכות השמים ל
לפני בני האדם כי אתם
לא־תבאו ולא תניחו ת
את־באים לבוא : הוי
לכם סופרים ופרושים
חנפי שתאכלו את בתי
אלמנות יען שתתפללו
את תפלות ארוכות ועל
כן תקחו את־משפט א
ארוך :
הוי לכם סופרים
ופרושים חנפים שתלכו סביבות הים והיבשת בדי

faciatis

faciatis proselytũ unum, & cum factus fuerit, uos facitis eum filium gehennæ duplo quàm uos. Væ uobis duces cæci qui dicitis: omnis qui iurat per templum nihil est, qui autem iurauerit per aurum templi reus est. Stulti & cæci utrum maius est, aurum, aut templum quod f sanctificat aurũ? Et quicunq; iurauerit per altare, nihil est: qui autem iurauerit per donum quod est super illud, reus est. Cæci, utrum maius est, donum aut altare quod sanctificat donum? Qui iurauerit per altare, iurat per ipsum & per omnia quæ sunt super illud. Et qui iurauerit per templum, iurat per eum & in eo qui habitat in ipso. Et qui iurauerit per cœlum, iurat per thronum Dei & per eum qui sedet super ipsum. Væ uobis scribæ & pharisæi hypocritæ, qui decimatis mentam & rutam

שתעשו את גר אחד ו
וכשהוא נעשה אתם ע
עושים אותו בן גיהנם
במשנה מכם : הוי לכם
מנהיגים עורים אשר
תאמרו כל-שישבע ב
בהיכל אין הוא מאומה
ואשר ישבע בזהב ה
ההיכל הוא חיב : כסילי'
ועורים איזה הוא גדול
אם זהב או היכל שיקדש
את-זהב : וכל-אשר
ישבע במזבח אין הוא
מאומה ואשר ישב
ישבע במתנה שעליו ה
הוא חייב : העורי' איזה
הוא גדול אם מתנה או
המזבח אשר יקדש את-
מתנה : הנשבע במזבח
ישבע באותו ובכל-אשר
הם עליו : ואשר ישבע
בהיכל ישבע באותו ועל
הזה שיושב בו : והנשבע
בשמים ישבע בכסא ה
האלהי' ובאותו שיושב
עליו : הוי לכם סופרים
ופרושי' חנפי' שתעשרו

tam atq; cyminum, & reliquiſtis ea quæ grauiora ſunt in lege, iudiciũ, pietatem & ueritatem. Hæc neceſſe eſt ut fiant, & illa omitti non debent. Duces cæci qui excolatis culicem, & deuoratis gamelum. Væ uobis ſcribæ Phariſęi hypocritę, [g] qui mundatis id quod extra calicem & paropſidem eſt, interiora autem eorum plena ſunt rapina & immundicia. Phariſæe cæce, munda in primis id quod eſt intra calicem & paropſidam: ut & id mundum ſit quod ab extra eſt. Væ uobis ſcribæ & phariſæi hypocritæ, quia ſimiles eſtis ſepulchris dealbatis, quæ foris uidẽtur hominibus pulchra, intus autẽ ſunt plena oſsibus mortuorũ atque omni immundicia. Sic & uos foris apparetis iuſti hominibus, in interioribus autẽ ueſtris pleni eſtis hypocriſi & iniquitate. Væ uobis ſcribæ

את־מנתא ופיג׳ וכמון
ועזבתם אותם שהם ה
חומרים בתורה את־ה
משפט חסד ואמונה :
אלה הצטרכו להעשות
ואלה לא להונח: מנהיגי׳
עורים שתזקקו את־־ה
יתוש ותבלעו את גמל:
הוי לכם סופרים
ופרושי׳ חנפי׳ שתטהרו
מה שלחוץ הכוס וה
והקערה ובתוכם הם מ
מלאים גזלה וטמאה :
הפרוש עור טהר בתחלה
מה שהוא בתוך הכוס
והקערה כדי שיהיה גם
מה טהור אשר מחוץ :
הוי לכם סופרי׳ ופרושי׳
חנפים כי דומים אתם
לקברים מולבנים אשר
מחוץ נראי׳ לבני האדם
יפים ומתוך הם מלאים
עצמות המתים וכל־ט
טמאה : וכן אתם מחוץ
נראים צדיקים לבני
האדם ובתוככם אתם מ
מלאי׳ חנף וחמס: הוי

&phariſæi hypocritæ, qui ædificatis ſepulchra prophetarũ & ornatis ſepulchra iuſtorum atq; dicitis, ſi fuiſſemus in diebus patrum noſtrorum, non fuiſſemus ſocij eorũ in ſanguine prophetarum. Et certe teſtes eſtis contra uos ipſos, quòd filij eorũ eſtis, qui occiderunt prophetas. Vos quoq; implete menſuram patrum ueſtrorũ. Serpentes & progenies uiperarum, quomodo fugietis à iudicio gehēnæ? Ob id ego dico uobis, ecce ego mitto ad uos prophetas & ſapientes atq; ſcribas, & ex illis occidetis atq; crucifigetis: quoſdam uerò uerberabitis flagellis in ſynagogis ueſtris & perſequemini de ciuitate in ciuitatem, quatenus ueniat ſuper uos omnis ſanguis iuſtus, qui effuſus eſt ſuper terram, à ſanguine Hebel iuſti uſq; ad ſanguinem Zachariæ filij Bæræ-

לכם סופרים ופרושים
חנפים אשר תבנו את
קברי הנביאים ותיפו
את־קבורות הצדיקים
ותאמרו אם היינו ב
בימי אבותינו אין אנו
היינו חבריהם בדם ה
הנביאים ; ואכן עדים
אתם לעצמכם כי אתם
בנים להם שהרגו את
נביאים ; ואתם מלאו
מדת אבותיכם ; נחשים
ודורות האפעים איך ת
תברחו ממשפט גיהנם:
לכן אני אומר לכם ה
הנני שולח אליכם את
נביאים ואת חכמים ו
ואת סופרים ומהם ת
תהרגו ותצלבו ומהם
תכו בשוטים בבתי כ
כנסיותיכם ותרדפו מ
מעיר לעיר כדי שיבוא
עליכם כל־דם צדיק א
אשר נשפך על הארץ מן
הדם הבל הצדיק עד דם
זכריה בן־ברכיה אשר

chiæ,

תֲּרַגְתֶּם בֵּין הַהֵיכָל וּבֵין
הַמִּזְבֵּחַ׃ אָמֵן אֲנִי אוֹמֵר
לָכֶם כִּי יָבֹאוּ כָּל־הָאֵלֶּה
עַל דּוֹר הַזֶּה׃ יְרוּשָׁלַם
יְרוּשָׁלַם אֲשֶׁר תַּהֲרְגִי
אֵת נְבִיאִים וְתִסְקְלִי א
אוֹתָם שֶׁנִּשְׁלְחוּ אֵלַיִךְ כ
כַּמָּה פְּעָמִים רָצִיתִי ל
לִקְבּוֹץ אֶת־בָּנַיִךְ כְּמוֹ
כֵּן תַּרְנְגוֹלֶת מְקַבֶּצֶת א
אֶפְרוֹחֶיהָ תַּחַת כְּנָפַיִם
וּמֵאַנְתְּ׃ הִנֵּה יֵעָזֵב לָכֶם
בֵּיתְכֶם שׁוֹמֵם וַאֲנִי א
אוֹמֵר לָכֶם כִּי אֵין ת
תִּרְאוּנִי מֵעַתָּה עַד ת
תֹּאמְרוּ בָּרוּךְ אֲשֶׁר בָּא
בְּשֵׁם יְהֹוָה׃

chiæ, quem interfeciſtis inter templum & altare. Amen dicò uobis, quòd uentura ſunt hæc omnia ſuper generationẽ iſtam. Ieruſalaim Ieruſalaim, quæ occidis prophetas & lapidas eos qui mittuntur ad te, quoties uolui congregare filios tuos, quemadmodum gallina congregat pullos ſuos ſub alis, & noluiſti. Ecce relinquetur uobis dom⁹ ueſtra deſerta: & ego dico uobis, quòd non uidebitis me amodo donec dicatis: benedictus qui uenit in nomine Domini.

a *Super cathedram* Moſi *ſederunt ſcribæ.*] *Docet hic Chriſtus legem domini non contemnendam propter reprobam uitam eorum qui docent legem, modo illam doceant pure & ſyncere ſine admixtione traditionum humanarũ. Eſt enim hoc loco cathedra* Moſi *aliud nihil quàm pura prælectio & explicatio legis* Moſaicæ. *Porro onera illa grauia & importabilia, fuerunt mandata legitima, ceremoniæ & tot ritus legis* Moſaicæ, *de quibus &* Petrus *apoſt.* Act. 15. *dicit, quæ nec nos nec patres noſtri portare potuerunt: & ea per legis doctores humeris populi cum magna exaggeratione imponebantur, at ipſi nec digito uolebant mouere ea, niſi quæ ad ſui oſtentationem faciebant, ieiunium ſimulantes & prolixas facientes orationes*

in angulis & publicis locis & minima quæq; decimantes, ut iusti apparerent coram plebe, id quod Christus illis in hoc capite tanta seueritate improperat. Imposuit autem dominus illi populo tot præcepta & ceremonias ut illum humiliaret & ad ambiendam suam misericordiam, qua sola salus mortalibus contingere potest, ueluti compelleret. Et Christus quoq; in hoc capite iubet audire eos qui recte docent seruare maxima & minima legis præcepta, & id usque dum confirmaretur sanguine suo fœdus nouum, coruscante scilicet iam euangelio regni dei, quando ab externis illis ceremonijs iam facta esset libertas, & id solum prædicandum erat quod per se ad pietatem faceret, in primis autem gratia Christi commendanda, qui solus suo spiritu sibi credentes iustificat, scribens dei legem in corda ipsorum, ut eam ament eiq; studeant ex animo, & si illam hic perficere nequeant, iuxta illud Ieremiæ uaticinium 31. capite:

הִנֵּה יָמִים בָּאִים נְאוּם יְהוָה וְכָרַתִּי אֶת־בֵּית יִשְׂרָאֵל
וְאֶת־בֵּית יְהוּדָה בְּרִית חֲדָשָׁה ׃ וְזֹאת הַבְּרִית אֲשֶׁר
אֶכְרֹת אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל נָתַתִּי אֶת־תּוֹרָתִי בְּקִרְבָּם וְעַל
לִבָּם אֶכְתֲּבֶנָּה וְהָיִיתִי לָהֶם לֵאלֹהִים וְהֵמָּה יִהְיוּ לִי
לְעָם וְלֹא יְלַמְּדוּ עוֹד אִישׁ אֶת רֵעֵהוּ וְאִישׁ אֶת־אָחִיו
לֵאמֹר דְּעוּ אֶת יְהוָה כִּי כֻלָּם יֵדְעוּ אוֹתִי לְמִקְטַנָּם
וְעַד גְּדוֹלָם נְאֻם יְהוָה כִּי אֶסְלַח לַעֲוֹנָם וּלְחַטָּאתָם
לֹא אֶזְכָּר־עוֹד ׃

Ecce, inquit propheta, dies ueniunt dicit dominus, & percutiam cum domo Israel & cum domo Iehuda fœdus nouum: istud autem est fœdus quod percutiam cum filijs Israël: dedi legem meam in medio eorum & in corde eorum scribam eam, & ero eis in deum & ipsi erunt mihi in populum, & non docebũt amplius uir proximum suum & uir fratrem suum dicens: cognoscite dominum, quia omnes cognoscent me à minimo eorum usque ad maximum dicit dominus,

quoniam

quoniam propiciabor iniquitati eorum & peccatorum suorum amplius non recordabor. Vides quàm pulchre propheta hic describat Euangelium, uocans ipsum nouam legem seu fœdus non externum ut erat lex Mosaica, sed in corde scriptum: quod ab homine doceri non potest nisi spiritus adsit Christi, alioquin à solo homine doctum, hypocritam facit, & non uerum Christianum, quales & Pharisæi erant obseruatores legis. Obseruabant & non obseruabant, sicut textus euangelicus habet: Dicunt & non faciunt. Et paulo post: Omnia opera sua faciunt ut uideantur. Docebant ex Mose, omnia debere fieri ex uera fide & iusto timore Domini, colendam ueritatem & æquitatem, faciendum proximo ut sibi fieri uellet, in ceremonijs habendum cor credulum & gloriæ Dei deditum, suam uoluntatem nusquam sequendum. Hæc & similia docebant sed minime obseruabant.

b *Dilatant phylacteria sua.*] *Id quod Græci uocant phylacterion, id est, conseruatorium, Hebræi uocant* טוטה *& in plurali* טוטפות *atq; alio nomine* תפילין *de quibus multa scribunt, & more suo plus quàm pueriliter ineptiunt, è quibus in fauorem studiosorum pauca adducam, ut saltem hebraismi nonnihil hinc hauriant, si aliud nihil boni:*

טוטפות הוא תפלה שכותבין בהן פרשיות וגם הרצועות וגם עור הבתים צריך להיות מבהמה או מחיה טהורה שנ׳ למען תהיה תורת ה׳ בפיך וצריך שיכתוב בימינו אף אם הוא שולט בשתי ידיו ואם הוא אטר יד שמאל לידה הוא ימין׃ ומי שאינו יודע לישר השיטה בלא שרטוט טוב הוא שישרטט לישר הכתב׃ ויהא התפלה שלם שלא יהיה בו נקב שאין הדיו עובר עליו׃ ואם נפסק אחד מאותיות והתינוק שלא חכם ולא טפש יודע לקרותו כשר הוא

ואם לאו פסול · ואין צריך להגיה חלק אלא למעלת
כדי גגה למד ולמטה כשיעור אורך כף נון ·
ותפילין אין כותבין אלא לצד בשר בקלף וצריך
לשרטט התפילין ארבע שרטוטין סביב הגליון
אבל אין צריך בין שיטה לשיטה · לא יהלך אדם
בבית הקברות ותפילין בראשו בתוך ארבע אמות ·
בית שיש בו תפילין או ספר תורה אסור לשמש
מטתו עד שיוציאם או יניחם בכלי ויניח הכלי
בכלי אחר ואם תב״ת כלי בתוך כלי מותר להניחם
תחת מראשותיו בין כר לכסת ׃

Verbum è uerbo sic sonat: Phylacteria sunt, membranula in qua scribunt sententias quasdam biblicas. Et necesse est ut lora illa & cutis domorum (hoc est, columnellarum) fiant de iumento aut fera munda, sicut dicitur: Quatenus sit lex domini in ore tuo. Oportet etiam scribere manu sua dextra, etiam si poßit uti utraq; manu sua. Quod si manu sinistra tantum uti poßit, illa erit loco dextræ. Et qui non ualet rectam facere lineam absq; tracta linea, licitum est ut lineam trahat super quam scribat. Debet autem membranula esse integra sine foramine, ne atramentum fluat per eam. Et si aboleatur una literarum, & puer indoctus, qui non est stolidus poßit legere ipsam, idonea erit, si non, inepta. Nec oportet quod spaciū relinquatur sursum, nisi quod sufficiat pro erectione lamed, infra uero fiat iuxta mensuram longitudinis caph & nun. Porro scripturā ipsam non scribant nisi ex eo latere membranulæ, ubi carnem tetigit. Oportet etiā includere scripturas quatuor lineis per circuitum schedæ, at non est opus ut inter scriptas lineas fiant lineæ. Et non debet homo ire per cœmiterium quando habet tephilin in capite suo, per spacium quatuor cubitorum. Locus in quo sunt tephilin seu phylacteria aut etiam liber legis, prohibitum est in eo dare operam ueneri, nisi prius ea exportauerit, aut reposuerit ea intra uas aliquod, & rursum uas illud

rep. suerit intra uas aliud. Et cum sic uas reposuerit intra uas, licebit ea quoq; reponere subter capitalem locum inter stramentum & puluinar. Hæc illi. Præcipiuntur autem hæc phylacteria Deut. 6. ubi iubentur Iudæi iugiter legem dei habere ob oculos. Pharisæi uero magna faciebant phylacteria & mentiebātur populo studium legis, cum in corde nullius rei minorem haberent rationem. Haud secus faciebāt ostentationis gratia magnas fimbrias in quatuor angulis palliorū suorū, de quib. scribitur Num. 15. & Heb. cum locū sic exponunt:

גדילים תעשה לך על ד" כנפות כסותך צריך שיהא
גדיל יוצא מן הכנף וציצית יוצא מן הגדיל והציצית
היא כציצת הראש והם חוטין מעשה עבות או ענף
הבגד מה שנשאר מן האורג שהוא נתלה בו יקרא
ציצית וציות הכתוב לתלות ציצית בכנף הבגד ונקרא
ציצית על שם ענף כי רוב חוטי הציצית הם ענף
גם הציצית התלויות בבגד שאינם ארוגים יקראו
גדילים ומותר אדם לכנס לבית הכסא בציצית:

Hoc est, Facies tibi dependentia fila in quatuor alis indumenti tui: ex prominentibus filis fiūt paßim in alis uestiū fascioli in morem cincinnorū capitis, qui hebraice ציצית *germanice* zotten *uocantur, fila autē prominentia, quæ similia sunt filis quæ in pannis à textoribus in extremitatibus relinquūtur, hebraice* גדילים *& germanice* fassen *uocantur, & hæc religionis causa à Iudæis in ueteri testamento iubentur portari: & pharisæi ut in omnibus, ita in his quoq; magnificandis religiosiores cæteris sese uenditabant.*

c Nolite uocari rabbi.] *Sonat hic rabbi magnum & præcellentem, id quod ex sequentibus colligitur uerbis, & uos omnes estis fratres, hoc est, æquales estis & esse debetis in animis uestris, imò quanto maiores estis apud homines, tanto minores & humiliores esse debetis apud uos metipsos. Qui enim se humiliauerit exaltabitur &c. Sic iubet Christus agnoscere unum & uerum patrem in cœlis,*

à quo ſcilicet omnem uitæ curam atq; prouidentiam & ueram hære ditatem expectemus. Sed per id non prohibuit nudam patris appellationem, cum ſupra cap. 15. iubeat honorare patrem & matrem, ſolum fiduciam humanam uoluit tollere à nobis, ut à ſolo deo penderemus. Idem ſentiendum quando uetat nos magiſtros appellari & doctores. Salutare quidem eſt ut ab homine diſcamus, ſed interim neceſſe eſt, ut Chriſti ſpiritus cor noſtrum erudiat & moueat, cum uana & inutilis ſit omnis eruditio hominis, niſi & unctio ab intra doceat & incrementum det deus. Cum igitur ipſe Chriſtus ſolus id faciat & poßit, homines autem diſpenſa tores ſint myſteriorum dei, recte monemur hic, ut ſolum Chriſtum pro magiſtro & doctore agnoſcamus. Quod autem Paulus ſe uocat doctorem gentium, id non facit, niſi quod ſegregatus fuit in opus euangelij, ad docendum doctrinam non propriam ſed dei, ſicut & magiſtratus in ſcriptura non nunquam uocantur אלהים *dij, quod miniſtri ſint dei ad exequendum iudicia dei in terris, portantes gladium ad uindictam malorum & laudem bonorum. Non igitur uetuit hic Chriſtus nudam appellationem maioris, patris et magiſtri, ſed uoluit ut in his nominibus, nullam quæreremus uanam gloriam, et homini non aſcriberemus quod eſt dei, qui uere eſt rabbi, id eſt, magnus, uerus pater & uerus magiſter, à quo omnis poteſtas, ſapientia et ſalus.*

q Qui clauditis regnum cœlorum.] Vſurpabant ſibi clauem ſcientiæ ſed in propriam perniciem abutebantur, cum nec ipſi agnoſcere uellent Chriſtum et doctrinam eius, nec alios ſinebant uenire ad eum, quantum in ipſis fuit, id quod & uſq; in hodiernum diem filij eorum faciunt, menſuram patrum ſuorum implentes,

שרבותיהם מתעים את פתאים שאינם מבינים את
הדבר באמרם הבה מעט שם ומעט שם והנה אין
להם תשועה ולא הגאולה וכן לעולם יתעו אותם
רבותיהם עד שכלם יאבדו לגיהנם אבות עם בניהם
כי

כי אין ירצו להאמין במשיח הנבטח על ידי תורת
ונביאים והנשלח על הארץ לתשועת כל אדם ואין
ישעו לכל אותיאות שהוא עשה ;

ᶜ *Qui comeditis domos uiduarum.*] *Taxatur hic pharisæorum crudelis auaricia, qui sub prætextu sanctimoniæ & longarum præcum emungebant à uiduis substantiam earum, quales aucupes & hodie inter Christianos plurimi habentur pharisæis ipsis perniciosiores. Idem sentiendum de his qui hodie ad religiones pertrahuntur, sicut olim à pharisæis gentiles ad iudaismum pellicabantur non pietatis gratia, qua illi erant inanes, sed ut ab hominibus uiderentur plurimum suæ fauere religioni. Porro de inauguratione gentilium, Hebræorum sapientes tales fecerũt catechismos & ordinationes;*

בשירצה הגוי לכנס בברית ולהסתופף תחת כנפי
השכינה ולקבל עליו עול תורה צריך מילה וטבילה
ודם של קרבן ; ואם נקבה היא טבילה וקרבן :
והקרבן הוא עולת בהמה או שתי תורים או שני בני
יונה ובזמן הזה שאין לנו קרבן צריך מילה וטבילה
וכשיבנה בית המקדש יביא קרבנו · וגר איננו גר עד
שימול ויטבול וצריך שיטבול בפני שלשה · וגר
שבא להתגייר אומרים לו מה ראית שבאת להתגייר
אי אתה יודע שישראל בזמן הזה דוים וסחופים
ומטורפים בספינה המטורפת בים · אם אומר יודע
אני שכן הוא ואיני כדאי · מקבלין אותו מיד
ומודיעים אותו מקצת מצות קלות ומקצת מצות
חמורות ומודיעין אותו עון לקט שכחה ופאה ו
מעשר עני ועונשין של מצות ואומרים לו · בטרם
אתה באת לתורה אכלת חלב ועתה אם כן תעשה
תענש כרת · חללת שבת ועתה אם כן תעשה תסקל :

גם אומרים לו שהעולם הבא מוכן לצדיקים ת
השומרים המצות התורה ומה שתראה ישראל ב
בצער בעולם הזה טובה צפונה להם שאינם יכולים
לקבל רוב הטובה בעולם הזה עם אומות העולם
שלא ירום לבבם ויחטאו ויפסדו שכר עולם הבא
בענין שנ׳ וישמן ישורון ויבעט · אומרין לו
מקצת עונשין כדי שלא יאמר אחר כך אם הייתי
יודע כן שתורתכם היא כך קשה והמורה לא הייתי
מתגייר · גם מגבירין לו העונשים האלה המורים
מפני שהוא כולב לישראל שלא יתגיירו מן גוים
ומן אומות העולם רבים גרים כי קשים גרים לי
לישראל לפי שאין בקיאין בדקדוקי מצות ולומדי׳
ישראל ממעשיהם · צא ולמד מה אירע במדבר
במעשה העגל ובקברות התאוה · אם יקבל אחר כך
עליו להתגייר אין משהין את המצות אלא מוהלין
אותו מיד ומשהין אותו עד שיתרפא רפואה שלמה
קודם שיטבלוהו מפני הסכנה ונתרפא מטבילין
אותו ואז הוא בישראל לכל דבר ׃

Huius lectionis hæc ſumma ſunt capita: Inauguratio apud nos fit per hæc tria, per circunciſionem, baptiſmum, & oblationem iumenti puri aut duarum columbarū. Oblatio tamen hodie differtur uſq; ad extructionem templi. Et cum gentilis uenit & petit in noſtrum tranſire conſortium, monendus eſt prius noſtrarum miſeriarum, deinde prædicenda ſunt ei quædam ex grauibus mandatis, et quædā ex leuibus, item quod non liceat uesci adipe, uiolare ſabbatum citra uitæ diſcrimen &c. Sed interim quoq; eſt illi dicendum, quod futurū ſeculum ſit paratum iuſtis et obſeruatoribus præceptorū dei, et quod deus ſuos in hoc ſeculo permittat tribulari, ne corde efferātur et amittant

gaudia

gaudia futuri seculi. Proponendæ quoq; sunt illi quædam pœnæ, ne postea conqueri posit, et dicere: si hæc sciuissem, legi uestræ me non subiecissem. Et certe bonũ esset nobis si per talia deterrerentur, ne cogeremur tot suscipere proselytos, qui nobis plurimum obsunt. Nam cum non sint exercitati in ceremonijs nostris, seducunt Israelitas operibus suis, id quod aduertere poteris in uitulo et sepulchris concupiscentiæ. Si post hæc omnia in suo proposito perseuerauerit, circumcidant eum sine mora, deinde interposita mora sanetur, et perfecte sanatum, baptizent in aqua, et tunc in omnibus erit ut alius Israelita. Hæc illi. En ipsi dicunt se corrumpi per proselytos, sed magister ueritatis dicit hoc loco, proselytos duplo fieri deteriores ipsis magistris.

f Quod sanctificat aurum.] Loquitur de externa sanctificatione, quæ in eo consistebat, quod res oblata, diuinis usibus iam erat consecrata. Et quod sequitur de decimatione rerum minutarum, damnat ibi Christus præposterum pharisæorum iudicium, qui prætereuntes iudicium, misericordiam et fidem, ea quæ præcipua erant legis, exacte decimabant minutas herbulas, non quod hæc minuta fieri non deberent, sed quod maiora illa nullo pacto fuerant omittenda, sine quibus nulla constare poterat pietas. Idem ferè significatur sequentibus uerbis: Qui excolatis culicem et deuoratis gamelum, id est, si culex in poculum inciderit diligenter excolatur, gamelus autem deglutitur, et dicitur hoc prouerbium in eos, qui minima quæq; curant et maxima negligunt, quales erant Pharisæi, qui religiosos sese ostentabant in his quæ nullius erant momenti, et interim cum proximis impie uiuebant, quippe qui benefici non erant in eos neq; fidem seruabant illis, ut dominus hic illis improperet.

g Qui mundatis id quod extra calicem est.] Hoc est, similes estis illis qui pocula ab extra nitida faciunt, ab intra autem sordida relinquunt, sic uos ab extra per hypocrisim apparetis iusti et sancti, ab intra

ab intra autem similes estis fœtentibus sepulchris mortuorum. Et quod sequitur: Implete mensuram patrum uestrorum: hunc sensum habet: hanc eandem sæuitiam quam patres uestri exercuerunt in sanctos prophetas, uos progenies uiperarum & pestilentissimi atq; nocentissimi homines declarabitis in me & in meis. Atq; ita Christus cum grandi autoritate eos hic allocutus est, quia consummatio aderat, & potestatem suam palam testatus est, ut si qui sanabiles in er eos essent reuocarentur, & reliquis omnis adimeretur excusatio. Vnde et prophetas atque apostolos post mortem suam misit, in quos cum crudeles existerent usque ad uastationem Titi, mensuram impleuerunt, et tandem iustas pœnas horrendo illo excidio dederũt.

Gressus autẽ Iesus abijt è templo: & accesserũt discipuli eius, ut ostenderent ei [a] structuras templi. Qui respondit eis dicens: Videtis ne hæc omnia? Amen dico uobis, nõ relinquetur hic lapis super lapidem qui non confringetur. Et cum ipse sedisset in monte oliuarum, accesserunt ad eũ discipuli eius secreto dicentes: dic [b] nobis, quando hæc erunt & quod signum aduentus tui & consummationis seculi? Et respondens Iesus

ויצא ישוע והלך מן
ההיכל ויקרבו תלמידיו
למען שיראו אותו ב
בנייני ההיכל : והוא
ענה להם לאמר התראו
את־כל האלה : אמן
אמר לכם אין תעזב פה
אבן על אבן אשר לא
תשבר :

וכשהוא ישב
על הר הזיתים נגשו א
אליו תלמידיו בסתר ל
לאמר אמר לנו מתי י
יהיו האלה ומה אות ב
ביאתך ותכלית הע
העולם :

ויען ישוע ויאמר

dixit

לָהֶם רְאוּ שֶׁלֹּא מִי י
יַשִּׁיאֲכֶם ׃ כִּי רַבִּים
יָבֹאוּ בִּשְׁמִי לֵאמֹר אֲנִי
מָשִׁיחַ וּלְרַבִּים יַשִּׁיאוּ ׃
כִּי תִשְׁמְעוּ מִלְחָמוֹת
וּשְׁמוּעוֹת הַמִּלְחָמוֹת ר
יאוּ שֶׁלֹּא תִבָּהֲלוּ ׃ צָרִיךְ
הוּא שֶׁיֵּעָשֶׂינָה הָאֵלֶּה
וְעוֹד אֵין קֵץ ׃ כִּי יָקוּם
גּוֹי עַל גּוֹי וּמַמְלְכוּת עַל
מַלְכוּת וְתִהְיֶה דֶּבֶר ור
וְרָעָב וְרַעַשׁ הָאָרֶץ בְּכָל
מְקוֹמוֹת ׃
וְאֵלֶּה הֵם רֵאשִׁית
הַמַּכְאוֹבִים ׃
אָז יִתְּנוּכֶם אֶל צָרָה
וְיַהַרְגוּ אֶתְכֶם וְיִשְׂנְאוּ
אֶתְכֶם כָּל־גּוֹיִם בַּעֲבוּר
שְׁמִי ׃
וְאָז יִכָּשְׁלוּ רַבִּים
וְיִמְסְרוּ אִישׁ רֵעֵהוּ וי
וְיִשְׂנָא אִישׁ אָחִיו ׃
וְיָקוּמוּ רַבִּים נְבִיאֵי
שֶׁקֶר וְיַתְעוּ אֶת רַבִּים ׃
וְכִי יִרְבֶּה פֶּשַׁע תִּקְרַר
אַהֲבַת הָרַבִּים ׃

dixit eis: Videte ne quis nos ſeducat. Quoniam multi uenient in nomine meo dicentes: Ego ſum Chriſtus, & multos ſeducent. Audietis enim prælia & rumores præliorũ: uidete ne turbemini. [c] Oportet proinde, quod iſta fiant, at nondum eſt finis. Conſurget autem gens contra gentem, & regnum contra regnum, & erit peſtis, fames & commotio terræ ubiq; locorum. Et hæc ipſa initia ſunt dolorum. Tunc tradent uos in tribulationem, & occident uos, atq; odio habebunt uos omnes gentes propter nomen meum. Tunc offendiculum patientur multi, & tradẽt inuicem, quiſq; proximum ſuum, & uir odio habebit fratrem ſuum. Surgent quoq; multi iniqui prophetæ ac ſeducent multos. Et quoniã abundabit iniquitas, refrigeſcet charitas multorum.

rum. Qui autem firmus ſteterit uſq; in finẽ, is ſaluabitur. Et prædicabitur hoc euangelium regni in uniuerſo mundo, in teſtimonium omnibus gentibus, & tunc ueniet conſummatio. Cum ergo uideritis abominationẽ deſolationis, quæ dicta eſt à Daniele propheta, ſtantem in loco ſancto, qui legit, intelligat. Tunc qui fuerint in Iehuda fugiant ad mõtes, & qui in tecto, non deſcendat, ut tollat quicquam de domo ſua. Et qui in agro, non reuertatur ut tollat ueſtẽ ſuam. Væ autem prægnantibus & lactantibus in diebus illis. Et uos orate, ne fiat fuga ueſtra hyeme aut ſabbato. Erit enim tunc tribulatio magna, qualis nõ fuit ab initio mundi uſq; nunc, neq; erit. Et niſi abbreuiati fuiſſent dies illi, non ſaluaretur omnis caro, ſed propter electos abbreuiabuntur dies illi.

ומי שיעמד עד קץ הוא
יושע ׃ ותקרא זאת
בשורת הממלכת בכל־
עולם לעדות לכל הגוים
ואז תבא תכלית ׃
ובשתראו את־שקוץ
משמם האמור מאת ד
דניאל הנביא העומד ב
במקום הקדש מי שקורא
יבין ׃ אז אשר יהיו
ביהודה ינוסו אל הרי
ואשר על גג לא ירד ל
לקחת מאומה מן ביתו ׃
ואשר בשדה לא ישוב
לקחת את־לבושו ׃ והוי
להרות ולמיניקות ב
בימים ההם ׃ ואתם
התפללו שלא יהיה מ
מנוסכם בחורף או ב
בשבת ׃ כי אז תהיה
צרה גדולה כמו כן אין
היתה מראשית העולם
עד עתה ואין תהיה ׃
ואם לא קצרו הימים
ההם אין יושע כל־בשר
רק בעבור בחירי יקצרו

ימים ההם ׃ אז אם איש
יאמר לכם הנה פה ה
המשיח או בזה אל ת
תאמינו ׃ כי יקומו
משיחי שקר ונביאי ש
שקר ויתנו אותות גד
גדלות ומופתים שגם
יבואו לידי טעות אם
יוכל להיות בחירים ה
ההם ׃
הנה אמרתי לכם ׃
לכן אם יאמרו לכם
הנה במדבר הוא אל ת
תצאו הנה בחדרים אל
תאמינו ׃ כי כמו ברק
יצא ממזרח ונראה עד
מערב כן תהיה ביאת
בן האדם ׃ בכל־מקום
שתהיה נבלה שם יא
יאספו נשרים ׃ ומיד
אחר צרת הימים ההם
יחשך השמש ולבנה לא
תתן אורה וכוכבי יפלו
מן שמים וגבורות ה
השמים ימוטו ׃
ואז תראה אות בן־אדם

Tunc ſi quiſpiam dixerit uobis, Ecce hic eſt Chriſtus aut illic: nolite credere. Nam ſurgẽt falſi Chriſti & falſi prophetæ, & dabunt ſigna magna atque prodigia, ut etiam in errorem ueniant, ſi fieri poſſit, electi ipſi. Ecce dixi uobis. Vnde ſi dixerint uobis, ecce in deſerto eſt, nolite exire: ecce in penetralibus, nolite credere. [d] Sicut enim fulgur exit ab oriente & apparet uſque in occidentem, ſic erit aduẽtus filij hominis. Vbicunque fuerit cadauer, ibi congregabuntur & aquilæ. Statim autem poſt tribulationem illorum dierum obſcurabitur ſol, & luna non dabit lumen ſuum, & ſtellæ cadent de cœlo atque uirtutes cœlorum commouebũtur. Et tunc apparebit ſignum filij hominis in cœlo, & tunc plangent omnes tribus terræ, & uidebunt Filium hominis uenientem

in nu-

in nubibus cœlorũ cum
uirtute magna & gloria.
Et mittet angelos suos
cum tuba & uoce magna,
& congregabunt electos
eius à quatuor uentis, à
summis cœlorum usq; ad
terminos eorum. Ab ar-
bore autẽ fici discite simi
litudinem: cum enim ra-
mus eius fuerit tener &
folia pullulauerint, scitis
quod prope sit æstas. Sic
cum uos uideritis omnia
ista, scitote quod prope
est in ianuis. Amen dico
uobis, quód [e] non præte-
ribit generatio hæc, do-
nec omnia fiant. Cœlum
& terra præteribunt, uer-
ba autem mea non præte
ribunt. De die illa & de
hora illa nemo scit, ne an
geli quidem in cœlis, nisi
pater meus solus. Et sicut
fuit in diebus Noah [e] sic
erit aduentus filij homi-
nis. Nam sicut fuerunt in
diebus illis, qui præcesse-
runt diluuium, edentes
& bibentes, nubentes &

בשמים ואז יספדו כל-
שבטי הארץ ויראו את
-בן אדם הבא בעבי ה
השמי' בחיל רב וכבוד
: וישלח את-מלאכיו
בשופר ובקול גדול ש
שיאספו בחיריו מארבע
רוחות ממרומי השמי'
עד קצותם ובעץ התאנה
למדו המשל : כשיהיה
ענפו רך ויצמחו העלים
ידעתם כי בקרוב קיץ :
כן כשיאתה תראו את-כל
האלה דעו כי קרוב הוא
בדלתי' : אמן אני אומר
לכם כי לא יעבר הדור
הזה עד שכל-יעשו :
שמי' וארץ יעברו ודברי
לא יעברו : על היו' ההוא
ועל השעה ההיא אין מי
יודע לא מלאכי' בשמי'
כי אם האבי לבדו :
וכאשר היה בימי נח כן
תהיה ביאת בן-אד' : כי
כאשר היו בימים ההם
שהיו לפני המבול א

nuptum

אכלי ושותי ומתחתני
ונותני להתחתן עד יום
שבו נח בא אל התבה ולא
ידעו עד שבא המבול
וישא את־הכל כן יהיה
ביאת בן־אדם: אז שני
יהיו בשדה אחד ילקח
ואחד יעזב: שתים
טוחנות ברחים אחת ת
תלקח ואחת תעזב:
שנים בערש אחד ילקח
ואחד יעזב: ולכן שקדו
כי אין ידעתם באיזו
שעה אדניכם יבא: ודעו
חזאת אם ידע בעל־ה
הבית באיזו שעה הגנב
יבא ואולם ישקד ולא
יניח לחתר את־ביתו:
ועל כן גם אתם תהיו
נכונים כי אין ידעתם
באיזו שעה יבא בן־א
אדם: ומי הוא
עבד נאמן ומשכיל ש
שאתו חשים אדון על
בני ביתו שיתן להם מ
מזון בעת: אשרי העבד
ההוא שאתו בבא א

nuptum dantes, uſque ad eum diem quo ingreſſus eſt Noah in arcam, & non cognouerunt donec diluuium uenit & tulit omnes, ſic erit aduentus filij hominis. Tunc duo erũt in agro, unus aſſumetur & alter relinquetur. Duæ molentes in mola, una aſſumetur & altera relinquetur. Duo in lecto, unus aſſumetur & alter relinquetur. Et ob id uigilate, quia neſcitis qua hora dominus ueſter uẽturus ſit. Illud autem ſcitote, ſi ſciret paterfamilias qua hora fur uẽturus eſſet, utique uigilaret, & non ſineret perfodi domũ ſuam. Ideo & uos eſtote parati, quia neſcitis qua hora uenturus ſit filius hominis. Et quis eſt [f] ſeruus fidelis & prudens, quem poſuit dominus ſuper familiam ſuam, ut det illis cibum in tempore? Beatus ſeruus ille, quẽ cum uenerit dominus eius, inuenerit ſic

facientem. Amen dico uobis, quoniam super omnem possessionem suam constituet eum. Et si dixerit seruus ille malus in corde suo, tardat Dominus meus uenire, cœperitque percutere seruos secum existentes, ipse autem comedat & bibat cũ ebrijs: ueniet dominus serui illius in die quo non expectat & in hora qua ignorat, & discerpet eum, ponetque partem eius cum hypocritis. Ibi erit fletus & stridor dentium.

אדניו ימצא כן עשה:
אמן אני אומר לכם כי
על כל־רכושו ישים א
אותו: ואם יאמר העבד
הזה רע בלבו יאחר א
אדוני לבוא ויחל לה
לחבות את־עבדים אשר
עמו והוא יאכל וישתה
עם שכורים יבא אדון
העבד ההוא ביום שלא
יתיחל ובשעה שלא י
ידע ויבקע אותו ואת־
חלקו ישים עם חנפים:
שם יהיה בכי וחירוק
שנים:

a *Structuras templi.*] *Prædixerat Christus futurum, quod Ierusalem propter impietatem Iudæorum deuastaretur, templum & omnis dei cultus qui in eo fiebat in uniuersum reijceretur, quod cum apostoli à magistro ueritatis audissent, ueluti commiserantes ostenderunt ei magnificas templi structuras. At Christus explicatius illis destructionem eius insinuauit dicens: non relinquetur lapis super lapidem &c. Quod autem templum illud tam magnificum & splendidum fuit, id non habuit à prima ædificatione, quando sub Ezra & Nehemia humiliter fuit erectum, sed splendor ille accessit ab Herode quemadmodũ Iosippus Iosephi abbreuiator scribit in hunc modum,*
ויהי עם לב הורדוס לחדש את בית המקדש ויתיעץ
עם העם ישראל לבנותו אל מדתו כאשר בנה ש
שלמה מלך ישראל · כי השבים מהגולה בימי
כורש

כורש התחילו לבנותו על המדה אשר צוה כורש ולא
כאשר היה לפנים · וכשמוע כל ישראל כי עם לבנו ר
להרוס את הבית מעקרו ולבנותו לא חשיבוהו כי
יראו אולי יהרוס · אחרי כן יתמהמה בבניינו והוא
ידע אשר בלבבם והשיב להם כי לא יתמהמה ולא
ישקוט עד אשר יכלה הדבר · ויאמר להוציא מבית
גנזיו זהב וכסף לרוב לתת לחוצבים אבנים יקרות
ואבני בהט ושיש ולחרשי עץ ואבן וזהב וכסף ו
ונחשת וברזל לעשות את כל העשוי למלאכה להיות
הכל עתיד ואם יהרוס את הבית יוכל לבנותו מהרה
ויעש כן · ויסתור את הבית ויבנהו ויכלהו אורך
מאה באמה ורחב מאה באמה וקומה מאה באמה
כלו באבני שיש לבן מאה ועשרים באמה קומת ה
האבנים עשרים אמה מעורות בארץ ומאה למעלה
ורחב האבן יב" אמה ועביו ח" אמות מדה אחת לכל
האבנים · וצפה דלתות הבית זהב טהור ממלא
באבנים יקרות וארגיהם כסף וויהם כסף · ויעש
את האולם ויעש לפני האולם קירות שברם של
כסף מעשה חושב · ואחרי הבית לפאת ים חצר ארכו
מאה וחמשים באמה ורחבו מאה באמה ויצפהו ב
באבני שיש טהור · ולפאת נגב לפאת צפון אורך
החצר מאה וחמשים אמה ורוחב מאה באמה ויעמד
בו מאה וחמשים עמודי שיש לבן בארבעה טורים
ארבעים אמה אורך הטור האחד וקומת העמוד א
ארבעי' אמה ועביו ג' אמות מדה אחת לכל העמודים
מדה אחת לחצר נגב תימנה ולפאת צפון ולעמודיה ·
ולפאת קדמת מזרחה שבע מאות ועשרים באמה עד

בחל׳ק רון · לא נראה בנין במוחו בכל העולם וכל
דברי הבית הזה אשר עשה הורודוס נפלאות הם ומלך
בכל העולם לא נשמע שיוכל לבנות במוחו :

Sensus est: Cogitauit Herodes innouare domũ sanctuarij, inijtq́; consilium cum Israelitis, ut extrueret eam iuxta mensuram illius quam extruxerat Salomo rex Israel. Nam reuersi è captiuitate tempore Cyri, cœperunt ipsum extruere iuxta mensuram quam Cyrus præscripsit & non ut antea fuerat. Et cum omnis Israel audisset, quomodo rex uolebat funditus destruere templum, non responderunt ei, timentes si destrueret ipsum, tarde reædificaret. Quod cum illum non lateret, respondit eis, se non segniter acturum donec negocium perficeret. Iußit propterea proferri aurum & argentum ex ærario suo plurimum, quod daret cæsoribus optimorum lapidum, præsertim tasorum & marmoreorum, & artificibus lignorum, lapidum, auri, argenti, æris & ferri, qui facerent cuncta requisita ad tale opus, ut sic cuncta essent parata: & cum destrueretur templum, absq; mora iterum extrueretur. Demolitus est ergo templum et reædificauit ipsum atq; consummauit longitudine C. cubitorum, latitudine C. cubitorum, atq; altitudine C. cubitorum, omnia albo marmore, eratq́; altitudo lapidum CXX. cubitorum ex fundamento, XX. scilicet ingrediens terram, & C. supereminens. Latitudo unius lapidis erat XII. cubitorum & craßicies eius VIII. cubitorum, eratq́; æqualis mensura omnium lapidum. Porro ostia uestiuit auro mundo, cui inclusi erant lapides preciosi, uectes autem eorum & capitella erant argentea. Fecit & porticum, & à facie eius duos argenteos parietes, opere ingenioso. Porro retro templum ad angulum occidentalem fecit atrium, longitudine CL. cubitorum, latitudine C. cubitorum, strauitq́; ipsum lapidibus marmoreis puris. Sic in latere meridionali & aquilonari fecit atrium longitudine CL. cubitorum, latitudine centum cubitorum, constituitq́; in eo CL. columnas marmoreas

marmoreas albi coloris per quatuor ordines, XL. cubitorum erat longitudo unius ordinis, & altitudo columnæ erat XL. cubitorum & craßities eius trium cubitorum: habebantq; singulæ columnæ mensuram unam. Proinde atrium australe & septentrionale unius erant mensuræ nec differebant in columnis. In plaga uerò orientali, extendebatur septingentis & uiginti cubitis usq; ad torrentem Cedron. Non uisum est tale ædificium in uniuerso mundo, & quicquid fecit Herodes in hoc templo, fuit mirabile, nec auditum est de ullo rege in toto mundo, quod potuerit tale facere ædificium. Hactenus Iosippus.

b Quando hæc erunt.] Putabant appostoli hæc omnia simul fore, uastationem Ierusalem, aduentum Christi in gloria, finem mundi at Christus nihil eis respondit de fine mundi, nec signum dedit de aduentu regni sui, quod non esset è re eorum illa scire, sed monuit quæ magis ad salutem eorum faciebant, nempe quod cauerent ab impostoribus qui futuri erant: non turbarentur de bellis & alijs calamitatibus, quibus ante excidium Iudæi affligendi erant. Deinde monuit cauendos alios pseudochristos & pseudoprophetas, qui post excidium Ierosolymitanum erant emersuri, & mox de fine seculi differit, quàm horrende & quanta rerum perturbatione uenturus sit, sed non dicit quando uenturus sit.

c Oportet quod ista fiant.] Nempe quod regnum meum crescat, & hæc gens peste, fame, bello & indicibilibus malis exterminetur. Et cum hæc fieri incipiunt, uos discipuli mei non debetis abijcere animum, sed ad multa grauiora uos præparare. Quia tunc tradent uos in tribulationem & occident uos &c. Sed subditur consolatio: Et prædicabitur hoc euangelium in uniuerso orbe, antequam scilicet ueniat consummatio templi, urbis & totius gentis Iudæorum, in testimonium gentibus, credulis in testimonium salutis, & incredulis in testimonium condemnationis. Quod autem euangelium prædicari uniuerso orbi ante deuastationem Iudæorum perhibetur, synecdo-

che est, quia illis quadraginta annis plurimis nationibus fuit denunciatum. Adducta ex Daniele autoritas ex nono citatur capite, intelligiturq; per illam abominationem desolationis stantem in loco sancto, obsessio & inpugnatio urbis sanctæ: tunc tantus fuit in populo metus, ut ex agro, ex lecto & ex tecto qui fugere potuerunt, relictis omnibus fugerunt ad montes & loca tuta, & nemini peius erat quàm prægnantibus & lactantibus, quæ onere prægrauatæ fugere nequiuerunt. Et nisi abbreuiati fuissent dies illi, nulla caro Iudæorū euasisset salua. Sed propter electos qui ad huc erāt in populo illo, dominus abbreuiauit dies illos, ne in totum genus Iudæorum extingueretur.

d Sicut fulgur exit ab oriente.] Sensus est, pseudochristi in latibulis se hominibus uenditare, at regnum Christi & dei adueniet cum magna gloria & maiestate, & sicut fulgur exit ab oriente & apparet usq; in occidentem, sic erit toti mundo manifestus aduentus filij hominis, & ultro confluent ad eum qui ipsum desiderant, sicut aquilæ continuo congregantur ad cadauer. Statim autem post tribulationem dierum illorum adfuturus est finis mundi: dicit statim, hoc est inter excidium Iudaicæ gentis & finem mundi, nulla sumetur de impietate mortalium similis ultio diuina qualis sumpta est de Iudæis, donec extremi iudicij dies aduenerit, tunc uirtutes cœlorum & tota machina cœli & terræ concutientur, & apparebit signum filij hominis & maiestas eius, præcedente tubæ sono, quo undiq; conuocabuntur electi, uiui & mortui ad tribunal Christi. Et quanto hæc signa accesserint propius, tanto & uicinior erit redemptio ipsa & regnum dei erit in foribus, id quod probatur similitudine arboris fici. Cum igitur omnia ista signa præcesserint, extulerunt se quidam pro Christo ante excidium Ierosolymitanum, de quibus Paulus mentionem facit, subsecuta sunt bella, rumores bellorum, & persecutiones apud Iudæos euangelium ferè ubiq; prædicatum fuit, inde secuta est desolatio urbis sanctæ, surrexerunt & post hæc imposturæ pseudochristorum & pseudoprophetarum, id quod potissimum in Mahumeto

meto probatur, & exinde nihil aliud nouum ac insigne expectatur quàm extremus dies, pro quo omni momento solliciti esse debemus & semper uigilare.

e *Non præteribit generatio hæc.*] *Capitur hic generatio pro ætate hominis, hoc est, pro octoginta aut centum annis, quod spacium* Hebræi *uocant* דור *interpretanturq; in hunc modum:*

דור הוא זמן חיי האדם אשר הוא דר בעולם הזה מן שיבה עד זקונים׳

Intra hoc itaq; *tempus, omnia hæc signa fieri debebant, excepto solo extremo die, qui soli patri cognitus hic describitur, ut uere hinc probetur uanum esse iudicium illorum, qui de tempore extremi iudicij præsumpserunt diuinare et multa scribere, cum magister ueritatis hic dicat diem illum* hominibus *seculi omnino inopinantibus, atq; curis ac delicijs uitæ huius penitus immersis, nec minus aliquid expectantibus superuenturum, sicut contigit in diluuio.* Hic *quoq; respondendum est* Iud*æis, qui hunc locum sic impugnant,*

מן היום ההוא ומן השעה ההיא אין מי יודע לא
מלאכי בשמים ולא הבן כא״ האב באדם שהולך ב
בגלות ואין בני ביתו יודעים באיזה יום יבא ד
ובאיזה שעה׳ ועכשיו נפלאת לי מאד ממה שאמר
שהבן לא ידע אותו יום ואותה שעה שיבא׳ ואם
הוא כמו אביו מי יכול להסתיר לפניו שום דבר ר
ושום מעשה ועוד שהוא בעצמו יבא בלא ידיעתו
עתה נראה שהוא חסר דעת מאביו׳ תשובה׳ אין
באמר פה שהבן אין ידע שעת יום אחרון כי אם
לבדו אב רל׳ אלהים שהוא אב כל הבריות אב״ גם
בן שהוא אלהים ידע מן היום ההוא׃

Ob *incertitudinem itaque aduentus sui, hortatur nos* Christus *ad uigilantiam, & iubet ut parati simus omni tempore, hoc est,*

cum timore, & tremore uerſemur in hoc mundo, ut effugiamus mala quæ orbi ſuperuentura ſunt, & cogitemus in illa die mirum futurum delectum, quando duo in agro, in lecto, in mola fuerint, & unus aſſumatur, alius relinquatur.

f *Fidelis & prudens.*] *Docet hæc parabola, ab eo in dei iudicio plus exigendum cui plus eſt commendatum. Omnes enim ſumus ſicut ſerui, & nemo eſt qui non aliquid diſpenſandum fratribus, dono Chriſti acceperit: uni quidem datum eſt plus, alij minus, quo proximum iuuemus, & maiora ab his expectantur, quibus maiora diuinitus obtigerunt.*

Vnc [a] aſsimilabitur regnum cœlorum decem uirginibus, quæ acceperunt lampades ſuas & exierunt in occurſum ſponſo. Quinq; autem ex eis erant fatuæ, & quinq; prudentes. Et quinq; fatuæ cum accepiſſent lampades, non ſumpſerũt oleum ſecum. Prudentes autem acceperunt oleum in uaſis ſuis cum lampadibus. Et cum tardaret ſponſus, dormitauerunt omnes & dormierunt. Media autem nocte clamor factus eſt, Ecce ſponſus uenit, exite in oc

אז תדמה מלכות
השמים לעשר בתולות
שלקחו את־־לפידיהן
ותצאנה לקראת חתן ׃
וחמש מהן היו
כסילות וחמש משכ
משכילות ׃
וחמש כסילות כשלקחו
את־לפידים אין לקחו
שמן אתן ׃
והמשכילות לקחו
את־־השמן בכליהן עם
לפידים ׃
וכשחתן היה מאחר
במו וישנו כלן ׃
וחצות לילה היתה
זעקת הנה חתן בא צאנה

curſum

לקראתו: אז קמו כל
בתולות האלה ותכ
ותכינה את־לפידיהן:
וכסילות אמרו אל־
חמשכילות תנינה לנו
משמנכן כי לפידינו ת
תכבינה: ותענינה
משכילות לאמר לא פן
יספיק לנו ולכן רק ל
לכנה אל מוכרות וק
וקנינה לכן: ובלכת
אותן למכר בא חתן ו
ואשר מוכנות באו א
אתו אל חתנה ויסגר ה
הפתח: ובאחרית באו
שאר בתולות לאמר א
אדני אדני פתח לנו:
והוא ענה לאמר אמן
אמר לכן כי לא ידעתי
אתכן: ועל כן אתם
שקדו כי אין ידעתם את
יום ואת־שעה אשר
בה יבא בן־אדם: כי
כמו אדם כשהלך לגור
קרא לעבדיו ויתן להם
את רכושו:
ולאחד נתן את־חמש

curſum eius. Tunc ſurrexerunt omnes uirgines illæ & parauerunt lampades ſuas. Stultæ uerò dixerunt prudentibus: date nobis de oleo ueſtro, quia lampades noſtræ extinguuntur. Et reſponderũt prudentes dicentes: non, ne forte ſufficiat nobis & uobis, ite potius ad uendentes, & emite uobis. Cumq; illæ abirent ut emerent, uenit ſponſus: & quæ paratæ erant, intrauerũt cum eo ad nuptias, & clauſa eſt ianua. Nouiſſimè uerò uenerunt & reliquæ uirgines dicentes: Domine domine, aperi nobis. Qui reſpondit dicens: Amen dico uobis, non noui uos. Vigilate ergo uos, quia neſcitis diem & horam, in qua uenturus eſt filius hominis. Sicut enim [b] homo quando proficiſcitur peregre, uocauit ſeruos ſuos & tradidit illis ſubſtantiã ſuã. Et uni quidẽ dedit quinq;

talenta, alij duo & alij unum, unicuique secundum uirtutem suam, & statim profectus est. Porrò qui quinque talenta acceperat, abijt & negociatus est cũ eis, acquisiuitque quinque alia. Sic quoque qui duo acceperat, acquisiuit & alia duo. Qui autem unum acceperat, abijt & fodit in terram, abscondit'que pecuniã domini sui. Factum'que est post multum temporis, redijt dominus seruorum illorum & posuit rationem cum eis. Et accedens is qui quinque talenta acceperat, attulit & alia quinque talenta dicens: domine, dedisti mihi quinque talenta, & ecce adieci eis & alia quinque. Et ait illi dominus eius: euge serue bone & fidelis, quia fuisti fidelis super pauca, constituam te super multa, intra in gaudium Domini tui. Accessit autem & is qui duo talẽta acceperat & ait: domine, tradidisti

ככרי' ולאחר את־שתי
ולאחר את אחת לכל א
איש לכחו ויסע מיד׃
ומי אשר לקח חמש
ככרי' הלך ויסחר באותן
ויקח את־חמש אחרות
׃ וכן מי שלקח שתים
קנה עוד שתים אחרות׃
ומי שלקח את־אחת
הלך וחפר בארץ ויטמן
את־כסף אדניו׃ ויהי
אחר עת רבה שב ארון
העבדים ההם ויעש את
חשבון אתם׃ ויקרב מי
שלקח חמש ככרי' ויקרב
עוד חמש ככרים לאמר
אדני נתת לי חמש כ
ככרים והנה הוספתי
עליהן עוד חמש׃ ויאמר
אליו אדניו האח עבד
טוב ונאמן יען אשר ה
היית נאמן על מעט א
אפקידך על־־רבים בא
אל שמחת אדניך׃
ויקרב גם מי שלקח את
־שתים ככרים ויאמר

mihi

אדני נתת לי את שתים
ככרים ותנה עוד שתים
קניתי ׃ ויאמר אליו
אדניו האח עבד טוב ו
ונאמן יען אשר היית
נאמן על מעט אפקידך
על רבים בא אל שמחת
אדניך ׃ ויקרב גם מי
אשר לקח את־ככר אחת
ויאמר אדני ידעתי כי
אתה אדם קשה ותקצור
אשר שם לא זרעת ו
ותאסף אשר שם לא פ
פזרת ויראתי והלכתי
וטמנתי את־ככרך ב
בארץ ׃
הנה לך מה שלך
׃ ויען אדניו ויאמר א
אליו עבד רע ועצל י
ידעת כי אקצור ששם
לא זרעתי ואאסף אשר
שם אין פזרתי צריך א
אתה לתת את־כספי ל
לשלחניים ואבן אני ח
חייתי בא ולוקח מה ש
שלי בתרבית ׃ ושאו קחו
ממנו את־הככר ותנו לאתו שלו עשר ככרים ׃

mihi duo talenta, & ecce acquiſiui & alia duo. Et ait illi dominus eius: Euge ſerue bone & fidelis, quia fuiſti fidelis ſuper pauca, conſtituam te ſuper multa, intra in gaudium domini tui. Acceſſit proinde & is qui unum acceperat talentum, & ait: domine, noui quod homo es durus & metis ubi non ſeminaſti, & congregas ubi non ſparſiſti: timui ergo & abij, atq; abſcondi talentum tuum in terra. En habes quod tuum eſt. Reſpondens autem dominus eius, dixit ei: Serue male & piger, ſciebas quòd meto ubi non ſeminaui & congrego ubi non ſparſi, oportuerat te dare pecuniam meam menſarijs, & utiq; ego ueniens accepiſſem quod meum eſt cum uſura. Et nunc tollite ab eo talentum, & date illi qui decem habet talenta.

Omni

Omni enim habenti dabitur & abundabit, qui uero non habet, etiam id quod habere uidetur, tolletur ab eo. Et seruum inutilem proijcite in tenebras exteriores, ibi erit fletus & stridor dentium. Cum [c] autem uenerit filiꝰ hominis in gloria sua & omnes angeli eius cum eo, tunc sedebit super solium gloriæ suæ, & congregabuntur ante eum omnes gentes, & separabit eas, illas ab istis, sicut pastor separat oues ab hœdis. Et statuet oues ad dextram, hœdos autem ad sinistram. Et tunc dicet rex his, qui erunt ad dexteram eius: uenite benedicti patris mei. & possidete regnum quod paratum est uobis ab initio mundi. Esuriui enim, & dedistis mihi ad edendū. Sitiui, & dedistis mihi ad bibendum. Peregrinus fui, & collegistis me. Nudus fui, & operuistis me. Infir-

כי לכל מי שיש לו
יגתן לו וישפע ומי ש
שאין לו גם מה שנראה
היות לו יקח ממנו :
ואת-עבד בטל תשליכו
לחשך החיצון שם יהיה
בכי וחרוק שנים :
וכאשר יבא בן-אדם
בכבודו וכל-מלאכיו א
אתו אז ישב על-כסא
כבודו ויקהלו לפניו כל
-גוים ויפריד אותם א
אלה מאלה כמו רועה
יפריד את-כבשים מעל
גדיים: ויציג את כבשים
אל ימין ואת--גדיים
אל שמאל : ואז יאמר
המלך לאלה אשר יהיו
אל ימינו לכו ברוכי א
אבי ורשו את-הממלכה
המוכנה לכם מראשית
העולם : כי רעבתי
ותתנו לי לאכל: צמאתי
ותתנו לי לשתות : גר
הייתי ותאספוני :
ערום הייתי ותכסו א
אותי :

חולה אני ותפקדו
אותי: בבית אסירים
הייתי ותבאו אלי: אז
יענו צדיקים לו לאמר:
אדני מתי ראינוך רעב
ונאכילך או צמא ונ
נשקך: ומתי ראינוך
גר ונאסיפך או ערום
ונכסך: או מתי ראינוך
חולה או בבית אסירים
ונבא אליך: ויענה
המלך ויאמר אליהם א
אמן אני אומר לכם כ
כשעשיתם לאחד מאלה
אחי הקטנים לי עשיתם:
ואז יאמר מלך לאלה
שיהיו משמאל סורו מ
ממני ארורים אל אש
העולם אשר הוכנה ל
לשטן ולמלאכיו: כי
רעבתי ואין נתתם לי
לאכול: צמאתי ואין
השקיתם אותי: גר
הייתי ולא האספתם א
אותי: ערום הייתי
ואין כסיתם אותי:
חולה הייתי ובבית א

Infirmus eram, & uiſitaſtis me.In carcere eram & ueniſtis ad me. Tunc reſpondebunt ei iuſti, dicentes: Domine, quando uidimus te eſurientem & cibauimus te, aut ſitientem & potauimus te? Et quando uidimus te peregrinũ & collegimus te, aut nudum & operuimus te? Aut quando uidimus te infirmum, aut in carcere, & uenimus ad te? Et reſpondebit rex atq; dicet illis: amẽ dico uobis, quando feciſtis uni ex his fratribus meis puſillis, mihi feciſtis. Tunc quoq; dicet rex his qui erunt à ſiniſtris: diſcedite à me maledicti in ignem æternum, qui paratus eſt Satanæ & angelis eius. Eſuriui enim & non dediſtis mihi edere. Sitiui & non dediſtis mihi bibere. Peregrinus fui, & non collegiſtis me. Nudus fui, & non operuiſtis me. Infirmus fui atq; in carcere, & nõ uiſitaſtis me.

me. Tunc reſpondebunt ei & ipſi dicentes: Domine, quando uidimus te eſurientem, aut ſitientem, aut peregrinum, aut nudum, aut ægrotum, aut in carcere, & non miniſtrauimus tibi? Tunc reſpondebit illis dicens: amen dico uobis, quando non feciſtis uni ex puſillis his, nec mihi feciſtis. Et ibunt hi in ſupplicium æternum, iuſti uerò in uitam æternam.

אסורים ולא פקדתם א
אותי:
אז הם יענו לו לאמר
אדני מתי ראינוך רעב
או צמא או גר או ערום
או חולה או בבית א
סורים ולא שרתנוך:
אז יענה להם לאמר
אמן אמר לכם בשלא ע
שיתם לאחד מקטנים
האלה אין לי עשיתם:
וילכו אלה אל-עונש
העולם וצדיקים לחיי
עולם:

a *Aſsimilabitur regnum cœlorum.]* Voluit Chriſtus in hac parabola hoc unum docere, ut uigilemus omni tempore, quandoquidem neſciamus, qua hora filius hominis uenturus ſit, et ſemper ſimus parati, ut uenienti ſponſo eamus obuiam, ultrò ſcilicet et cupienti animo atq; plena fide hinc ad eum concedamus et ad nuptias æternæ felicitatis, à quibus excludentur miſeri, qui uera fide per dilectionem operante dominum non expectauerunt. Oleum eſt fides ipſa, quæ nititur meritis Chriſti, qua ſola parati ad aduentum Chriſti electi exiſtunt, et quæ ſola bonis lucet operibus. Tandem et uigilantes reddit, cum mentem ad deum rapit, in quo ſolo perſuaſa eſt, bona uniuerſa ſibi repoſita eſſe. Expuunt et hic Iudæi uirus ſuum contra Chriſtum ſaluatorem noſtrum, quod ſponſum ſe fecerit, ſuper pſalmum 19. ubi et propheta cum uocat ſponſum, in hunc modum ſcribentes:

איך יכולים לומר כי ממעי אמו אעיר שם שם אהלו
בחתן

כחתן יצא לרוץ אורח׳ הלא מלוכלך יצא
המישב בעריסו כשאר ילדי׳ היה כך לעשות לצאת
ממעי אמו לרוץ ברחב ולגדל לפי שעה לחיות איש
ושלא יצטרך עוד לאמו כי אז כל רואין יכירו וי
ויאמינו בו׳ והנה נא ידענו כי לא כחתן יצא׳ ועוד
ממעי אמו איך אתה יכול לקרות אהל׳ הא אין
קרוי אהל אלא דבר שמאהיל למעלה ולא למטה כ
כדכתיב לאהל על המשכן וכדרך כל אהלים ש
שמאהילים למעלה מאדם ולא למטה ממנו ולא מ
מתחתיו׳ וישו כשהיה במעי אמו סבבו בין מלמעלה
ובין מלמטה מתחתיו והוא היה כרוך בשליא מ
מראשו ועד רגליו ואומרים מקצה השמים מוצאו
ותקופתו אין מרוצתו כמו הם קוראים על קצותם׳
והנה זאת ראינו כי אין אלהותו אלא במיעוט עם
ותדע כי בשביל כך אמר דוד יראת ה׳ טהורה עומדת
לעד ולא עומדת ישו שאינו טהורה לפי שבמקום
הטינופות בא : תשובה׳ אין טינופת הגוף כי אם
טומאת הלב תטמא את אדם כשנאמ׳ בישעיה רחצו
הזכו הסירו רוע מעלליכם מנגד עיני חדלו הרע׳
הנה חטא ורע הוא טומאה בעיני אלהים ואין טי
טינופת הגוף אשר הוא בלי חטא׳ בא בן אלהים
ולקח טבענו עם כל מדותיו רק בלי חטא נברא ב
בבטן הבתולה ונולד ממנה בלי חטא והלך על ארץ
לג׳ שנים בלי חטא והתקיים מה שכתוב הנה ה
העלמה הרה ויולדת בן וגו׳ כי אין ראוי שיולד א
אלהים בטבענו כי אם מן בתולה טהורה ובתולה
אין ראויה ללדת כי אם את אלהים :

Nolis

Nolui latine interpretari hanc Iudæorum obiectionem, quod plena sit conuicijs, Christum puerum & matrem eius uirginem more suo lacescens, ridentes hunc sponsum & thalamum unde processit. Ne tamen quædam uocabula hebraice studiosis imponant, uolui ea hic explicare: מלוכלך est Paul in coniugat. piel, & significa squalore & sordibus obductum, quales sunt quidam infantes ex materno prodeuntes utero. עריס capitur pro cunabulis, מעי pro matrice siue loco residentiæ infantis: & שיליא est secundina qua fœtus in utero includitur. In mea responsione nihil est obscurum, nisi forte non omnibus constet טבע esse naturam & מדות conditiones naturæ.

b Homo quando peregre proficiscitur.] Hortatur saluator in hac parabola, ut quisq; pro sua facultate & iuxta portionem donorum quæ à Christo accepit, inseruiat proximis. Et in hoc alius alium præcellit, ut alius alio amplius donatus fuerit spiritu Christi. Qui multa acceperunt, multos debent lucrari ad uitam æternam. Sunt tamen qui acceptis donis rursum priuantur, qui scilicet ea dona recondunt, & nulli ex eis adferunt aliquid commodi. Et in illis impletur illud prouerbium, Omni habenti dabitur & abundabit, qui uero non habet, etiam quod habet auferetur ab eo. Et quoniam hic fit mentio de talento, libuit quoq; annotare quanti apud Hebræos fuerit ponderis. Suprà enim capite decimoseptimo ubi de ponderibus monetarum nonnihil diximus, de talento nullam fecimus mentionem, sed solum indicauimus quanti ponderis apud ueteres fuerit drachma & didrachma. Notandum igitur quod ab obulo leuissima moneta & minimo pondere, sic gradatim ascenditur ad maximum pondus seu summam mensuram ponderis, quod est talentum. מעה Obulus, est moneta habens pondus sedecim granorum hordeaceorum: quod sexies replicatum efficit דינר denarium, cuius scilicet pondus habet 69 grana hordeacea. A denario ascenditur ad siclum:

faciunt

faciunt autem quatuor denarij ſiclum, hoc eſt, pondus 384. granorum hord. Cæterum 25. ſicli efficiunt מנה *minam ſeu* לטר *libram, & ſunt pondus 9600 granorum hordeaceorum. Et ex ſexaginta* לטרין *libris conſtituitur* כבר *id eſt, talentum, quod ſcilicet ſi iuſte multiplicaueris ponderabit 576000 grana hordeacea. Hæc ſic accipe gradatim ab imis ad ſumma aſcendendo,*

Obulus habet 16. grana hordeacea,
Denarius qui & Zuza habet 6. obulos ſiue 96. grana,
Siclus habet 4 denarios, ſiue 384 grana,
Libra ſeu mina habet 25. ſiclos, id eſt, 9600 grana,
Talentum habet 60. libras quæ continent 576000. grana hord.

c *Cum uenerit filius hominis in gloria ſua.*] *Proponit hic dominus nobis iudicium illud extremum, ut uigilemus per fidem quæ efficax ſit per dilectionem, atq; pro uirili noſtra noſmet impendamus proximis demerendis, ut tandem à domino cum maieſtate apparituro audire mereamur: Venite benedicti patris mei, poßidete regnum paratum uobis ab initio mundi. Hæc uerba ſi diligenter expendantur, indicabunt, electis obuenturũ regnum dei, non propter opera ipſorũ, ſed ex gratuita dei beneficentia. Dicit nanq;: Venite benedicti patris mei: ergo pietas eorum & felicitas benedictionis, dei eſt, & non meriti eorũ. Et quando ſubditur: poßidete regnum uobis ab initio mundi paratum, oſtenditur, quod ipſi illud non potuerunt mereri, quod iam ab exordio mundi illis fuit paratum, tanquam filijs per gratiam adoptatis, antequam boni aliquid facere poſſent. Quando uerò in ſequentibus dicitur: Eſuriui enim & dediſtis mihi ad edendũ, &c. hæc non ſic ſunt accipienda, quaſi propter hæc opera electi ſint uocandi ad poſſeßionem regni, ſed quod opera ipſa teſtentur eos benedictos patris, & ad poſſeßionem regni ante conditũ mundum fuiſſe electos. Operibus ipſis declarauerũt ſe ſpiritu patris præditos fuiſſe, ſine quo nemo hilari mente inopibus ferre ſubſidium poteſt. Itaq;*

opera hic commemorata à iudice, testimonia sunt ouium, quod ueræ oues, & filij dei atq; hæredes existant, & non merita. Ad hæreditatem percipiendam uocantur, non percipiendam mercedem. Quæ cum præterierint hœdi, id est, reprobi, de se testimonium tulerunt filios dei se nunquam fuisse.

T factum est cum consummasset Iesus sermões hos omnes, dixit ad discipulos suos: Scitis [a] quòd post biduum pascha erit, & filius hominis tradetur ut crucifigatur? Tunc cõgregati sunt principes sacerdotum & seniores populi in atrium principis sacerdotũ, qui dicebatur Caipha, & consilium inierunt, ut Iesum dolo caperent [b] & occiderent. Dicebant autem: non in die solenni, ne tumultus fiat in populo. Et cum Iesus esset in Bethania, in domo Simonis leprosi accessit ad eum mulier, in cuius manu erat alabastrum olei preciosi, & effudit super caput ipsius recumbentis, & ui-

ויהי בכלות ישוע
את-הדברים כלם אמר
אל-תלמידיו ׃
הידעתם כי אחר יומים
יהיה פסח ובן-אדם י
ימסר כדי שיצלב ׃
אז נקהלו שרי
הכהני׳ וזקני העם אל
חצר שר הכהנים שנ
שנאמר קאיפה ויועצו
לתפש ישוע במרמה ו
ולהרוג ׃
ויאמרו אין
ביום החג פן תהיה מ
מהומה בעם ׃ וכאשר
היה ישוע בבית-עניה
בבית סימון המצורע
נגשה אליו אשה ובידה
פך השמן יקר והיא ש
שפכה על ראשו היושב
ויראו התלמידים וי

dentes

ויכעסו ויאמרו : על-
מה זאת האבדה כי י
יכל השמן הזה להמכר
תחת רב ולהנתן לעניי'
: וידע ישוע ויאמר
להם למה תאלצו את-
אשה הזאת : כי היא
פעלה בי מעשה טוב
ואתכם תמיד יהיו ע
עניים ואני לא אהיה
תמיד אתכם : והיא
שלחה את-השמן הזאת
על גופי לקברני עשתה
: אמן אני אומר לכם
בכל-מקום אשר שם ת
תקרא בשורה הזאת ט
טובה בכל העולם מה
שהיא עשתה יאמר ל
לזכרונה : אז הלך אחד
מאת שני' עשר שנאמר
יהודה אישכריוטי אל
ראשי הכהנים ויאמר
אליהם : מה תרצו תת
לי ואני אמסר אותו ל
לכם : והם נקבו לו
שלשים כספים : ומאז
הוא בקש עת נכונה ל

dentes[c] discipuli indignati sunt, atq; dixerunt: Ad quid perditio hæc? quoniam potuit oleum istud uenundari pro multo, & dari pauperibus. Sciens autem Iesus ait illis: quare molesti estis huic mulieri? Siquidem operata est opus bonum in me, & semper sunt pauperes apud uos, ego autem non semper ero uobiscum. Quod autem illa misit oleum illud in corpus meum, ad sepeliendum me, fecit. Amen dico uobis, ubicunq; fuerit prædicatum hoc euangelium in toto mundo, hoc quod ipsa fecit, dicetur in memoriam eius. Tunc abijt unus de duodecim, qui dicebatur Iehuda Ischariotes ad præcipuos sacerdotes & ait illis: Quid uultis mihi dare, & ego tradam eũ uobis? At illi constituerunt ei triginta argẽteos. Et ex eo tẽpore ipse quærebat tempus oportunũ,

ut eum traderet. Die autem [d] primo azymorum accesserunt discipuli ad Iesum, dicentes: Vbi uis ut paremus tibi ad edendũ pascha? Et dixit Iesus: Ite in ciuitatem ad quendam & dicite ei: magister dicit, tempus meum prope est, & apud te faciam pascha cum discipulis meis. Et fecerunt discipuli sicut pręceperat eis Iesus, & parauerunt pascha. Et cum facta esset uespera, sedit ad mensam cum duodecim discipulis suis, & cum ederent dixit: Amen dico uobis, quia [e] unus ex uobis est me traditurus. Et turbati sunt ualde, cœperuntq; sigillatim dicere: Num ego sum Domine? At ipse respondit, & ait: Ille qui intingit mecum manũ in paropside, is me traditurus est. Et quidem filius hominis uadit sicut scriptum est de eo. Væ autem homini illi, per quem tradetur filius hominis.

לִמְסוֹר אוֹתוֹ ׃ וּבַיּוֹם
רִאשׁוֹן הַמַּצּוֹת קָרְבוּ ת
תַלְמִידָיו אֶל יֵשׁוּעַ לֵאמֹר
אֵיפֹה תִרְצֶה לְהָכִין לְךָ
לֶאֱכֹל אֶת־פֶּסַח ׃ וַיֹּאמֶר
יֵשׁוּעַ לְכוּ אֶל הָעִיר אֶל
אֶחָד וְאִמְרוּ לוֹ הַמְּלַמֵּד
אוֹמֵר עִתִּי קְרוֹבָה הִיא
וְעִמְּךָ אֶעֱשֶׂה פֶּסַח אֶת־
תַּלְמִידָי ׃ וַיַּעֲשׂוּ
תַלְמִידִים כַּאֲשֶׁר צִוָּה א
אוֹתָם יֵשׁוּעַ וַיָּכִינוּ פ
פֶּסַח ׃ וּכְשֶׁהָיָה עֶרֶב יָשַׁב
עַל הַשֻּׁלְחָן את שְׁנֵים ע
עָשָׂר תַּלְמִידָיו וְכַאֲשֶׁר
הֵם הָיוּ אוֹכְלִים אָמַר ה
הוּא אָמֵן אֲנִי אוֹמֵר ל
לָכֶם כִּי אֶחָד מִכֶּם יִמְסַר
אוֹתִי ׃ וַיִּתְעַצְּבוּ מְאֹד וְכָל
־אֶחָד הֵחֵל לֵאמֹר הַאִם
אֲנִי הוּא אֲדֹנִי ׃ וַיַּעַן
הוּא וַיֹּאמֶר מִי שֶׁיַּטְבִּיל
אִתִּי יָד בִּקְעָרָה הוּא י
יִמְסְרֵנִי ׃ וְאָכֵן בֶּן־אָדָם
יֵלֵךְ כְּשֶׁנִּכְתַּב עָלָיו וְאוֹי
לְאָדָם הַהוּא אֲשֶׁר עַל י
יָדָיו יִמָּסֵר בֶּן־אָדָם ׃

Bo-

טוֹב הָיָה לוֹ שֶׁלֹּא הָיָה
נוֹלַד הָאָדָם ׃ וַיַּעַן
יְהוּדָה אֲשֶׁר מָסַר אוֹתוֹ
וַיֹּאמַר הַאִם אֲנִי הוּא ר
רַבִּי ׃ וַיֹּאמֶר לוֹ אַתָּה
אָמַרְתָּ ׃ וַיְהִי כְּשֶׁהֵם הָיוּ
אוֹכְלִים לָקַח יֵשׁוּעַ ה
הַלֶּחֶם וַיְבָרֵךְ וַיִּבְצַע ו
וַיִּתֵּן לְתַלְמִידָיו לֵאמֹר
קְחוּ וְאִכְלוּ זֶה הוּא ג
גוּפִי ׃

וַיִּקַּח הַכּוֹס וַיְבָרֵךְ
וַיִּתֵּן לָהֶם לֵאמֹר שְׁתוּ מ
מִמֶּנּוּ כֻּלְּכֶם ׃ כִּי זֶה
דָּמִי שֶׁל בְּרִית הַחֲדָשָׁה
אֲשֶׁר יִשָּׁפֵךְ בַּעֲבוּר רַבִּי׳
לְכִפּוּר חֲטָאִים ׃ וַאֲנִי
אוֹמֵר לָכֶם אֵין אֶשְׁתֶּה
מֵעַתָּה מִן הַפְּרִי הַגֶּפֶן
עַד־הַיּוֹם הַזֶּה שֶׁבּוֹ א
אֶשְׁתֵּהוּ אִתְּכֶם חָדָשׁ ב
בְּמַמְלֶכֶת אָבִי ׃

וּבְשֶׁאָמְרוּ אֶת־תְּהִלָּה
יָצְאוּ לְהַר הַזֵּיתִים ׃ אָז
אָמַר לָהֶם יֵשׁוּעַ כֻּלְּכֶם
תִּכָּשְׁלוּ בִּי בַלַּיְלָה הַזֶּה ׃

Bonum erat ei, quod nunquàm natus fuiſſet homo ille. Et reſpondens Iehuda qui eum tradidit, dixit: Nunquid ego ſum, rabbi? Et ait illi: Tu dixiſti. Factumq́ eſt cum ederent, accepit Ieſus panem & benedixit atq; fregit, & dedit diſcipulis ſuis dicens: Accipite & comedite, hoc eſt corpus meum. Accepit, & calicem & referens gratias dedit eis dicens: Bibite ex eo uos omnes: hic enim eſt ſanguis meus, qui eſt noui teſtamenti, qui effūdetur pro multis in expiationem peccatorū. Et ego dico uobis, Non bibā amodo ex hoc fructu uitis, uſq; diē illū, in quo bibam ipſum [f] nouum in regno patris mei. Cumq́ hymnum dixiſſent, egreſſi ſunt ad montem oliuarum. Tunc dixit eis Ieſus: Omnes uos offendiculum patiemini in me hac nocte. Scriptum eſt enim: Percute paſto-

rem & dispergētur oues: postquàm autem surrexero, præcedam uos in Galilæam. Et respondens Petrus ait illi: Si omnes offendiculum passi fuerint in te, ego non patiar offendiculum. Et dixit illi Iesus: Amen dico tibi, quòd in hac nocte antequàm cantet gallus, ter me negabis. Et ait illi Petrus: Etiam si oporteat me mori tecum, non te negabo. Similiter autem & omnes discipuli dixerũt. Tunc uenit Iesus cum eis in uillam, cuius nomen erat Gesemanim, & dixit discipulis suis: sedete hîc donec uadam illuc & orem. Duxit autem secum Petrum & duos filios Zebedæi, & cœpit dolore affici atque contremiscere. Et tunc ait illis: [g] tristis est anima mea usque ad mortem: expectate hic & uigilate mecum. Et transiens pusillum procidit in faciem suam, atque orauit,

כי נכתב הך את־הרועה
ותפצנה הצאן ואחרי ש
שאקום אלך לפניכם ב
בגליל : ויען כיפא
ויאמר לו אם כלם י
יכשלו בך אינני אכשל
: ויאמר לו ישוע אמן
אני אומר לך כי בלילת
הזה בטרם ישיר תרנגול
שלש פעמים תכחשני :
ויאמר לו כיפא גם אם
אצטרך למות אתך אין
אכחשך : וגם כן כל־
תלמידים אמרו : אז בא
ישוע אתם לכפר ששמו
גי־שמנים ויאמר אל
תלמידיו שבו בזה עד
שאלך לשם ואתפלל :
והוליך אתו כיפא
ושני בני זבדי והתחיל
להתעצב ולהתחרד : ואז
אמר אליהם עצבת ב
נפשי עד־מות המתינו
פה ושקדו עמי : ויעבר
מעט ויפל על פניו וי
ויתפלל לאמר :

dicens,

אָבִי אִם אֶפְשַׁר יַעֲבֹר
הַכּוֹס הַזֶּה מִמֶּנִּי אֲבָל
לֹא יִהְיֶה כִּרְצוֹנִי אֶלָּא כ
כִּרְצוֹנְךָ ׃ וַיָּבֹא אֶל
תַּלְמִידָיו וַיִּמְצָאֵם יְשֵׁנִים
וַיֹּאמֶר אֶל כֵּיפָא ׃ אִם לֹא
יְכָלְתֶּם שָׁעָה אַחַת לִשְׁקֹד
עִמִּי ׃ שִׁקְדוּ וְהִתְפַּלְּלוּ
שֶׁלֹּא תָבֹאוּ לִידֵי נִסָּיוֹן
וְאוּלָם רוּחַ הִיא שׁוֹ
שׁוֹקֶדֶת אֲבָל הַבָּשָׂר הוּא
חַלָּשׁ ׃ עוֹד הָלַךְ שֵׁנִית
וַיִּתְפַּלֵּל לֵאמֹר אָבִי אִם
לֹא יוּכַל לַעֲבֹר הַכּוֹס ה
הַזֶּה אֶלָּא אֶשְׁתֶּה אוֹתוֹ
יְהִי רְצוֹנְךָ ׃ וַיָּבֹא עוֹד
וַיִּמְצָאֵם יְשֵׁנִים כִּי ע
עֵינֵיהֶם הָיוּ כְּבֵדוֹת ׃
וַיַּעֲזֹב אוֹתָם וַיֵּלֶךְ עוֹד
וַיִּתְפַּלֵּל שְׁלִישִׁית וַיֹּאמֶר
תְּפִלָּה הָאוֹתָהּ ׃ אָז בָּא
אֶל תַּלְמִידָיו וַיֹּאמֶר א
אֲלֵיהֶם שְׁנוּ עַתָּה וְנוּחוּ ׃
הִנֵּה קָרְבָה שָׁעָה
וּבֶן־אָדָם יִנָּתֵן בְּיַד ה
חַטָּאִים ׃ קוּמוּ וְנֵלְכָה

dicens: Mi pater, si possibile est, transeat calix iste à me: at non fiat iuxta uoluntatẽ meam, sed iuxta uoluntatem tuam. Et uenit ad discipulos suos & inuenit eos dormientes, & dixit ad Petrum: Si nõ potuistis una hora uigilare mecum? Vigilate & orate, ut non intretis in tentationem. Et quidem spiritus uigilans est, caro autem infirma. Rursum abijt secundò & orauit dicens: Pater mi, si non potest transire calix iste nisi ut bibam illũ, fiat uoluntas tua. Et uenit iterum atque repperit eos dormientes: nam erant oculi eorum granati. Et relictis illis abijt iterum & orauit tertiò, atque dixit eandem orationẽ. Tũc uenit ad discipulos suos & dixit eis: dormite iã & requiescite. Ecce appropinquauit hora, & filius hominis tradetur in manus peccatorũ. Surgite, & eamus:

Ecce appropinquat qui
me tradet. Cumq́ adhuc
loqueretur, ecce Iehuda
unus ex duodecim uenit,
& cũ eo turba multa, cum
gladijs & fustibus, qui
missi erant à summis sa-
cerdotibus & à seniori-
bus populi. Is uerò qui
tradidit eum, dederat eis
signum dicens: quem os-
culatus fuero, is est, tene-
te eum. Et illicò accessit
ad Iesum & ait: aue rabbi,
& osculatus est eum. Di-
xitq́ illi Iesus: Amice, ad
quid uenisti? Tunc acces-
serunt, & miserunt ma-
nus in Iesum, tenuerũtq́
eum. Et ecce unus ex his
qui fuerant cum Iesu, mi-
sit manum & exeruit gla-
dium suum, atq́ percussit
seruum summi sacerdotis
& amputauit auriculam
eius. Tunc ait illi Iesus,
Conuerte gladium tuum
in locum suum. Omnes
enim qui acceperint gla-
dium, gladio peribunt.
An non putas quòd pos-

הנה יקרב שימסור א
אותי ׃ עוד הוא היה
מדבר והנה יהודה אחד
מן שנים עשר בא ואתו
המון רב עם חרבות ו
ורמחים והם שלוחים
מראשי הכהני׳ ומזקני
העם ׃ ומי שמסר אותו
נתן להם אות לאמר מי
אשר אשק הזה הוא ת
תפשו אותו ׃ ויגש מיד
אל ישוע ויאמר שלום
רבי וישק לו ׃ ויאמר
אליו ישוע רעה על מה
באת ׃ אז קרבו וישלחו
את־ידי׳ על ישוע ואחזו
בו ׃ והנה אחד מאלה
אשר היו את־ישוע שלח
יד וירק את־חרבו ויך
את עבד הראש הכהנים
ויכרת את־אזנו ׃ אז
אמר לו ישוע השב את
חרבך אל־מקומה ׃ כי
כל אשר יקחו את חרב
יאבדו על חרב ׃
הלא תחשב כי אוכל

sum ro-

לשאל מאבי וישלח ל
עתה בעבורי יותר מ
משנים עשר ליגיוני
מלאכים: ואיך יתקימו
מכתבים כי צריכה היא
להעשות כן: בשעת
ההיא אמר ישוע לכ
לכיתות כמו אל ליסטס
יצאתם בחרבות ובכ
וברמחי' לתפוש אותי:
בכל יום ישבתי אצלכם
ואלמד בהיכל ולא א
אחזתם אותי: והכל
הזאת היתה כדי שי
שיתקימו מכתבי הנ
הנביאים: אז התלמידים
כלם עזבו אותו וינוסו
: והם אחזו את ישוע
ויוליכו אל קאיפה ה
הראש הכהני' אשר שם
סופרי' וזקנים נאספו:
וכיפה בא אחריו מרחוק
עד חצר הראש הכהנים
ויבא אל בית וישב את
משרתי' לראות הקץ:
וראשי הכהנים
וכל כנסת בקשו עד ש

ſum rogare patrẽ meum, & mittet nunc propter me plus quàm duodecim legiones angelorum? Et quomodo implebuntur ſcripturæ, quãdoquidem ſic oporteat fieri? In illa hora dixit Ieſus ad turbas: Tanquam ad latronem exiſtis cum gladijs & fuſtibus, ad comprehendendum me. Quotidie ſedi apud uos, & docui in templo, & non tenuiſtis me. Hoc autem totum factum eſt, ut implerentur ſcripturæ prophetarum. Tunc diſcipuli omnes reliquerunt eum, atq; fugerunt. At illi tenuerunt Ieſum, & duxerunt ad Caipham ſummũ ſacerdotem, ubi ſcribæ & ſeniores erant congregati. Petrus autem ſequebatur eum à longe uſq; ad atrium ſummi ſacerdotis: & ingreſſus domum, ſedit cum miniſtris, ut uideret finem. Summi autem ſacerdotes, & totum

concilium quærebant testimonium falsum contra Iesum, ut morti eum traderent. Et non inuenerunt, cum etiam accessissent multi falsi testes. Nouissimè autem uenerunt duo falsi testes & dixerunt: hic dixit, possum destruere templum dei, & in triduo ædificare illud. Et surrexit summus sacer dos & ait illi: Nihil dicis ad ea quæ isti testificantur aduersum te? At Iesus tacebat. Summus uerò sacerdos dixit ei: Adiuro te per Deum uiuum, ut dicas nobis, an tu sis Christus filius dei. Et dicit illi Iesus: Tu dixisti. Veruntamen dico uobis, k amodo uidebitis filium hominis sedentem à dextra uirtutis dei, & uenientem in nubibus cœli. Tunc summus sacerdos scidit uestimenta sua dicens: blasphemauit. Ad quid egemus adhuc testibus? Ecce audistis nunc blasphemiam.

שקר על ישוע למסר א
אותו למות: ולא מצאו
כשקרבו רבי עדי שקר:
ובאחרית באו שנים
עדי שקר ויאמרו הזה
אמר כי אוכל להרס ה
היכל האל ובשלשת
ימים עוד לבנות אותו
: ויקום ראש הכהנים
ויאמר לו אין תדבר על
האותם אשר אלה עליך
יעידו : וישוע החריש:
וראש הכהנים אמר
אליו אשביעך באלהים
חיים בדי שתאמר לנו
אם אתה משיח בן-ה
האלהים : ויאמר לו
ישוע אתה אמרת: ואכן
אני אומר לכם מעתה
תראו את בן-אדם ה
היושב מימין הכח ה
האלהים והבא בעבי ה
השמים: אז ראש הכהנים
קרע את בגדיו לאמר
גדף: על מה נצטרך עוד
לעדים : הנה שמעתם
עתה גדופו : מה נראה

לָכֶם ׃ וְהֵם עָנוּ לֵאמֹר
חַיָּיב הוּא מִיתָה ׃ אָז
הֵקִיאוּ עַל פָּנָיו וַיַּכּוּהוּ
בְּאֶגְרֹף וַאֲחֵרִים שָׁלְחוּ
אֶת־יָדַיִם אֶל פָּנָיו ל
לֵאמֹר ׃ הִנָּבֵא לָנוּ מָשִׁיחַ
מִי הוּא אֲשֶׁר הִכָּה א
אוֹתְךָ ׃ וְכֵיפָה יָשַׁב
בַּחוּץ בְּחָצֵר וַתִּגַּשׁ אֵלָיו
שִׁפְחָה אַחַת לֵאמֹר ׃
וְאַתָּה הָיִיתָ עִם יֵשׁוּעַ
הַגְּלִילִי ׃ וְהוּא כִּחֵשׁ
לְעֵינֵי הַכֹּל לֵאמֹר אֵין
יָדַעְתִּי מָה אַתְּ אוֹמֶרֶת ׃
וּבְשֶׁהוּא יָצָא לַדֶּלֶת
רָאֲתָה אוֹתוֹ שִׁפְחָה א
אַחֶרֶת וַתֹּאמֶר לְאוֹתָם
אֲשֶׁר הָיוּ שָׁם גַּם זֶה ה
הָיָה אֶת יֵשׁוּעַ הַנָּצְרִי ׃
וְהוּא עוֹד כִּחֵשׁ בִּשְׁבוּעַת
כִּי אֵין יָדַעְתִּי הָאָדָם ׃
וּלְאַחַר מְעַט קָרְבוּ מִי ש
שֶׁעָמְדוּ שָׁם וַיֹּאמְרוּ ל
לְכֵיפָה בֶּאֱמֶת גַּם אַתָּה
הוּא מֵהֶם כִּי לְשׁוֹנְךָ י
יְגַלֶּךָ ׃ אָז הִתְחִיל
לְאַלּוֹת וּלְהִשָּׁבַע שֶׁלֹּא יָדַע הָאָדָם וּמִיָּד שָׁר הַתַּרְנְגוֹל ׃

am. Quid uobis uidetur? At illi reſponderunt dicentes: Reus eſt mortis. Tunc expuerũt in faciem eius, & percuſſerunt eum pugnis : alij autem palmas miſerunt in faciem eius dicentes: Vaticinare nobis Chriſte , quis eſt qui te percuſsit? Petrus uerò ſedebat foris in atrio, & acceſſit ad eum ancilla una dicens, Et tu fuiſti cum Ieſu Galilæo. At ille negauit coram omnibus dicens: Neſcio quid dicis. Cumq́ egreſſus fuiſſet ad oſtium, uidit eum alia ancilla, & ait his qui erant ibi: etiã iſte fuit cum Ieſu Nazareno. Et iterum negauit cum iuramento, quia nõ noui hominem. Et poſt puſillum acceſſerunt qui aſtabant & dixerunt Petro: Vere & tu ex illis es , nam & loquela tua te prodit. Tunc cœpit execrari & iurare , quòd non noſſet hominem. Et cõtinuò gallus cantauit.

Et a recordatus est Petrus uerbi Iesu, qui dixerat: priusquam cantet gallus, ter me negabis. Et egressus foras, fleuit amare.

וַיִּזְכֹּר כֵּיפָה אֶת־דְּבַר
יֵשׁוּעַ אֲשֶׁר אָמַר בְּטֶרֶם
יָשׁוֹר תַּרְנְגוֹל שָׁלשׁ פַּע
פְּעָמִים תְּכַחֲשֵׁנִי ׃
וַיֵּצֵא לְחוּץ וַיִּבְכֶּה
בִּמְרִירוּת ׃

a *Post biduum pascha erit.*] *Nascitur ex hoc loco atq; ex dictis aliorum euangelistarum magnum dubium, quomodo Christus, qui uenerat adimplere legem, celebrauerit pascha ad uesperã quintæ diei, Iudæi autem illud obseruarint ad uesperam sextæ diei, id quod ex hoc patet quod noluerunt ingredi prætorium ne contaminarentur, sed comederent illo die agnum paschalem. Et quidem hic uaria dantur responsa, sed quæ fortaßis non per omnia curioso lectori satisfaciunt. Ego post Paulum Burgensem atq; Paulum Mittelburgensem episcopum Sempronienſem, in Calendario meo Hebraico nonnihil quoq; scripsi & indicaui, unde ista uaria paschæ obseruatio originem traxisse uidetur, & quod Christus celebrauerit pascha suum iuxta legis Mosaicæ tenorem, Iudæi autem iuxta patrum traditiones, quippe qui legale præceptum de paschæ obseruatione suis traditionibus ita corruperunt:*

כָּךְ גָּזְרוּ רַבּוֹתֵינוּ סַנְהֶדְרִין גְּאוֹנֵי עוֹלָם ׃ בְּבֵית
מִקְדָּשׁ שֵׁנִי בְּגִבְעַת וְנִשְׁלַם וְאָז נִרְאָה כִּסֵּא אֵשׁ נִשְׁלָם
וַעֲלָיו מַלְכּוֹ שֶׁל עוֹלָם מִסְתַּלְסֵל וְעוֹמֵד בֵּין הָאוּלָם
וְקִבְּלוּ כֶּתֶר וְתָפְשׂוּ חוֹתָם נֶעֱלָם וּמִנּוּ וְתִקְּנוּ תִּקְנַת
עוֹלָם וְנִתַּן בְּיַד רַבִּי אֱלִיעֶזֶר גָּדוֹל שֶׁבְּכֻלָּם וְהִתְקִין׃
לֹא בד״ו פּוּר וְלֹא בד״ו פֶּסַח וְלֹא גה״ז עֲצֶרֶת וְלֹא אד״ו
רֹאשׁ הַשָּׁנָה וְלֹא אג״ו יוֹם כִּפּוּר לְעוֹלָם ׃

Cuius traditionis hic est sensus : Sic statuerunt magistri nostri, iudices Sanhedrin, magni nominis in seculo. In domo sanctuarij secunda,

eunda, cum extructa esset & consummata, tunc apparuit solium igneum perfectissimum, super quod sedebat rex mundi sublimis ualde, stans inter porticum: & acceperunt coronam, apprehenderuntq; sigillum reconditum, & sanxerunt ordinaueruntq; statutum perpetuum, & traditum est in manum rabbi Eliezer, *qui reliquis omnibus maior erat: & is ordinauit, diem sortium non obseruari feria 2. 4. 7. neq; pascha feria 2. 4. 6. neq; diem retentionis feria 3. 5. 7. neq; principium anni feria 1. 4. 6. neq; diem expiationis feria 1. 3. 6. in æternum.* Ratio *autem huius constitutionis hæc est: Si principium anni obseruaretur feria prima caderet dies palmarum, cuius supra cap. 21. mentionem fecimus, in sabbatum, in quo non liceret portare fasciculum ramorum. Sic si neomenia illa obseruaretur feria 4. aut 6. caderet festum propitiationis in feriam sextam aut dominicum diem, & tunc cogerentur duo obseruare sabbata.* Aequatur *enim festum propitiationis sabbato. At illud graue esset eis, ut aiunt, propter mortuos sepeliendos, & cocta olera quæ in tertium diem non possent seruari, præsertim in calidis regionibus.* Et *cum in hac constitutione cautum sit ne dies paschalis cadat in feriam sextam, eo autem anno quo* Christus *mortuus est uera & legalis paschalis solennitas locum habuerit in feria sexta,* Christus *illam ut legitimam obseruauit, & in uespera eius cum discipulis suis comedit agnum paschalem: Iudæi autem patrum decreto stantes, obseruarunt festum illud in sabbato, atq; ad uesperam feriæ sextæ comederunt pascha. Similem ferè adferunt rationem de diebus phurim, id est, sortium, in quibus insaniunt leuitatibus, ut suprà capite 15. indicaui.*

b Et *occiderent.*] *Sed quare uolebant occidere? Respondent* Iudæi, *ut satisfacerent præcepto illi* Mosaico, *quod scribitur* Deut. 13. *Si incitauerit te frater tuus, filius matris tuæ &c. quod in hunc modum torquent contra* Christum:

משה

משה רבינו גלה את הדבר איך שיעמוד אחד לעתיד
ויאמר איך הוא בן אם ולא בן אב רל׳ שלא יולד
מזרע איש ויעשה את עצמו כמו אלהים לפיכך צוה
מי שיעשה זאת יהרג ומזה הקרא יש לו סמך למה
היהודים היו הורגין ישוע· אבל טעות גמור הוא
ואינו דומה לראיה כלל וכלל· כי כתיב בסוף
הקרא לאמר בסתר נלכה ונעבד אלהים אחרים כלו׳
שמסית אותו לעבד לאל אחר· לפיכך אינו קאי על
זה ישוע שנשלח כי במה שהוא עשה עשה בפרהסיא
ולא בסתר וגם לא נאמר שיהיה מסית העולם לעבוד
לאל אחר אלא כל דבריו ומעשים היו לעבוד לאל
אחד המיוחד אביו שבשמים· ומה שכתיב כי
יסיתך בן אמך דרך הקרא הוא לדבר בבן אדם ש
שיש לו אם ולא אב כי שאביו מת ועל אותו בן
קאי האי קרא· והוא הדין על כל אדם קאי אלא
שדרך בן אם להיות מסית יותר מבן אב כמו ש
שתמצא בשיר השירים בני אמי נחרו בי וכו׳:

Habent hic peruicaces homines suam responsionem, id quod hebraice docti facile aduertere poterunt.

c Discipuli indignati sunt.] *Synecdoche est: nam unus* Iehuda *murmurauit & indignatus est, qui fur erat & dolebat ablatam occasionem furandi de hoc precio.*

d Die primo azymorum.] *Vocatur dies paschalis cum septem sequentibus diebus, dies azymorum seu infermentatorum panum, quando nullum fermentum in domibus* Iudaeorum *inueniri debuerat, sed uesci tantum iubentur puro farinaceo pane. De eliminatione fermentati panis, rabini miras condiderũt traditiões. Vide, si habes lib. cuius titulus est,* ספר מנהג אבות, *cap. 43. ubi sic scribitur:*

בליל ארבעה עשר בניסן בודקין את החמץ
לאור הנר · ואעפ״י שלמחר יום יד״ מותרים
באכילת חמץ עד ארבע שעות · ואור הנר
יפה לבדיקה ויכול לבדוק בו בחורים וב
ובסדקים מה שלא יוכל לעשות לאור יום ·
ואין בודקין לאור החמה ולא לאור הלבנה ו
ולא לאור האבוקה ;

Reliqua ut inutilia hic reſeco. Per lucē אבוקה *intellige facē.*

c *Vnus ex uobis eſt me traditurus.*] *Cum* Hebræi *habeant & legerint euangelium noſtrum, mirum eſt quod tanta impudentia hic audeant ſcribere,*

היך היתה בו רוח עצה שהלי יהודה סכל עצתו ו
וישו לא ידע מה בלבו של יהודה או אם הוא אלוה
היה מי היה יכול למסרו · ואם לא היה יודע מה
בלבו של יהודה אין הוא אלוה · ועוד יהודה מה
רעה חשב או מה מסירה עשה הלא ישו לכך בא ב
בארץ למסור עצמו בידי אדם להרג ;

Hoc eſt, *Quomodo fuit in eo ſpiritus conſilij, cum etiam* Iehuda *infatuauerit conſilium eius, &* Ieſus *neſcierit quid fuerit in corde* Iehudæ. *Aut ſi ipſe fuit deus, quis potuit eum tradere? Si autem non potuit ſcire quid eſſet in corde* Iehudæ, *non erat deus. Sed & quid mali cogitauit* Iehuda, *aut quam proditionem fecit, cum* Ieſus *ob id uenerit in terram, ut traderet ſeipſum in manus hominum & occideretur?* Hæc *inquam ſcribunt* Iudæi *cum hic legerint, Chriſtum prædixiſſe proditionem ſuam, notaſſeq; eum qui ſe erat proditurus. Cæterum quando in textu ſubditur, Dominum accepiſſe panem, benedixiſſe atq; fregiſſe, ſciendum quod is mos olim celebris fuit inter Iudæos, multaq; ſcripta habent de fractione panis & benedictione calicis: nos exempli gratia paucula hic inſeremus ex multis, qui plura uult legere, conſulat librum* הלכות *hilchoth de benedictionibus, ibi ſcriptum inuenio:*

צריך הבוצע שיבצע בשתי ידיו בעשר אצבעותיו ·
ולמה בעשר אצבעותיו כנגד עשרה מצות הנוהגות
בתבואה עד שלא תבוא לידי לחם . ואלו הן · לא
תזרע כלאים · לא תחרוש בשור ובחמור יחדיו · לקט ·
שכחה ופאה · מעשר ראשון ומעשר שני ומעשר
עני · תרומה · חלה :

Id est, Qui frangit, debet frangere utraq; manu, atq; cum decem digitis suis: cum decem inquam digitis, respectu decem præceptorum, quæ obseruanda sunt in frumento antequam ex eo fiat panis. Hæc autem sunt: Non seminabis diuersa semina: non arabis in boue & asino pariter: in messe aliqua relinquenda, quæ per obliuionem relicta sunt, non requirenda &c. Et *post benedictiones atq; gratiarum actiones subiiciunt* מה מזבח מכפר את שלחן מכפר *Hoc est, quod altare expiat, hoc etiam mensa expiat, quod intelligo de cibo sumpto cum gratiarum actione, sicut & de calice benedictionis scribunt, quod post eius consecrationem non liceat uerbis inutilibus initendere. Scribunt autem sic:*

אחר שמזגו כוס של ברכה אסור לחשית דברים ב
בטלים שאינן מענין הברכה כי היין גורם ל
לדברים הרבה שאינם הגונים שמביאים לידי ש
שטות ושכרות ושממון דכתיב ויין ישמח לבב א
אנוש · ישמח בת׳ לשון שממה · וגם כתוב שהיין
משמח אלהים ואנשים ורוב בני אדם אין שותין
אותו מחמת צמא אלא מחמת חביבותו וחשיבותו
ולפיכך מברכין על שיכורי היין :

Hoc est, Postquam miscuerunt calicem benedictionis, prohibitum est fabulari & intendere uerbis ociosis, quæ non faciunt ad rem benedictionis: siquidem uinum occasionem præstat ad multa uerba indecora.

indecora, atq; perducit ad dementationem & inebriationem atq; destitutionem mentis, cum scriptũ sit: Et uinum lætificet cor hominis: lætificet scribitur, quod est uocabulum desolationis. Scriptum est deniq;, quod uinum lætificat deos & homines: Et multi sunt homines qui non bibunt ex siti, sed magis ex uoluptate & luxu, atq; ideo dicunt benedictionem pro singulo poculo uini. Vides lector, quomodo ueteres per calicem benedictionis uitarint multiloquia & scurrilitatem quæ nasci solet inter potandum, instituentes ritum quendam bibendi religiosum, qui eos arceret ab intemperantia uini & uerborum. Meminit & diuus Paulus 1 ad Corint. 10. calicis benedictionis & fractionis panis, sed ut à Christo saluatore post patres in aliũ & uere spiritualem fuit translata usum: quemadmodũ & hoc loco Euangelista scribit, eum accepisse panem, benedixisse, fregisse & distribuisse, ac deinde sumptum calicem quoq; benedixisse, & bibendum discipulis tradidisse atq; monuisse, ut id deinceps perpetuo facerent: non ob id quod à patribus is ritus esset antea institutus, sed ut memoriale haberent suæ sacratißimæ paßionis, qua à morte ad uitam ipsi & omnes credentes in eum sunt reuocati. Hoc autem sacrosanctum mysterium uoluit nobis commendare in pane & uino, ut disceremus, quemadmodum corpus alitur corporali cibo, uegetatur & ad opera sua roboratur, ita Christus in spiritu per fidem manducatus, animum hominis alit, uegetat, incrementum adijcit atq; ad opera pietatis reddit alacrem & indefessum. Manducamus autem Christum, quando certa fide recordamur eum pro nobis mortuum, morteq; sua effecisse, ut pater cœlestis nos suos uelit habere filios & hæredes, peccata omnia condonare & æternam uitam ultro donare. Sic caro Christi uere editur, & cibus esse uitæ æternæ sentitur, bibitur uere sanguis eius & potus percipitur saluificus: sicut ipse dicit: Hoc est corpus meum quod pro uobis traditur, & hic est sanguis meus, qui in remißionem peccatorum uestrorum funditur. Obstrepunt hic nobis uehementer insipientes Iudæi, & obijciũt agnum

paschalem, sanguinem postibus illitum, atque mysterium corporis Christi, quorum stulticiam hebraice studiosis hic breuibus non dedignabor ostendere:

אם שה הפסח רמז על תלויי אב׳ משמע שיעודיים
הרבה עתידים להולד ולתלות מאחר שלא צוה לבני
ישראל לקחת שה אחד אלא הרבה פסחים לקחו׳ שה
תמי׳ זכר בן שנה יהיה לכם וגו׳ והיה לכם למשמרת
עד ארבע עשר יום וגו׳ אומרים המינים שזה רמז
על ישו שנצלב בערב פסח י״ל מה רמז שם בו לישו
שהיה לג׳ שנים כשנתלה וכאן כתיב ושחטו אותו
זה מן הצאן׳ והוא היה צלוב ומסומר ועוד כתיב
ושחטו אותו כל קהל עדת בני ישראל בין הערבים
וקיימה לן דישו בבקר נתלה כי כל דיני ישראל
אלא בבקר עד עת אכילה ועל שאמר ועצ׳ לא תשברו
בו שהוא רמוז לישו שנצלב שלם בלי שבירת עצם
וגו׳ ׳ עוד כתוב להן בערב פסח כשהיו יושבין על
השלחן לקח ישו הלחם ויבצע ויברך ויתן להן לת
לתלמידיו ויאמר להם קחו זה הלחם כי הוא גופי׳
ועוד ויקח הכוס ויברך ויתן לכלם וישתו כלם מ
ממנו ויאמר להם זהו דמי בעדות החדשה ׳ באיזה
ענין הוא גופו שאכלו ושתו תוך התיבה מגופו
שנתן להן או נעשה מסולדם גופו מלחם ומיין ומן
השיורין נתן להן ואותו גוף שאכלו ושתו להיכן
הלך וירד אם הלך לדרכו לבדו או אם היה מעורב
בקיבה עם שאר האוכל׳ וי״ל כשאתה אומר כי
הרבה היו כבשי הפסח ואחד ישוע הלא גם הרבה
קשתות נראו בענני׳ והן רמז רק לאחת הברית האלי׳

ובן

וכן שה בן שנה היה רמז על ישוע כי הוא נקי מכל
חטא ועון כמו בן שנה כמו שנ' בשאול בן שנה
שאול במלכו וכי בן שנה שאול והא כתוב משכמו
ומעלה מכל אדם גבוהו וכי מלכין תינוק בן ש
שנה אלא היה נקי מחטא כבן שנה · וכשתאמר כי
אין שחטו ישוע כמו שה הפסח יל״ כי הרגו אותו
שהוא אחת עם טבח כשנ' באיכה הרגת ביום אפך
טבחת לא חמלת · וכן בתלי' כי עליך הורגנו כל היום
נחשבנו כצאן טבחה · וכשאתה עוד תשאל באיזה
ענין הוא גופו שאכלו ושתו אשיב · הזאת פרש
משיחנו כשאמר הזאת עשו לזכרי ול״ בצעו לחם
ומזגו יין לדבר מיתתי אשר נתתי גופי למיתה ו
ושפכתי דמי לרחיצה ולסליחת חטאתיכם · והנה
אנחנו נאכל גוף המשיחנו ונשתה את־דמו כש
כשבאמונה נזכר שישוע המשיח גואל העולם נתן
את־גופו למיתה ושפך את־דמו לרחיצת חטאתינו
ויעש אתנו בני אלהים ויורשי מלכות השמים
אין בעבור מעשינו טובים כי־אם למען טובתו
גדולה · הנה כמו כן נאכל להם בפה הגוף ויאמץ
אותו כן גוף המשיח נאכל ברוח מאדם נאמן ולבו
שבע ודשן ויאמץ לחיים נצחיים · וכן אמר ישעיה
הוי כל צמא לכו למי' ואשר אין לו כסף לכו שברו
ואכלו ולכו שברו בלא כסף ובלא מחיר יין וחלב
שמעו שמוע אלי ואכלו טוב ותתענג בדשן נפשכם ׃
הטו אזניכם ולכו אלי שמעו ותחי נפשכם ואכרתה
לכם ברית עולם חסדי דוד הנאמנים · התשמע פה
מה היא אכילה ושתיה ׃

f *Nouum in regno patris mei.*] *Vocat hic regnum patris statum resurrectionis, qui in hac ultima cœna prope aderat, & tunc nouo modo comedit & bibit cum discipulis, immortalis scilicet factus, & in regnum atq; gloriam patris translatus.*

g *Tristis est anima mea.*] *Cum Christus uerus esset homo, necesse erat ut natura eius horreret mortem. Vnde quando dicebat, non mea pater, sed tua uoluntas fiat, uocauit suam uoluntatem naturæ desiderium, quod mortem horruit. Et hic rursum Iudæi produnt ineptias suas, contra hunc locum sic arguentes:*

למה היתה עציבה נפשו עד מות · את״ש שהוא מדבר
כנגד הבשר שהוא מפחיד והלא אומר עציבה נפשי ·
ועוד בכל מקום אתה אומר דבר זה נגד הבשר התכן
לומר כך · כל העולם יודעים שהבשר אינו מדבר
ואין יודע כלום אלא כאבן כי אם מכח הרוח · ועוד
שהיה מתפלל לפני אביו להעביר כוס זה ממנו כ
באומר אתה יכול להעביר ממני ולא אני ואמר לא
יהיה ברצוני כי אם ברצונך · אם כן לא היו הרצונות
שוות · ואם שתי רצונות להם ימצא שאינו אלהים ·
ועוד היך אומר לא יהיה ברצוני כי אם ברצונך והלא
אותו נפש מן האב היא באה ורצון אביו באותו
כוס היה · ואל תדיחני לומר כנגד הבשר דבר שאין
הבשר יודע טוב ורע כא״ הרוח · ואם תדיחני עוד
לומר ודאי כנגד הבשר דבר שהבשר מפחיד שאי
אפשר שלא יעשה כדרכו ודרך הבשר להרהר ולהזהר
אשה ולישן ולהרעיב · והוא היאך כל הבשר לצום
מ״ יום ומ׳ לילה · ואת מפני שבאותו בשר רוח
הקודש לא משל בו הרהור אב״ למה לא היה ממשלת
לאותו

לאותו רוח להציל הבשר מפחד ומרעב ואנו יודעים
שנפחד ונרעב שהרי אומר עציבה נפשי ואין כתיב
כאן עציב בשרי ולכך נפלאת לי שאנו רואי׳ חנניה
מישאל ועזריה שהיו בני אדם ונשלכו בכבשן ה
האש שאין מיתה קשה מזו שלא נפחדו ולא נעצבו
ולא נודע להם כלום לא בבשר ולא בנפש והוא לא
הציל את הבשר וגופו ואפלו מפחד · ואת רצונו
וחפצו היה בכך · אם כן התחנונים למה · ויל׳ אין
היו האלה התחנונים שלמים התחנונים כי לא התפלל
לחסר ממנו הכוס כא״ אמר יהא רצונך אלא הראת
בתחנוניו צער נפשו ומדת הבשר המתפחד למען
מיתה כי כח הנפש בבשר רל׳ חמרת בשר החי מ
מתמורדת למען יסורין אבל כל גופו היה בממשלת
הרצון ועל כן אמר אבי יהא רצונך ואין רצוני רל׳
חפץ הבשרי ׃

Precatio inquam illa Christi, quando dixit, Transeat à me calix iste, magis fuit querulatio quædã animi luctantis cum pauore quàm iusta precatio, cum absolute non deprecaretur calicem, sed submiserit uoluntatem suam uoluntati diuinæ, sciens ita definitum à patre. Fuit tamen oratio, quia in oratione non semper aliquid petimus, sed etiam querimur & quandoq; gratias agimus. Hinc discimus quomodo orare debemus quando nos torquet crux imposita atq; quomodo nos geramus, nempe ut simus patientes, & nobis non displiceamus quãdo affligimur, uidentes hic tantopere Christum doluisse & fuisse perturbatum. Nam nulla crux est quæ non cruciat, neq; patientia est sine dolore, sed quanto crux magis doluerit, tanto præstantior est patientia.

h *Dormite iam & requiescite.*] *Ironia est, quam Hebræi*

גזרים *uocant, qua diuersum iubemus quàm quod uerba ipsa significant: sicut Christus hic non iubet dormire: sed monet tempus adesse paßionis, atq; ob id sit orandum & uigilandum.*

i *Omnes qui gladium acceperint.*] *Hoc dicitur contra priuatos quosq;, qui nullo iure permittuntur uti gladio, non autem contra magistratum qui iussa dei perficit, & talionem de nocentibus sumit.*

k *Amodo uidebitis filium hominis.*] *Pro gloria patris & ueritatis testimonio respondit se esse filium dei, minaturq́; simul eis, sensuros olim se Christum esse, cum in nubibus cœli uenientem conspecturi sint, sed & antea uisuros, sedere ad dexteram patris, hoc est, post patrem rerum omnium potestatem habere: quasi dicat: Si multa uobis modò dico, non creditis mihi, ipsi posthac & mox quidem uidebitis, quem nunc ut filium hominis contemnitis, uere esse Christum ad dexteram uirtutis dei exaltatum, quando audietis nomen meum prædicari per orbem, & uidebitis ingentia signa atq; prodigia per spiritum meum fieri. Sed & ubi finis aduenerit seculi, uidebitis uenientem in nubibus cœli cum summa uirtute & maiestate &c.*

Acto autem mane, cōuenerunt in unum omnes præcipui sacerdotes & seniores populi aduersus Iesum, ut eum traderēt in mortem. Et uincientes eum duxerunt eum, atq; tradiderūt Pontio Pilato præsidi. Tunc uidens Iehuda qui eum tradiderat, quod cō-

וַיְהִי בַבֹּקֶר וְנוֹסְדוּ
יַחַד כָּל־רָאשֵׁי הַכֹּהֲנִים
וְזִקְנֵי הָעָם עַל יֵשׁוּעַ ב
בְּדֵי שֶׁיִמְסְרוּהוּ לְמָוֶת ׃
וַיַּאַסְרוּהוּ וְהוֹלִיכֻהוּ
וַיִמְסְרוּ לְפוֹנְצִיוּשׁ פּ
פִּילָטוּשׁ הַפָּקִיד ׃
אָז רָאָה יְהוּדָה
אֲשֶׁר מָסַר אוֹתוֹ כִּי ג

demnatus

נתחייב הוא וינחם ו
וישיב את שלשים כ
כספים לראשי הכהנים
ולזקנים לאמר: חטאתי
במסרי את-דם צדיק:
והם אמרו מה עלינו
אתה תראה: והוא
השליך את-כספים אל
היכל וילך ויתתל בפח:
וראשי הכהנים לקחו
את-כספים ויאמרו אין
הותר לשלוח אותם אל
קרבנא כי שכר הדם ה
הוא: ויועצו עצה ויקנו
מאלה את-חלקת היוצר
לקבורת הגרים: ועל כן
נקראת החלקת חקל ד
דמה עד היום הזה:
אז נתמלא מה
שנאמר על ידי ירמיה
הנביא האומר ויקחו
שלשי הכסף אדר היקר
היקור אשר הוקירו מ
מאת-בני ישראל ויתנו
אותם לחלקת היוצר כ
כאשר העיד בי יה

demnatus eſſet, [a] pœnitentia ductus, retulit triginta argenteos ſummis ſacerdotibus atq; ſenioribus dicens: Peccaui, cum tradiderim ſanguinem iuſtum. At illi dixerũt: quid ad nos? tu uideris. Et proijciens argenteos in templum, abijt & ſuſpendit ſe laqueo. Summi autem ſacerdotes accipientes argenteos dixerunt: non licet eos mittere in Corbanam, quia preciũ ſanguinis eſt. Et ineuntes conſilium emerunt ex eis agrum figuli in ſepulturã peregrinorum. Et ob id uocatus eſt ager ille, hakal dama, ager ſanguinis, uſq; in hunc diem. Tunc impletum eſt [b] quod dictum eſt per Ieremiã prophetam dicẽtem: Et acceperunt triginta argẽteos, magnificum precium appreciati, quem appreciauerũt à filijs Iſraël, & dederunt eos pro agro figuli, ſicut conſtituit mihi do

minus. Iesus autem stetit ante præsidem, & interrogauit eum præses dicens, Tu es rex Iehudæorum? Dicit illi Iesus: Tu dicis. Cumq; accusarent eum summi sacerdotes & seniores, ipse ne quicquam respondit. Tunc dixit ei Pilatus: Non audis quanta testimonia isti respondent aduersum te? Ipse uerò non respōdit ei ullum uerbū, & miratus est præses uehementer. In die autem illius solennitatis, consueuerat præses educere populo unum uinctum, quem ipsi uoluerunt. Habebat uerò tunc uinctum unum insignem nebulonem, cuius nomē erat Barraba. Et cum ipsi congregati essent, dixit ad eos Pilatus: Quē uultis ut dimittā uobis? Barrabam, aut Iesum qui dicitur Christus? Sciebat enim quòd ipsi ex inuidia tradidissent eum. Et sedēte eo in tribunali, misit ad eum uxor

יהוה: וישוע עמד לפני הפקיד וישאל אותו הפקיד לאמר: אתה מלך היהודים: ויאמר לו ישוע אתה אומר:
ובשילשינו אותו ראשי הכהני׳ והזקנים אינו מאומה ענה: אז אמר לו פילטוש אין תשמע כמה עדות א״ה יענו עליך: והוא אין ענה לו על דבר אחד ו ויתמה הפקיד מאד:
וביום החג היה דרך שהפקיד הוציא לעם א את־אסיר אחד אשר הם רצו: ואז היה אצלו אסיר אחד פריץ ושמו נקרא בר־רבה:
וכשנאספו המה אמר אליהם פילטוש: את־מי תרצו ואשלח לכם אם בר־רבה או ישוע שנאמר משיח: כי הוא ידע שהם בשנאה מסרו אותו: ובשבתו על־בימה שלחה אליו אש

אשתו לאמר אין יהיה
לך עסק את־הצדיק ה
ההוא כי סבלתי את־ר
רבות היום בחלומות
בעבורו: וראשי הכהני
וזקנים פתו את־העם
לשאל בר־רבה ולאבד
ישוע: ויען הפקיד
ויאמר אליהם את־מי
תרצו להשלח לכם מ
משנים: והם אמרו את־
בר־רבה: ויאמר אליהם
פילטוש ומה אעשה ל
לישוע הנאמר משיח:
ויאמרו כלם יצלב:
ויאמר אליהם הפקיד ו
ומה רעה עשה: והם עוד
קראו לאמר יצלב: וירא
פילטוש כי אין הצליח
הוא כי אם מהומה ת
תקום ועל כן לקח את־
מים ויכבס כפים לפני
העם לאמר: נקי אני
מדם הצדיק הזה אתם
תראו: ויען כל־העם
ויאמר דמו עלינו ועל
בנינו: אז שלח להם

uxor eius dicens: nihil negocij ſit tibi cum iuſto illo, quoniã paſſa ſum multa hodie in ſomnis propter eum. Summi autem ſacerdotes & ſeniores perſuaſerunt populo, ut peterent Barrabam, Ieſum uerò perderẽt. Et reſpondit præſes atque dixit ad eos: Quem uultis dimitti uobis è duobus? Qui dixerunt: Barraban. Ait illis Pilatus: & quid faciam Ieſu, qui dicitur Chriſtus? Et dixerunt omnes: crucifigatur. Præſes autẽ ait illis: Et quid mali fecit? At illi rurſum clamauerunt dicentes: crucifigatur. Videns autem Pilatus quòd non proſpere ageret, ſed magis tumultꝰ oriretur, accepta aqua lauit manus coram populo dicens: Innocẽs ego ſum à ſanguine iuſti huius, uos uideritis. Et reſpondit uniuerſus populus & ait: ſanguis eius ſuper nos & ſuper filios noſtros. Tunc dimi

sit eis Barrabam, Iesum autem tradidit eis ut flagellarent eum atque ut crucifigeretur. Tunc milites præsidis susceperũt Iesum in prætorio & congregauerũt ad eum uniuersam cohortem, & exuentes eum, circumdederunt ei chlamydẽ coccineam. Et plectentes spinas in coronam, posuerunt super caput eius & dederũt arundinem in dextram eius, & incuruantes genua ante eum, illudebant ei dicentes: salue rex Iudæorum. Et expuentes in eum acceperunt arundinem atque percusserunt caput eius. Et postquam derisissent eum, exuerunt eum chlamydem, & induerũt eum uestimentis suis, atque duxerunt eum ut crucifigeretur. Exeũtes autem, inuenerunt hominem Cyrenæum nomine Simonem, & hunc adegerunt ut ferret crucem eius. Et uenerunt in locum qui di

בר־רבה ואת־ישוע מ
מסר להם ליסרו בש
בשוטים ולהצלב : ואד
סטרטיוטין של הפקיד
לקחו ישוע בבית הדין
ויקהילו אליו את כל
ביתה ויפשיטו אותו
ויסובבהו מעיל השני :
ויסבכו סירים לעטרת
וישימו על ראשו ויתנו
את קנה בימינו ות
ויתכרעו ברכים לפניו
ויליצו לו לאמר שלום
מלך היהודים : ויקיאו
בו ויקחו את הקנה ו
ויכו את־ראשו : ואחרי
שהלעיגו לו הפשיטוהו
את מעיל וילבישו ב
בגדיו והוליכו אותו ל
להצלב : והם יוצאים
מצאו את־אדם קירני
ושמו סימון ואותו ב
בגשו לשאת את־־צל
צליבו :
ויבאו אל מקום שנאמר
גלגלתא ויתנו לו ל

לשתות יין מחול ב
בראש ובשטעם וימאן
לשתות: ואחרי שצלבו
אותו חלקו בגדיו וי
ויפילו גורל בדי שב
שנתמלא מה שנאמר
מפי הנביא האומר:
יחלקו בגדי להם ועל
לבושי יפילו גורל:
וישבו וישמרהו
וישימו על ראשו את־
דיבו הנכתב הזה יש
ישוע מלך היהודים:
אז נצלבו אתו שנים
לסטסין אחד מימין ו
ואחד משמאל:
והעוברים היו מגדפים
אותו ומניעים ראשיהו
לאמר האח שתשבר את
היכל האלהי ובשלשת
ימים תבנהו: הושיעך
אם בן־־האלהים אתה
רד מן הצליב: וגם כן
ראשי הכהנים ילעיגו
עם סופרים ועם זקנים
לאמר:

cebatur Golgoltha, (hoc eſt, caluaria,) & dederunt ei bibere uinum mixtum cum felle: & cum guſtaſſet noluit bibere. Poſtquam autem [c] crucifixerūt eum, diuiſerūt ueſtimenta eius & proiecerunt ſortem, ut impleretur id quod dictum erat ex ore prophetæ dicentis: Diuidebant ueſtimenta mea ſibi, & ſuper ueſtem meam proiecerunt ſortem. Et ſedentes obſeruabant eum, poſuerūtq; ſuper caput eius cauſam eius ſcriptam, Hic eſt Ieſus rex Iehudæorum. Tunc crucifixi ſunt cum eo duo latrones unus à dextra & alter à ſiniſtra. Et prætereuntes blaſphemabāt eum, & mouebant capita ſua dicentes: uah qui deſtruis templum dei & in triduo ædificas ipſum. Salua te, ſi filius Dei es, deſcēde de cruce. Quin & ſummi ſacerdotes illudebant cum ſcribis & cum ſenioribus dicentes,

Alios

Alios saluos fecit, & seipsum non potest saluum facere. Si est rex Israël descendat nunc de cruce & credemus ei. Confidit in deo, liberet eum nunc si uult. Dixit enim, quoniã filius dei sum. Et in hunc quoq; modum exprobrabant ei latrones, qui crucifixi erant cum eo. A sexta autem hora factæ sunt tenebræ super uniuersam terram usq; ad horam nonam. Et [d] circa horam nonam clamauit Iesus uoce magna dicens: Eli eli, lama sabacktani, hoc est, deus meus, deus meus, quare dereliquisti me. Et quidam hominũ illic stantium cum audissent, dicebant: Eliam uocat iste. Et illicò accurrens unus ex eis, accepit spongiam & impleuit eam aceto, imponensq; calamo dedit ei bibere. Alij uerò dixerunt: sine, ut uideamus si ueniat Elias, & liberet eum.

אֶת־אֲחֵרִים הוֹשִׁיעַ ו
וְאֶת־עַצְמוֹ לֹא יוּכַל ל
לְהוֹשִׁיעַ ׃ אִם הוּא מֶלֶךְ
יִשְׂרָאֵל יֵרֵד עַתָּה מִן ה
הַצָּלִיב וְנַאֲמִין בּוֹ ׃
בָּטַח עַל אֱלֹהִים יַצִּילֵהוּ
עַתָּה אִם חָפֵץ ׃ כִּי אָמַר
כִּי בֶן הָאֱלֹהִים אָנִי ׃
וְגַם כֵּן חֵרְפוּהוּ לִסְטִסִין
אֲשֶׁר נִצְלְבוּ אִתּוֹ ׃
וּמִשָּׁעָה הַשִּׁשִּׁית הָיָה ה
חֹשֶׁךְ עַל כָּל־אֶרֶץ עַד ש
שָׁעָה תְשִׁיעִית ׃ וּבְשָׁעָה
תְשִׁיעִית קָרָא יֵשׁוּעַ ב
בְּקוֹל גָּדוֹל לֵאמֹר אֵלִי
אֵלִי לָמָה שְׁבַקְתָּנִי ׃
וּקְצַת אֲנָשִׁים שֶׁשָּׁם
עָמְדוּ כְּשֶׁשָּׁמְעוּ אָמְרוּ
לְאֵלִיָּה זֶה קוֹרֵא ׃
וּפִתְאֹם רָץ אֶחָד מֵהֶם
וַיִּקַּח אֶת־סְפוֹג וַיְמַלֵּא
אוֹתוֹ בְּחֹמֶץ וַיָּשֶׂם עַל
קָנֶה וַיִּתֵּן לוֹ לִשְׁתּוֹת ׃
וַאֲחֵרִים אָמְרוּ הֶרֶף
וְנִרְאֶה אִם יָבֹא אֵלִיָּה
לְהַצִּיל אוֹתוֹ ׃

וישוע עוד קרא בקול
גדול וישב את רוח ׃
והנה פרכת ההיכל
נקרעת לשני חלקים מ
ממעל עד למטה והארץ
רעשה והסלעים נקרעו
והקברים נפתחו ורבות
גופות הקדושים אשר
שכבו קמו ׃ ויצאו
מקברים אחר תקומתו
ובאו אל עיר הקדש ו
ונראו לרבים ׃ ושר
המאה ואשר היו אתו
לשמר ישוע כי־ראו א
את־רעש הארץ ואותם
שנהיו יראו מאד וי
ויאמרו ׃ באמת בן
האלהים היה הזה ׃
והיו שם נשים רבות
מרחוק רואות אשר ב
באו אחרי ישוע מגליל
המשרתות לו ובינותן
היתה מרים מגדלנית
ומרים יעקב ואם יוסת
ואם בני זבדי ׃
ובשהיה ערב בא

Ieſus autem rurſum cla-
mauit uoce magna & ᶜ ef-
flauit ſpiritum. Et ecce ue
lum templi ſciſſum eſt in
duas partes, à ſummo uſ-
que deorſum, & terra com
mota eſt, petræ quoq; ſciſ-
ſæ ſunt & ſepulchra aper-
ta, & multa corpora ſan-
ctorum qui dormierant,
ſurrexerunt. Et exierunt
de ſepulchris poſt reſur-
rectionem eius, & uene-
runt in ciuitatẽ ſanctam,
atq; apparuerunt multis.
Cẽturio uerò & qui cum
eo erant, ut cuſtodirent
Ieſum, cum uidiſſent ter-
ræmotum & ea quæ facta
fuerant, timuerunt ualde
& dixerunt. Vere filius
dei fuit iſte. Erant autem
ibi mulieres multæ è lon
ginquo aſpicientes, quæ
ſecutæ fuerãt Ieſum à Ga-
lilæa miniſtrantes ei, in-
ter quas erat Maria Mag-
dalene & Maria Iacobi &
mater Ioſe atq; mater filio
rum Zebedæi. Et cum ue-
ſpera facta eſſet, uenit uir
quidam

quidam diues de Arimathæa, cuius nomen erat Ioseph, qui & ipse discipulus erat Iesu. Is accessit ad Pilatum & postulauit corpus Iesu. Tunc Pilatus iussit dare corpus. Et accipiens Ioseph corpus inuoluit illud syndone munda, posuitq́ ipsum in sepulchro suo nouo, quod exciderat in petra, & aduoluit lapidem grandem ad ostium sepulchri, & abijt. Erat autē ibi Maria Magdalene & altera Maria, sedentes contra sepulchrū. Altera uerò die quæ est post parasceuen, congregati sunt summi sacerdotes & Pharisæi ad Pilatū, dicentes: Domine recordati sumus, quòd seductor ille dixit cum adhuc uiueret, post tres dies resurgam: iube ergo muniri sepulchrū usq́ in diem tertium, ne fortè ueniant discipuli eius & furentur eum, dicantq́ populo, quòd surrexerit à mortu-

איש אחד עשיר מן ה
הרמתים ושמו יוסף ו
וגם הוא תלמיד ישוע:
והוא נגש אל
פילטוש וישאל את ג
גות ישוע :
אז פילטוש צוה
להת את־גותו :
ויקח יוסף את
גופו ויעטף אותו בסדין
טהור וישים אותו ב
בקברו חדש אשר חצב
בסלע ויגלל את־אבן
גדלה על פתח הקבר ו
וילך :
ותהי שם מרים
מגדלית ואחרת מרים
יושבות למול הקבר :
וביום אחר אשר
הוא אחר בדיקת חמץ
נאספו ראשי הכהנים
ופרושים אל פילטוש
לאמר :
אדוני זכרנו כי מתעה
הזה אמר בשעוד הוא
חי אחר שלשת ימים א

is, &

אֹקוּם וְעַל כֵּן צַוֵּה ל
לְרַבְּצֵר הַקֶּבֶר עַד יוֹם ת
הַשְּׁלִישִׁי פֶּן יָבֹאוּ ת
תַּלְמִידָיו וְיִגְנְבֻהוּ וי
וְיֹאמְרוּ לָעָם כִּי הוּא קָם
מִמֵּתִים וְיִהְיֶה תְּעִיָּתוֹ
אַחֲרוֹן רַע מֵרִאשׁוֹן :

is,& fiat nouiſſimus error peior priori. Et ait illis Pilatus: En eſt uobis cuſtodia. Ite & cuſtodite ſicut ſcitis. Illi ergo abeuntes munierunt ſepulchrū cum cuſtodibus,& obſignauerunt lapidem.

וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם פִּילָטוּשׁ הִנֵּה יֵשׁ לָכֶם מִשְׁמֶרֶת : לְכוּ
וְשִׁמְרוּ כַּאֲשֶׁר יְדַעְתֶּם : וְהֵם הָלְכוּ וַיְבַצְּרוּ אֶת־הַקֶּבֶר
בְּשׁוֹמְרִים וַיַּחְתְּמוּ הָאֶבֶן :

a *Pœnitentia ductus.*] *Exemplum eſt Iudas iſte omnium reproborum, quos cum Satan diu per flagitia iactauerit, tandem aperiuntur oculi eorum, & incipiunt uidere ſcelerum ſuorum atrocitatem, miſericordiam autem dei non poſſunt uidere, unde eò ueniunt ut de animæ ſalute deſperent & in gehennam præcipitentur. Quod autem ſacerdotes noluerunt argenteos mittere in Corbonam, notatur præpoſtera eorum religio, qui ueriti fuerunt ponere precium ſanguinis inter dona dei, at ſanguinem innocentem fundere non horruerunt. Cæterum* סרבן *corban hebraice, &* קרבנא *Chaldaice, ſignificant munus ſeu donū, ſicut &* דם *dam hebraice &* דמא *dama chaldaice ſanguis eſt. Sunt enim plurima nomina Hebræis & Chaldæis communia, niſi quod Chaldæi in fine plerunq; adijciunt aleph, ut* ממון *mamon,* ממונא *mamona,* אנוש *Aenos &* אנשא *Aenaſa homo. Sic infra* גולגולת *Golgoleth hebraice, &* גולגולתא *Golgoltha chaldaice, caput rotundum ſeu cranium. Eſt tamen hic* חסל *hakal Chaldeis proprium, pro quo Hebræi dicunt* שדה *ſade, uel* חלקה *helka, ager. Fuit proinde, ut iam ſæpe diximus, Chaldaica lingua Iudæis uernacula ab eo tempore quo ex Babylonica captiuitate redierunt Ieroſolymam*

uſq; ad

usq; ad destructionem eiusdem urbis, & hebraicam linguam nemo nisi docti callebant. Et hinc est, quod peregrinæ uoces in Euangelijs ferè omnes sunt Chal. siue Syriacæ.

b Quod dictum est per Ieremiam.] *Scribitur ista prophetia apud Zachariam cap. undecimo: & putant quidam nomen Ieremiæ à librarijs adiectum, aut quod Zacharias fuerit binonimis.*

c Crucifixerunt eum.] *Contradicunt sibi ipsis Iudæi in hoc loco, negantes Christum cruci affixum, cum tamen eum ubiq; contumeliæ nomine appellent* תלוי *suspensum, & ne id de* עץ *ligno dictum prætexãt, sicut lex cadauera occisorum iubet in ligno usq; ad solis occasum suspendi, uocant crucem Christi non lignum, sed propter formam ipsam* שתי וערב *idest, stamen & subtegmen. Sed audiant hebraice docti quomodo hic Iudæi impugnent manuum pedumq; conclauationem:*

דבר זה לא היה בישראל לתחוב המסמרות ברגלי וידי אך הנסקלין והנתלין כי נמסרו ארבע מיתות לבית דין סקילה שריפה הרג וחונק · הרג בסייף וסקילה חמורה משריפה ושריפה חמורה מסייף ו וסייף מחונק ואין נמצא שאך צוה לתחוב במסמרות בצליבה כי אם לתלות את המגדף והעובד עז שנ׳ כי קללת אלהים תלוי · ואומרים חכמים שהאיש נתלה ואין האשה ומצות הנתלין אחר שסוקלין א אותו משקעין את הקורה בארץ והעץ יוצא ממנו ומקיף שתי ידיו זו לזו ותולין אותו סמוך ל לשקיעת החמה ומתירין אותו מיד והעץ שנתלה עליו נקבר עמו · ז״ל גם רבותיכם הם אומרים ש שארבעים שנה קודם חורבן בית שני גלתה סנהדרין ממקומם מפני שרבו הרצחנים ובטלו דיני נפשות מישראל·

מישראל · אב״ אין היה בידי אבותיכם להרוג
משיחנו אלא הלכו אל שופט פונציוש פילטוש ו
וישאלו לו להמית אותו ושופט ההוא היה מרומיי׳
הושב על ארץ יהודה ועל כן הוא כשרצה המית
המשיח ואין בשרצו היהודים וכן לא היה להם
ממשלת להוריד גופות המתי׳ מן צליבות עד שהגית
השופט ׃

Senſus eſt: Non fuit mos in Iſraël, ut claui figerentur in pedibus & manibus hominum lapidatorum atq; ſuſpenſorum. Nam tradita ſunt quatuor genera mortis iudicibus, lapidatio, cōbuſtio, occiſio & ſtrangulatio. Occiſio fit gladio, & eſt lapidatio durior combuſtione, & combuſtio grauior gladio, & gladius durior ſtrangulatione. Non autem inuenitur, quod homo clauis figi debeat ad crucem, ſed ſuſpendendus eſt blaſphemus & idololatra, & ſuſpenduntur in hunc modum: poſtquam lapidauerint eum, demittunt ſtipitem in terram, è quo protenditur lignum & coniunctis duabus manibus ſuſpendunt eum uerſus occaſum ſolis, & ſoluunt eum paulo poſt, & lignum in quo ſuſpenſus fuit ſepelitur cum eo. Reſponſio mea. Etiam rabini ueſtri aſſerunt 40. annis ante templi ſecundi euerſionem poteſtatem iudiciariam ſublatā, ob id quod homicidæ inualuerunt & enervauerunt iudicia animarum de Iſraël. Vnde non fuit in poteſtate eorum occidere Chriſtum noſtrum, ſed conuenerunt iudicem Pontium Pilatum, è Romanis terræ Iudææ præfectum, qui ut ipſe uoluit, non ut Iudæi, interfecit Chriſtum, ſicut & non fuit in poteſtate eorum auferre corpora crucifixorum, niſi ille annuiſſet.

d *Circa horam nonam clamauit.*] *Vt Chriſtus apud uulgares homines in omnibus uulgari lingua eſt uſus, hoc eſt, Chaldaica ſiuè Syriaca, ita hic quoq; in cruce lingua illa expreſsit hanc querelam, Eli, eli, lama ſabacktani, ſic enim habent omnia uetuſta latina exemplaria unà cum græcis codicibus, pro quo hebraice pſalmo 22. legi-*

tur, Eli eli, *lama* עזבתני *aſabthani . Et capitur hoc dictum* Do-*mini ſimpliciter.* Nam *ſicut in monte oliuarum de calice ſupplicij, ita & hic queſtus eſt, ſe in manibus impiorum ad omnem ipſorum libidinem à patre derelictum, quanquam uolens ſpiritu omnia perferret.* Verus *homo fuit & ueri hominis affectus habuit & prodidit, ſed ſine peccato. Iudæi in* Chriſti *odio obſtinati, ut in omnibus, ita quoq; hic magna irriſione calumniantur hanc uocem* Chriſti,

אלי אלי למה עזבתני רחוק מישועתי דברי חטאתי׃
הזוגי רואה כי ישו בעצמו מודה שהוא חוטא ואיך
תאמר כי אלהים הוא׳ גם נמצא שישו היה מתלונן
על מה שעזבו אלוה אב׳ לא היה צדיק כי כן אמר
ס׳תהלת לא ראיתי צדיק נעזב וזרעו מבקש לחם תקשת
למינים האומ׳ כי ישו בא לפדות העולם במיתתו
למה צעק לישועה וכי שכח למה בא לעולם או אם
כשהרגיש הצרות נחם ונתחרט אב״ רשע היה בזן
שנעזב ומשל הדיוט הוא מי שאין הקב״ה חפץ בו
נעזבו השדים לוקחים אותו׃ ועוד אם היה אלוה
למה קרא כן והלא כל הצרות כלן באות לו מרצונו
וישרות בעיניו ובאהבה קבל בכל וברצונו נעשה לו
כל זאת׃ועוד כשעשה אלהים אדם אומרים המינים
נעשה שנים משמע והן אב ובן תדחהו וחשב לו
באמת הדבר כדבריך כן הוא האב אמר לבן בני ת
תסייעני ונעשה אדם אני ואתה ומרד הבן ולא רצה
לעזור לאביו והאב עשה האדם לבדו בלי עזרת הבן
דכת׳ ויברא ה׳ את־האדם ולא כתוב ויבראו׃ויקצף
על בנו ויאמר אם יבא היום ותצטרך לעזרתי לא
אעזור לך בשם שלא עזרתני וכשבא יומו ונסקל
ונתלה אז צעק בקול מר אלי אלי למה עזבתני רחוק
מישועתי

מישועתי ובקש לו לעזרה · אז אמר לו האב
כשבקשתיך לעזרני לעשות אדם מרדת ולא באת
לעזרתי ותושע לי ימיני ועשיתיו זולתך אף אתה
עזר לעצמך כי לא אעזורך · ר״יל אין הוא אמת
שישוע קרא לעצמו חוטא ואין נכתב במזמור הנזכר
דברי חטאתי כא״ דברי שאגתי · ואין משיחנו
התלונן על יסוריו כי לעיל אמר אין רצוני כי אם
רצונך יעשה אלא בדברים האלה הראה שהוא באמת
לקח טבע האדם שיכל לסבול יסורין ולמות רק בלא
חטא והנה כדי שתבין טובתו וגדול חסדו הוא ה
התפלל בצליבה גם בעד אויביו להראות שהוא בא
לתשועת כל האדם ואין הוא היה נעזב מאלהים כ
כא׳ ביום ג״ קם במותים לחיים בלי מתמותת וגו׳ ·

Hæc cum blasphemiæ sint, conuicia, contumeliæ & obstinati cordis amaritudines, atq; satanæ uirulentæ suggestiones, nolui pias aures eorum uersione grauare. Docti tamen qui hebraicè sciunt, non offendentur, quod has blasphemias hic audeam scribere, quin magis eorum lectione sese armabunt contra inimicos crucis Christi, ut si cum illis congrediendi occasio offeratur, antea sciant quibus telis nos petere soleant. Ne tamen sibi in his dictis complaceant perditi homines, adieci meam responsionem, Christi gloriam pro mea uirili uindicans. Cæterum ad illud argumentum quod hic inducunt,

כשם שהבשר והנשמה יחד הם אדם כך
אלהות ואדם אחד הם משיח׳ אם כן כשנהרג
האדם נהרג גם האלהות׃

Id est, Si Christus fuit deus & homo sicut homo est corpus & anima, & homo mortuus est, ergo & deus mortuus est, supra respondimus, ubi de fide Iudæorum ad longum disseruimus.

e *Efflauit spiritum.*] *Vbi spiritus Christi corpus reliquit, con-*

cessit in paradisum, ubi secum futurum & latronem illi promiserat, & proculdubio omnes electos qui à principio mundi in domino obdormierant & illum expectauerant, illic inuenit & sua præsentia lætificauit. Corpus uero è cruce depositum descendit ad infernum, hoc est, sepulchrum, sic enim capitur שאול *in scriptura, iuxta illud Patriarchæ dictum: descendam ad infernum lugens: Et, non relinques animam meam in inferno, nec dabis sanctum tuum uidere corruptionem: ubi animam non relinqui in inferno, et sanctum non uidere corruptionem, pro eodem capiuntur, nempe, non relinqui in morte. Descendere itaque ad infernum, nihil aliud est in scriptura quàm corpus recondi sub terra. At descendere ad gehennam uel ad infernum inferiorem, est descendere ad perpetuam damnationem. Itaque quando deus dicitur pro nobis filium suum detrusisse in infernum, nihil aliud est, quàm quod uere illum mori uoluit, ut per mortem eius nos à morte liberaremur, & reuocato ipso rursus à mortuis, nihil dubitaremus & nos ad beatam immortalitatem reuocandos. Quod autem in Christi morte uelum scissum fuit, uidetur significare abrogatas ceremonias legis & irritum factum testamentum uetus, cum iam nouum fœdus morte eius esset confirmatum.*

Espera [a] autẽ sabbati quæ lucescit in unam sabbati, uenit Maria Magdalena & altera Maria, ut uiderẽt sepulchrũ. Et ecce factus est terræmotus magnus: quoniã angelus domini descendit de cœlo, & accedens deuoluit lapidem ab o-

ובערב השבת שיאיר
באחד השבת באה מרים
מגדלית ואחרת מרים
לראות הקבר:
והנה היה רעש
גדול כי מלאך יהוה ירד
משמים ויגש ויגל א
את־אבן מפתח וישב

stio,

עליה ׃ ויהית מראהו
כמו ברק ובגדיו כמו
שלג׃ומן יראתו נבהלו
שומרים ויהיו כמו מ
מתים ׃ ויען מלאך
ויאמר לנשים אל תי
תיראינה אתן ׃ ידעתי
כי את־ישוע הנצלב ת
תבקשנה ׃ אין הוא פה
כי קם כמו אמר ׃ באנה
וראנה מקום אשר בו
השכב אדני ׃ ופתאם
לכנה ואמרנה לתל
לתלמידיו כי קם ממ
ממתים והנה ילך לפ
לפניכם בגליל ושם ת
תראינה אותו והנה א
אמרתי לכם ׃ ובמהרה
יצאו מן הקבר ביראה
ובשמחה גדולה ורצו
להגיד לתלמידיו ׃
ובשהלכו להגיד
לתלמידיו הנה ישוע
בא לקראתן לאמור ש
שלום לכן׃ והנה נגשו
ותפשו את־רגליו ות

ſtio, ſedebatq́ ſuper eum. Et fuit aſpectus eius ſicut fulgur, ueſtimenta autem eius ſicut nix. Et præ timore eius territi ſunt cuſtodes, & facti ſunt uelut mortui. Et reſpondens angelus dixit ad mulieres: Nolite timere uos. Scio quòd Ieſum crucifixum quæritis. Non eſt hîc, ſed ſurrexit, ſicut dixit. Venite, & uidete locũ, ubi poſitus fuit Dominus. Et illicò ite & dicite diſcipulis eius quòd ſurrexerit à mortuis: & ecce præcedet uos in Galilæã, ibi uidebitis eum: ecce dixi uobis. Et egreſſæ ſunt citò de ſepulchro, cum timore & gaudio magno, & cucurrerunt ut annunciarent diſcipulis eius. Et cum abijſſent ut annunciarent diſcipulis eius, ecce Ieſus uenit in occurſum earum dicens: Pax uobis. Illæ autem acceſſerunt & apprehenderunt pedes eius atq; adoraue-

runt eum. Tunc dixit eis Iesus: Nolite timere: ite & annunciate fratribus meis, ut eant in Galilæam, quoniam ibi uidebũt me. Cumq́; abijssent, ecce quidam è custodibus uenerunt in ciuitatem, & nunciauerunt primoribus sacerdotũ omnia quæ contigerant, Et congregati sunt cum senioribus, atq; ineuntes consilium dederunt pecuniam copiosam militibus dicentes: Dicite quòd discipuli eius uenerint nocte, & furati sint eum, uobis dormiẽtibus. Et si hoc auditum fuerit à præside, nos persuadebimus ei, & assecurabimus uos. Et ipsi accipientes pecuniam, fecerunt sicut erant edocti. Et publicatus est sermo iste inter Iudæos usq; in præsentem diem. Vndecim autem discipuli abierũt in Galilæam, ad montem ubi constituerat illis Iesus. Et uidentes eum adorauerũt,

וַתִּשְׁתַּחֲוֶינָה לוֹ ׃
אָז אָמַר לָהֶן יֵשׁוּעַ אַל
תִּירָאֶינָה׃ לֵכְנָה וְהַגֵּדְנָה
לְאַחַי שֶׁיֵּלְכוּ לְגָלִיל כִּי
שָׁם יִרְאוּנִי ׃ וּבַאֲשֶׁר
הָלְכוּ הִנֵּה קְצָת מִשּׁוֹ
מִשֹּׁמְרִים בָּאוּ לָעִיר וְ
וַיַּגִּידוּ לְרָאשֵׁי הַכֹּהֲנִים
אֵת כָּל־שֶׁנִּהְיוּ ׃
וַיֵּאָסְפוּ אֶת־
זְקֵנִי׳ וַיִּוָּעֲצוּ וַיִּתְּנוּ אֶת
־רֹב כֶּסֶף לְסְטְרַטְיוֹטִין
לֵאמֹר אִמְרוּ כִּי תַּל
תַּלְמִידָיו בָּאוּ בַּלַּיְלָה וַ
וַיִּגְנְבֻהוּ בְּשָׁכְבֵנוּ׃ וְאִם
הַזֹּאת תִּשָּׁמַע מֵאֵת הַפָּ
הַפָּקִיד אֲנַחְנוּ נְפַתֶּה אֹ
אוֹתוֹ וְנַבְטִיחַ אֶתְכֶם ׃
וְהֵם לָקְחוּ אֶת־כֶּסֶף
וַיַּעֲשׂוּ כַּאֲשֶׁר הֵם לֻמְּדוּ׃
וְהַדָּבָר פֻּרְסַם בֵּין
יְהוּדִיִּים עַד הַיּוֹם הַזֶּה׃
וְאֶחָד עָשָׂר תַּלְמִידִים
הָלְכוּ אֶל גָּלִיל עַל הַר
אֲשֶׁר שָׁם הֵעִיד בָּהֶם יֵ
יֵשׁוּעַ ׃ וַיִּרְאוּ אוֹתוֹ

וישתחוו וקצת הסת
הסתפקו: ויגש ישוע
וידבר אליהם לאמר נ
נתונה לי כל־ממשלת
בשמים ובארץ: ועל כן
אתם לכו ולמדו כל־ג
גוי' וטבלו אותם בשם
האב והבן והרוח הקדש
ולמדו אותם לשמור כל
אשר צויתי אתכם:
והנני עמכם כל־הימי'
עד תכלית העולם:

נשלמה בשורה
טובה ותורת המשיח
הנכתבה על ידי מתי
המבשר:

quidam autem dubitaue-
runt. Accedensq́ Iesus lo
cutus est ad eos, dicens:
[b] Data est mihi omnis po
testas in cœlo & in terra.
Vos itaq; ite, & [c] docete
omnes gentes, & baptiza
te eas in nomine patris &
filij & spiritus sancti: &
docete eas seruare omnia
quæ præcepi uobis. Et ec-
ce ego uobiscum sum om
nibus diebus usq; ad con-
summationem seculi.

Finit Euangelium &
lex Christi, conscri-
pta per Matthæum
Euangelistam.

a *Vespera autem sabbati.*] *Vocat hic euangelista uesperam sabbati, lucescentem in unam sabbati, noctem quæ subsequebatur sabbatum ipsum, sed quæ iam lucescere cœpit in unam sabbati, hoc est, in primum hebdomadæ diem, qui est apud nos dies dominicus, in cuius luce matutina dominus surrexit à mortuis. Sic & Genesis primo nox uocatur uespera, quando dicitur: Factum est uespere & mane dies unus. Alij euangelistæ narrant dominum mane surrexisse, sed quod idem est cum hoc quod hic scribitur, dominum surrexisse in uespera lucescente iam in alterum diem. Factus est autem terræmotus cum dominus resurgeret, sicut & terra tremuit quando mortuus est, quod indicauit commouendum esse uniuersum orbem prædicatione mortis & resurrectionis eius. Angeli cœperunt esse præcones resurrectionis, & quibus illi eam persuadere non poterant, illis saluator ipse uiuum se exhibuit in multis argumentis, & nihil omisit quo illam credibilem suis redderet. In fide nanq; resurrectionis eius, tota nostra sita erat salus. Nulla enim fiducia in eum esse potuisset, si mortuus pro peccatis nostris, in morte mansisset. Nunc autem cum resurrexit à mortuis, resurrexit propter iustificationem nostram, sicut mortuus fuerat propter peccata nostra, quibus indignationem Dei incurrimus. Monemur igitur resurrectione eius, ut renouemur & reformemur ad imaginem eius in nouitate uitæ, mortificantes cotti die peccatum & deo uiuamus.*

b *Data est mihi omnis potestas.*] *Hanc potestatem apostoli diligenter prædicauerunt, docentes Christum præfectum cunctis principatibus & potestatibus, omniaq; subiecta pedibus eius, & illum sedere à dextris uirtutis dei, carne mundum relinquens, spiritu autem suo adimplens omnia, nedum cœlum uerum & terram, iuxta id quod sequitur, Ecce ego uobiscum sum omnibus diebus usq; ad consummationem seculi. Hunc locum Hebræi sic conantur suis ineptis argutijs improbare:*

מַה זאת שֶׁאָמַר נִתּוּנָה לִי כֹּל מֶמְשֶׁלֶת שָׁמַיִם וָאָרֶץ
ומִי

ומי נתן לו אם הוא בן אלהים איך צריך הוא מ
מתנה והלא כל העולם כולו שלו הוא · אם תאמר
שאביו נתן לו וכי הוא ואביו שנים הם והלא ש
שניהם חלק אחד : לא זה גדול מזה לא בממשלה
ולא בכח ולא בבינה · עוד שאמר הנני עמכם כל
הימים עד קץ העולם כלו׳ עד סוף העולם הזה אהיה
עמכם אבל לא אהיה עמכם לעולם הבא :

Hoc eſt, Quid eſt hoc quod dicit, data eſt mihi omnis poteſtas cœli & terræ? quis dedit ei? Si eſt filius dei, quid opus erat hac donatione? Non'ne *totus mundus iam erat eius? Si dixeris, quod pater eius dedit ei, & quod ipſe atq; pater eius ſunt duo:* et *non'ne duo illi ſunt una ſubſtantia?* Non *enim iſte maior eſt illo in potentia, neq; in uirtute neq; in intelligentia. Et præterea quando dicit, Ecce ego uobiſcum ſum cunctis diebus uſq; ad conſummationem mundi, id uult dicere, uſq; ad finem mundi huius ero uobiſcum, ſed non ero uobiſcum in mundo futuro. Sic ludunt imò illudũt nobis homines illi deo uacui & mancipia æternæ perditionis, et ne aliquid contumeliarum omittant, addunt commodam ex* Ieremia *cap. 17. ſimilitudinem de perdice aliena fouente oua & derelinquente pullos ex eis natos. Et hanc ſimilitudinem in hunc modum adaptant:*

סורא דגר ולא ילד עושה עושר ולא במשפט בחצי
ימיו יעזבנו ובאחריתו יהיה נבל · הנה מרמת
הנביא בן הריא ישו לסורא עוף ששמו סורא ו
ומנהגו לאסף בצים של עופות אחרים ויושב ע
עליהם כאילו הם שלו · וכשיוצאין האפרחים
רואה שאינם דומים לו פורח מעליהן ועוזבן לאבד
וזהו ובאחרית יהיה נבל · אז יבין כי נבלה עשה ·
בן ישו הסית והטעה ואסף אליו את הבריות ועשה

עשר זה בלא משפט ושלא בדין ובחצי ימיו יעזבם
שלא היה אלא לב׳ שנים ויהי שנותיו של אדם ע׳
שנה כדכתיב ימי שנותינו שבעים שנה והוא לא
היה אפילו עד חצי שבעים׃ תשובה׃ לא עזב משיחנו
תלמידיו וכל מאמינים כו׳ אחר מותו כי אם כששם
ממתים ביום שלישי נראה להם פעמים רבים ונחם
אותם ושלח להם את רוח הקדש לנחמה כשנ׳ והיה
אחרי כן אשפך את רוחי על כל בשר ונבאו בניכם
ובנותיכם ונתתי מופתים בשמים ובארץ וגו׳׃
גם הוא שלח טיטוס ואספסיאנוס ואבד על ידיהם
עם סורר יהודים אב׳ הוא חי ויחיה לעולם ונתונה
לו כל ממשלת בשמים ובארץ כמו׳ שנ׳ פה ובספר
דניאל וארו עם ענני שמיא כבר אנש אתה הוה ועד
עתיק יומיא מטה וקדמוהי הקרבוהי׃ ולה יהב
שלטן ויקר ומלכו וכל עממיא אמיא ולשניא לה
יפלחון שלטנה שלטן עלם די לא יעדה ומלכותה ד׳
לא תתחבל׃

Alludit inquam huic dicto Christi, Data est mihi omnis potestas &c., id quod scribitur in Daniele cap. septimo: Et ecce in nubibus coeli quasi filius hominis ueniebat, et usq; ad antiquum dierum peruenit, & adduxerunt eum in conspectum eius. Deditq; illi potestatem, honorem & regnum, et omnes populi, nationes & linguæ seruient ei: potestas eius, potestas æterna, quæ non auferetur, et regnum eius quod nunquam deficiet.

c Docete omnes gentes.] *Id docet diuus Paulus impletum suo tempore, quando ad Romanos decimo citat hunc propheticũ locum.*

בכל־הארץ יצא קום ובקצה תבל מליהם׃

Id est,

Id eſt, In omnem terram exiuit regula ſeu directio eorum , & in extremitatem orbis uerba eorum , quem locum ſi aduertiſſent et intellexiſſent recutiti homines , non tam pertinaciter nobis obijcerent, undecim tantum gentes Chriſto noſtro dediſſe nomen, & adhuc ſexaginta gentes reſtare quæ non crediderunt in eum, quem errorem ſuis in hunc modum inculcant in contumeliam Chriſti:

הנה אחר אמונת ישו לא טעו כי אם יא' אומות
וכולם אינן כנגד אומה אחד מישמעאלים ועדיין
ס' אומות עם הישמעאלי' כלם מעידי' שהבל יראתם
וגם אנו בני ישראל מעידים שהיה התלוי בן אדם
נולד מאב ואם כדבריכם שהוא היה בורא ורחם על
בריותיו שהיו בגיהנם בחטאו של אדם הראשון
וקבל עליו יסורין ומיתה כדי להציל בריותיו מ
מדינה של גיהנם ר"ל היה לו לבטל מדת הדין לפני
מדת של רחמי' כי הרשות בידו והיה לו לשים בלב
כל אומות להאמין בו כדי להצילם מן הדין ואין
מאמינים בו כ"א המועט אבן שקרי דבריהן ועוד י"ל
כי על שני עדים יקום דבר והנה שני עדים על ת
תורתנו כי הישמעאלים ואתם שניכם מודים שת
שתורתנו אמת ואין אנו וישמעאלים מודים על
תורתכם ולא אנו ואתם מודי' על תורת ישמעאלי'
אב' על תורתנו שני עדי' שהיא אמת ואלהינו אמת
וקיים לעד ברוך הוא שבחר בנו ו תשובה אין גמצה
בנביאים שכל אומות העולם יהיו מאמיני' במשיח
בשנ' והלכו עמים רבים ואמרו לכו ונעלה אל הר
יהוה אל בית אלהי יעקב וגו' ונסמך ושפט בין ה
הגוים והוכיח לעמים רבים ׳ ובמקום אחר נאמר

חשת

חָשַׂף יְהֹוָה אֶת זְרוֹעַ קָדְשׁוֹ לְעֵינֵי כָּל־הַגּוֹיִם וְרָאוּ
כָּל־אַפְסֵי אָרֶץ אֵת יְשׁוּעַת אֱלֹהֵינוּ ר״ל מִכָּל אַפְסֵי
אֶרֶץ רָאוּ קְצַת בְּנֵי אָדָם אֶת תְּשׁוּעַת אֱלֹהֵינוּ כִּי קְצָת
מִכָּל גּוֹיִם הֶאֱמִינוּ בוֹ אעפ״י שֶׁכָּל נִקְרְאוּ גַּם אַתֶּם
נִקְרֵאתֶם לִתְשׁוּעַת הַמָּשִׁיחַ וַאֲשֶׁר הֶאֱמִינוּ וְיַאֲמִינוּ
בוֹ הֵם נוֹשְׁעוּ יִוָּשְׁעוּ וַאֲשֶׁר אֵין לָקְחוּ אוֹ יִקְחוּ אוֹתוֹ
יֹאבְדוּ לְעוֹלָם וָעֶד וְאִשָּׁם לֹא תִכְבֶּה וְהָיוּ דֵרָאוֹן לְכָל
בָּשָׂר וּלְחֶרְפַּת עוֹלָם ׃

Adducta ex 52. capite Iſaiæ autoritas, quæ ſic ſonat, Denudauit ſeu reuelauit Dominus brachium ſanctitatis ſuæ coram omnibus gentibus, & uidebunt omnes fines terræ ſalutem dei noſtri, id uult, quod ſalus dei erat exhibenda et offerenda omnibus gentibus, non autem omnes illam erant accepturæ, iuxta illud Iſaiæ ſecundo: Ambulabunt populi multi et dicent: uenite et aſcendamus ad montem Domini, ad domum Dei Iacob: et ſubditur, Et iudicabit inter gentes & arguet populos multos. Ex quo patet multos inuitatos ad ſalutem, paucos uerò electos. Beati qui in iudicio dei inter electos eius inuenti fuerint.

Annotationum Sebaſtiani Mun-
ſteri in Euangelium diui
Matthæi, finis.

BASILEÆ, PER HENRI-
CHVM PETRI, ANNO
M. D. LVII. MENSE
AVGVSTO.

25 Gratia cum omnibus uobis. Amen.

25 חַחֶסֶד תְּהֵא עִם
כּוּלְּכֶם אָמֵן׃

Missa ab Italia per Timotheum.

נִכְתַּב מֵאֶרֶץ אִיטַלְא עַ״
עֵי׳ טִימוֹטִיבוֹס׃

F I N I S.

21 יעשה אתכם נכ
נכונים לכל מעשים ט
טובים לעשות את ר
רצונו ויפעל בקרבכם
מה שהוא לפניו לפ
לרצון ע״י יהושע משיחת
משיחו אשר יהיה לו ה
הכבוד מעולם ועד ע
אמן:
22 אבל אני מזכיר זכר
אתכם אתם אחי רא אהח
ואחובי חסו ועמדו אחב
על דבר האזהרה לוז זחר
לטובה כי כתבתי אל
אליכם בקצרה:
23 דעו שהאח טמו פטר
טימוטיאו פוטרי אבל
כשיבא מיד נלכו יח
יחדיו לראות אתכם:
24 ופקדו לשלום
כל מלמדיכם כל הק
הקדושים יפקדו לש
לשלום אתכם אחים שבאיטליאו:

21 absolutos uos red-
dat in omni opere bo-
no, ad faciendum uo-
luntatem ipsius, effici-
ens, ut quod agitis ac-
ceptum sit in conspe-
ctu suo p Ihesum Chri-
stum cui gloria in sæcu-
la sæculorum Amen.
22 Obsecro uos fra-
tres, sufferte sermonem
exhortationis, Etenim
paucis scripsi uobis.
23 Scitis fratrem no-
strum Timotheum so-
lutum esse, cum quo, si
celerius uenerit, uisam
uos,
24 Salutate omnes
qui præsunt uobis, &
omnes sanctos. Salu-
tant uos Itali.

25 Gratia

החסד

17 Parete ijs qui presunt uobis, & concedite: siquidem illi uigilant pro animabus uestris, tanquã rationem redditurì, ut cum gaudio hoc faciant, & non gementes: Nam id est inutile uobis.

18 Orate pro nobis: Confidimus eñ quod bonam habemus conscientiam, inter omnes cupientes honestè conuersari.

19 Magis autem obsecro uos, ut id faciatis, quo celerius restituar uobis,

20 Deus autem pacis qui reduxit à mortuis pastorem ouium illum magnum per sanguinem Testamenti æterni, Dominum nostrum Ihesum,

21 absolutos

17 שמעו בקול מל
מלמדיכם והתענו תחת
ידיהם כי הם השומרי
עגה. לפני נשמותיכם כמו
בשם הם שצריכים ליתן ה
חשב חשבון על זה שעשו
אותו בשמחה ולא בא
באנחה כי זה לא היה
ריוח לכם:
אנח 18 התפללו בעדינו ז
זה הוא נחלמתינו שיש
לנו ידיעה טובה וכ
זכרותינו ללך דרך חי
הישר בפני כל אדם
19 אבל אני מזהיר
אתכם ליתרון לעשות
את זאת על שאבא בזמן
קרוב בוא אליכם:
שור 20 ורגה אלהים שר
השלום שהוציא מן ה
המתים הרועה הגדול
יהוסאל של צאן תוך דמי של
ל ד ברית עולמים אדונינו
מות יהושע משיחו:

יעשה

12 ובעבור זה גם י
יהושע משיחינו על א
אשר קודש את העם ת
רוך דם של גופו סבל
מחוץ לעיר:
13 לכן נגיה אותנו
ללך מחוץ למחנה ול
ולישב את חרפתו:
14 כי אין לנו בעיר
הזאת מקום נצחית רק
לבקש על העתידות:
15 והנה יש לנו לה
להקריב תוך אותו ק
קרבן של שבח לאלהי
תמידי זה יש הפירות פרות
של שפתים לאותם ש שפת
שיודו שמו:
16 אבל לעשות טוב
ולחלוק עמהן אל תש
השכחו כי קרבנות הא
האלו הם טובים בע
בעיני אלהים:

שמעו

12 Quapropter Ihe-
sus ut sanctificaret per
proprium sanguinem
populum extra portã
passus est,
13 Exeamus igitur
ad eum extra castra op-
probrium eius portan-
tes, 14 Non enim ha
bemus manentem hic
ciuitatem, sed futuram
inquirimus.
15 Per ipsum igitur
offeramus hostiam lau-
dis semper Deo, hoc est
fructum labiorum con
fitentium nomini eius,
16 Cæterum benefi-
centiæ & communica-
tionis ne obliuiscami-
ni. Talibus enim uicti-
mis placent Deo

7 Memores estote eo
rum qui præsunt uo-
bis, qui loquuti sunt
uobis sermonem Dei,
quorum imitemini fi-
dem, considerantes qui
fuerint exitus conuer-
sationis illorum,
8 Ihesus Christus he-
ri & hodie, idem est eti-
am in secula.
9 Doctrinis uariis ac
peregrinis ne circumfe-
ramini. Bonum est e-
nim gratia constabiliri
cor, non escis quæ non
profuerunt iis, qui uer-
sati sunt in illis,
10 Habemus altare
de quo non est fas ede-
re iis qui tabernaculo
deseruiunt, 11 Ani-
malium enim quorum
sanguis infertur ꝑ pec-
cato in sancta per Pon-
tificem, horum corpo-
ra cremantur extra ca-
stra,

מזמו 7 זכרו על מלמדיכם
קיח המגידים לכם את דבר
למר יהוה ותביטו על סו
נגר סופם ולכו בעקבי אמ
אמונתם:
עסבסף 8 יהושע משיח ה
תמול והיום וגם ה
הוא עדי עד.
9 אל תנוחו לעשות
אתכם בכמה מיני תורה
תועים כי זה הוא
דבר הטוב שתאמצו ל
לבבכם לזה שאירע לכם
אוֹ תוֹס תוך חסד ולא בעבור מ
מדוגות מזה איך לנו
שכר אם אתה רוצה ב
בזה לעבוד את אלהים
10 יש לנו מזבח ו
ואין להם רשות לאכול
לאותם המשרתים את
ויקרא ד האוהל:
11 כי אותה דם של
בהמות שנשא כ"ג במ
במקדשי לכפר על הע
העונות נשרפו בשרם
מחוץ למחנה:

12 Quapropter

2 וְאַל תִּשְׁכְּחוּ לָלוּן ראשית
אֶת הָאוֹרְחִים בִּגְרִיב יח יט
לֵכִי כִּי בַּעֲבוּר אוּתוֹ הלון
חֲדָבָר חָיוּ בִקְצָתָם של
עֵלְנוּ אֶת הַמַּלְאָכִים ב
כְּלִי יְדִיעָה׃

3 זִכְרוּ אֶת הָאֲסוּרִים
כְּמוֹ אוֹתָם שֶׁאֶסְרוּ כְּמוֹ
אַתֶּם וְאוֹתָם שֶׁסָּבְלוּ צ
צָרוֹת כְּמוֹ אַתֶּם כִּי גַם
אַתֶּם מֵאוֹתָם אַבְנֵי ה
הַגּוּף׃

4 הַזִּיווּג יֵשׁ לְפָאֵר אבר
בְּעֵינֵי כָּל אָדָם וְגַם גוף
הַמִּטָּה שֶׁל זִיווּג בְּלִי דרג
לִיכְלוּךְ אֲבָל הַזָּנָאִים
וְהַמְנַאֲפִים יִשְׁפֹּט א זרן
אֱלֹהִים׃ באף

5 אֲבָל דַּרְכֵיכֶם יְהֵא שפט
בְּלִי כִּיל וְתִשְׂבְּעוּ בה
בְּחֶלְקֵיכֶם כִּי הוּא אָמַר
לֹא יַרְפְּךָ וְלֹא יַעַזְבֶךָ׃

6 עַל זֶה שֶׁאָנוּ רש רברול
רְשָׁאִין לֵאמוֹר יְהוָה לִי א
בְּעוֹזְרִי לֹא אִירָא מַה
יַּעֲשֶׂה לִי אָדָם׃

2 Hoſpitalitatis ne ſitis immemores, per hanc enim quidam inſcientes exceperunt angelos hoſpitio, 3 Memores eſtote uinctorum, tanquam una cum illis uincti, eorum qui affliguntur, ueluti ipſi quoque uerſantes in corpore. 4 Honorabile eſt inter omnes coniugium, & cubile impollutum. Scortatores autem & adulteros iudicabit deus, 5 Sint mores alieni ab auaritia, contenti ijs quæ adſunt, ſiquidem ipſe dixit, Non te deſero neque derelinquo, 6 ut fidentes dicamus: Dominus mihi auxiliator, nec timebo quid faciat mihi homo.

DD 4 7 Memores

26 Cuius uox tum concussit terrram, at nunc denunciauit dicens, Adhuc semel ego cõcutio, non modo terram, uerumetiam cœlum, 27 Porrò illud quod dicit, Adhuc semel significat eorũ quæ concutiuntur translationem, utpote quæ facta sint, ut maneant ea quæ non cõcutiuntur. 28 Quapropter Regnum assumẽtes quod concuti non possit, habeamus gratiã per quã ita colamus Deum, ut illi placeamus, cum reuerentia & religione, Etenim Deus noster cõsumens ignis est.

CAP. XIII.

1 Fraterna charitas maneat,

26 אשר קולו באותו זמן רעשה הארץ׳ והנה עתה הבטיח ואמר׳ עוד פעם אחת חנני מרעיש לא לבד הארץ׳ אלא אף גם השמים׃

28 אבל באומרו עוד פעם אחת׳ יראה כבית לאמור שאותו המתנועע ישתנה כמו בבנין׳ על שיקוים זה שלא מתנועע׃

28 לכן אנו מקבלים מלכות שלא תנוע׳ ויש לנו חסד׳ תוך אותו׳ שיש לנו לעבוד את אלהים לרצונו בתבהבות וביראה׳ כי ה׳ אלהינו אש אכלה׃

פרק יג

1 אהבת של אחים תחזקו בקרבכם׃

2 ואל

2 Hospitalita-

חגי ב׳ רעש

דברים ד אבל

חרך קרב

21 וחרדה היה המראה שמו
אר אשר אמר משה א יט
אני מלא חרדה ורעד: חרד
22 רק באתם אל ה רעד
הר ציון ואל מקום א
להים חיים אל יר
ירושלים השמימיים
ואל ריבוי המה רבבות
מלאכים:
23 ואל קהל הבכורים רבב
הכתובים בשמים ואל בכור
אלהים השופט כל הא
הארץ ואל רוחות הצ
הצדיקים התמימיים:
24 ואל האמצעי של
ברית חדשה יהושע ו
ואל דם ההזאה אשר
מדבר יותר טוב מאותו ראשיתך
של הבל: 25 הביטו מרד
וראו שאל תמרדו לא
לאותו שהיה מדבר עם
עמכם כי כאשר הם לא
יוכלו לנוס אותם הם
המורדים בשהיה מדבר
על הארץ כ״ש אנחנו מ
מעשים בשאנחנו מו
מורדים באותו הדיבר מן השמים:

21 & adeò terribile erat uiſum quod apparebat, Moſes dixit. Expauefactus ſum ac tremebundus: 22 Sed acceſſiſtis ad montem Sion, & ciuitatem Dei uiuentis, Hieruſalem cœleſtẽ, & ad innumerabilium angelorũ cœtũ, 23 & ad concionẽ primogenitorum, qui cõſcripti ſunt in cœlis, & ad iudicem uniuerſorũ Deum, & ad ſpiritus iuſtorum perfectorũ, 24 & ad Noui Teſtamenti cõciliatorem Iheſum, & ad ſanguinem aſperſionis, meliora loquẽtem quã loquebatur ſanguis Abel. 25 Videte ne aſpernemini eum qui loquitur: Nam ſi illi non effugerunt, qui auerſabãtur eum qui loquebatur in terra, multo magis nos, ſi eũ qui de cœlis eſt auerſemur,

16 ne quis ſcortator aut prophanus uelut Eſau, qui unico edulio permutauit ius primogeniti.

17 Scitis enim quod & poſtea quum uellet hæreditario iure benedictionem aſſequi, reprobatus ſit. Non enim reperit pœnitentiæ locum, tãetſi cum lachrymis quæſiuiſſet eam.

18 Non enim acceſſiſtis ad contactũ montem, & incẽſum ignem, ac turbinem & caliginem & procellam,

19 Tubæq́ ſonitum & uocem uerborum, quam qui audierãt deprecati ſunt, ne his adiungeretur oratio.

20 Non enim ferebant quod edicebatur. Si beſtia tetigerit montem, lapidabitur, aut iaculo configetur,

21 & adeo

16 ושלא יהיה אחד
מכם זנאי או רשע כ
כמו עשו שמוכר בש
בשביל מזון אחת את
בכורתו׃

17 אבל דעו שבסוף — בראשית
כשרצה לירש את הב — כז
הברכה היה מנודה כי — דרך
לא מצא מקום לתשובה — צריך
אף בדמעות׃

18 כי לא באתם אל — שבקשה
ההר שיכלתם ליגע וב — חוזר
ובוער באש וגם אל — בחת
הבהלות וחושך ורוח ס
סערה׃

19 גם לא אל קול — חצר
החצצרות ואל קולות — סרב
הדברים אותה שמסרבי
אותם השומעים על ש
שלא נאמר הדיבור ה
להם׃

20 כי לא יוכלו ל
לסבול מה שנגזר וכל ב
בהמה אשר תגע בה
סקול יסקל או ירה
יירה בחץ׃

והודה

11 אבל כל תוכחות ב
בהיותה בהויתה אינה
נראת אותנו שמחה רק
דבר יגון אבל אחרי ת
תתן מנוחה פירות
של הצדקה לאותם ש
שהורגלו בתוכחה מש
משום חבי חזקו:
ישעי ת'
12 שובו ידים הר
רפת
רפות וברכים כשלות:
ברך:
13 והדריכו ברגליכם
כשר
דרך הישר על שלא י
יהיה אחד מכם נכשל
מדרך כמו צולע רק
כשב
חרפה יהיה יותר בריא:
צלע
14 רדפו אחר השל
השלום עם כל בני א
אדם ואת הקדושה כי
בלאו הכי לא יראה ש
שום אדם את ה':
15 הראו על אלה שלא
יהיה אחד מכם שאחר
את חסדי אלהים ושלא
יהיה בכם שורש פרה
ראש ולענה ויערוך מ
מריבה ורבים אותם יד
יטמאו:

11 Omnis autem castigatio in præsens quidem, non uidetur esse gaudij, sed molestiæ, At postea fructum tranquillum iusticiæ reddet ijs, qui per illam fuerint exercitati,
12 Quapropter manus remissas & genua soluta surgite,
13 & facite ut recti sint gressus pedibus uestris, ne claudicatio aberret à uia, immo sanetur potius,
14 Pacem sectemini cum omnibus, & sanctimoniam, sine qua nemo uidebit dominum,
15 Curam agentes, ne quis sit qui deficiat à gratia Dei, ne qua radix amarulentiæ suppullulans obturbet, & per hanc inquinentur multi,

5 & obliti estis exhor
tatiõis, quę uobis tanq̃
filijs loquitur : Fili mi
ne neglexeris correptio
nem domini, neq; defi-
cias cum ab eo argue-
ris. 6 Quem enim di
ligit dominus, corripit:
flagellat autem omnẽ fi
lium quem recipit.
7 Si castigationẽ su-
stinetis, ueluti filijs uo-
bis offert se deus. Quis
enim est filius quẽ non
castigat pater? 8 Quod
si alieni estis à castigatio
ne, cui⁊ participes sunt
omnes, igitur spurij e-
stis, non filij. 9 Itaq;
cum carnis nostræ pa-
tres habuerimus casti-
gatores, & reueriti su-
mus illos, an non mul-
to magis subijciemur
patri spirituũ, & uiue-
mus? 10 Atq; illi qui-
dem ad paucos dies pro
arbitratu suo nos eru-
diebãt: hic autẽ ad com
modũ nostrũ in hoc ut
impartiat nobis sancti-
moniã suam.

בצח 5 ושכחתם מהרה את
בהם התנחמותי אשר דיבר לכם
כמו לחבנים· כיצד בני
אל תחשוב בקלות את
מוסר אלהים ואל תמ
תמאס בשחוא מיסרך:
6 כי את אשר יאהב
יבח יוכיחו ה׳ וכל בן ש
שמקבל ילקלו:
7 ואם סבלתם חמ
המוסר· אז יפקוד יתה
אתכם כמו בנים· ואיה
זא יש בן שלא יסתחו
ישר אביו: 8 ותחת אם יש
כם אתם בלא מוסת אין
אתם בנים לה׳· רק מ
ממזרים ולא בנים:
9 גם בשהיה לנו א
אבות של בשרינו׳ חי
לנו לתרבות וליראה׳ בש
שיש לנו כמה פעמים
כנע יותר להכניע תחת יד
אב רוחנית על אשר ב
נחיה: 10 ואבל הם ה
היכוהו אותנו מעט ימ
ימים לפי מחשבותם א
אבל זה לטוב לנו על
אשר נשיגו קדושתו:

פרק יב

1 כי מאשר אנחנו נס
בסובבונו בכמה וכמה
רבוי העדות צריך לנו
להניח כל המשאות כ
כלם יחדיו עם כל החט
חטאה אשר מאוד בלי פירוד
פירוד לנו דבקה ויש דבק
לנו לרוץ בתוך עזות ב
במלחמה שנסדר לנו:
2 ולראות על יהושע
אשר הוא מתחיל וגומר
את האמונה שהיה בש
בשמחה סובל היסורים
בענוה ולא היה חושב
החרפה כלום וישב לי
לימין על כסא האלהים:
3 לכן תזכירוהו שסבל
כמה וכמה אמרות הח
חרפיות כנגדו מה
מחטאים שלא תיעפו עיף
ברוחכם ועזבתם אותו: עזב
4 כי עדיין לא ת
תעמדתם עד הדם על
התנצחון כנגד החטאה:
ושכחתם

CAP. XII.

PRoinde nos quo-
que, cum tanta si-
mus septi nube te-
stium, deposito onere
omni, & tenaciter inhæ
rente peccato, per tol-
lerantiam curramus in
proposito nobis certa-
mine 2 respicientes
ad fidei ducem, & con-
summatorē Ihesum, qui
proposito sibi gaudio
pertulit crucem igno-
minia contempta, & ad
dextrā throni Dei con-
sedit. 3 Reputate em̄
quod is talem sustinue-
rit à peccatoribus ad-
uersus se contradictio-
nem: ne defatigemini,
animis defecti.
4 Nondum usq; ad
sanguinem restitistis,
aduersus peccatum re-
pugnantes,

DD 5 & oblit

36 Aliȷ rursus ludi-
briȷs & flagris explora-
ti sunt, insuper & uincu
lis & carcere,
37 lapidati sunt, dis-
secti sunt, tentati sunt,
occisione gladiȷ occu-
buerunt, oberrarunt in
ouillis & caprinis pelli-
bus, destituti, pressi, af-
flicti, 38 quibus indi-
gnus erat mundus, in
desertis errãtes, & mõ-
tibus, ac speluncis, &
cauernis terræ,
39 Atque omnes hi
testimonium promeri-
ti per fidem, non acce-
perant promissionem,
40 quod deus de no
bis melius quiddam
prouiderat, ne sine
nobis consum-
maren-
tur.

CAP.

36 ויש מקצתם שס
רצע שקבלו חרפת ומכות ר
קשר רצועות לית גם נקשרו
עה במוסרות בטהרן
גדר 37 אשר נסקלו וב
דקר ניגזרו לגזרים ונדקרו
בחרב תם חלבו אנא ו
ואנא במלבושי עורות
שעירי צאן העזים בת
בחוסר ובצרות:
38 ובזגרון לזה שאין
גר העולם ראוי להם והלכו
נסי בגרות במדבר על חת
צור חרים בנקרת הצורים
ובנקבי הארץ:
39 וכל אלה השיגו
עדות בעבור האמנה ולא
קבלו את ההבטחה:
40 משום שאלהים
חכמית דבר מה הטובה
יותר בשבילנו כדי
שלא יגמרו ב
בלעדינו:

פרק

31 בעבור האמונה ה
היתה הזונה רחב מינה
אובדת עם אותם שא
שאינם מאמינים· כש
כשלקחה בשלום את ה
המרגלים בביתה:
32 ומה יש לי לא
מאמור עוד כי העת
לי קצרה אם אני רוצה
לספר מגדעון· ומברק· שופטים ו
ומשמשון· ומיפתח. ומ שופטים
ומדוד· ומשמואל· דמ ד
ומהנביאים: יד בא
33 אשר בבשו על שמואל
האמונה ממלכות· ופעלו ב יז
את צדקה והשיגו את א יב
ההבטחות· אשר את גר
גרונות האריות סכתמו:
34 ואת כח האש כבו דניאל
ומחידוד חרב פלטו: והיו יד ג
הוזרים לכחם מחליות מלכים
היו גבורים במלחמה· ג יש
השיבו אחור את מחנות חלת
צבאות הנכריים: לחם
35 הנשים לקחו את
בעליהן המתים מן ה
המתים· מקצתם נהרגו· ולא לקחו להם גאולה על
פי שישיגו הטובה גדולה ויותרו:

31 Per fidē Raab meretrix non perijt unà cū ijs qui non obedierant, quum excepisset hospitio exploratores, pacifice. 32 & quid prætere a loquor? deficiet enim me tēpus cōmemorantem de Gedeone, de Barack, & Sampsone, & Hiephthaê, nec non Dauid & Samuele, ac Prophetis, 33 qui per fidē expugnauerūt Regna, operati sunt iusticiā, assequuti sunt promissiones, occluserunt ora leonū, 34 extinxerūt uim ignis, effugerūt acies gladij ualidi, facti sunt ex imbecilitate, effecti sunt robusti in bello, incursiones anteuerterunt exterorū. 35 Mulieres acceperūt ex resurrectione mortuos suos. Alij uero distenti sunt, aspernati redēptionē, ut potiorem sortirentur resurrectionem.

26 Maiores arbitra-
tus diuitias probrum
Christi, quàm Aegypti
orum thesauros. Respe-
ctum enim habebat re-
munerationis.
27 per fidem reliquit
Aegyptum, haud ueri-
tus ferociam regis, per-
inde enim quasi uidis-
set eum qui est inuisibi-
lis, ita obturauit.
28 Per fidem fecit pa-
scha & effusionem san-
guinis, ne is qui peri-
mebat primogenita, tã-
geret ipsos.
29 Per fidem transie-
runt Rubrum mare, ue-
luti per siccam terram,
quod quum tentassent
Aegyptij, absorpti sũt.
30 Per fidem Mœnia
Iericho conciderunt,
circumdata ad dies se-
ptem.

31 Per fidem

26 כִּי יַחְשֹׁב אֶת חֶר
חֶרְפַּת הַמּוֹשִׁיחַ הִיוֹתֹר
גְּדוֹלָה מֵאוֹצְרוֹת שֶׁל מ
מִצְרַיִם׃ בִּכְלַל הוּא יִהְיֶה
רוֹאֶה לַגְּמִילוֹת׃
27 בַּעֲבוּר הָאֱמוּנָה פ שמות ב׳
בָּרַח מֹשֶׁה מִמִּצְרַיִם וְלֹא
הָיָה יָרֵא מִפְּנֵי חֲרוֹן ה ירח
הַמֶּלֶךְ כִּי הָיָה כַּךְ וְכַךְ
קַיָּים בְּמַחְשָׁבְתּוֹ׃ בְּאִילוּ
רָאָה אוֹתוֹ אֲשֶׁר בִּלְתִּי
נִרְאֶה׃ 28 בַּעֲבוּר ה שמות
הָאֱמוּנָה חַגַג הַח הַפֶּסַח׃ יב
וְהַזָּאַת הַדָּם מִשּׁוּם שא
שֶׁאוֹתוֹ שֶׁהִכָּה בְּכוֹרֵי
מִצְרַיִם לֹא יַכֶּה אוֹתָם׃
29 בַּעֲבוּר הָאֱמוּנָה ה
הָלְכוּ תוֹךְ יַם סוּף כְּמוֹ
בַּיַּבָּשָׁה וְכַאֲשֶׁר מְנַסִּים
אֶת דָּבָר הַזֶּה הִנֵּה נִטְבְּעוּ
30 בַּעֲבוּר הָאֱמוּנָה נ
נָפְלוּ הַחוֹמוֹת יְרִיחוֹ׃
אַחַר שֶׁסַּבְּבוּ אוֹתָהּ שִׁב
שִׁבְעַת יָמִים׃

בַּעֲבוּר

16 וזכר שביד אלהים
להחיות זרע גם ממתים
לכן החזירהו לדמיון
התקומת המתים:
20 בעבור האמונה ב
ברך יצחק מדברי העת
העתידים את יעקב ואת בראשית
עשו: 21 בעבור האמונה כז
ברך יעקב ביום מותו עתד
את שני בני יוסף וי
וישתחוה לראש שבטו: בראשית
22 בעבור האמונה ד מח
דיבר יוסף ביום מותו שהת
מיציאת בני ישראל ו
וצוה מעצמותיו: בראשית
23 בעבור האמונה ה נ
היה משה כשנולד צפון
שלשת ירחים: מאבותיו שמותב
כי ראו שהוא ילד יפה ירח
ולא יראו ממצות המלך
24 בעבור האמונה לא
ירצה משה שיקרא בן
של בת פרעה כשגדל:
25 אשר יותר יבחר שמות ב׳
לסבול עם העם האלהים
את הצרות רעות וגד
וגדולות מהשתמש בתועלות ומגריות:

19 qum illud secum
perpendisset, deum uel
á mortuis excitare pos-
se, unde illum etiã resur
rectionis typo reduxit
20 Per fidem de futu
ris benedixit Isaäc filio
Iaacob, & Esau, 21 Per
fidem Iaacob moriens,
singulis filijs Ioseph be
nedixit, et adorauit ue-
stigiũ uirgę illius, 22 Per
fidem Ioseph moriens,
de egressione filiorũ Is-
raël meminit, deq; ossi-
bus suis mandauit.
23 Per fidẽ quum na-
tus esset Moses, occulta
tus est menses tres á pa-
rẽtibus suis, propterea
quod uiderent elegan-
tem puellum, nec ueriti
sunt edictum regis.
24 Per fidẽ Moses iã
grandis renuit uocari
filius filiæ Pharaonis,
25 potius eligẽs simul
malis affici cũ populo
dei, quã tẽporarijs pec-
cati commodis frui.

13 Iuxta fidem mortui sunt hi omnes, cum nō accepissent promissiones, sed procul eas uidissent, & credidissent, salutassentq́;, & cōfessi fuissent se hospites atque aduenas esse in terra,
14 Nam hęc qui dicunt, declarant se patriam inquirere.
15 Et si illius quidem memores fuissent, unde fuerant profecti, habebant oportunitatem reuertendi.
16 Nunc autem expetunt meliorem, hoc est, cœlestem. Quapropter non erubescit ipse Deus uocari Deus illorum. Parauerat enim illis ciuitatē.
17 Per fidem obtulit Abraham Isaac, quū tentaretur, & unigenitū obtulit, in quo promissiones acceperunt,
18 ad quem dictum fuerat: In Isaac uocabitur tibi semen,

13 כל אילו מתו באמונה
ולא קבלו את ההבטחות
רק שראו אותה מרחוק
והאמינו וספקו בה
והודו שהם אורחים ו
וגרים בארץ:
14 כי אותם שאו ידה
שאומרים זאת העירו אזה
בית שמבקשים ארץ ה בראשית
נבא: 15 ואם היו מו מז
מזכירים האת שיצאו
ממנה היה להם עת לה
לחזיר מקום שיצאו:
16 ועתה נא הם מ
מבקשים ליושבת היותר
הנפרש לשמימית על
כן לא בוש אלהים מ פרס
מלהקרא אלהיהם כי ה
הוא הכין להם עיר:
17 בעבור האמונה ה
הקריב אברהם את יצחק
כאשר היה מנוסה ונתן בראשית
את בנו יחידו במי ש כב
קיבל את ההבטחה:
18 אל מי נאמר כי ב
ביצחק יקרא לך זרע:
וזבר

19 quum

8 בעבור האמונה צ
ציית אברהם כשנקרא בראשת
ללך בארץ שיהיה לו ל יב
לירושה ויצא ולא ידע
לאיזה מקום שילך:
9 בעבור האמונה היה
גר בארץ שהבטיח לו
כמו בארץ נוכריה. וי
וישב באהלים עם
יצחק ויעקב הנוחלים
כמו בן באותו ההבטחה:
10 כי הוא היה מצ
מצפה על עיר שיש לה
יסוד אשר בנאי ויוצר
שלה הוא אלהים:
11 בעבור האמונה ס בנז
קבלה גם שרה כח ער רמשית
שהיתה הרה ויולדה יו בא
יותר מעת זקנתה כי
היא חשבה אותו נאמן
מי שהבטיח לה:
12 ולכן ישנו גם מ
מאחד אע״פ שהוא גוף
של מות רבים נולדו
ממנו ככוכבי השמים
וכחול אשר על שפת הי ברתשיה
אשר לא יספר: כב

8 P r fidem appellatus Abrahã obedijt, ut exiret in locum quem accepturus erat in hæreditatẽ, & nesciuit exiens: quo esset uenturus.

9 Per fidem cõmigrauit in terram promissionis, ueluti peregrinã, cum in tabernaculis habitasset cum Isaac & Iacob cohæredibus eiusdem promissionis.

10 Expectauerat eñ habentem fundamenta ciuitatem, cuius opifex & conditor est Deus.

11 Per fidẽ & ipsa Sara uim ad concipiendũ semen accepit, ac præter ætatis rationem peperit, Quod fidelẽ iudicaret eũ qui ꝓmiserat.

12 Quapropter & ex uno, eoq; cum annis effœto, ꝓgnati sunt multi tãto numero, quanto sunt stellæ cœli, & uelut arena quę est iuxta marginẽ maris innumerabilis.

13 Iuxta

5 Per fidē Enoch fuit
translatus , ne uideret
mortem, nec fuit inuen
tus, propterea q̊d tran-
ſtulerat illum deus: pri-
uſquam enim transfer-
retur, teſtimonium me-
ruerat, quod placuiſſet
Deo. 6 Atqui ſine fi-
de fieri non poteſt ut
quis illi placeat. Nam
qui accedit ad Deum,
hunc credere oportet
eſſe Deum, & eſſe remu
neratorem quærētibus
ſe. 7 Per fidē admo-
nitus oraculo Noah, ea
quæ nondum uideban
tur, ueritus, apparauit
arcam ad ſalutē domus
ſuæ, per quam arcam
condemnauit mūdum,
& eius quæ ſecundum
fidem eſt iuſticia factus
eſt hæres.

5 בַּעֲבוּר הָאֱמוּנָה ל
לָקַח אֱלֹהִים אֶת חֲנוֹךְ כ
כְּדֵי שֶׁלֹּא יִרְאֶה הַמָּוֶת׃
וְאֵינֶנּוּ כִּי לָקַח אוֹתוֹ
אֱלֹהִים׃ כִּי קוֹדֶם שֶׁלָּקַח
אוֹתוֹ׃ הָיָה לוֹ עֵדוּת׃ ש
שֶׁהַשֵּׁ״י חָפֵץ בּוֹ׃ כְּמוֹ ש
שֶׁאָמַר וַיִּתְהַלֵּךְ חֲנוֹךְ אֶת
הָאֱלֹהִים אֲבָל בְּלֹא אֱמ
אֱמוּנָה אִי אֶפְשַׁר לִהְיוֹת
שׁוּם אָדָם מְקוּבַּל לִפְנֵי
אֱלֹהִים׃

6 כִּי מִי שֶׁיִּרְצֶה לָבֹא
לֵאלֹהִים הוּא צָרִיךְ לְה
לְהַאֲמִין שֶׁיֵּשׁ אֱלֹהִים׃
וְשֶׁלְּכָל הַדּוֹרְשִׁים אוֹתוֹ
הוּא גּוֹמֵל׃

7 בַּעֲבוּר הָאֱמוּנָה כ
כִּיבֵּר נֹחַ אֶת הָאֱלֹהִים׃
וּבָנָה אֶת הַתֵּיבָה לִי
לִישׁוּעַת בֵּיתוֹ׃ כְּשֶׁקִּיבֵּל ישע
צִיּוּוּי מֵאֱלֹהִים׃ מֵאוֹתוֹ תבה
דָּבָר שֶׁעֲדַיִין לֹא הָרְאֵיתִי
תוֹךְ אוֹתָהּ הָיָה מְחַבֵּר
אֶת הָעוֹלָם׃ וְיוֹרֵשׁ אֶת הַצְּדָקָה הַבָּאָה בַּעֲבוּר ה
הָאֱמוּנָה׃

8 Per fidem

36 כי אין אנחנו מ אבר
מנסוגי אחורי וההולכים
לאבדן רק מהאמינים · :ע״ם
כדי להציל הנשמה:

פרק יא

1 הנה האמונה היא
עיקר הדברים הנבטחים
וראית הדברים הארתם
שאינם נראים:
2 אשר בעבורה חסד
הקדמונים מצאו עדות:
3 בעבור האמונה מא
מבינים אנחנו שהעולם
נעשה תוך דברי אלהים
שכל שנראה מאין יש: ראשית
4 בעבור האמונה של
הבל היה קרבנו גדול
ומקובל לפני האלהים
יותר משל קין על יד
אותו השיג עדות שצדיק
הוא כאשר העיד
ממתנתו ועל ידי אותו הוא
מת אמנם מדבר עד
עתה:

בעבור

39 At nos non ſumus, qui ſubducamus nos in perditionem, ſed ad fidem pertinemus in acquiſitionē animæ.

CAP. XI.

1 EST autem fides earum rerũ quę ſperantur ſubſtantia, argumentũ eorum quę non uidentur. 2 Per hãc enim teſtimonium meruerunt ſeniores.

3 per fidem intelligimus perfecta fuiſſe ſęcula uerbo Dei, ut ex his quæ non apparebant ea quæ uidentur fierēt.

4 Per fidem uberiorem hoſtiam Abel obtulit Deo, quàm Cain, per quam teſtimonium meruit, Quod eſſet iuſtus, teſtimonium perhibente de donarijs illius Deo, & per hanc adhuc mortuus loquitur.

33 partim quidē dum
& probris & preſſuris
affecti, ſpectaculo fui-
ſtis omnib. partim dū
conſortes ita conuerſan
tium facti eſtis, 34 Si-
quidē & afflictionum
quę ex uinculis meis cō
tigerūt, participes fui-
ſtis, & direptionē facul-
tatū ueſtrarū cum gau-
dio accepiſtis, ſcientes
uos habere in uobis po
tiorem ſubſtantiam in
cœlis, ac manentem.
35 Ne abieceritis igi-
tur fiduciam ueſtrā, quę
magnam habet præmij
retributionē. 36 Nam
uobis opus eſt patien-
tia, ut ubi uoluntatem
Dei perageritis, repor-
tetis promiſſionem.
37 Adhuc em̄ perpu-
ſillū tēporis, & qui uen-
turus eſt, ueniet & non
tardabit, 38 Iuſtus aūt
ex fide uicturus eſt, & ſi
ſe ſubduxerit, nō proba
bitur animo meo,

33 יש לאמר בראשונה
אתם סבלתם חרפה ו
וצרות במה שתהיו ל
אנש למשל בעיני כל אנשים
שתף בשנית שתהיו משתפים
לאותם שאירע להם ד
דבר כזה:
34 כי אתם הייתם
בצער במוסרותי וחמס
של נכסיכם סבלתם א
בשמחה כי אתם יוד
יודעים בעצמיכם שיש
לכם נכסים יותר טובים
ונצחיים בשמים:
35 אל תשליכו בט
בטחוניכם אחרי גויכם
כי יש לו גמול גדול:
צוה 36 אבל אתם צריכים
להיות בכח סבלנים על
סבל אשר אתם עושים ר
רצונו של האלהים ת
תקבלו את ההבטחה:
בטח 37 כי יש עוד זמן מ
מועט שיבוא מי שיבא
חבקוק ולא יאחר:
ב׳ 38 אבל צדיק באמונתו
בשג יחיה ומי שישוג אחורי באותו לא רצתה בנפשי:

39 At nos

27 רק לצפות בחלת צפת
המשפט ובחת האש אשר אכל
תאכל את המורדים׃
28 כי אם שום אדם
יבצח את תורת משה על דב' יז
פי שנים ערים או ש
שלשה עדים מות יומת
בלי כל חמלה׃
29 אנא באה גדול ע חמל
ענש יבוא על הותו ח
האיש שירמוס תחת ר
רגליו את בן אלהים
ויחשב את דם של ברית
חדשה טמא אשר בו הוא
נקדש ומבזה את רוח
החן׃ 30 כי ידענו זה בוו
שאמר לי הנקם ואני דברים
אשלם אמר ה' ועוד פ ל"ב
פעם כי ידין ה' את עמו׃
31 בחלה יש לאיזה
שיפות ביד אלהים חי
חיים׃ 32 אבל זכרו אור
הימים הקדמונים תא
שאתם באורים בהם כי
סבלתם מלחמה גדולה
של יסורין׃

27 ſed formidabilis
quędam expectatio iu-
dicij, & ignis uehemen-
tia, qui deuoraturus eſt
aduerſarios. 28 Qui
aſpernatus fuerit legē
Moſi, abſque miſericor
dia, ſub duobus aut tri-
bus teſtibus, moritur.

29 Quanto putatis
peioribus afficietur ſup
plicijs, qui filium Dei
conculcarit, & ſangui-
nē Teſtamēti ceu rē pro
phanā habuerit, p quē
fuerat ſanctificatus, &
ſpiritum gratiæ contu-
melia affecerit?

30 Nouimus enim
eum qui dixit: Meū eſt
ulciſci ego rependā, di-
cit dominus, et rurſum,
dominus iudicabit po-
pulum ſuum. 31 Hor
rendum eſt incidere in
manus Dei uiuentis.

32 Redeant autē uo-
bis in memoriā ſuperio
res dies, in quibus illu-
minati ingens ſuſtinuiſtis certamen afflictionum.

22 Accedamus cum
uero corde in certitudi-
ne fidei, Aſperſi cordi-
bus, ac depulſa conſci-
entia mala, & abluti cor
pore, aqua pura,
23 Teneamus con-
feſſionem ſpei, non ua-
cillantem: fidelis enim
qui promiſit: 24 &
conſideremus nos inui
cem, in hoc, ut prouoce
mus ad charitatem &
bona opera, 25 non
deſerentes aggregatio-
nem noſtri mutuam ſi-
cuti mos eſt nonnullis,
ſed adhortantes inui-
cem, idq; hoc magis, q̄d
uidetis appropinquan
tem diem.
26 Nam ſi uolentes
peccauerimus, poſt ac-
ceptam cognitionem
ueritatis, non ultra pro
peccatis eſt reliqua ho-
ſtia.

27 ſed

22 והנה יש לנו לגשת
אליו באמונת לבב ו
נזה ובבראית האמונה אשר
שמות אנחנו מזים בלבותינו·
בר ומצלים מידיעה הרעה
ורחצים בגופתינו · עם
מים טהורים:
קוה 23 ויש לנו לסמוך א
ספק בידיעת התקוה בלי ספק
כי הוא אמתי ונאמן ה
המבטיח אותה:
24 וצריכים אנחנו
את עצמינו לתוחד מאד
בזה לאהבה ומעשים ט
טובים:
25 ושלא לעזוב את
קהל קהלתינו· כמו שהרגילו
מקצתם· רק לחזר זה
את זה· וזה במה יותר פ
פעמים לפי מה שאתם
רואים שקרוב היום:
זוד 26 כי אם אנחנו ח
נבר חוטאים במזיד אחר ש
שקבלנו הכרת האמת לא
יש לנו מכאן והלאה ש
שום קרבן אחר בשביל
החטא:

15 אבל זאת העיד גם
רוח הקודש כי אחר זה
שאמר למעלה:
16 כי זאת הברית א פוס ה'
אשר אכרות את בית י ירמיה
ישראל אחרי הימים ה ל"א
ההם נאם ה' נתתי את
תורתי בקרבם ועל לבם
אכתבנה:
17 כי אסלח לעונם
ולחטאתם לא אזכור ע
עוד 18 וכל מקום ש סלחי
שיש בזאת הסליחה אי ת.ה
איננו לצורך להקריב עוד
קרבנות בשביל החטא:
19 לפיכך אחי ראחובי
מאשר שלנו רשות בזאת
לגשת אל הקדושים על
יד הדם ישוע:
20 אשר כונן לנו פן
את הדרך חדש וחי על פי מרך
הפרוכת דהיינו עם ב בשר
בשרו:
21 ומאשר לנו הכהן
הגדול ב.ה שנפקד על
בית האלהים:

15 Teſtificatur autem
nobis & ipſe ſpiritus
ſanctus, nimirum cum
prædixerit: 16 Hoc
eſt Teſtamētum, quod
condam erga illos poſt
dies illos, dicit domi-
nus, dedi leges meas in
corde illorum & in mē-
tibus illorū inſcribam
eas, 17 & peccatorum
atque iniquitatum illo
rū non recordabor am-
plius. 18 Porrò ubi
horū eſt remiſſio, non
eſt amplius oblatio pro
peccato. 19 Quum
igitur fratres habeam9
libertatem adeundi in
ſancta per ſanguinem
Iheſu 20 ea uia, quam
dedicauit nobis recen-
tem ac uiuētem, per ue-
lamentum, hoc eſt, per
carnem ſuam,
21 Quūq; habeamus
ſacerdotē magnum præ
fectum domui Dei

9 Tunc dixi, ecce ad-
ſum ut faciam Deus uo
luntatem tuam: Tollit
prius, ut poſterius ſta-
tuat: 10 per quam uo
lũtatem ſanctificati ſu-
mus per oblationẽ cor-
poris Iheſu Chriſti ſe-
mel peractam.
11 & omnis quidem
ſacerdos aſſiſtit quoti-
die ſacra peragens, & e-
aſdem ſæpius offerens
hoſtias, quæ nunquam
poſſunt auferre pecca-
ta, 12 Hic uero una
pro peccatis oblata ui-
ctima, perpetuo ſedet
ad dextram Dei.
13 id quod supereſt
expectans, donec red-
dantur inimici ipſius
ſcabellum pedum eius.
14 Vnica enim obla
tione perfectos efficit
in perpetuum eos qui
ſanctificantur.

15 Teſti-

9 אז אמר ראה אבוא
לעשות אלהים רצונך׃ רצה
בצה המקום מסיר הר
הראשונה לחלקיים הש
משיריה׃
10 ובעבור באותו ר
רצון׳ אנחנו נקדשנו׳
במות ישוע משיח ה
הקריב בפעם אחת את
גופו׃ 11 והנה יש לכל חדש
כהן בכל יום צריכי ל
לחקריב ולעבוד את ע
עבודת אלהים׳ ושיעלה
דרבה׳ פעמים מין אחד
אשר לעולם לא יכלו
לכפר על עון׃
12 אבל זה בשהקריב זבח
אחד בשביל חטא שהיה
וגומל לעולם׳ יושב ע
עתה לימין אל׃
13 ושומר מעתה עד צבל
אשר יושמו אויביו ה
הדום לרגליו׃
14 כי בקרבן אחד ה סומכי
הכניא לתם בלב עולמי
האותם שמקדשים׃

2 ואם לא היה החבב מין
בן המה חדלו להקריב
מפני שלא היה עוד ש
שום ידיעה וזכרון של
חטאים בלבם המקריבי
אם פעם אחת נטהרו מ זכר
מחטאיה שלאם: טהר
3 אלא המה רק לזכור
העונות וחטאים:
4 כי אי אפשר שע״י ויקרא
דמי שורים ואלים ש יט
שיתכפרו חטאים והע כפר
והעונות:
5 על כן כשבא לעולם
אומר זבח ומנחה לא ח
חפצת אבל הגוף כונ
כוננת לי:
6 עולה וחטאה לו מזמור מ.
שאלת: כון.
7 אז אמרתי הנה א ג״ל
אני בא כי במגלת ס
ספר כתוב עלי לעשות
רצונך אלהי:
8 ומעלה כאשר אמר
זבח ומנחה עולה וחטאה
לא חפצת וגם לא שאלת
שנקרבים לפי התורה:

2 Alioqui nõne de-
ſiiſſent offerri? propte-
rea quod nullã iam ha-
buiſſent conſcientiam
peccatorum, qui ſacrifi
caſſent, ac ſemel purgati
eſſent, 3 Atqui in iſtis
commemoratio fit pec
catorum quotannis,
Non enim poteſt
ſanguis taurorũ & hir-
corum auferre peccata.
5 Quapropter cum
ingreſſurus mundum,
dicit: Sacrificium & ob-
lationem noluiſti, Cor-
pus autẽ aptaſti mihi
6 holocautomata,
& pro peccato non cõ-
probaſti. 7 Tunc di-
xi: Ecce adſum, in capi-
te libri ſcriptum eſt de
me, ut faciam Deus uo-
luntatem tuam.
8 Superius quũ dicit,
Sacrificium, oblationẽ,
& holocautomata, & ꝑ
peccato noluiſti, neq;
comprobaſti quę iuxta
legem offeruntur,

26 alioqui oportuisset illũ sæpius passum fuisse à condito mũdo. Nũc autẽ semel sub cõsummationẽ sæculorũ: ad profligationẽ peccati, per immolationẽ sui ipsius apparuit, 27 Et quatenus illud manet homines, ut semel moriantur post hoc autem iudiciũ: 28 Ita & Christus semel oblatus, ut multorũ peccata tolleret, rursus absq; peccato conspicietur ijs qui illũ expectant in salutem.

CAP. X.

Nam lex umbrã obtinens futurorum bonorũ, nõ ipsam imaginẽ rerũ in hostijs, quas singulis annis easdem continenter offerunt, nunq; potest accedẽtes perfectos reddere.

ויקרם 29 כי אם היה זאת
יך היו יסוריו מתחילת
יסר בריאת העולם הרבה
ברא פעמים׃ והנה בסוף הפ
העולם נראה פעם אחת׃
במה שהעלה את עצמו
מעולם לכפר על הע
העונות׃
27 וכמו שנגזר על
בני אדם למות פעם
אחת ואחרי כן יהיה ה
המשפט׃
שפט 28 כמו כן יש הקו
קרב הקרובנו של משיחינו
בא רק פעם אחת לכפר על
העונות של רבים וב
ובביאה שניה יתראה
בלי חטא לאותם שמ
צפה שמצפים לו להעה ול
ולישועת עולמיו׃

פרק עשירי

צור 1 כי מאשר התורה׃
היא בצל הטובים׃ הע
העתידים לבא׃ ואינה
העצם של סובים בעצמם
תוים הנה לעולם לא תוכל להביא לתמימות הלבי׃ את
המקריבים בשנה ושנה עולות ממין אחד׃

Alioqui

22 ובמעט כל דברים
מעט גטחרים בדם לפי מצות
טחר חתורח׳ ובלא שפיכת ד
דם׳ לא אירע שום ב
כפרח׃
ארע 23 לפיכך צריך חוא
שכל תבנית ותבנית ח
חענינים אותם שבמ
שבשמים יטחרו בדברי
באלח׳ אמנם חדברים
שמימיים עצמם חמח
יטחרו בזבחים יותר מו
טובים ונמרצים מאלח׃
24 כי חמשיח לא נכ
נכנס׳ במקדש שנבנח כ
בידים׳ איזח שחוא דמ
מח דמות צלם למחות חא
חאמתיים׳ אבל חוא
בעצמו נכנס בשמים׳ כ
כדי שיראח עתח בעדינו
לפני חאלחים׃
25 גם לא שיקריב
את עצמו חרבח פעמים׳
כמו חכחן גדול שנכנס
במקדש ומקריב בכל שנח בדם זרו׳

22 Et omnia ferè secundum legem sanguine purificantur, & absque sanguinis effusione nõ fit remissio. 23 Itaque necesse est ut exemplaria quidem eorum, quę sunt in cœlis, hisce rebus purificentur, Cæterum ipsa cœlestia potioribus quam hæ sint, uictimis mundentur,

24 Nam Christus non ingressus est in manufacta sancta, exemplaria uerorum, sed in ipsum cœlum, ut appareat nunc in conspectu Dei pro nobis,

25 Non ut sæpius offerat semetipsum, quẽadmodum Pontifex ingreditur in sancta singulis annis, per sanguinem alienum,

16 Siquidem ubi Te
ſtamentum eſt, mors in
tercedat neceſſe eſt Te-
ſtatoris: 17 Nam Te-
ſtamentum in mortuis
ratum eſt, quandoqui-
dem nõdum ualet quũ
uiuit Teſtator.
18 Vnde ne prius qui
dem illud abſq; ſangui-
ne dedicatum fuit.
19 Quum enim Mo
ſes omne præceptũ iux
ta legem expoſuiſſet o-
mni populo ; ſumpto
ſanguine uitulorum &
hircorum, cum aqua &
lana coccina & hyſſopo
ſimul & ipſum librum
& totum populum a-
ſperſit 20 dicens: Hic
eſt ſanguis Teſtamenti,
quod mandauit uobis
Deus.
21 Inſuper autem &
tabernaculũ & omnia
uaſa miniſterij aſperge-
bat ſanguine conſimi-
liter:

16 כי בכל מקום ש
שיש ברית אתה צ״ל ש
שיהיה המות לזה שמ
שמקיים את הברית
17 כי הברית נתק
נתקיימה תוך מיתתו
בעל הברית: ואין לו
כח כשבעלה עוד חי:
18 ומזה העניין גם הברית הראשונה לא עצה
הוקמה בלא דם:
16 כי ביום שסיפר עמם
משה לעם את כל דברי
ה׳ לפי התורה לקח הוא
דם של העגלים עם
מים וארגמן ואזוב ו
הזה את הספר ואת
כל העם:
20 ואמר הנה דם
הברית אשר כרת ה׳ ע משפטי
עמכם על כל הדברים בו
האלה:
21 ואת האהל ואת
כל כלי של עבודת בזה
אלהים הוא מזה אותם
ביוצא בו בדם:

22 Et omnia

12 גם לא על יד דמי
האלים והעגלים׳ רק פ
עם אחת הוא נכנס בק
בקודש׳ ע״י דמי של דב
בנפו׳ והשתדל לנו גא
גאולת עולם:
שריע 13 ואם היה הדם הפ
הפרים והאלים׳ וגם
הדשן של פרה אדומה
שהיתה הבחן׳ מטהר את
מדבר הטמאים׳ לטהרת הגו
יט הגופנית:
14 על אחת כמה וכמה
הדם של משיחינו׳ ש
שהקריב עצמו לאלהים
על יד רוח הקודש׳ בלי
כל מום מטהר את בו
בותינו מפעלים המ
המתים׳ לעבוד לאלהי
חיים: 15 בשביל הדבר
הזה הוא נעשה לבינוני
לברית חדשה׳ כדי שמ
שמאחרי שהוציא על
יד המות את הכופר של
בחל העבירות שהיינה תחת
הברית הראשונה שהקשומים יקחו את הבטחה של
נחלת עולמית:

12 neq; per sanguinẽ
hircorũ ac uitulorũ, sed
per proprium sangui-
nem ingressus est semel
in sancta, æterna redem
ptione reperta,
13 Nã
si sanguis taurorum &
hircorũ, & cinis iuuen-
cæ, aspergens inquina-
tos, sanctificat ad carnis
purificationem:
14 Quãto magis san
guis Christi qui per spi
ritũ æternum seipsum
obtulit immaculatum
deo, purgabit conscien-
tiã uestrã à mortuariis
operibus ad seruiendũ
deo uiuenti?
15 Et ob
id Noui testamenti con
ciliator est, ut morte in-
tercedente ad redẽptio
nem earum præuarica-
tionũ, quæ fuerant sub
priore Testamento, ĩj
qui uocati sunt, ꝑmissi-
onem accipiant æternæ
hæreditatis,

16 Siquidem

7 In secundū autem
semel quotannis solus
Pontifex, non sine san-
guine, quem offert pro
seipso & pro populi ig-
norantijs. 8 Illud si-
gnificāte spiritu sancto
nondū manifestatā esse
sanctorum uiam, adhuc
priore tabernaculo cō-
sistente, 9 quæ erat si-
militudo pro tempore
tum præsente, in quo
dona sacrificiaq; offe-
rūtur, quæ non possunt
iuxta conscientiā perfe
ctum reddere cultorē,
10 in cibis dumtaxat
& potionibus, & diuer
sis oblationibus, ac iu-
stificationibus carnis,
usq; ad tēpus correctio
nis imposita. 11 At
Christus accedēs pōti-
fex futurorū bonorū, p
maius & pfectius taber
naculum non manufa-
ctum, hoc est, non hu-
ius structuræ

בלח 7 אֲבָל בְּאוֹהֶל מוֹעֵד
אחל הַפְּנִימִי׳ נִכְנַס כֹּ״גָ רַק
פנח פַּעַם אחַת בְּשָׁנָה׳ וְלֹא
שמוהל בְּלֹא דם אֲשֶׁר מַקְרִיב ב
ויקרא בַּעֲדוֹ׳ וְגַם עַל שִׁגְגַת ח
י״ו הָעָם: 8 וּבָזֶה נִרְמַז
שיגע״י רוּחַ הַקּוֹדֶשׁ׳ שֶׁעֲדַיִן
עוד לֹא נִגְלָה דֶרֶךְ הַקְּדוֹשִׁים׳
דמה כָּל זְמַן שֶׁאוֹהֶל הָרִאשׁוֹן
הָיָה מְקוּיָּים:
6 אֲשֶׁר הָיָה דִמְיוֹן
שֶׁל הָעֵת הַהוֶה שבה
שֶׁבָּהֵן מַקְרִיבִים קוֹרְבָּנוֹת
וְעוֹלוֹת׳ אֲשֶׁר אֵין בְּיָדָם
לְפִי הַדַּעַת׳ לְהָבִיא אֶת
עוֹבֵד עֲבוֹדַת אֱלֹהִים:
10 לִתְמִימוּת הַלֵּבָב׳
דין בְּזוֹנוֹת לְבַד וּבְמַשְׁקֶה׳
שקה וּבְכַמָּה מִינֵי טְבִילוֹת׳
גיף וּבְכַמָּה קְדִישׁוֹת היצ
חִיצוֹנִיוֹת שֶׁל הַגּוּף׳ ש
שֶׁנִּצְטַוּוּ עַד זְמַן בִּיאַת
הַתְּשׁוּבָה: 11 אֲבָל הַמָּשִׁיחַ
בָּא לִהְיוֹת כֹּהֵן גָּדוֹל
ישעי׳ לְטוֹבוֹת הָעֲתִידוֹת שֶׁבָּא
ל ג בְּאוֹהֶל שֶׁגָּדוֹל וְיוֹתֵר בִּתְמִימוּת מֵהָרִאשׁוֹן׳ שֶׁלֹּא
נַעֲשָׂה בִּידֵי׳ וְהוּא זֶה שֶׁלֹּא נִבְנָה בְּבִנְיָנֵי׳ בְּאוֹתוֹ בִנְיָן׳

12 neq;

2 · כי הוקם אוהל הר
הראשון שבתוכו היתה היה
המנורה והשולחן ולחם שמות
הפנים׳ וזאת נקראת ה כ״ה
הקדושה; ויקרא כ״ד
3 אבל אחורי פרוכת עוד
השנית היתה האוהל ה
הנקרא קודש הקדושים;
4 איזה שהיתה בה התה
בתוכו מחתת הזהב׳ וא שמות
וארון הברית מצופה כ כ״ה
כולו בזהב שהיה בה
בתוכו דלי הזהב עם ה
המן׳ ומטה אהרן אשר מדבר י״ז
פרח׳ ושני לוחות; שמות מ׳
5 ומלמעלה היו הכ כרב
הכרובים דצבאות הפר צבא
הפרושים ממעל לכפורת
מאותו העניין אין אנו
צריכים עכשיו לדבר ב
בפרט;
6 ובאשר היה זאת מדבר כ״ח
מוכן׳ הלכו הכהנים הין
בכל עת באוהל מועד
החיצון לכלות עבודת
אלהים;

2 Siquidem taberna
culum factum fuit pri-
mum, in quo erãt & Lu
cernæ, & mensa, & pro-
positio panum, quam
uocant sancta. 3 Post
secũdum autem uelum
erat tabernaculũ quod
uocatur sanctũ sancto-
rum, 4 Aureum ha-
bẽs thurribulum, & ar-
cam testamenti undiq;
circumtectam auro, in
qua urna aurea habens
Manna, & uirga Aha-
ron, quę germinauerat,
& tabulæ Testamenti,
5 Supra hanc autem
Cherubim gloriæ ob-
umbrantia propitiato-
rium, de quibus nunc
non est dicẽdum singu-
latim. 6 His autem
ad hunc ordinatis mo-
dum, in prius quidem
tabernaculum semper
ingrediuntur sacerdo-
tes, qui sacrorum ritus
peragant:

7 In secundum

10 Iſtud autē eſt fœdus q̊d percutiam cum domo Iſraël, poſt dies illos, dicit dominus: Dabo legem meam in interiora eorum, & ſuper cor eorum ſcribam eam, & ero eorum Deus, ipſiq; erūt populus
meus. 11 Et non doce
bit ultra unuſquiſq; ꝓximum ſuum, & uir fratrem ſuum, dicens: Cognoſcite dominū, quoniā ipſi omnes cognoſcent me, à minore eorū uſq; ad maiorē eorum,
dicit dn̄s: 12 propitia
bor eīn iniquitati eorū & peccati eorū non amplius recordabor.
13 Per hoc quod dicit nouū, aut quauis prius, Porrò q̊d antiquatur & ſeneſcit, in propinquo eſt ut euaneſcat.

CAT. IX.

I Gitur habebat quidē etiam prius illud, iuſtificationes, cultus, ac ſanctum mandatum.

10 כִּי זֹאת הִיא הַ
הַבְּרִית אֲשֶׁר אֶכְרֹת אֶת
בֵּית יִשְׂרָאֵל אַחֲרֵי הַ
הַיָּמִים הָהֵם נְאֻם יְיָ הִנֵּה
נָתַתִּי אֶת תּוֹרָתִי בְּקִרְבָּם
וְעַל לִבָּם אֶכְתְּבֶנָּה וְהָ
וְהָיִיתִי לָהֶם לֵאלֹהִים
וְהֵמָּה יִהְיוּ לִי לְעָם׃
למד 11 וְלֹא יְלַמְּדוּ עוֹד
רעה אִישׁ אֶת רֵעֵהוּ וְאִישׁ אֶת
אָחִיו לֵאמֹר דְּעוּ אֶת יְיָ
כִּי כֻלָּם יֵדְעוּ אֹתִי לְמ
לְמִקְטַנָּם וְעַד גְּדוֹלָם בְּ
נְאֻם יְיָ׃
עוה 12 כִּי אֶסְלַח לַעֲוֹנָם
חטא וּלְחַטֹּאתָם לֹא אֶזְכּוֹר עַ
עוֹד׃ 13 וּמִפְּנֵי שֶׁאָמַר
זקן בְּרִית חֲדָשָׁה הָיָה מְזַקֵּין
אֶת הָרִאשׁוֹנָה לִי מַה שֶׁ
שֶׁלָּבַשׁ וְזָקֵנָה וּבָא בְיָמִים
הִנֵּה הוּא קָרוֹב שֶׁיִּכָּמֵחַ׃

פֶּרֶק תְּשִׁיעִי׃

1 וְגַם בֶּאֱמֶת יֵשׁ לָה
לָרִאשׁוֹנָה צְדָקוֹתֶיהָ וַעֲ
גוף וַעֲבוֹדַת אֱלֹהִים וְגַם קוֹ
קוֹדֶשׁ גּוּפָנִי׃

2 Siquidem

6 והנה בא השיג כה
כהונה שטובה יותר כ
כמה פעמים׳ כמו שהוא
אמצעי לברית שטובה פ ינוג
פעמים הוא טובה יותר ברת
מהראשונה אשר היא ק
קימת על הבטחות הט
הטובות מהראשונות׳

7 כי אם היתה הר
הראשונה בלא תוכחה
לא היינו צריכים לבקש
מקום לאחרת׃

8 כי הוא מוכיח או
אותם לאמר׳ הנה ימים ירמ׳ ל״א
באים נאם ה׳ וכרתי את
בית ישראל ואת בית יה
יהודה ברית חדשה

9 לא כברית אשר כר
כרתי את אבותיהם ב
ביום החזיקי בידם לה
להוציאם מארץ מצרים
אשר המה הפרו את ב
בריתי ואנכי בעלתי בם פגר
נאם ה׳׃ ברת

6 Nunc uero hoc ex-
cellentius sortitus est sa
cerdotium, quo præ-
stantioris est Testamen
ti intercessor, quod in
præstãtioribus promis-
sis sancitum est,
7 Etenim si prius il-
lud tale fuisset, ut nihil
in eo posset repræhen-
di, haud quaquam fu-
isset secundo quæsitus
locus.
8 Nam incusans eos,
loquitur illis: Ecce dies
ueniũt, dicit dominus,
Et percutiam cum do-
mo Israël & cum domo
Iehuda fœdus nouum:
9 Non sicut fœdus
quod pepigi cum patri
bus eorum, in die quo
apprehendi manum eo
rum, ut educerem eos
de terra Aegypti, quia
ipsi dissoluerunt pactũ
meum, etiam cum ego
quasi maritus domi-
nium haberem in eos, dicit dominus.

10 Istud

CAP. VIII.

CAeterum eorum
quæ dicimus il-
lud eſt caput, q̊d
talem habemus ponti-
ficem, qui conſedit ad
dextrã throni maieſta-
tis in cœlis, 2 ſancto
rum adminiſtrator, ac
ueri tabernaculi, quod
fixit deus, & nõ homo.
3 Omnis em̃ Põtifex
ad offerendum donaria
& uictimas cõſtituitur,
unde neceſſe eſt, ut hic
etiã habeat aliquid q̊d
offerat. 4 Nã ſi eſſet
in terra, ne ſacerdos qui
dem eſſet, ubi ſunt ſacer
dotes, qui iuxta legẽ of-
ferunt donaria, 5 qui
quidẽ exemplari & um
bræ deſeruiũt cœleſtiũ,
quemadmodũ oraculo
reſpõſum eſt Moſi, quũ
eſſet abſoluturus taber
naculũ: Nã uide, inq̃t: ut
facias omnia ſecũdum
exemplar, quod oſten-
ſum eſt tibi in monte:

פרק שמיני

1 הנה הזה הוא כלל
כולם שאמרנו ביצר ש
שלנו כהן גדול בזה א
אשר יושב לימין הש
השכינה בשמים:
2 ויש, פקיד הדברים
קדושי׳ והמקדש האמתי
שהקימו האלהים ולא
בן אדם:
3 כי כל כ״ג׳ נתחנך ל
להקריב מתנות ועולות
ע״ב הוא צריך שיהיה גם
לזה שקורב דבר מה שי
שיקריבו:
4 והנה אם היה ה
היותו בארץ לא היה
כהן מאחר שיש שם כה
כהנים המקריבים קו
קורבנות לפי התורה:
5 אשר המה דמיון ו
ומשל של דברים שמ
שמימיים׳ כמו נאמר ל
משה על פי בת קול׳
ביום שבו עתיד להשלי׳
את אהל מועד׳ כי אמר
אליו ראה שתעשה כל דברים כלם כתבניתם שר
שראית בהר:

25 שמתוך הוה יכול
בזמור להושיע בתשלום אילו
ק׳ג אשר בתוכו באים לא
לאלהים והוא חי תמיד
ומתפלל בעדם:
26 אך ראוי לה כלל
להיות תענו כוהן גדול ב
כזה שהוא חסיד ונקי
ובלי במום ונפרד מ
מחטאים וגבה מה
מהשמים:
27 אשר אין מורי י
יום יום צורך כמו לכ
ויקרא לכהנים אותם הגדולים
ט׳ בראשונה להקריב קרבן
בעדו ואחר כ בעד כל
קהל ישראל וזה עשה
כשהביא פעם אחת את
עצמו לקרבן:
28 כי התורה עושה
את בני האדם לכוהנים
אשר משועבדים לחלשות
אבל דבר השבועה אשר
היה על התורה העמיד
והקים אתה בן אלהים
להיות לעולם נשלם:

25 Vnde & ſaluos fa-
cere ad plenum poteſt,
qui per ipſum adeunt
deum, ſemper uiuens,
ad hoc ut interpellet ꝓ
illis.
26 Talis enim
decebat ut eſſet nobis
Pontifex, Pius, inno-
cens, impollutus, ſegre
gatus à peccatoribus,
& ſublimior cœlis fa-
ctus.
27 Cui non ſit
quotidie neceſſe, quem
admodum illis ponti-
ficibus, prius pro pro-
prijs peccatis uictimas
offerre, deinde pro pec-
catis populi, Nam id fe
cit ſemel, quum ſemet-
ipſum obtulit.
28 Siquidem lex ho-
mines conſtituit Pon-
tifices, habentes infir-
mitatem. Porrò ſermo
iuſiurandi qui ſupra le-
gem fuit, filium conſti-
tuit in æternum conſu-
matum.

CAP.

19 Nam nihil ad per-
fectionem adduxit lex,
uerũ erat introductio
ad potiorem ſpem, per
quã appropinquamus
Deo. 20 Atq; hoc po
tiorem, quod non abſq;
iureiurando res acta ſit.
Nam illi quidem citra
iuſiurãdum ſacerdotes
facti ſunt, 21 hic uero
cum iureiurando, per e-
um qui dixit ad illum:
Iurauit dominus & nõ
pœnitebit eum, Tu es
ſacerdos inæternum ſe-
cundum ordinem Mel-
chizedek. 22 Tanto
potentioris Teſtamen-
ti ſponſor factus eſt Ihe
ſus, 23 & illi quidem
plures facti fuerunt ſa-
cerdotes: propterea q̊d
per mortem non ſine-
rentur permanere.
24 At hic quod idem
manet inæternum, per-
petuum habet ſacerdo-
tium.

19 כי קיים לנו׳ שה
שהתורה איננה מביאה ל
לתשלומיו אשר היא ל
לבד איזו ביאה יותר
נמרצת שבאמצעותה אנ
אנחנו נוגשים לאלהים
20 והיא מפני הדבר
הזה יותר ויותר נמרצת׳
שהענין לא נעשה זולתי
השבועה׳ כי האחרים ה
היו כהנים בלא שבועה׳
21 אבל הזה בשבועה
ע׳י זה שאמר לו׳ נשבע
ה׳ ולא ינחם׳ אתה כהן
לעולם עדברתי מלכי צ
צדק׃
מדמו 22 לפיכך התערב יה
ס׳י יהושע התמושיתנו לב
גחם לברית יותר טוב ונ
ונמרץ׃
23 כי המה היו רבים
שהיו כהנים משום ש
שלא יוכלו לקיים מפני
המות׃ 24 אבל זה מ
משום שהוא קיים לנצח
יש לו גדולה כהונה ש
שלא תתום לעולם׃
25 Vnde

13 Nam is de quo di-
cuntur hæc, ad aliam tri
bum pertinet, de qua
nullus altari aſtitit.
14 Palam eſt enim,
quod è tribu Iuda exor
tus ſit dominus noſter.
At nihil loquutus eſt
de ſacerdotio Moſes,
quod ad hanc tribum
pertineat, 15 idq́ʒ ma-
gis etiam liquet, ſiqui-
dem ad ſimilitudinem
Melchizedek exoritur
ſacerdos alius, 16 qui
non iuxta legem man-
dati carnalis factus ſit,
ſed iuxta potentiam ui
tæ indiſſolubilis:
17 teſtificatur enim
ad hnnc modũ: Tu es ſa
cerdos inæternum ſe-
cundum ordinem Mel
chizedek.
18 Abrogatur enim
quod præceſſit præce-
ptum propter imbecil-
litatem, & inutilitatẽ.

13 כי חזות על מי שנ
שנאמר הזאת הוא גם
ממשפחת אחרת׃ ויש
ישמאותו משפחה לא
היית אחד מהם שעבד את
המזבח׃
14 כי גלוי הוא ש
שאדונינו צמח משבט י
יהודה אבל לא דבר מ
משה מאומה מכהונת׃
ביצר שהיא נתחזקה על מאס
משתחת הזאת׃
15 ויש עוד יותר נו
נודע ומפורסם שיקום
כהן אחר כדמות ודברת
מלכי צדק׃
16 שאין עשייתו אחר
חוקות הבשר רק אחר כח
החיים שאין לו סוף׃
17 כי הוא העיד בזה
מזמור ק״י האופן אתה כהן לע׳ לם
על דברתי מלכי צדק׃
18 כי בזה נסתלקה ה
הראשון בעבור חלושתו
סלק ושאינו מועיל למאומה׃
הלש ביקיים

8 Atq; hic quidē homines qui moriuntur decimas accipiunt. Illic autem is de quo teſtatum eſt quod uiuat,

9 & ut ita loquar, in Abrahā decimatus eſt etiam ipſe Leui, qui decimas ſolet accipere,

10 Nam is adhuc in lumbis patris erat, cum occurreret Abrahæ Melchizedek,

11 proinde ſi cōſummatio per Leuiticum ſacerdotium erat, ſiquidem per hoc populus legem acceperat, Quid præterea fuit opus alium exoriri ſacerdotem, qui ſecūdum ordinem Melchizedek & non ſecundum ordinem Aharon diceretur?

12 Quandoquidem trāſlato ſacerdotio, neceſſe eſt ut legis quoq; tranſlatio fiat.

8 הנה כבאן לוקחים
בני אדם המשועברים
למות את המעשר׳ אבל
במה יקח הוא שמ
שמקוים שהוא חי׃
9 כי יש לאמר שלוי
אשר מנהגו לקחת המ
המעשר׳ גם הוא נתעשר
על יד אברהם׃
10 כי עדיין היה בה
בחלציו של האבי באשר
יצא לקראתו מלכי צדק׃
11 לפיכך׳ אם הת
השלום נעשתה על יד
כהונת של לוים׳ אשר
על פיהם העם לקח את
התורה איזה מה צריך ל
לקום כוהן אחר׳ אשר
הוא לפי דרכו מלכי צ
צדק׳ ולא לפי דרכו׳ של
אהרון׃
12 נאמר כי לפי זה ש דרך
שנשתנה כהא הכהונה׳
על כרחך אתה צריך לא שנה
לאמר שנשתנה התו
התורה׃

13 Nam

3 אשר במו אביה ם
בלתי גודל בן גם אמו
ומשפחה שלו ואין
ראשית לימיו ואין
סוף לחייו והוא נדמה
לבן אלהים והוא היה
כהן לעולם:
4 הביטו נא וראו את גבט
גדולתו שגם אברהם א
אבינו נתן לו את המ
המעשר מהשלל:
5 ואף גם בני לוי ב מזבר יה
כשנתחנכו לכהונתם
יש להם מצוה אחת לק
לקחת המעשר מן העם
לפי חוקת התורה: וזה ה
היה מן אחיהם: אע פ ש
שגם הם יצאו מחלציו
של אברהם:
6 אמנם ההוא אשר שפח
משפחתו איננה מהם לק
לקח את המעשר מא
מאברהם וברך לאותו
אשר תהיה לו ברכה:
7 והנה יש זה בלי כ
כפירה שהקל מתברך
מן הגדול

3 ignoti patris, ignotæ matris, ignoti generis, nec initium dierũ, neq; uitę finem habens, sed assimilatus filio dei, manet sacerdos in perpetuum. 4 Considerate uero quantus hic fuerit, Cui etiam decimas dederit Abraham Patriarcha de spolĳs?

5 Atq; ĳ quidem, qui quod sint de numero filiorum Leui, sacerdotĳ functionẽ sumunt: pręceptum habent, ut decimas accipiant à populo iuxta legem, hoc est, à fratribus suis, licet egressis ex lumbis Abrahæ. 6 At is cuius genus non recensetur ex illis, decimas accepit ab Abrahã, & habenti promissiones benedixit:

7 Porro nemo negat Quin id q̃d minus est ab eo q̃d maius est benedictionem accipiat.

19 quam ueluti anco
ram tenemus animæ, &
introeuntem usq; ad ea
quæ sunt intra uelum.
20 Vbi precursor pro
nobis ingressus est Ihe-
sus iuxta ordinem Mel-
chizedek. Pontifex fa-
ctus in æternum.

CAP. VII.

NAm hic erat Mel
chizedek rex Sa
lē, Pontifex Dei
altissimi, Qui occurrit
Abrahæ. Reuertenti à
cæde Regum, & bene-
dixit illi;
2 cui & decimas ex
omnib. impartitus est
Abrahā, qui primum
quidem ex interpreta-
tione dicitur Rex iusti-
ciæ, deinde uero etiam
Rex Salē, quod est Rex
pacis.

16 כמו קרדום גדול
של ברזל שקורין אותו
עגנה' נשמתינו אשר גם
הוא נכנע תוך הפרוכת:
20 באותו מקום שה
שהמבשר' נכנס ברא
בראשונה' יהושע היה
כ"ג לעולם על דברתי מ
מלכי־צדק:

פרק ח

1 כי הנה זה מלכי צ
צדק היה מלכי צדק' מלך ראשית
שלם' והוא כהן לאל ע יד
עליון היוצא לקראת א
אברהם כאשר שוב ממ
ממלחמות המלכים וב לחם
וברכו:
2 אשר אברהם נותן
לו המעשר מכל' ברא
בראשונה נקרא הוא מ
מלכי צדק' ואחרי כן
נקרא גם כן מלך שלם' שם
שפירושו מלך שלום:
אשר

a ignot

14 כי ברך אברכך ראשית
ובהרבה ארבה אותך׃ ב"ב
15 וכמו כן היה מא
מאריך את רצונו והשיג
את ההבטחה׃
16 אבל בני האדם נש
נשבעים באחד שגדול א
מהם והשבועה היא ל שמות
להם סוף כל ריב לאשר ב"ב רוב
ולקיים בתוכם׃
17 לפיכך באשר הא
האלהים ירצה להראות א
מאוד מאוד ליורשי הה
ההבטחה את חוזק וקיום
של עצתו׳ הוא הוסיף
לו יבורר את שבועתו׃
18 כדי שבשני דברים
בלתי מתחלפים כי אי א
אפשר שיכזב האלהים
תהיה לנו תנחומה חזקה
לאותם אנחנו׳ אשר ה
הוסים בו׳ ומחזיקים ב הטח
ברבטחה המבשרת לנו׳ חזר
אשר יש לנו. כ"ב בטוח בשצ
וחוזק׃

14 dicens: Amen benedicendo benedicam tibi, & multiplicando multiplicabo te.
15 Atq; ita cum patienter expectasset, consequutus est promissum.
16 Nā homines quidē per eum iurant qui sit maior. Atque ijsdem omnis controuersiæ finis est si accedat iurisiurandi confirmatio.
17 Qua in re deus quū eximie uellet hæredibus promissionis ostendere firmitatem consilij sui, interposuit iusiurandum,
18 Vti per duas res immutabiles, in quib9 fieri non posset, ut mentiretur Deus, ualidam consolationem haberemus, qui huc confugimus, ut potiamur proposita spe, Quæ est spes firma,

9 Cæterum persua-
ſimus nobis de uobis
dilecti, quæ his ſint me-
liora, & cum ſalute con
iuncta, tāetſi ſic loqua-
mur, 10 Non enim
iniuſtus eſt Deus, ut ob
liuiſcatur operis ueſtri,
& laboris ex charitate
ſuſcepti, quam exhibu-
iſtis erga nomen illius,
qui miniſtraſtis ſanctis
& miniſtratis. 11 Cu-
pimus autem, ut unuſ-
quiſq; ueſtrū idem præ
ſtet ſtudium ad plenam
ſpei certitudinem, uſq;
ad perfectionem,
12 ne ſitis imbecilles,
ſed imitatores eorum
qui per fidem ac patien
tiam hæreditatem acci-
piunt promiſſionis.
13 Deus enim pollici
tus Abrahę, quum non
poſſet per quemquam
maiorem iurare, iura-
uit per ſeipſum,

9 אעפ אנחנו מד
מדברים באופן זה אמ
אמנם מכל מקום אחים
אהובים אנחנו נבטח
יותר טובים אתכם רא
ראשר כה וכה נדבקו לת
לתשועה 10 כי אין עול
שישכח טרח ופעל שר
האהבה אשר אתם הרא
הראיתם באשר אתם
תהיו שרתים בשמו ל
להקדשים ועוד מש
משרתים:
11 אבל אנחנו מבקשי
ממכם שכל אחד מכם
יהי מראה את עצמו באו
באותו ביונה התקוה
לקיימה בחזקה עד סוף:
12 אל תהיו מתעצלים
כי אם תהיו נמשכים לא
לאותם שקונים על יד
אמונה וסבלות את נח
נחלת הבטחה:
13 כי האלהים הבטיח
לאברהם וכאשר אינו
יכול להשבע בגדול יש
ממנו הנה נשבע בעצמו לאמר:

14 dicens;

5 וטעמו במתנות ה נתן
השמים ונטלו חמקם ש נשנ
של רוח הקודש וטעמו
בדבר הטוב של אלהינו
והכחות של עולם הבא
6 שאם ישובו לס
לסרתם שהמה יתחדשו
על יד התשובה כיסרם
לעצמם את בן האלהים
שתי וערב בשומו שוב
ללעג:

7 כי אמת הוא שה
שהארץ אשר שתה המטר
הבא עליה הרבה פעמים
ומגדלת עשבה במיטבי
בעבור אותם שעובדים
אותה היא תקח ברכה מ
מאלהים:

8 אמנם האותה ש
שמוציאה קוצים ודר
ודרדרים היא איננה רא
ראויית למאומה כי אם
היא נשתעבדת לקללת
אשר תכליתה לחש
השרף:

5 gustaueríntq; do-
num cœleste, & partici-
pes facti fuerint spirí-
tus sancti, gustauerint-
qúe bonum Deí uer-
bum, ac uirtutes futurí
sæculi. 6 si prolaban-
tur, denuo renouentur
per pœnitẽtiam, ab in-
tegro crucifigẽtes sibí-
metipsís filium Deí, &
ludíbrío exponentes.

7 Siquidem terra
quæ imbrem sæpius in
se uenientem combibe
rit, & progenuerit her-
bam accommodam e-
is, opera quorum & co
litur, recipit benedicti-
onem à Deo.

8 At quæ produxe-
rit spinas & tribulos,
reprobationi est & ma-
ledictioni confinis. Cu
ius exitus huc tẽdit, ut
exuratur.

14 Porrò perfectorũ eſt ſolidus cibus, nempe horum qui propter aſſuetudinem ſenſus habent exercitatos, ad diſcretionem boni pariter ac mali.

CAP. VI.

QVapropter nũc omittemus ſermonem qui rudes inchoat in uita chriſtiana, feramur ad perfectionem. Non rurſum fundamentum iacentes pœnitentiæ ab operibus mortuis, & fidei in Deum.

2 Baptiſmatum, doctrinæ, ac manuum impoſitionis, & reſurrectionis mortuorum, & iudicij æterni,

3 Atq; id faciemus, ſiquidem permiſerit deus. 4 Nam fieri non poteſt ut qui ſemel fuerint illuminati,

14 אבל ההולכים בת
בתמים שייך להם מא
מאכלים החסים ובפרט
לאותם שלהם מפני רב
רגילות הרגשות ומ
מורגלות ומלומדות לש
לשפוט בין השוה בין ה
הרע:

פרק ו

1 על כן עתה להניח
לדבר על דברי ראשית
של חיי המשיח כי אם
מבחוד בתמימות פעם
שנית לשום היסודי של
תשובת הפעלים המ
המתיים מאמונה בא
באלהים:
2 מהסבילה מהלים. ר סבל
משימת הידים מת שום
מתקימות המתים ומ נצח
הדין הנצחי:
3 וזה נעשה אם יניח
האלהים:
4 כי אי אפשר שא
שאותם שנאורו בפעם ז
אחת:

5 guſtaue-

9 והיה תמים לכל ה
החולכים בתמים אח
אחריו׳ היה סבה לחיי
העולם הבא 10 אשר
נקרא מאלהים כ׳ג׳ על
דברתי מלכי צדק מה
יש לנו הרבה דברי׳
11 ואשר כך יבך ק
קשים לפתור׳ בידן ש
שאתם עצלים ואזנכם
מכבדים כבו: 12 הנה כון
עתה עליכם להיום מל
מלמדים לפי ענין זמן
אמנם כנראה אתם צר
צריכי׳ שתחזרו ללמדכם
ולהתחיל עמכם החת
בהתחלות של דברי הא תהל ת
האלהים כי אתם עתה תחילת
בדמיון הוה שצריך ל
לתתלכם את הלב ולא
ממאכלי החזקים:
13 כי כל הצריך עוד
לחלבי לא יש לו חקירה
לדיבור של פרסתי כ
כי הוא איננו מבין מקבל כי הוא יונק:

9 Ac perfectus redditus, omnibus qui sibi obedierũt fuit causa salutis æternæ,

10 cognominatus à Deo Pontifex secundũ ordinem Mechizedek,

11 de quo nobis multa forent dicenda, eaq; difficilia explicatu, quãdoquidem segnes facti estis auribus.

12 Etenim cum debeatis ꝓ tẽporis ratiõe doctiores esse, rursum opus habetis, ut doceamus uos quæ sint elemẽta initij eloquiorum Dei, factiq; estis ij, quibus lacte sit opus, & nõ solido cibo,

13 Nam quisquis lactis est particeps, is rudis est sermonis iustitiæ, infans enim est.

14 Porrò

3 & propter hanc de
bet quemadmodũ pro
populo, ita & ꝑ ſeipſo
immolare ꝓ peccatis.
4 Nemo ſibiipſi uſur
pat honorem, ſed qui
uocatur etiam à Deo,
quemadmodum & A-
haron. 5 Ita & Chri-
ſtus nõ ſemetipſum glo
rificauit ut fieret Ponti-
fex, ſed is qui dixerat il-
li, filius meus es tu, ego
hodie genui te: 6 ſi-
cut & alibi dicit, Tu es
ſacerdos in æternum ſe
cundũ ordinẽ Melchi-
zedek. 7 Qui in die-
bus carnis ſuæ, cum &
precationes & ſupplica
tiones apud illũ, qui po
terat ipſum à morte ſer
uare, cum clamore uali-
do & lachrymis obtu-
liſſet & exauditus eſſet
pro reuerẽtia. 8 Tãetſi
filius erat tamen didi-
cit ex his, quę paſſus eſt
obedientiam.

3 לכן צריך גם הוא תעה
כמו בעד העם להקריב עשרו
בעדו נגד החטאו חלש
4 ואין ביד האדם יהיה
אשר יהיה. לקחת לעצמו
שום כבוד כי אם הוא
שיקרא ויבחר מאלהים
כמות אהרון
5 כמו כן גם המשיח
לא התפאש עצמו לה
להיותו כגרק מפני או
אותו שאמר אליו בני
אתה אני היום ילדתיך
6 כאשר גם אמר י
במקום אחר אתה כהן מזמור כ
לעולם על דברתי מל
מלכי צדק: 7 והיה הם מזמוקי
מתפלל ביום בשרו וש
ושועתו בצעקה גדולה
אליו והקריב המעות שוע
והבקשה תפלת אל זה ש דמע
שיכל להציל אותו מו
ממות וגם נשמע בעבור במנח
שירא את האלהים: נצל
8 ואעפ שהוא היה בן
אלהים מכל למד מהם ואעפ
אשר היה סובל לעשות בו נתו ברצו

9 Ac

14 וּמֵאֲשֶׁר לָנוּ כּוֹהֵן
בּוֹת שֶׁעָלָה אֶת הַשָּׁמַיִם׃
כִּי צַר אֶת יְהוֹשֻׁעַ הַמָּשִׁיחַ
הַבֵּן הָאֱלֹהִים׃ הִנֵּה א אך
אֲנַחְנוּ צְרִיכִים׃ לִשְׁמוֹר ידת
אֶת הַחוֹבָאָה הַזּאת
15 כִּי לֹא יֵשׁ לָנוּ כּוֹהֵן
בּוֹת שֶׁאֵינוֹ יָכוֹל לִסְבֹּל
אֶת חֲלוּשׁוֹתֵינוּ׃ אֲבָל ש
שֶׁמְּנוּסֶה בְּכָל נִסְיוֹנוֹת׃
כְּמוֹ אֲנַחְנוּ׃ אֲבָל כְּלֹא ח
חֵטְא׃ 16 לָכֵן נִגַּשׁ א ישעי׳ ב
אֵלָיו בְּשֶׁאַחֲתִי דְחַיֵּנוּ אֶב
בִּסְאוֹ שֶׁל חַסְדוֹ׃ עַל זֶה
שֶׁנְּקַבֵּל רַחֲמִים׃ וְנִמְצָא
הַחֵן בִּזְמַן עֵזֶר מְזֻמָּן׃

פֶּרֶק ה

1 כִּי כָּל כֹּ״ג הַנִּלְקָח
מִבְּנֵי אָדָם הוּא מְמוּנֶּה
תַּחַת בְּנֵי אָדָם׃ נֶגֶד הַשֵּׁ״י מנח
מִשּׁוּם הַדָּבָר הַזֶּה שֶׁיַּק
שֶׁיַּקְרִיב קָרְבָּנוֹת וזב ויקרא
וּזְבָחִים תַּחַת חַטָּאוֹת׃ י״ז
2 אֲשֶׁר גַּם יוּכַל לִס
לִסְבּוֹל עַל אוֹתָם׃ שֶׁאֵין
בָּהֶם יְדִיעַת מַחֲשָׁבוֹת הַלֵּב
וְתוֹעִים אַחֲרֵי זֶה׃ שֶׁגַּם הוּא עַצְמוֹ מְעוּשָּׁן בְּחֶלְשׁוֹן׃

14 Habētes igitur pō
tificem magnum Qui
penetrauit cœlos Ihe-
ſum filium Dei tenea-
mus promiſſionem.
15 Non em̄ habemus
Pontificē qui nō poſſit
affici ſenſu infirmitatū
noſtrarum, ſed tētatus
per omnia iuxta ſimili-
tudinē abſq; peccato.
16 Accedamus igitur
cum fiducia ad thronū
gratiæ, ut cōſequamur
miſericordiam, & grati
am inueniamus ad op-
portunum auxilium.

CAP. V.

NAm omnis Pon
tifex, qui ex ho-
minibus aſſumi
tur pro hominibus cō-
ſtituitur in his quæ a-
pud deum aguntur, ut
offerat donaria & uicti
mas pro peccatis, 2 qui
placabilis eſſe poſſit ig-
norātibus & errātibus,
quādoquidē & ipſe cir-
cūdat9 eſt infirmitatib.
3 & propter

8 Nam si eis Ihesus re
quiē pręstitisset nequa-
quā de alia loquutus fu
isset. 9 itaq; relinqtur
sabbatism9 populo dei
10 Nam qui ingressus
est in requiem illius &
ipse requieuit ab operi
bus suis, quemadmodū
à suis deus. 11 Studea
mus igitur ingredi in il
lam requiem ne quis eo
dem concidat increduli
tatis exēplo. 12 Vnus
est enim sermo Dei, &
efficax, & penetrantior
quouis gladio utrinq;
incidente, ac pertingēs
usq; ad diuisionē animę
simul ac spiritus, Cōpa
gumq; ac medullarū, &
discretor cogitationū
& intentionum cordis.
13 Nec est ulla creatu-
ra, quę non manifestata
sit in conspectu illius,
sed omnia nuda & resu
pinata oculis eius, ad
quem nobis est sermo.

8 שֶׁאִם הֲבִיאָנוּ יה
יְהוֹשֻׁעַ לִמְנוּחָתָם לֹא ה
הָיָה אֹמֵר מִיּוֹם אַחֵר׃
9 לָכֵן יֵשׁ עוֹד מְנוּחָה
אַחֶרֶת לִפְנֵינוּ לְעַם הא
הָאֱלֹהִים׃
10 כִּי מִי שֶׁבָּא אֶל מ
מְנוּחָתוֹ יֵשׁ לוֹ מְנוּחָה
מִמְּלַאכְתּוֹ כַּאֲשֶׁר אֶל
אֱלֹהִים שָׁבַת מִמְּלַאכְתּוֹ
11 עַל כֵּן עָלֵינוּ לה
לְהִתְעַסֵּק שֶׁנָּבוֹא לַמְּנוּחָה ראשית ב
כְּדֵי שֶׁלֹּא שׁוּם מִמֶּנּוּ יע
יִפּוֹל בִּרְמוּת אוֹתָם אֲשֶׁר
לֹא הֶאֱמִינוּ׃
12 כִּי חַי וְחָזָק הַדָּבָר ה
הָאֱלֹהִים וְחַדָּה מֵחֶרֶב פ
פִּיפִיּוֹת וְדוֹחֵק בְּיוֹתֵר
עַד שֶׁתַּרְדּוּ גַּשְׁמָה וְרוּחַ ישעי'
גַּם פִּרְקֵי הָאֵבָרִים וּמוֹחַ מש
הָעֲצָמוֹת אֲשֶׁר בּוֹחֵן וש חדד
וְשׁוֹפֵס אֶת הַמַּחְשָׁבוֹת ו פת
וּנְגִיעַת הַלֵּב׃ 13 וְאֵין פרד
אֵין דָּבָר בְּרִיאָה שֶׁאֵינָהּ נִרְאֵת פרק
וְנִגְלֵת לְפָנָיו אֵין כָּל ד
דָּבָר וְדָבָר גָּלוּי וּמְפוּרְסָם
בְּעֵינָיו אֲשֶׁר אֵלָיו אֲנַחְנוּ מְדַבְּרִים׃

14 Habentes

3 כי אנחנו המא
המאמינים נכנסים אל
למנוחתו כאשר אמר א
אשר נשבעתי באפי אם
יבאון אל מנוחתי וגם
באמת כאשר נעשו אעע
הפועלים נשלמו מ
מבריאת העולם:

4 אמר במקום אחר
מיום השביעי כן ויש
וישבות האלהים ביום
השביעי מכל מלאכתו·
5 ועוד הוסיף לאמור ראשית
אם יבאו: אל מנוחתי: ב
6 יתנה אחרי שיש
עוד תקוה לעתיד שיש
מקצתם שיבאו לאותו
מנוחתי ואותם שהוגד ל
להם בראשונה לא באו
שמתי בעבור שלא הא
האמינו·

7 לכן הוסיף: עוד
לקצוב יום אחד ודו
ודותא אחרי זמן רב ויצר
לאמור בספר של דוד: ה מזמ לח
היום אם בקולו תשמעו
אל תקשו לבבכם:

3 Introimus enim in
requiem, nos qui credi
dimus, quemadmodũ
dixit: Sicut iuraui in ira
mea, si ingressuri sunt
in requiẽ meã, licet ope-
rib.a iactis fundamẽtis
mundi perfectis.

4 Dixit enim quo-
dam in loco de septimo
die sic: & requieuit De-
us die septimo ab omni
bus operibus suis
5 & in hoc rursum: Si
introibunt in requiem
meam, 6 posteaquam
igitur illud reliquum
est, aliquos introire in
eam, & quibus prius
annunciatum fuit non
introierant propter in-
credulitatem:

7 Rursum quendam
præfinit diem, hodie in
Dauid dicens, post tan
tum temporis quemad
modum dictum est, Ho
die si uocem eius audi-
eritis, ne obturetis cor-
da uestra.

Nam

17 Quibus autem infensus fuit per quadraginta annos? Nonne ijs qui peccauerant, quorum membra conciderunt in deserto.
18 Quibus autem iurauit non ingressuros in requiem suam, nisi ijs qui non obedierãt?
19 & uidemus quod non potuerint ingredi propter incredulitatē.

17 אבא אי אילו על
אשר עלה חרון אפו אר
ארבעים שנה· הלא על
אותם אשר חטאו שם:
שפגריהם יפלו במדבר:
18 אבל מי אם· אשר
נשבע לא שלא יבאו אל
מנוחתו· הלא אותם ש
שלא יאמינו בו·
מדבר יד 19 הנה אנחנו רואים
שלא יוכלו לבא לארצם·
בשביל שלא האמינו:

CAP. IIII.

Metuam9 igitur ne quando derelicta promissione introeũdi in requiē eius, uideatur aliquis ex uobis fuisse frustratus. 2 Etenim nobis nunciatum est, quemadmodum & illis. At non profuit illis audisse sermonem, quod is non esset cum fide coniũctus ijs qui audierãt.

פרק ד

1 ועתה יש לנו ליראי
ולהשתמר כדי שלא נב
בזיח את עדותו· מבוא
למנוחתו: ולא נהיה מת
מתרשלים כדי שלא ש
שום מכם יראה שהיה
שהיה מתאחר את עצמו:
2 אמנם איך שגם ת
הועלת תביעלתם מה
ששמעו· את דבר האל·
על מנה שלא תהית אי
איזו אמונה באותם ששמעו אותו:

11 אשר נשבעת בח
בחרון אפי אם יבאו אל
מנוחתי:
12 לכן ראו אחי ש
שלא יהיה בכם לב רע׳
שאין אמנה כי׳ המסיר
מאלהים חיים:
13 אבל תזהירו איש
את אחיו בכל יום ויום:
כל זמן שנקרא היום ש
שלא יהיה אחד מכם׳
ערל לב על ידי ערמת ה
בהחטא:
14 כי חלקת המשיח
אנחנו׳ בתממי הזה ש
שאם מקיימים אנחנו
בהרצה מה שהתחלנו עד
סוף: 15 בשביל מה
שנאמר היום אם בקולו
תשמעו אל תקשו לב
לבבכם כבמריבה:
16 כי היו קצתם מש
משששמעוהו מיד מרו
כי׳ אבל לא כל ה
היוצאים׳ ממצרים ע״י
משה:

11 Quibus iuraui in
ira mea si introibunt in
requiem meam.
12 Videte fratres ne
quando sit in ullo ue-
strum cor prauum, ob-
noxiũ incredulitati ut
desciscat à deo uiuente.
13 Sed exhortemini
uos inuicem quotidie
quoad appellatur dies
hodiernus, ne quis ex
uobis induretur sedu-
ctione peccati.
14 Christi partici-
pes facti sumus, si sanè
initium substantiæ us-
que ad finem firmum
tenuerimus.
15 In hoc quod dici-
tur. Hodie si uocem e-
ius audieritis, ne obtu-
retis corda uestra in ex-
acerbatione.
16 Nam quidã cum
audissent exacerbaue-
runt, At non omnes
qui profecti fuerunt ex
Aegypto per Mosen.

5 Et Moses quidem
fidelis fuit in tota do-
mo illius ueluti mini-
ster in testimonium eo-
rum quæ post dicenda
erant. 6 At Ihesus
Christus tanquam fili-
us super domum ipsi-
us, cuius domus sumus
nos, si fiduciam & glo-
riationem spei ad fi-
nem usq; firmam tenu-
erimus. 7 Quapro-
pter sicut dicit spiritus
ille sanctus, hodie si uo
ci eius auscultaueritis.
8 Non obturetis cor
uestrum, sicut in disce-
ptatione, & sicut in die
tentationis in deserto.
9 Quando me tenta
uerũt patres uestri, pro
bauerunt me, quineti-
am uiderunt opus me-
um. 10 Quadraginta
annis molestiam pas-
sus fui à generatione
hac, & dixi populus est
qui corde errat ipsi e-
nim non cognouerunt uias meas.

5 אבל משה היה נא
נאמן בכל ביתו כעבד ל
לעדות דאותם שיאמרו
אחרי כן׃
6 אמנם יהושע המ
המשיח הוא יהיה על
הבית שלו כמו הבן ה
הנה אנחנו מוחזקים
הביתו׳ בתנאי הזה׳ ש
שאם אנחנו את הביחון
ואת התקוה נתקיים א
אליצינו עד עוף׃ מזמ׳ כה
7 יען כאשר אמר ר
רוח הקדש היום אם ת
תשמעו בקולו׳ ׃
8 אל תקשו את לב
לבבכם במריבה ביום
מסה במדבר׃
9 אשר שם נסוני א שמות יז
אבותיכם׳ ובחנוני גם
ראו עלילי ארבעים ש
שנה׳
10 לפיכך אקוץ בדור מזמ׳ צה
הזה והייתי אומר׳ ב סוס
הזה הם עם תועי לבב
לבב ולא ידעו דרכי׃

11 Quibus

18 כי מפני שהוא מ
מנוסה יכול הוא לה
להושיע לאותם שיהיו
מנוסים׃

פרק ג

1 על כן אתם אחים
הקדושים אשר גם אתם
קרואים על ידי קריאת
השמים׃ הבט עליכם ל
להתבונן על השליח וה
והכוהן הגדול אשר א
אנחנו מודים ישוע ה
משיח׃
2 אשר נאמן הוא ל
לאותו שהעמידו בכל
ביתו כאשר גם מושה׃
3 כי כמו ראוי להלוק מדבר
כבוד יותר גדול למי יב
שיבנה הבית מלבית׃
וכן היה ראוי שיחלק לו
כבוד גדול מלמשה׃
4 כי כל הבית יהיה א
אשר יהיה הוא נבנה מ
משום אדם׃ אבל מי
שברא את הכל הוא אל
אלהים׃

18 Nam ex hoc quod
ipsi contigit tentatum
esse, potest & ijs qui ten
tantur succurrere.

CAP. III.

VNde fratres san-
cti uocatiōis cœ
lestis participes
considerate apostolum
& pontificem confessio
nis nostrę Ihesum Chri
stum 2 quod fidelis sit
ei qui ipsum constituit
Quemadmodũ & Mo
ses in tota domo ipsi-
us. 3 Tanto namque
maiore gloria quã Mo-
ses dignus est habitus,
quanto maiorem ha-
bet honorẽ is qui con-
struxit domum, quàm
ipsa domus.
4 Omnis enim do-
mus construitur ab a-
liquo. Porrò qui con-
didit omnia Deus est.

12 dícens, Annuncia
bo nomen tuum fratri-
bus meis in medío ec-
clesíæ laudabo te.
13 & rursum : Ego e-
ro fidens ín íllo, & rur-
sum : Ecce ego & puerí
quos míhi dedít Deus.
14 Posteaquã ígitur
puerí commertíum ha-
bent cum carne & san-
guíne. Et ípse símíliter
partíceps factus est eo-
rũdem, ut per mortem
aboleret eum, quí mor
tís habebat ímperíum,
hoc est, díabolum.
15 & líberos redderet
eos, quícunque metu
mortís per omnem uí-
tam obnoxíj erant ser-
uítutí. 16 Nõ em̃ uí-
delícet angelos assumít
sed semẽ Abrahæ assu-
mít. 17 Vnde debuít
per omnía fratríbus sí-
mílís reddí, ut míserí-
cors esset & fidelís Põtí
fex ín hís quæ corã deo
forẽt agẽda ad expían-
dum peccata populí.
18 Nam

מזמור כב
12 לאמר אספרה ש
שמך לאחי אתוך קהל
אהללך 13 ועור תנח
אני בוטחבו ועור הנה
אנכי והילדי ותלדים
אשר נתן לי ת
ישגיע דו
14 וכי מאחרי שה
שתבנים מתערבים-
לבשר ולדם והוא יחדיו
משותעם במידה הזאת·
מפני שעל יד המות יב
יבתרות אותו אשר לו
ממשמת על המות:
הושע יג
15 להצילם אשר בע
בעבור יראת המות היו
כל ימי חייהם עבדים·
16 כי לא להת-חמל
המלאכים אצלו בשום
מקום· אבל זרעו של
אברהם לקח אצלו:
17 משום הכי צריך
להשתוות· עם אחיו בכל
דבר להיותו רחום ונ
ונאמן כוהן גדול בד
בדברים אותם אשר לע
לעשות לפני האלהים
ביצר:

8 כל שתה תחת רג
רגליו ובזאת שהמשליטהו
על כל דברים הנה
לא הניח איזה דבר אשר
לא נתן תחת ממשלתו׃
אמנם אנחנו רואים בע
בעינינו שעד הנה אין
כל דברים משועבדים
לו 9 אבל ראותו ש
שנחסר מעט מעט מה
מהמלאכים אנחנו רו
רואים שהוא יהושע׃
אשר בעבור יסוריו ומ
ומיתה בעץ׃ מעוטר בש
בשבח ובכבוד׃ כדי ש
שהוא בחסדי האלהים׃
בעד כל בני האדם ימ
ימות׃ 10 כי ראוי
לאותו שבשבילו הכל
דברים כלם׃ ואשר ממנו
הכל דברים קיימים׃
שמאשר בנים רבים מו
מובאים לכבוד הוא את
מנהיג תשועתם ישלים
על ידי יסורים׃ 11 מביון
שכולם מאחד המקדיש
הנקדשים׃ על כן לא בוש לקרא אותם אחים׃

8 Omnia subiecisti
sub pedib' eius. In hoc
enim quod est subiecit
omnia nihil omisit illi
non subiectum. At nō-
dum uidemus illi om-
nia esse subiecta. 9 E-
um uero qui paulò mi-
nor factus fuerat ipsis
angelis cernimus Ihe-
sum propter cruciatum
mortis, gloria et hono-
re coronatū, ut per gra-
tiam Dei, pro omni gu
staret mortem. 10 De
cebat enim eum, pro-
pter quem sunt omnia,
& per quē sunt omnia,
ut multis filijs in glori-
am adductis Principem
salutis illorum per affli-
ctiones perfectum red-
deret. 11 Quandoqui
dē & qui sanctificat &
qui sāctificatur ex uno
sunt omnes. Quam ob
causam non erubescit
fratres illos uocare.

3 Quomodo nos ef-
fugiemus, si tantam ne-
glexerimus salutē? Quę
cum primum enarrari
cœperit per ipsum do-
minum ab ijs qui audi-
erant, in nos confirma-
ta fuit. 4 Attestante
Deo & signis & prodi-
gijs simul uarijsq; uirtu
tibus, & spiritus sancti
distributionibus iuxta
ipsius uoluntatem.
5 Non enim subie-
cit Angelis orbem ter-
ræ futurum, de quo lo-
quimur. 6 Testatus
est autem alicubi qui-
dam, dicens, quid est ho
mo quod memor es e-
ius, aut filius hominis
quod inuisis illum?
7 Paulo minorem fe
cisti eum angelis, glo-
ria & honore coronasti
eum & constituisti eum
super opera manuum
tuarum.

3 איך ימלט כלבבינו
לנוס אם לא נחשבנו ה
הישועה הגדולה האמ
האמתיית הזאת אשר מ
מאחרי שבראשונה מס
מספרת ונדרשת מפי
האדוני עצמו· הנה אחרי
כן מפי השומעים· ה
הגיעה אלינו ונת
ונתקיימת בנו
4 שהתחזק האלהים
אות באותותיו ובמופתיו
יפת ובהרבה כחות הרוח הק
הקודש לפי רצונו·
5 כי לא השתעבד למ
למלאכים את העולם ה
הבא אשר ממנו אנחנו
מדברים· 6 אבל העיד
אחד בשום מקום ואמר
מה אנוש כי תזכרנו ובן
מזמה אדם כי תפקדנו·
אנש 7 תחסרהו מעט מא
פסד מאלהים וכבוד והדר ת
עטר תעטרהו תמשילהו במ
שות במעשה ידיך·

8 Omnia

12 כַלְבוּשׁ תַחֲלִיפֵם וְיִ כלח
וַיַּחֲלְפוּ׃ אָמְנָם אַתָּה תע חקן
תַעֲמוֹד בְקִימֶךָ׃ 13 הַגֵּה
לְאֵיזֶה מִמַּלְאָכִים אָמַר א
אֲפִילוּ פַעַם אַחַת׃ שֵׁב ל
לִימִינִי עַד אָשִׁית אֹיְבֶיךָ
הֲדֹם לְרַגְלֶיךָ׃ 14 הֲלֹא מוזמ קו
הֵמָּה כוּלָּם רוּחוֹת הַמְשׁ פות
הַמְשָׁרְתִים׃ אֲשֶׁר שלוּ
שְׁלוּחִים לְעַבְדוּת׃ בע
בַעֲבוּר אֵלוּ שֶׁיִּרְשׁוּ חי
הַיְשׁוּעָה׃

פֶּרֶק ב

1 לְהַקְשִׁיב מְאֹד לָנוּ קשב
לַדְּבָרִים אֲשֶׁר נֶאֱמְרוּ ל
לָנוּ׃ כְּדֵי שֶׁלֹּא נָסוּר מ
מִדֶּרֶךְ אֱמֶת׃ 2 כִּי אִם
הַדָּבָר הַנִּשְׁהוּגַּד עַל יְדֵי הַמ
הַמַּלְאָכִים הָיָה קַיָּים בֶּשׁע
וְנֶאֱמָן׃ וְכָל פֶּשַׁע וְעָוֹן עות
תְּקַבֵּלְנָה שְׂכָרָהּ בְּמִשְׁפָּט שפט
וּבִצְדָקָה׃ צדק

12 & quasi indumentum mutabis eos, & mutabuntur, tu autem es, & anni tui non finientur. 13 Ad quem autem angelorum Dixit unquã: Sede ad dextram meam donec ponam inimicos tuos scabellum pedibus tuis.
14 Nonne omnes sunt administratorij spiritus, Qui in ministerium emittũtur, propter eos qui hæredes erunt salutis.

CAP. II.

Propterea oportet nos vehemẽtius attendere, ijs quæ dicta sunt nobis ne quando perfluamus. 2 Etenim si is qui per angelos dictus fuerat sermo, fuit firmus: Et omnis transgressio & inobedientia iustam præmij repensationem accepit.

 3 Quo-

5 Nam cui dixit un-
quam angelorũ, filius
meus es tu, Ego hodie
genui te? Ac rurſum, E-
go ero ei pater, & ille e-
rit mihi filius. 6 Rur-
ſum autem cum indu-
cit primogenitum in or
bem terrarum, dicit: &
adorent eum omnes an
geli Dei. 7 & ad ange
los dicit: Qui creat an-
gelos ſuos ſpiritus &
miniſtros ſuos ignis flã
mam. 8 Ad filium au
tem, Thronus tuus ô
Deus in ſeculum & per
petuum, Virga rectitu-
dinis uirga regni tui.
9 dilexiſti iuſtitiam
& odiſti iniquitatẽ pro
pterea unxit te Deus,
Deus tuus oleo exulta-
tionis præ conſortibus
tuis. 10 Et tu quidem
terram fundaſti & opus
manuum tuarum ſunt
cœli. 11 Ipſi peribunt tu
autem permanebis,
Omnes ipſi quaſi ueſtis ueteraſcent,

12 & qua-

אגא 5 הוא לאיזה אמר
מרץ מן המלאכי ביצר'בורי אתה
ממלאכ אני היום ילדתיך ועוד
מזמור במקום אחר אני אהיה לו
בילר לאב והוא יהיה לי לבן:
רחא יג 6 ועוד אחרי כן כש
מימור כשהביא בנו בכורו בע
פע בעולם אמר וישתחוו לו
מזמור כל מלאכי אלהים׃
צד אבל 7 אבל אל המלאכים
שחת אמר אשר עושה מלאכיו
מימור רוחות משרתי אש לוהט
קו 8 אבל לבן אמר תנת
האלהים כסאך לעולם ו
ועד שבט מישור שבט מ
מזמבח מלכותך 9 אהבת צדק
ותשנא רשע על כן מ
משחך אלהים אלהיך ש
משח שמן ששון מחבריך:
שרש 10 ואתה אדוני לפנים
מזמ הארץ יסדת ומעשה יד
קסב ידיך שמים 11 המה יא
שעי צ יאבדו ואתה העמד וכ
וכלם כבגד יבלו׃

BEATI Pauli Apostoli epistola ad Hebræos.

1 בימים קדם דיבר
האל הא קרם
האבות ב
במה פעמים ובמה פנ
פנים ע"י הנביאים פעם
2 היה בסוף: הימים ע בנת
בימי הם דבר לנו ע"י נבא
בנו אשר ישימנו ליורש
כל הדברים אשר בו הוא שום
ברא את העולמים כלם
3 על מנת שהוא זהר
כבודו והוא הפעול פרב זהר
פועל כל הדברים בג
בגבורת דברו ומאשר
נתקימה על ידו השחרת בבר
של חטאינו הנה התישב טחו
במרומים לימים חש חטא
השכינה: 4 ובמו שהוא
מצא שם נכבד ונמנץ
ממלאכר כן הוא בעצמו
נחשב גדול ונכבד מהם:

1
LIM loquut9 est Deus Patrib9 multifariam
multisq; modis per pro
phetas. 2 Extremis hi-
sce temporibus, Loquu
tus est nobis per filium
suum, quem constituit
ipse heredem omnium,
per quē etiam ipse secu
la condidit 3 Qui cum
sit splēdor gloriæ, & ex-
pressa imago substātiæ
illius, modoretur&q; om
nia. Verbo potētiæ. per
semetipsum purgatio-
ne facta peccatorum no
strorum, cōsedit in dex-
tra maiestatis in excel-
sis. 4 Tāto præstātior
factus est angelis, quan
to excellentius sortitus
est nomē. AA